

พ.ต. หลวงพินิจฎูวดล

อนุสรณ์

ในงานพระราชทานเพลิงศพ

พันเอก หลวงพินิจภูวดล (วิเชียร พินิจภูวดล)

ณ ฌาปนสถานกองทัพบก

วัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพมหานคร

วันเสาร์ ที่ ๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๒๖

พันเอก หลวงพินิจภูวดล (วิเชียร พินิจภูวดล)

ชาตะ : ๑๙ เมษายน ๒๔๓๔

มตะ : ๔ มิถุนายน ๒๕๒๓

ประวัติ
พันเอก หลวงพินิจภูวดล (วิเชียร พินิจภูวดล)

ชาติ

พันเอกหลวงพินิจภูวดล นามเดิม วิเชียร ศศะนาวิน เกิดเมื่อวันที่ ๑๙ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๔ ตรงกับวันอาทิตย์ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๕ ปีเถาะ ที่บ้านเลขที่ ๔๒๑ ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ตรงปากคลองสามเสนข้าม ตำบลบางพลัด อำเภอบางกอกน้อย จังหวัดธนบุรี บิดาชื่อนายเชย ศศะนาวิน มารดาชื่อนางถนอม จันทนรัตน์ มีพี่น้องร่วมบิดามารดา รวม ๗ คน ซึ่งทุกคนได้ถึงแก่กรรมหมดแล้ว คือ

๑. พระทรงนครา (สนิท)
๒. พันเอกหลวงพินิจภูวดล (วิเชียร)
๓. นางสงวน ศศะนาวิน
๔. นางละมุน ศศะนาวิน
๕. นายสวาสดิ์ ศศะนาวิน
๖. ด.ญ. ทับทิม ศศะนาวิน
๗. นายแฉล้ม ศศะนาวิน

พันเอกหลวงพินิจภูวดล ได้เปลี่ยนนามสกุลมาเป็น "พินิจภูวดล" ตามราชทินนาม เมื่อวันที่ ๒๙ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๕

เมื่อวันที่ ๑๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๖ ขณะมียศเป็นร้อยเอกขุนพินิจภูวดล ได้สมรสกับนางทองอยู่ มีบุตรและธิดาด้วยกัน รวม ๖ คน คือ

๑. นายภิรัตน์ พินิจภูวดล สมรสกับนางนิยดา (ศรียาภัย)
๒. นายคีรีรัตน์ พินิจภูวดล สมรสกับนางพัชนี (บียะรัตน์)
๓. นายสุขิรัตน์ พินิจภูวดล สมรสกับนางโสภา (วิลาวรรณ์)
๔. นายสุพัฒน์ พินิจภูวดล สมรสกับ ดร. สิทธา (วัชโรทยาน)
๕. นางไพฑูรย์ (พินิจภูวดล) หริตวร สมรสกับนายสมศักดิ์ หริตวร
๖. น.ท. พิทยากรณ์ พินิจภูวดล รน. สมรสกับนางปรียานุช (สิทธิไชย)

มีหลานปู่ ๑๐ คน เป็นชาย ๕ คน หญิง ๕ คน
มีหลานตา ๔ คน เป็นชาย ๒ คน หญิง ๒ คน

การศึกษา

พันเอกหลวงพินิจภูวดล ได้รับการศึกษาเบื้องต้นอยู่กับบ้าน เริ่มใน พ.ศ. ๒๔๔๑ โดยบิดาซึ่งมีอาชีพเป็นช่างทองผีมือดีเป็นผู้สอนให้ จนอ่านออกเขียนได้ หลังจากนั้น ใน พ.ศ. ๒๔๔๓ บิดาจึงได้ส่งไปเข้าเรียนชั้นมูลและชั้นประถม ๑ ที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย ซึ่งย้ายออกมาจากพระบรมมหาราชวัง ไปตั้งอยู่ที่วัดมหาธาตุ ครูผู้สอนในชั้นมูล ชื่อขุนอนุกูล (ต่อมาเป็นพระยาอนุกูล) ส่วนครูผู้สอนในชั้นประถมปีที่ ๑ ชื่อครูโชติ

เมื่อสอบไล่ได้ชั้นประถมปีที่ ๑ แล้ว จึงย้ายไปเรียนชั้นประถม ๒ และประถม ๓ ที่โรงเรียนวัดเบญจมบพิตร โดยมีเลขประจำตัว ๑๐๙ และสอบไล่ได้ชั้นประถมปีที่ ๓ ซึ่งเป็นชั้นประโยคในสมัยนั้น การสอบไล่ต้องกระทำกันที่สนามสอบของหลวง และเมื่อเรียนสำเร็จได้รับประกาศนียบัตร เสนาบดี กระทรวงธรรมการให้เกียรติจับมือแสดงความยินดีกับผู้ที่สอบไล่ได้ทุกคน

จากนั้นได้เข้าเรียนต่อชั้นมัธยมในโรงเรียนนายร้อยทหารบก (คือโรงเรียนนายร้อย จปร. ในปัจจุบัน) ซึ่งในสมัยนั้นการเข้าเรียนในโรงเรียนนายร้อยทหาร เข้าเรียนกันตั้งแต่ยังเด็ก พันเอกหลวงพินิจภูวดลได้เลขประจำตัว ๑๖๔๒ ที่โรงเรียนนายร้อยทหารบกนี้ และได้เรียนอยู่จนถึง พ.ศ. ๒๔๕๓ ขณะที่อายุ ๑๙ ปี ก็สำเร็จการศึกษา โดยสอบไล่ได้เป็นที่ ๒๘

จากนายทหารที่จบการศึกษาในรุ่นนี้ ๑๔๖ นาย และได้รับแต่งตั้งเป็นว่าที่ร้อยตรี ตำแหน่งสำรองราชการในกรมทหารราบที่ ๑๕ และออกไปรับราชการต่างจังหวัด

ต่อมา เมื่อโรงเรียนแผนที่ทหาร เริ่มเปิดสอนเป็นครั้งแรกในประเทศไทย และรับสมัครเฉพาะผู้ที่สำเร็จเป็นนายทหารแล้วเท่านั้น พ.อ. หลวงพินิจภูวดล ในขณะนั้นมียศเป็นร้อยตรี จึงได้สมัครเข้าเรียนในโรงเรียนแผนที่ด้วยผู้หนึ่ง ครูผู้สอนเป็นคนอังกฤษ ศึกษาอยู่จน พ.ศ. ๒๔๕๕ จึงสำเร็จสอบไล่ได้เป็นที่ ๒ ของรุ่น ได้รับพระราชทานยศเป็นนายร้อยโททันที และได้รับการคัดเลือกให้ไปศึกษาวิชาแผนที่ต่อที่เมืองฮานอย ประเทศเวียดนาม (ในขณะนั้นปกครองโดยฝรั่งเศส) ครูผู้สอนเป็นชาวฝรั่งเศสทั้งหมด จนถึง พ.ศ. ๒๔๕๗ ก็เกิดสงครามโลกครั้งที่ ๑ จึงเดินทางกลับประเทศไทย ได้รับแต่งตั้งให้ประจำการกรมแผนที่ (ทหารบก) และรับราชการเป็นนายทหารแผนที่มาโดยตลอด จนถึงวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๙ จึงได้ออกจากประจำการเป็นนายทหารกองหนุนมีเบี้ยหวัด

ยศและตำแหน่งทางทหาร

พ.ศ. ๒๔๕๔	นายร้อยตรี	ประจำกองร้อยที่ ๑ กรมทหารราบที่ ๑๕
พ.ศ. ๒๔๕๕	นายร้อยโท	สำรองราชการ กรมแผนที่
พ.ศ. ๒๔๖๒	นายร้อยเอก	ประจำแผนก สำรองกรมแผนที่ทหารบก
พ.ศ. ๒๔๗๑	นายพันตรี	แม่กองวางข่ายสามเหลี่ยมใหญ่ แผนกวางโครงหลักฐานแผนที่ กรมแผนที่
พ.ศ. ๒๔๘๐	นายพันเอก	หัวหน้าแผนกที่ ๑ กรมแผนที่
พ.ศ. ๒๔๘๕	นายพันเอก	หัวหน้าแผนกที่ ๔ กรมแผนที่

บรรดาศักดิ์

ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรยศพลเรือนเป็น ขุนพินิจภูวดล ถือศักดินา ๖๐๐ เมื่อวันที่ ๒๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๖ และเป็นหลวงพินิจภูวดล ถือศักดินา ๘๐๐ เมื่อวันที่ ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๙

เครื่องราชอิสริยาภรณ์

เครื่องราชอิสริยาภรณ์สูงสุดที่ได้รับขณะอยู่ในราชการ คือ

ทวิติยาภรณ์มงกุฎไทย ซึ่งได้รับพระราชทานเมื่อวันที่ ๑๙ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๓

หลังราชการทหาร

เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๙๓ เมื่อองค์การแผนที่จากรูปถ่ายทางอากาศเปิด พลโท พระยาศัลยวิธานนิเทศ ในขณะนั้นเป็นผู้อำนวยการองค์การแผนที่จากรูปถ่ายทางอากาศคนแรก ได้ชวน พันเอก หลวงพินิจภูวดล ให้เข้ามาร่วมทำงานด้วย เนื่องจากเป็นคนขยันไม่ชอบอยู่นิ่ง และสนใจด้านวิชาการอยู่เสมอ แม้เมื่อออกจากราชการทหารแล้วจึงได้เข้าร่วมทำงานในองค์การแผนที่จากรูปถ่ายทางอากาศด้วย จนถึงวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๓ จึงได้ลาออกมาใช้ชีวิตอยู่กับบ้าน ที่บ้านเลขที่ ๔๗๑ ริมถนนราชปรารภ ตอนประตูน้ำ กรุงเทพ ฯ โดยอยู่ท่ามกลางบุตรและธิดา ซึ่งปลูกบ้านอยู่ในบริเวณเดียวกัน จนต่อมา ได้จัดการแบ่งที่ดินที่บางพลัด และปลูกบ้านให้บุตรทุกคนมาอยู่ใกล้กันอย่างเป็นสัดส่วน จึงได้ย้ายมาอยู่ที่บ้านเลขที่ ๕๑๑/๘๘ ถนนจรัลสนิทวงศ์ ซอย ๗๗ แขวงบางพลัด เขตบางกอกน้อย กรุงเทพ ฯ เมื่อปลายปี ๒๕๑๗ และอยู่อย่างสงบท่ามกลางบุตรหลานจนถึงแก่กรรม

อุปัฏฐาน

พันเอกหลวงพินิจภูวดล เป็นผู้ที่มีความกตัญญูกตเวทีต่อบิดามารดาอย่างยิ่ง เมื่อสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนนายร้อยทหารบก และออกมารับราชการเป็นว่าที่ร้อยตรีใหม่ ๆ บิดาถึงแก่กรรมลง พันเอก หลวงพินิจภูวดล ก็ได้ให้การอุปการะมารดาต่อมาโดยตลอด โดยส่งเงินให้มารดาเดือนละ ๒๐.–บาท (เงินเดือนในขณะนั้นเพียง ๘๐.–บาท) พันเอกหลวงพินิจ-ภูวดล นำเงินจำนวนนี้มากราบมารดาที่บ้านด้วยตนเองทุกเดือน เว้นแต่เมื่อติดราชการต่างจังหวัด จึงจะส่งธนาณัติไปให้ และได้ปฏิบัติดังนี้มาโดยตลอด แม้แต่งงานมีบุตรธิดาแล้วจนกระทั่งมารดาถึงแก่กรรม

นอกจากบิดามารดาแล้ว ยังได้อุปการะน้อง ๆ โดยส่งเสียให้เล่าเรียนทุกคน และน้องคนใดไม่อยู่ในฐานะที่จะอุปการะแก่บุตรธิดาได้ พันเอก หลวงพินิจภูวดล ก็เป็นธุระแทน

น้องผู้นั้น ช่วยส่งเสียให้หลานได้ศึกษาเล่าเรียนเช่นกัน จึงเป็นที่เคารพรักแก่น้อง ๆ หลาน ๆ และญาติโดยทั่วกัน

พันเอกหลวงพินิจภูวดล เป็นผู้มีนิสัยซื่อสัตย์ เปิดเผย และพูดจาตรงไปตรงมาแบบทหาร เป็นผู้มีสุขภาพดี แข็งแรง และพิถีพิถันเรื่องสุขภาพอนามัย ไม่แต่เฉพาะของตนเอง แต่ของสมาชิกในครอบครัวด้วย ยกตัวอย่างเช่น น้ำดื่มในครอบครัว ต้องเป็นน้ำต้มสุกและกรองแล้ว อาหารก็ต้องปรุงในบ้านร้อน ๆ และสะอาด ส่วนประกอบที่มีประโยชน์ครบถ้วน คือแป้งโปรตีนไขมัน และแร่เหล็ก ดังนั้นอาหารแต่ละมื้อ โดยเฉพาะมื้อเย็นจึงเต็มโต๊ะบางครั้งมีถึง ๑๐ กว่าชนิด หากออกไปรับประทานอาหารนอกบ้าน ก็ต้องเป็นสถานที่ ๆ ไว้ใจได้ว่าสะอาดจริง ๆ

พันเอก หลวงพินิจภูวดล ชอบออกกำลังกาย ไม่ชอบอยู่นิ่ง แต่ชอบเคลื่อนไหวอยู่ในบ้านตลอดเวลาด้วยการเดินไปมาในบริเวณบ้านบ้าง เดินไปเยี่ยมเยียนบ้านลูกคนอื่น ๆ ซึ่งอยู่ต่อ ๆ กันไปจนสุดซอยบ้าง รดน้ำต้นไม้บ้าง มีความจำเป็นเลิศ โฉนดที่ดินกว่า ๔๐ โฉนด จำเลขที่ได้ทั้งหมด แม้แต่ที่ได้โอนให้ผู้อื่น หรือบุตรหลานไปแล้ว ก็ยังจำเลขโฉนดได้

นอกจากนี้ ยังเป็นผู้ที่ละเอียด รอบคอบ ทำอะไร หรือพบเห็นอะไร แม้แต่การใช้จ่าย และการรับคนใช้เข้ามาหรือลาออกไป ก็จะบันทึกไว้ทั้งหมด

กุศลกรรม

พันเอกหลวงพินิจภูวดล ไม่เคยอุปสมบท แต่สนใจศึกษา และปฏิบัติตามคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างเคร่งครัด ๆ ท่องจำอาราธนาศีล ถวายสังฆทาน กรวดน้ำ และบทสวดมนต์ต่าง ๆ ได้ขึ้นใจ นอกจากนี้ยังได้บริจาคทรัพย์เพื่อการกุศล บำรุงวัดวาอาราม และโรงพยาบาลเสมอ ๆ เท่าที่จำได้ พ.ศ. ๒๕๑๕ บริจาคซื้อลิ้นหัวใจเทียมให้สภากาชาดไทย ๕,๐๐๐.– บาท ในปี พ.ศ. ๒๕๑๘ บริจาคเงินช่วยมูลนิธิวิจัยประสาท ๕,๐๐๐.– บาท พ.ศ. ๒๕๑๙ บริจาคเงินสร้างห้อง ICU ตึก ๘๔ ปี โรงพยาบาลศิริราช ๑๐๐,๐๐๐.– บาท ใน พ.ศ. ๒๕๒๐ บริจาคเงินร่วมสร้างเมรุวัดภาณุรังษี ๒๐,๐๐๐.– บาท และก่อนถึงแก่กรรมในเดือนพฤษภาคม ๒๕๒๓ ได้บริจาคเงินสมทบเพื่อสร้างพระอุโบสถ วัดอาวุธบางพลัด เป็นเงิน ๑๐,๐๐๐.– บาท นอกจากนี้ยังได้ทอดกฐิน และผ้าป่า ตามโอกาสอันควรอยู่เสมอ

ชรา

ในบั้นปลายชีวิต พันเอกหลวงพินิจภูวดล มีชีวิตอยู่อย่างสงบด้วยการเขียนหนังสือบันทึกความทรงจำ อ่านหนังสือซึ่งเป็นเกร็ดความรู้ต่างๆ แม้แต่ตำราดูเพชรพลอย บางครั้งก็ออกไปซื้อของตามห้างสรรพสินค้า ตลาดนัด และรับประทานอาหารกับเพื่อนนักเรียนนายร้อยร่วมรุ่น ซึ่งยังมีชีวิตอยู่ จนทะยอยกันถึงแก่กรรมไปเกือบหมดจนเหลือเพียง ๒–๓ ท่านคือ พลจัตวาหลวงประเสริฐศัตราวุธ และพันเอกหลวงสุรสิทธิ์สมบูรณ์ ซึ่งในขณะนี้ถึงแก่กรรมหมดทั้งสองท่านแล้ว บางครั้งก็ออกไปรับประทานอาหารกับบุตรหลาน และมีกิจกรรมกับสมาคมนักเรียนเก่าเบญจมบพิตรบ้าง โดยรับเชิญเป็นกรรมการที่ปรึกษาอยู่ระยะหนึ่ง

ความไม่ประมาทของพันเอกหลวงพินิจภูวดลนั้น จะเห็นได้จากการที่ได้จัดการแบ่งทรัพย์สินให้บุตรหลานเป็นการตั้งหลักฐานอย่างมั่นคงโดยทั่วหน้ากันทุกคน

พยาธิและมรณะ

พันเอกหลวงพินิจภูวดล เริ่มป่วยเป็นต้อหินที่ตาข้างหนึ่ง และต้อกระจกที่ตาอีกข้างหนึ่ง ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๖ และได้รับการรักษาที่โรงพยาบาลรามาธิบดี ผลการรักษาต้อไม่ขยายตัว ยังสามารถแลเห็นชัด และไปมาสะดวก เว้นแต่ในที่มืดซึ่งมีปัญหาเกี่ยวกับการปรับสายตาอยู่บ้าง นอกเหนือไปจากนั้น ร่างกายอยู่ในสภาพปกติ

ประมาณเดือนพฤศจิกายน–ธันวาคม ๒๕๒๒ แพทย์ตรวจร่างกายพันเอกหลวงพินิจภูวดล พบว่าหัวใจโตเล็กน้อย ซึ่งเป็นธรรมดาของผู้สูงอายุ นอกจากนั้นปรากฏว่าความดันโลหิตสูง ต้องรับประทานยาคุม เมื่อทำบุญวันเกิดอายุครบ ๘๙ ปี ในวันที่ ๑๙ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๓ ก็ยังร่าเริง และคุยกับลูกหลานและเพื่อนลูกหลานสนุกสนานอยู่ ครั้นเมื่อประมาณวันที่ ๑๘–๑๙ พฤษภาคม ๒๕๒๓ ตื่นเช้าขึ้นมาได้บ่นว่าไม่สบาย มีอาการคล้ายเป็นไข้ นายแพทย์วิโรจน์ ไวยวุฒิ ตรวจร่างกายให้ยารับประทาน แล้วอาการดีขึ้น เจ้าตัวสบาย และดูสดชื่นเป็นปกติ แต่เมื่อวันที่ ๒๑ พฤษภาคม ๒๕๒๓ เวลาเช้ามืดหลังจากตื่นนอนแล้ว ไม่สบายอีกเหงื่อออกมากและเมื่อเหงื่อออกรู้สึกเจ็บไปทั่วทั้งร่าง คราวนี้ นายแพทย์วิโรจน์ให้ตรวจหัวใจปอด และเลือดพบว่าหัวใจไม่ปกติ แนะนำให้ไปหานายแพทย์ ศุภชัย ไชยธีระพันธุ์ แพทย์ผู้เชี่ยวชาญโรคหัวใจแห่งโรงพยาบาลศิริราช

รุ่งขึ้นวันที่ ๒๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๓ ได้ไปพบนายแพทย์ศุภชัย แพทย์ตรวจหัวใจอีกครั้งหนึ่ง และแนะนำให้เข้ารับการรักษาในโรงพยาบาล เนื่องจากเส้นเลือดที่ไปเลี้ยงหัวใจเส้นหนึ่งอุดตัน จึงได้รีบติดต่อหาห้องในโรงพยาบาลศิริราช

ในตอนเย็นวันนั้น พันเอกหลวงพินิจภูวดลยังรับประทานอาหารร่วมกับบุตรหลานได้เป็นปกติ ตอนเช้าเวลาประมาณ ๐๕.๓๐ น. ไพฑูรย์ หริตวร บุตรี ซึ่งเป็นห่วง และขึ้นไปดูอาการ ได้พบพันเอกหลวงพินิจภูวดล นั่งอยู่ที่หน้าบันไดชั้นบน บ่นว่าไม่สบายมาก จึงรีบนำส่งโรงพยาบาลศิริราช หลังจากที่ติดต่อนายแพทย์ศุภชัยได้แล้ว ถึงแม้จะมีอาการป่วยแต่สติและกำลังใจของพันเอกหลวงพินิจภูวดลก็ยังดี เดินลงบันไดไปขึ้นรถเองโดยไม่ยอมให้ลูกอุ้มตามคำแนะนำของแพทย์ ระหว่างอยู่ในห้อง ICU ที่โรงพยาบาลศิริราชยังมีอารมณ์ขัน โดยพูดกับผู้ที่ไปเยี่ยมว่า "ไอ" เป็นภาษาอังกฤษว่า "ฉัน" "ซี" ตรงกับภาษาจีน (ซี้) แปลว่า "ตาย" และ "ยู" เป็นภาษาอังกฤษว่า "ท่าน" รวมความแปลว่า "ฉันจะตายแล้วนะท่านทั้งหลาย" ซึ่งแสดงด้วยว่า ได้เจริญมรณสติตั้งแต่ในขณะนั้น

รับการรักษาอยู่ในห้อง ICU ได้ ๖ วัน อาการก็ค่อยดีขึ้น แพทย์จึงให้ย้ายไปรับการรักษาต่อในห้องคนไข้พิเศษ ตึก ๗๒ ปี รพ. ศิริราช ต่อมาอีก ๕ วันคือวันที่ ๔ มิถุนายน ๒๕๒๓ เวลาเช้าประมาณ ๘.๓๐ น. ก็ถึงแก่กรรมโดยสงบ รวมอายุได้ ๘๙ ปี ๑ เดือนกับ ๑๕ วัน

หลังมรณะ

ตอนสายวันที่ ๕ มิถุนายน ๒๕๒๓ ได้เคลื่อนศพพันเอกหลวงพินิจภูวดล ไปยังวัดโสมนัสวิหาร และเวลา ๑๗.๐๐ น. วันเดียวกันได้รับพระราชทานน้ำอาบศพ ตั้งแต่คืนนั้นไปเป็นเวลาเจ็ดคืนบุตรธิดาได้จัดให้มีการสวดพระอภิธรรม มีผู้กรุณาร่วมเป็นเจ้าภาพ ซึ่งบุตรธิดา และหลาน ขอถือโอกาสอนุโมทนาไว้ในที่นี้ดังนี้

๕ มิถุนายน ๒๕๒๓	บุตร และ ธิดา
๖ มิถุนายน ๒๕๒๓	คณะกรรมการสมาคมนักเรียนเก่าราชินีในพระบรมราชินูปถัมภ์

๗ มิถุนายน ๒๕๒๓	นักเรียนเก่าเทพศิรินทร์ รุ่น ๘๙ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง หลานๆ เพื่อนๆของ ไพฑูรย์ หริตวร
๘ มิถุนายน ๒๕๒๓	สมาคมนักเรียนเก่าเตรียมอุดมศึกษา
๙ มิถุนายน ๒๕๒๓	เพื่อนนักเรียนนายเรือรุ่น น.ท. พิทยากรณ์ พินิจภูวดล ร.น.
๑๐ มิถุนายน ๒๕๒๓	ครอบครัว "หริตวร" และเครือญาติ ครอบครัว "คุณสง่า ธเนศวร" ครอบครัว "พจน์พานิช" ศูนย์วิจัยทางทหาร
๑๑ มิถุนายน ๒๕๒๓	ครอบครัว "คุณเครือวัลย์ ศรียาภัย" คุณธานี โรจนาลักษณ์ เตรียม มธก. รุ่น ๔

วันที่ ๑๑ มิถุนายน ๒๕๒๓ เวลา ๒๑.๐๐ น. หลังจากสวดพระอภิธรรมแล้วได้มีพิธีบรรจุศพ พันเอกหลวงพินิจภูวดล ไว้ที่สุสานวัดโสมนัสวิหาร อนึ่งในวันที่ ๑๐ มิถุนายน ๒๓ กรกฎาคม และ ๑๒ กันยายน ๒๕๒๓ เจ้าภาพได้บำเพ็ญกุศล ถวายภัตตาหารเพลแด่พระภิกษุสงฆ์ ที่วัดโสมนัสวิหารตามประเพณีด้วย

เจ้าภาพขอกราบขอบพระคุณ คุณ ท. เลียงพิบูลย์ ที่กรุณาอนุญาตให้จัดพิมพ์เรื่องกฎแห่งกรรม และขอขอบพระคุณ พล.ต.ท. วิศิษฏ์ เดชกุญชร ซึ่งได้กรุณาเป็นธุระและเรียบเรียงในการจัดทำหนังสือเล่มนี้ และขอขอบพระคุณทุกท่านที่กรุณาให้เกียรติมาร่วมในงานพระราชทานเพลิงศพ พ.อ. หลวงพินิจภูวดล ด้วย

12 ตุลาคม พ.ศ. 2521

เขียนจากความทรงจำ เกี่ยวกับญาติของข้าฯ เฉพาะที่จำได้ และที่เคยเห็น นอกจากนี้ก็คงจะมี แต่ไม่มีโอกาสได้เห็น และไม่ทราบว่าอยู่แห่งใดบ้าง, เขียนไว้เพียงเท่าที่ทราบ และเคยเห็น

ปู่ชื่อ ต่าย มีน้องชายชื่อ จีน. อยู่ที่บ้านบางประแดง อำเภอบางปะอิน จังหวัด อยุธยา / ปู่จีนมีบุตร ชื่อ นายเจียม ทองพูน / และนางทรัพย์ / ส่วนอาทรัพย์ได้สามี ชื่อไหมด. มีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงประสาทอักษรการ (อาจารย์ใหญ่ โรงเรียนเบญจมบพิตร ส่วนมากทางบ้านบางประแดง เป็นพื้นที่ทำนาโดยมาก.

น้องของปู่ต่าย คนที่สองชื่อ ลิษร์ มีบุตร สองคน. คนโตชื่อ นางชื่น มีสามี ชื่อ หมื่นป่น แล้วภายหลัง มีบรรดาศักดิ์ เป็น ขุนจำรัสสุระเนิน. ทำงานที่ กระทรวงยุติธรรม. บุตรอีกคนหนึ่ง ชื่อ นายจันทร์ ตอนหนุ่มๆ ยังอยู่รวมกับปู่ต่ายที่ตรอก เทพฯ. ใน ตำบลบางพลัด. ตรงปากคลองบางพรม เลนบ้าน, แล้ว ภายหลัง ย้ายไปอยู่ บ้านบางประแดง กับ พี่ชาย ชื่อ นายจีน. มีบ้านอยู่ ไม่ห่างจากตอนใต้. ในตำบลเชียงราก. ก็ดี น้องของปู่ ที่ ชื่อ ลิษร์ มีอาชีพ เป็นช่างทอง รูปพรรณ ที่ฯ ปู่ต่ายก็ เป็นช่างทอง. ปู่ต่าย ที่อยู่ ตำบลบางพลัดนี้. มีบุตร ชาย 3 คน และหญิง 1 คน. คนโต ชื่อ นายต่าง คนที่สองชื่อ นายเชย. คนที่สาม ชื่อ นายใหญ่. และคนที่ 4 ชื่อ นางอยู่ นางอยู่ได้ สามีอยู่ ใน คลอง บางกอกน้อย ทำมาหา เลี้ยงชีพ. ด้วยการตั้งโรงพิมพ์ รับพิมพ์ หนังสืออยู่ ที่ ถนน แพร่งภูธร. ชื่อโรงพิมพ์ พาณิชย์สรรพอุดม.

13 ตุลาคม 2521

เขียนถึงสถานที่อยู่แรกเกิด ซึ่งเป็นที่ไม่ทราบแก่ลูก
หลาน ส่วนมากไม่ค่อยเคยเห็น เพราะเด็กรุ่นหลัง
เกิดไม่ทัน มาหายไปกว่า 60 ปี ไม่เหลือร่องรอยให้คน
เห็น มีบ้านของปู่หลังหนึ่ง ปลูกอยู่ห่างจากริมแม่น้ำ
เจ้าพระยา ประมาณ จะกว่า 50 วา หรือประมาณ 100 เมตร
ตรงปากคลองสามเสนฝั่ง[illegible] เยื้องขึ้นเหนือนิดหน่อย.
ในสมัยโบราณ [illegible] บ้านเรือนตามริมฝั่งแม่น้ำมี
แต่ห่างกันมาก. และฝั่งของแม่น้ำเจ้าพระยานั้น
เวลาหน้าแล้งน้ำลงมาก ๆ จะแลเห็นดินโคลนริมฝั่ง
แม่น้ำ เป็นดินปนทราย. และมีปลา[illegible] ทำรังอาศัยอยู่
ส่วนมาก ตอนริมแม่น้ำมักมีต้นลำพู ซึ่งเป็นส่วนมาก
เพราะบ้านเรือนมีแต่ห่าง ๆ กัน เล่าได้ว่าบ้านของปู่
และย่า ในกาลครั้งนั้น ดูเหมือนมีที่ดินของเขาเปล่าซึ่ง
ปลูกอยู่ แต่ตัวเท่าเก่าล่ำ ซ้ำไม่อยู่ ให้ญาติผู้หญิงอาศัย
ก็ประมาณ 50 – 60 ปีกว่า เป็นที่อยู่ [illegible] เท่าเก่า
ล่ำ ซ้ำจะผังเรือไฟและมาเยี่ยม ส่วนทางด้านใต้
ที่ของปู่ย่า ก็มีบ้านใยจันปลูก. แต่บ้านทั้งเหนือและ
ใต้ทั้งสองแห่งนี้ ปลูกใกล้ริมแม่น้ำเจ้าพระยา. ส่วน
บ้านของปู่และย่าอยู่ห่างจากริมแม่น้ำ ประมาณกว่า 50–60
เมตร หรือประมาณ 2 เส้นเศษ ๆ ข้าพเจ้าเกิดมา
ในสมัยนั้นไม่เห็นปู่ เห็นแต่ย่า เท่านั้น. และย่าก็มี
บุตร 4 คน เป็นชาย 3 คน หญิง 1 คน. บุตรของย่าคนโต
ชื่อ ลง คง (นายคง) คนรองก็เป็นพ่อของข้าพเจ้า
ชื่อ เปีย. และคนที่ 3 ชื่อ ใหญ่ (อาใหญ่) คนที่ 4 ชื่อ
ทองอยู่ เป็นหญิง (อาอยู่) ในตอนนั้นอาอยู่แยกบ้าน
ไปอยู่ในคลองบางกอกน้อย. ก่อนที่ข้าพเจ้าเกิดแล้ว

อาลัยคุณพ่อ

คุณพ่อของลูกเป็นผู้ที่มีพลานามัยดี ร่างกายแข็งแรงมาตั้งแต่หนุ่มจนวัยปลายของชีวิต มีความรักครอบครัวอย่างมาก ท่านเป็นคนไม่ประมาท ใช้จ่ายระมัดระวัง ไม่สุรุ่ยสุร่าย ไม่สูบบุหรี่ หรือเที่ยวเตร่ แต่สำหรับความเป็นอยู่ของลูก ๆ นั้น ท่านได้ให้พวกเราอย่างเต็มที่ โดยให้กินอยู่อย่างดี และได้เข้าเรียนในโรงเรียนที่ดีทุกคน

ท่านเป็นคนซื่อสัตย์ และยึดมั่นในศีลธรรมตลอดมา ในวัยปลายของชีวิตได้ย้ายมาอยู่กับลูกที่บ้านบางพลัด มีความสุขกับลูกและหลาน คุณพ่อเป็นคนแก่ที่มีอารมณ์ดี ไม่หงุดหงิด เมื่อมีเพื่อนของ ลูก และหลานมาบ้าน จะออกมาคุยและมีอารมณ์ขันอยู่เสมอ ไม่เคยเบื่อที่มีแขกไปใครมา เมื่อรู้ว่าลูกมีกิจกรรมใดที่เป็นการกุศล หรือเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมของสังคม ท่านจะสนับสนุนเสมอ โดยการให้กำลังใจ และกำลังทรัพย์ในบางครั้ง เช่นมีอยู่ครั้งหนึ่ง ลูกมาเล่าถึงกิจกรรมของสมาคมสันติสุข เข้าไปในหมู่บ้านที่ถูก ผกค. ล้อมไว้ จะติดต่อภายนอกได้แต่ทางเฮลิคอปเตอร์ เด็ก ๆ ในหมู่บ้านนั้นไม่มีที่นั่งเรียนหนังสือ ต้องนั่งกับพื้นใต้ถุนบ้านของผู้ใหญ่บ้าน โดยใช้ฝาห้องส้วมต่างกระดานดำ ต้องการเงินสร้างที่ให้เด็กเรียนหนังสือเพียง ๕๐๐๐ บาท ซึ่งลูกกำลังจะขอบริจาคจากเพื่อนๆ ท่านได้เมตตาบอกลูกๆ ให้เชิญคุณหมอภิญโญมารับเงิน ๕๐๐๐ บาท จากท่าน ไม่ต้องไปขอเรี่ยไรคนอื่นเพราะเกรงจะช้าไป นี่เป็นเพียงเรื่องเดียวที่ยกมาเป็นตัวอย่างเท่านั้น

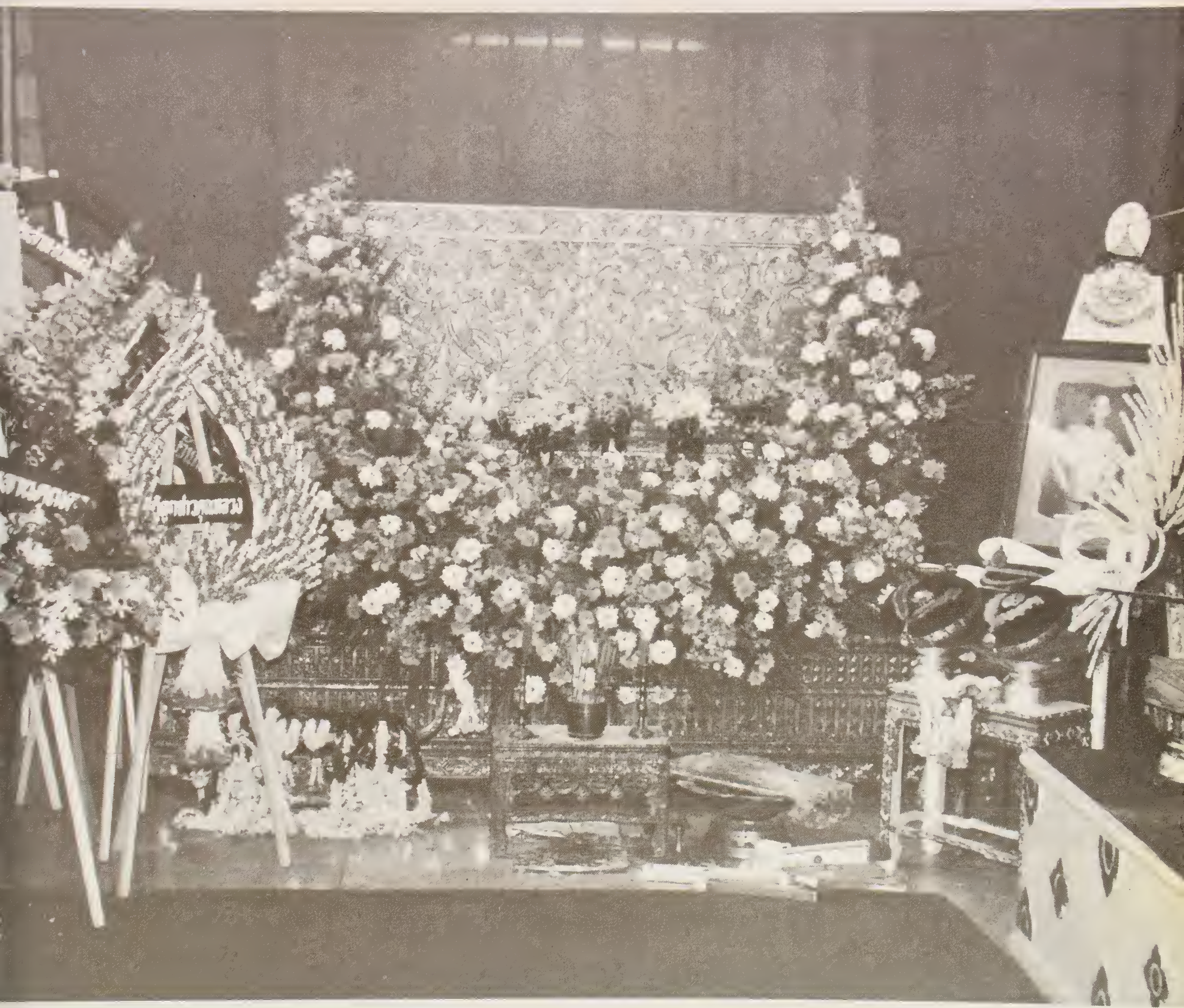
ปกติคุณพ่อเป็นคนรับประทานอาหารได้ เมื่อวันเกิดครั้งสุดท้ายของท่าน คือ ๑๙ เมษายน ๒๓ ท่านก็ยังแข็งแรงและรื่นเริงดี จนมาเมื่อประมาณ วันที่ ๑๘–๑๙ พฤษภาคม ท่านบ่นว่าไม่ค่อยสบายปวดเมื่อยตามตัว เริ่มรับประทานอาหารไม่ค่อยลง ลูกจึงได้พาไปหาคุณหมอวิโรจน์ เพราะคลีนิคอยู่ใกล้บ้าน หลังจากที่คุณหมอตรวจดูแล้ว สงสัยจะเป็นโรคเกี่ยวกับหัวใจ จึงได้ส่งไปหานายแพทย์ศุภชัย ไชยธีระพันธ์ ผู้เชี่ยวชาญโรคหัวใจ ที่ ร.พ. ศิริราช ลูกไม่เคยคิด ว่านี่จะเป็นการเจ็บป่วยที่จะทำให้ท่านจากไปเร็วเช่นนี้

คุณพ่อ ไปอยู่ ร.พ. ศิริราช รวมทั้งสิ้น ๑๑ วัน ท่านจากไปตอนเช้าประมาณ ๘.๓๐ น. ลูกนั่งอ่านหนังสือพิมพ์ให้ฟังอยู่ข้างเตียง อีกข้างหนึ่งมีพยาบาลพิเศษนั่งเฝ้าอยู่ เมื่อลูกพับหนังสือพิมพ์เก็บ เห็นคุณพ่อยกมือขึ้นเหนืออก ทำท่าคล้ายจะผิดปกติ ลูกได้วิ่งออกมาบอกหมอ และพยาบาลข้างนอกห้อง หมอหลายคนเข้าไปช่วยปั๊มหัวใจอยู่เกือบครึ่งชั่วโมง จึงได้ออกมาบอกว่า ท่านสิ้นลมแล้ว ตั้งแต่ที่ลูกได้เห็นท่านถอนหายใจเฮือกนั้น

เมื่อเสียคุณแม่ไปเมื่อ ๕ ปีที่แล้ว ลูกก็เสียใจมากเหลือเกินแล้ว แต่ยังมีคุณพ่ออยู่ให้อุ่นใจอีกท่านหนึ่ง แต่วันที่ลูกเสียคุณพ่อไปนั้น รู้สึกว่าลูกขาดผู้ที่ลูกรักมากและรู้สึกบอกไม่ถูก เหมือนกับว่าเราได้ขาดหมดแล้ว เพราะถึงลูกจะมีครอบครัวแล้ว แต่ก็ได้อยู่ใกล้ชิดคุณพ่อคุณแม่มาโดยตลอด แม้เมื่อลูกย้ายบ้านมาอยู่บางพลัด ทั้งคุณพ่อคุณแม่ก็ตามมาค้างกับลูกเสมอ จนในที่สุดท่านก็เลยย้ายมาอยู่บ้านเดียวกับลูก ไม่คิดเลยว่าท่านจะจากไปเร็วเช่นนี้ ทั้ง ๆ ที่ทราบแล้วว่าท่านมีอายุ ๙๐ ปี ไม่ช้าก็เร็วท่านก็จะจากไป แต่เพราะท่านเป็นผู้ใหญ่ อายุ ๙๐ ปี ที่ยังแข็งแรงและคุยสนุก ลูกจึงใจหายมาก

สุดท้ายนี้ลูกขอให้วิญญาณของคุณพ่อที่สร้างกุศลกรรมมาโดยตลอดชีวิต จงไปสู่สุคติในสัมปรายภพ และมีความสงบสุขตลอดไป

ลูก

วางศิลาฤกษ์เมรุเผาศพวัดภาณุรังษี

เมื่อทำบุญอายุครบ ๗๒ ปี

วันเกิดอายุครบ ๘๔ ปี

บริจาคเงินห้อง I C U ตึก ๘๔ ปีศิริราช

ไปส่งหลานครั้งแรก กรกฎาคม ๒๕๒๐

บรรจุศพคุณแม่ วันที่ ๑๔ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๘

เมื่อวันไปลอยอังคารคุณแม่ที่ภูเก็ต พ.ศ. ๒๕๑๙

ไปส่งหลานกลับไปอเมริกา
เมื่อเดือนกรกฎาคม ๒๕๒๒

รายนามเพื่อนทหารบก
รุ่น ร.ศ. ๑๒๙ (พ.ศ. ๒๔๕๓)
เท่าที่ตามตัวพบ และทราบที่อยู่มีดังต่อไปนี้

๑. ร.อ. หลวงอายุระประดิษฐ (ศุข อมรดิษฐ) *เกิด ๓ ม.ค. ๒๔๓๒* บ้านเลขที่ ๑๔๘ ตรอกวัดสามง่าม อ. ปทุมวัน จ. พระนคร

๒. ร.อ. หลวงอาทรอรัญกิจ (เยื้อน มัดตเดช) เกิดวันพุธ เดือนยี่ ปีกุน *๔ ม.ค. ๒๔๓๐* บ้านเลขที่ ๒๓ ปากคลองบางซื่อ ลงเชิงสะพานพิบูลสงครามตรอกทางทิศตะวันตก อ. ดุสิต จ. พระนคร

๓. พ.อ. หลวงสุรสิทธิ์สมบูรณ์ (หวิน เลิศฤทธิ์) *เกิด ๑๖ ม.ค. ๒๔๓๔* บ้านเลขที่ ๑๕๒ ถนนขนานทางรถไฟไปสถานีราชบุรี อ. เมือง จ. ราชบุรี

๔. พ.อ. หลวงอาจสรศิลป์ (เปา เปลี่ยนนามใหม่เป็นประพันธ์ ธนพุทธิ) *เกิด ๑๗ ก.พ. ๒๔๓๐* บ้านเลขที่ ๓๘ ถนนประดิพัทธ อ. ดุสิต จ. พระนคร

๕. พ.ต. หลวงสมานพลเกณฑ์ (เลื่อน โกศะภูติ) *เกิด ๒๕ ก.พ. ๒๔๓๑* บ้านเลขที่ ๑๒/๗ ซอยเสนานิคม ๑ ถนนพหลโยธิน อ. บางเขน จ. พระนคร

๖. พ.ท. หลวงบริบาลยุทธภัณฑ์ (จำรัส ดิษมาน) *เกิด ๒๘ ก.พ. ๒๔๓๑* บ้านเลขที่ ๖๐ ต. วัดชะลอ อ. บางกรวย จ. นนทบุรี

๗. พ.อ. หลวงขนบชำนาญยุทธ (ทอง วรรณบูลย์) *เกิด ๓ มี.ค. ๒๔๓๒* ส่งที่บ้านนายสุเมธ คงพันธ์ เลขที่ ๒๓ ตรอกศิลป ตรงข้ามเทศบาลนครกรุงเทพ ณ บ้านเลขที่ ๒๓/๑ จ. พระนคร

๘. ร.อ. หลวงประสารทะเบียนพล (สง่า สโรภาส) *เกิด ๗ มี.ค. ๒๔๓๓* บ้านเลขที่ ๘๓ ซอยวัดเทวราชกุญชร ทางทิศเหนือ ถนนศรีอยุธยา (สี่เสาเทเวศน์) จ. พระนคร

๙. พ.ท. หลวงวิเศษสังหาร (ลี้ เปลี่ยนนามใหม่เป็นมนู หงสเวส) *เกิด* ๑๒ *มี.ค.* ๒๔๓๑ บ้านเลขที่ ๑๘๐/๑ ถนนสุโขทัย จ. พระนคร

๑๐. พล.จ. หลวงประเสริฐศัสตราวุธ (ลาภ ประเสริฐศัสตราวุธ วสุวัต) *เกิด* ๑๗ *มี.ค.* ๒๔๓๔ บ้านเลขที่ ๕ ซอยประชานิมิตร ถนนประดิพัทธ อ. ดุสิต จ. พระนคร

๑๑. ร.ต.อ. สอน วงษ์โต *เกิด* ๑๘ *มี.ค.* ๒๔๓๒ บ้านเลขที่ ๕๙/๑๔ บ้านในเมืองชัยนาท จ. ชัยนาท

๑๒. พล.ต. พระอาทรธุระวุธ (ม.ล. อภิรุม ชุมสาย) *เกิด* ๒๐ *มี.ค.* ๒๔๓๔ บ้านเลขที่ ๑๕๘ ซอยหม่อมแผ้ว ข้างทางรถไฟ ถนนประดิพัทธ อ. ดุสิต จ. พระนคร หรือที่บ้านนายยอด ชุมสาย ณ อยุธยา ๑๔/๑ ซอยคลองน้ำแก้ว ถนนลาดพร้าว จ. พระนคร

๑๓. ร.อ. หลวงบรรเจิดจตุรงค์ (ชั้น หิรัญยากาส) *เกิด* ๒๖ *มี.ค.* ๒๔๓๑ บ้านเลขที่ ๓๙ ซอยขุนนาม บางกระบือ ข้างกรมทหารยานเกราะ อ. ดุสิต จ. พระนคร

๑๔. พ.ท. พระพิเศษสุรฤทธิ์ (ชม พิเศษสุรฤทธิ์) *เกิด* ๕ *เม.ย.* ๒๔๓๐ บ้านเลขที่ ๖๓๔/๒ ตรอกส่วนบุคคล ถนนจรัลสนิทวงศ์ ต. บางยี่ขัน อ. บางกอกน้อย จ. ธนบุรี

๑๕. พ.ต. หลวงยุทธศักดิ์พิศาล (เจิม อันตริกานนท์) *เกิด* ๖ *เม.ย.* ๒๔๓๔ บ้านเลขที่ ๓๐๔ ตรอกอำนวยสุข ถนนราชปรารภ ประตูน้ำสระปทุม จ. พระนคร

๑๖. ร.ท. ทองดี ทิพยโกมุท *เกิด* ๑๒ *เม.ย.* ๒๔๓๓ บ้านเลขที่ ๕๒ ซอยราชวัลลภ อยู่ในถนนสุทธิสารทางทิศเหนือ เข้าทางถนนพหลโยธิน จ. พระนคร

๑๗. พ.อ. หลวงพินิจภูวดล (วิเชียร พินิจภูวดล) *เกิด* ๑๙ *เม.ย.* ๒๔๓๔ บ้านเลขที่ ๔๗๑ ถนนราชปรารภ ประตูน้ำสระปทุม พระนคร

๑๘. พ.ท. พระสรวิเศษเดชาวุธ (เต็น วงศ์ไทย) *เกิด* ๒๑ *เม.ย.* ๒๔๓๔ บ้านเลขที่ ๑๒๘ หลังสถานที่เล่นกอล์ฟเล็ก ถนนเพชรบุรี (ถนนตัดใหม่) จ. พระนคร

๑๙. ร.อ. หลวงแผลงศรศาสตร์ (บานเย็น กฤษณเกษตร์) *เกิด* ๓๐ *เม.ย.* ๒๔๓๒ บ้านเลขที่ ๖๓๒/๒ ถนนพระราม ๕ ในซอยเล็กทิศใต้ โรงเรียนสตรีเนติศึกษา อ. ดุสิต จ. พระนคร

๒๐. พ.ต. หลวงไกรสรเดช (หรุ่น พลจันทร์) *เกิด ๑๐ พ.ค. ๒๔๓๒* บ้านเลขที่ ๘๑ ตรอกวัดประชาระบือธรรม เข้าตรอกเล็กสามัคคี ในซอยองครักษ์ อ. ดุสิต จ. พระนคร

๒๑. พ.ต. หลวงวิจารณ์ประจักรเขตต์ (พ้อน ฤทธิรัตน์) *เกิด ๑๕ พ.ค. ๒๔๓๓* บ้านเลขที่ ๗๑๓ ซอยสันติสุข (วัดน้อย) ถนนนครชัยศรี อ. ดุสิต จ. พระนคร

๒๒. พ.อ. พระรามณรงค์ (เสงี่ยม ศุขลักษณ์) *เกิด ๑๗ พ.ค. ๒๔๓๖* บ้านข้างวัดสังขจาย จ. ธนบุรี

๒๓. พ.ต. หลวงสิทธิสำแดงรณ (เปลื้อง โกมลมาลย์) *เกิด ๑ ก.ค. ๒๔๓๓* บ้านเลขที่ ๔๘๗/๕ ต. บางขุนศรี อ. บางกอกน้อย จ. ธนบุรี

๒๔. พ.ต. หลวงสิทธิกำแหง (อำพันธ ทัศนานนท์) *เกิด ๑๒ ส.ค. ๒๔๓๔* บ้านเลขที่ ๒๘๗ หอพักสตรีสุริยัน ถนนพิษณุโลก เข้าซอยเล็กหน้าสนามแข่งม้าราชกฤฑณมัยสมาคม จ. พระนคร

๒๕. พ.อ. พระพิชัยศรแผลง (ผ่อง เอมวัลมน) *เกิด ๑๖ ส.ค. ๒๔๓๑* บ้านเลขที่ ๓๒๐ คลองชักพระ อ. ตลิ่งชัน จ. ธนบุรี

๒๖. พ.ท. พระเสนาภักดี (สัมฤทธิ ไศลสูตร์) *เกิด ๑๗ ส.ค. ๒๔๓๐* บ้านเลขที่ ๑๗๐–(๒๕/๑) ซอยอาคารสงเคราะห์ ถนนพิชัย จ. พระนคร

๒๗. ร.อ. หลวงชำนาญรณภัณฑ์ (อิน ธาราธร) *เกิด ๓๐ ส.ค. ๒๔๓๑* บ้านเลขที่ ๑ หลังตลาดวัดไผ่ล้อม (ออกค่ายจิระประวัติ) ต. นครสวรค์ จ. นครสวรรค์

๒๘. ร.ท. ประยูร โลหิตเสถียร *เกิด ๑๓ ก.ย. ๒๔๓๑* บ้านเลขที่ ๕๐๕ ซอยสังขะวัฒนะ ๑ ถนนลาดพร้าว จ. พระนคร หรือที่ห้องอาจารย์วิชาแผนกสำรวจวิทยาลัยเทคนิค ทุ่งมหาเมฆ จ. พระนคร

๒๙. พระอธิโตภิกขุ (พ.ต. หลวงไพรีพ่ายฤทธิ์ สื่อ เปลี่ยนนามใหม่เป็นสื่อสาร ยุวาตย์) *เกิด ๑ ก.ย. ๒๔๓๓* ข้างขึ้นแก่ๆ เดือน ๑๐ วันอาทิตย์ สำนักวิปัสสนากรรมฐาน วัดกองพระทราย ถนนมุขมนตรี จ. นครราชสีมา

๓๐. พ.ท. พระจำนงเนติวุฒิ (จำนง เรืองวุฒิ) *เกิด ๒๘ ก.ย. ๒๔๓๓* สำนักงานทนายความเลขที่ ๑๒๒๘ ถนนพิชัยณรงค์สงคราม ปากเพรียว จ. สระบุรี

๓๑. พล.จ. หลวงศิลปสารสราวุธ (เพิ่ม มหานนท์) *เกิด ๑ ต.ค. ๒๔๓๔* บ้านในซอยจอมพล หลัง ร.ร. ปานะพันธ์ ถนนลาดพร้าว จ. พระนคร

๓๒. ร.อ. หลวงวิเศษยุทธกิจ (ชด มุสิกนุช) *เกิด ๔ ต.ค. ๒๔๓๓* บ้านเลขที่ ๗ บ้านป่าฝาง ถนนสนามบิน ต. พระบาท อ. เมือง จ. ลำปาง

๓๓. ร.ท. ไปล่ โลหศิริ *เกิด ๑๐ ต.ค. ๒๔๓๓* บ้านเลขที่ ๒๐๖ ถนนราชวิถีหน้าเขาวัง อ. เมือง จ. เพชรบุรี

๓๔. ร.อ. หลวงไกรกระบวนหัด (ช้อย ทรัพย์ทัต) *เกิด ๑๖ ต.ค. ๒๔๓๔* บ้านเลขที่ ๓/๑๔ ถนนกรุงเทพ–นนทบุรี ซอยจันทนชาติ หมู่ที่ ๗ บางซื่อ จ. พระนคร หรือที่สำนักงาน ร.ส.พ. ยานยนต์ ถนนเจริญกรุง จ. พระนคร

๓๕. ร.อ. โกย วรรณกูล *เกิด ๒ พ.ย. ๒๔๓๓* บ้านเลขที่ ๕๒ บ้านประตูเมือง จ. เพชรบุรี

๓๖. พ.ต. หลวงยุทธกาจกำธร (นาค สังขฤกษ) *เกิด ๒๓ พ.ย. ๒๔๓๓* บ้านเลขที่ ๒๙ ถนนราชบำรุง ในเขตเทศบาล ต. บัวใหญ่ อ. บัวใหญ่ จ. นครราชสีมา

๓๗. ร.ต. เนตร พูนวิวัฒน์ *เกิด ๗ ธ.ค. ๒๔๓๔* ห้องพูนธรรม เลขที่ ๕๓ ตรงข้ามเยื้องสถานีรถไฟปากคลองสารเดิม จ. ธนบุรี หรือที่ร้านพูนวิวัฒน์โอสถ ถนนตีทอง จ. พระนคร

๓๘. ร.ท. เหลี่ยม พันธเสน *เกิด ๑๕ ธ.ค. ๒๔๓๑* กำนัน ต. แสนแสบ หมู่ที่ ๑๔ อ. มีนบุรี จ. พระนคร

๓๙. ร.อ. หลวงไกรเทพ (ผิว สุวคนธ์) *เกิด ๑๙ ธ.ค. ๒๔๓๓* บ้านเลขที่ ๘๖ บ้านพานถม หน้าวังหม่อมเจ้าบี่ยะ ลงเชิงสะพานเฉลิมวันชาติทางทิศตะวันตก ฝั่งคลองบางลำพูทางทิศเหนือ จ. พระนคร

๔๐. ร.อ. หลวงเรืองยุทธเวท (ดาวเรือง เปลี่ยนนามใหม่เป็นเรืองยุทธ หิรัญญ-ชาติธาดา) *เกิด ๓๑ ธ.ค. ๒๔๓๓* บ้านเลขที่ ๑๒๐ หมู่ที่ ๕ ต. สวนใหญ่ จ. นนทบุรี

กฎแห่งกรรม

ของ

ท. เลียงพิบูลย์

อนุโมทนา

เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงพินิจภูวดล บุตรธิดาเจ้าภาพมีความประสงค์จะขอพิมพ์หนังสือในชุด "กฎแห่งกรรม" บางเรื่องเพื่อแจกในงานครั้งนี้เป็นอนุสรณ์

ข้าพเจ้าได้อนุญาตให้จัดพิมพ์ได้ตามความประสงค์ และขอขอบคุณท่านเจ้าภาพที่ได้ให้เกียรติในหนังสือชุดนี้ ได้ช่วยแพร่กว้างขวางออกไป

หากบุญกุศลใดเกิดจากหนังสือชุดนี้ ขอให้บุญกุศลนั้นจงดลบันดาลให้ดวงวิญญาณหลวงพินิจภูวดลไปสู่สุคติตามความปรารถนาของท่านเจ้าภาพทุกประการเทอญ.

(ท. เลียงพิบูลย์)

๕๕๒ ถนนเพชรบุรี
กรุงเทพมหานคร

สารบัญ

เรื่องของลุงสินธุ

ท. เลียงพิบูลย์

วันหนึ่งในฤดูเข้าพรรษา เป็นเวลาที่ข้าพเจ้าพักผ่อนอยู่กับบ้าน เกิดมีความต้องการข้อความในสมุดบันทึกเก่า ๆ จึงใช้ให้เด็กไปช่วยกันยกหีบลังไม้ขนออกมาจากที่เก็บ เพราะสมุดบันทึกและหนังสือเก่า ๆ และเอกสารได้รวบรวมไว้ในหีบลังไม้ ขนย้ายเมื่อครั้งอพยพหลบภัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ ไปอยู่นอกเขตพระนครห่างไกลจากที่ชุมนุมชนและจุดยุทธศาสตร์คราวเมื่อพระนครถูกโจมตีทิ้งระเบิดทางอากาศด้วยเครื่องบินฝ่ายพันธมิตร ต่อมาเมื่อสงครามสงบลงได้อพยพเข้าสู่พระนคร ลังไม้ที่บรรจุเอกสารสมุดบันทึกและหนังสือเก่า ๆ หลายลังก็ยังไม่ได้เปิดหีบรื้อออกมาจัดใหม่ เห็นจะเป็นเพราะบ้านยังคับแคบเป็นเหตุอันหนึ่ง ทั้งยังไม่มีเวลาว่างพอ และยังไม่จำเป็นที่ต้องใช้จึงยังไม่สนใจ เคยให้เด็กยกเคลื่อนที่ออกมาตากแดดเป็นครั้งคราว และได้ใช้ ดี.ดี.ที. ฉีดรอบนอกหีบลังไม้ เพื่อป้องกันปลวกและตัวแมลงที่จะเข้าไปทำลายภายใน

ครั้นถึงคราวจำเป็นต้องการข้อความในสมุดบันทึก จึงให้เด็กยกลังไม้ออกมาถอนตะปูงัดฝาลังไม้ออก โชคดีที่ภายในไม่มีตัวแมลงชนิดกัดกินกระดาษเข้าไปรบกวนเห็นจะเป็นเพราะเวลาบรรจุหีบ ได้ใส่ลูกเหม็นและการบูรผงใส่ในถุงผ้าลงไป แต่ก็ระเหยไปหมดแล้ว นอกนั้นก็ยังมีใบไม้ประมาณหนึ่งกำมือใส่ลงไปด้วยทุกหีบ บัดนี้แห้งแข็งไปหมดยังจำได้ว่าเป็นใบยี่โถ เวลาใส่ลงไปใบยังสด ๆ เพราะเก็บจากต้นใหม่ ๆ แต่จำไม่ได้นึกไม่ออกว่าผู้ใดเป็นคนแนะนำบอกว่า ใบยี่โถนี่กันแมลงได้ดีนัก แต่ข้าพเจ้าก็ไม่แน่ใจ เพราะไม่เคยได้ยินมาก่อน แต่บังเอิญต้นยี่โถมีปลูกอยู่ในเขตบ้าน ลองเชื่อดูไม่เสียหายอะไร เพราะไม่ต้องไปซื้อหาที่อื่นให้เสียเวลา เมื่อเปิดฝาลังไม้แล้ว ข้าพเจ้าก็ค่อย ๆ รื้อหนังสือเก่า ๆ ออก และค้นหาสมุดบันทึกหยิบออกมาทีละเล่มค่อยๆ เปิดทีละหน้าพลิกดูเล่มแล้วเล่มอีก แต่ก็หาข้อความที่ต้อง

การไม่พบ จำไม่ได้ว่าเอาสมุดเล่มนั้นไปซุกไว้ในหีบไหน เปิดค้นดูทุกหีบจนอ่อนใจก็ยังหาข้อความที่ต้องการไม่พบ เข้าใจว่า หายก่อนจัดใส่ลงลังเลยถือโอกาสหยิบสมุดบันทึกเก่า ๆ ออกมานั่งอ่านเป็นการพักผ่อนไปในตัว แต่แล้วก็เกิดความสนใจบางเรื่องซึ่งได้เขียนบันทึกนมนานมาแล้ว จนลืมว่ามีเรื่องอะไรบ้างแม้บางเรื่องก็ได้บันทึกจากปากคำผู้ใหญ่ที่เล่าให้ฟังและเป็นผู้ที่ข้าพเจ้าเคารพและนับถือได้ และบางเรื่องเหตุก็เกิดขึ้นเก่าแก่แต่มีสิ่งน่ารู้น่าคิด ซึ่งเป็นเรื่องที่คนในปัจจุบันนี้ส่วนมากไม่เคยรู้เห็นมาก่อน เมื่อข้าพเจ้าได้อ่านแล้วก็ต้องใช้เวลาคิดทบทวน เรียกร้องความทรงจำเก่า ๆ ที่ผ่านไปแล้วกลับคืนมาอีก ในสมุดบันทึกบางเล่มเก่าแก่ เมื่อข้าพเจ้าพลิกดูแล้วก็จำลายมือตัวเองได้ เพราะตัวหนังสือนั้นโตบ้างเล็กบ้าง โย้ไปโย้มาไม่เป็นระเบียบไม่ตรงบรรทัด แต่ก็พยายามอ่านได้ใจความไม่ดีนัก เห็นจะเป็นเวลาที่เรียนหนังสือชั้นต่ำ สมัยนั้นข้าพเจ้าใช้หมึกสีดำเขียนหนังสือ เพราะชอบสีดำที่ไม่ตกไม่จางและเป็นหมึกที่ขึ้นราคาแพงกว่าสีอื่น ๆ ที่ใสกว่า หมึกดำเป็นหมึกที่เขาใช้เขียนแผนที่แต่คงไม่ใช่อย่างดีนัก เพราะอย่างดีเขียนแล้วลบไม่ออกสีไม่จางจะรู้เห็นได้จากสมุดบันทึกของข้าพเจ้าจากข้อความหน้าต้น ๆ หลังจากปกขาดไปแล้ว ตัวหนังสือเดิมสีดำก็จางลงเป็นสีน้ำตาลแก่บางตอนก็เป็นสีน้ำตาลอ่อน ที่ริม ๆ ก็จางเหลืองไปก็มี แต่พลิกหน้าลึก ๆ เข้าไปกลาง ๆ เล่มสีหมึกยังเข้ม เห็นได้ชัดเจนสดใสคล้ายกับเขียนใหม่ ๆ เนื้อกระดาษก็ยังขาวสะอาดไม่เหลืองอ่อน ๆ เหมือนหน้า ๆ บางเล่มบางตอนอ่านแล้วก็นึกขำตัวเองถึงความรู้สึกในเวลานั้น บางตอนบันทึกไว้มีใจความว่า

"วันนี้ได้ไปตัดเสื้อหนาวผ้าสักหลาดอย่างดีที่ร้านหยุ่นฉ่องหน้าโรงเรียนอัสสัมชัญเพื่อใส่ไปเที่ยวงานฤดูหนาววัดเบญจ ฯ เสื้อผ้าแพงขึ้นมาก เพราะเป็นเวลาสงครามยุโรปแต่ราคาถูกกว่าร้านจี้ฉ่อง เถ้าแก่ร้านหยุ่นฉ่องอ้วนพุงโตไม่แพ้ร้านจี้ฉ่องและร้านก็อยู่ใกล้กัน ตกลงตัดเสื้อหนาวแบบทันสมัยใหม่ เขาว่าแบบใหม่ต้องมีจีบพับข้างหลังสองจีบตามยาวถึงเอวกระเป๋าย่ามว่าใส่ซองจุ ตกลงใส่เสื้อตัวเดียวราคายี่สิบบาท เสื้อนอกผ้าลายสองตัว ตัวละสามบาทห้าสิบ เมื่อตกลงเสร็จก็ข้ามมาทางร้านยายโต๊ะ ซึ่งอยู่ตรงข้ามมีเครื่องเรียนเครื่องเขียนทุกอย่างตลอดหนังสือภาษาไทยและอังกฤษ คุณยายโต๊ะรูปร่างไม่อ้วนไม่ผอมผิวขาวแต่

ไม่ค่อยสูง ตัดผมทรงดอกกระทุ่มกินหมากนุ่งผ้าจูงกระเบน ใช้ผ้าแถบคาดอกแทนใส่เสื้อแบบหญิงไทยมีอายุทั่ว ๆ ไปสมัยนั้น”

“วันนั้นพบคุณยายอยู่ร้านคนเดียว และพบเพื่อนรุ่นเดียวกันสองคน อยู่ในร้านกำลังเลือกลูกหินโดยวิธีแตะปลายลิ้น ถ้าลูกไหนไม่ดูดลิ้นเขาว่าดี แต่เห็นเขานั่งเลือกผ่านไปเป็นร้อยยังไม่ถูกใจ คุณยายโต๊ะอารมณ์ดียกหีบลูกหินออกมาให้เลือก ตามชอบใจหลายหีบ เราได้เข้าไปซื้อสมุดปากกาและหมึก คุณยายสั่นหัวชี้ให้ดูเพื่อนสองคน บอกว่าพวกนี้นั่งเลือกนานแล้วเสียเวลา” นี่เป็นชีวิตเก่าๆ บันทึกตอนกลางๆ ที่ข้าพเจ้าตัดตอนมาเล่าให้ฟังขำๆ เล่น

เมื่อข้าพเจ้ายังเด็กมีเพื่อนเล่นรุ่นเดียวกันหลายคน มีทั้งเด็กบ้านและเด็กวัด แต่ละคนนิสัยไม่เหมือนกัน บางคนก็จอมแก่น บางคนก็สุภาพเรียบร้อย บางคนก็ขี้อาย บางคนก็ทะลึ่ง แต่ส่วนมากก็ชอบพูดติดสบถจนเคยปาก ชอบพูดคำสบถคำ คล้ายกับคำสบถคอยอยู่ริมผีปาก เมื่อพูดอะไรมันก็คอยจะปนออกมากับคำพูด เช่นเมื่อพูดอะไรแล้วก็จะมีคำแถมท้ายว่า

“ให้ตายโหงตายห่าซิ ข้าพูดจริง ๆ” บ้างพูดแล้วก็แถมท้ายด้วยว่า

“ถ้าข้าพูดไม่จริง ก็ให้เจ้าหักคอตายซิวะ”

แต่ถ้าหากว่าผู้ใดลืมคำสบถแถมท้าย ผู้ฟังมักจะต้องแย้งขึ้นมาว่า

“ที่เองพูดมานี่เป็นความจริงหรือวะ ถ้าไม่จริงขอให้เองถูกฟ้าผ่าตาย หรือลงรากลงแดงตายนะ”

นี่เป็นคำพูดสบถของเด็กในสมัยนั้น จนกลายเป็นคำธรรมดาไป พูดไม่กระดากอายบางคนก็พูดคำด่าคำ นี่ก็ติดจากผู้ใหญ่เป็นต้นเหตุ และผู้ใหญ่สมัยก่อนที่ปากร้าย ก็ชอบแช่งด่าลูกหลานเมื่อเวลาโกรธ เพราะทำไม่ถูกใจก็ชอบด่าชอบแช่งว่า

“ขอให้มึงตกนรกใต้เถรเทวทัตไม่รู้จักผุดจักเกิดพบพระพบเจ้า”

เรื่องของพระเทวทัตนี้ ได้ทำบาปทำกรรมไว้กับพระพุทธเจ้ามาก เมื่อตายไปแล้วก็ไปเกิดในขุมนรกบาปหนักจึงอยู่ลึกมาก ถ้าผู้ใดไปเกิดเป็นสัตว์นรกที่ลึกใต้เถรเทวทัตลงไปแล้ว นับว่าบาปยิ่งหนักกว่าเถรเทวทัตผู้นั้นก็เป็นสัตว์นรกชั่วกัลป์ หาโอกาสมาเกิดเป็น

มนุษย์นั้นยากมาก นี่เป็นต้นเหตุที่จะนำเข้าสู่เรื่องของลุงสินธุ แต่บังเอิญเขียนมาได้แค่นี้ มีหลายท่านขอร้องให้เล่าชีวิตเก่า ๆ ครั้งสมัยเป็นเด็ก ข้าพเจ้าจึงต้องอ้อมออกไปก่อนจะเข้าเรื่อง

ข้าพเจ้าจะพูดแต่เฉพาะตำบลท้องถิ่นที่ข้าพเจ้าเกิดและโตมาในท้องที่นั้น และได้พบได้เห็นแก่ตนเอง และข้าพเจ้าก็ไม่สามารถรู้เหตุการณ์ในท้องถิ่นตำบลอื่นที่ข้าพเจ้าไม่เคยอยู่ เด็กถิ่นอื่นนิสัยใจคอและความเป็นอยู่อาจผิดแปลกไป จากที่ข้าพเจ้าได้เคยพบเคยเห็นเคยรู้มาก็ได้

ในสมัยก่อนงานสงกรานต์เป็นวันขึ้นปีใหม่ นับได้ว่าเป็นวันที่มีแต่ความสนุกสนานเบิกบานใจที่สุด ของพวกชาวไทยทั่วไป สำหรับความรู้สึกของพวกเด็ก ๆ ว่าสงกรานต์มีทั้งความสนุกสนานมีทั้งอาหารดีกินอยู่อย่างบริบูรณ์ ทั้งผู้ใหญ่ยังแจกเงินให้ใช้ มีเครื่องแต่งตัวใหม่ ๆ ทั้งตื่นเต้นและภูมิใจ ส่วนทางวัดก็มีชาวบ้านที่มีใจศรัทธา ร่วมกับทางวัดจัดตั้งโรงทานเลี้ยงอาหารคาวหวานเป็นทานทั่วไปใครหิวก็กินได้อาหารดี ๆ ทั้งนั้น มีขนมจีนแกงเผ็ด ข้าวราดแกง ขนมจีนน้ำพริกและน้ำยา ของหวานก็มีลอดช่องน้ำกะทิ บางแห่งบางวัดก็มีข้าวต้มหมู เลือกกินได้ตามใจชอบ ชาวบ้านบางบ้านที่มีใจบุญมีจิตศรัทธา ก็มีโอ่งมังกรใส่เม็ดแมงลักน้ำกะทิตั้งไว้หน้าบ้านเป็นทาน บางบ้านก็มีพุงทลายน้ำหวาน บางแห่งก็มีน้ำฝนลอยดอกมะลิใส่ยาอุทัย ตั้งไว้สำหรับผู้เดินทางผ่านไปมาเลือกกินได้ตามชอบใจ ผู้ใจบุญบริจาคเป็นทานตั้งไว้หน้าบ้านเป็นทิวตามถนนเจริญกรุง ตามตรอกตามซอยเป็นการบริจาคทานในวันสงกรานต์ บางแห่งก็เลี้ยงเฉาก๊วยน้ำตาลทราย ส่วนทางวัดก็มีการก่อพระเจดีย์ทรายมียี่เกหรือละครฉลองกัน ๓ วัน ๓ คืน ตอนบ่ายเย็นก็มีการเล่นสาดน้ำระหว่างพวกหญิงสาวกับชายหนุ่มเป็นส่วนมาก เพราะได้มีโอกาสพบปะกันก็แต่วันสงกรานต์ เพราะฉะนั้นพวกหนุ่มสาวจึงสนุกสนานเหมือนอยู่ในหมู่เทพบุตรและเทพธิดา มีแต่ความสุขความพอใจ ใน ๓ วันหลังจากวันสงกรานต์แล้ว ก็มีข่าวการสู่ขอ การหมั้น การแต่งงานและบางรายก็หอบผ้าหนีตามกันไปก็มีไม่น้อย เพราะเกิดความสนิทสนมกันตอนเล่นสาดน้ำนั้น พวกผู้หญิงส่วนมากมีอายุชอบช่วยกันจับพวกชายหนุ่ม ไปมอมหน้าด้วยดินสอพองผสมน้ำอบไทยเรียกค่าไถ่สนุกดี เขาแยกออกสองฝ่าย คือฝ่ายหญิงกับฝ่ายชาย หญิงต่อหญิง เขาไม่สาดน้ำกันเองและชายต่อชายก็เช่นเดียวกันเขาถือว่าเป็นเพศเดียวกัน ส่วนผู้หญิงก็มีหัวหน้าทีมเป็นหญิงส่วนมาก ก็จะต้อง

เลยวัยสาวที่มีสามีแล้ว แล้วเป็นผู้ที่ไม่อายจัดจ้านออกจะเก่งกล้าในหมู่บ้าน และเป็นหญิงสาวๆ เป็นลูกน้อง ส่วนมากก็เป็นคนขี้อาย แต่ก็อยากสนุกสนาน ส่วนฝ่ายชายก็มีหัวหน้าเช่นเดียวกัน แต่มักเป็นคนขี้เหล้า ส่วนพวกหนุ่ม ๆ ที่สมัครเป็นลูกน้อง บางคนก็เป็นหนุ่มขี้อาย แต่ก็อยากเล่นตรุษเพราะมีโอกาสจะได้พบถ้ารู้จักกับพวกสาว ๆ ชาวบ้านตกตอนกลางคืนก็มีรำแม่ศรีหรือเข้าลิงลม เล่นกันตามลานบ้านตลอดเวลา ๓ วัน มีแต่ความสนุกสนานรื่นเริงเบิกบานใจ ในวันสงกรานต์ผู้เฒ่าผู้แก่เคยเล่าให้ข้าพเจ้าฟัง และยังจำได้ตลอดมาจนถึงปัจจุบันว่าครั้งหนึ่งในสมัยโบราณ พวกทหารไทยไปขัดตาทัพในราชการสงคราม ครั้นกลับจากทัพต่างก็ตั้งใจว่าเมื่อกลับมาถึงบ้าน ก็ปรากฏว่างานเล่นตรุษสงกรานต์ได้ผ่านพ้นไปแล้ว เพราะพวกทหารต้องเสียเวลารอนแรมเดินทัพมาในป่า ครั้นกลับมาถึงบ้านก็เลยเวลา พวกทหารต่างก็พากันเศร้าเสียใจ เสียดายที่ไม่ได้มีโอกาสเล่นสงกรานต์ในปีนั้น เพราะกลับมาไม่ทัน เรื่องนี้ทรงทราบถึงในหลวงพระองค์มีความสงสาร และเห็นใจ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้จัดงานสงกรานต์ขึ้นใหม่ในปีนั้นเรียกว่า "สงกรานต์นักขัตฤกษ์เดือนหก "ขึ้นมาแทนให้ทุกอย่างทำเหมือนสงกรานต์เดือน ๕ ที่ได้ผ่านพ้นไปแล้ว เพื่อจะได้ให้พวกทหารหาญที่กลับจากราชการสงคราม ได้มีโอกาสสนุกสนานรื่นเริงเหมือนสงกรานต์ที่ได้ผ่านพ้นไปแล้ว อีกครั้งหนึ่งทั่วกัน

สมัยข้าพเจ้ายังเป็นเด็ก แต่ก็รู้สึกซาบซึ้งถึงความศรัทธาของชาวบ้านในการทำบุญทำทาน เป็นสิ่งที่ประทับใจ ยังไม่เคยมีอะไรประทับจิตใจของข้าพเจ้าเหมือนสมัยเด็กข้าพเจ้ายังจำเหตุการณ์ในสมัยนั้นได้ดี ก่อนหลายวันที่จะถึงสงกรานต์ชาวบ้านทั่ว ๆ ไปก็จะจัดการหาข้าวของ เพื่อจะทำขนมเตรียมไว้รับสงกรานต์เป็นการใหญ่เช่น ขนมกะละแม, ข้าวเหนียวแดง, ข้าวเหนียวแก้ว, ขนมเทียนมะพร้าว (ขนมเทียนนี้ไม่มีไส้มีมะพร้าวฝอยใส่ปนกับแป้ง และห่อด้วยใบตองแห้งเท่าฝ่ามือแบน ๆ แต่ปัจจุบันนี้ไม่เห็นมานานแล้ว) และขนมอื่น ๆ ที่เก็บไว้กินได้นานวัน นอกจากทำบุญแล้วยังแจกจ่ายตามชาวบ้าน

เมื่อก่อนวันรุ่งขึ้นจะถึงวันสงกรานต์ พวกเราเด็ก ๆ มีความตื่นเต้นดีใจที่จะถึงวันมหาสงกรานต์ ที่เราคิดว่าสนุกสนานจนไม่สามารถจะลืมปีที่ผ่านมาได้ แม้ผู้ใหญ่จะให้เข้านอนแต่หัวค่ำ เพื่อเอาแรงไว้ตื่นแต่เช้ามืดเพื่อจัดของใส่บาตร แต่พวกเราก็นอนไม่ค่อยหลับ

หรือหลับ ๆ ตื่น ๆ นอนฟังผู้ใหญ่เขาทำงานและคุยกันพลางทำงานไปพลาง เช่นห่อขนมด้วยใบตองสด จัดธูปเทียนดอกไม้เพื่อจะใส่บาตรพระตอนเช้า พอหลับไปก็รู้สึกตัวตื่นขึ้นมาก็ได้ยินเสียงตำน้ำพริก แต่แล้วก็ได้ยินเกือบทุกบ้านทุกหลังคาเรือน เพราะชาวบ้านต่างก็ตื่นมาหุงอาหารเพื่อทำบุญใส่บาตร เสียงครกหินและกระต่ายขูดมะพร้าวเป็นระยะไม่ขาดเสียง ในยามดึกสงัด มันเป็นเสียงที่คลุกเคล้าไปด้วยศีลธรรม แสดงถึงผู้มีจิตมุ่งสร้างดีของชาวพุทธทั่ว ๆ ไป แม้ว่าเราจะเป็นเด็กก็รู้สึกตื่นเต้นและอิ่มเอิบในใจ อยากจะทำความดีคอยรับใช้ผู้ใหญ่ด้วยความเต็มใจ เช่นช่วยใส่ฟืนในเตาไฟ และงานง่าย ๆ ที่เด็กพอจะทำได้ ช่วยผู้ใหญ่หยิบโน่นหยิบนี่ตามที่ผู้ใหญ่จะใช้เราก็ทำด้วยขยันขันแข็งสนุกสนานไปด้วย จนเมื่อถึงเวลาก็ได้ยินเสียงไก่ขยับปีกแล้วก็โก่งคอขันตามธรรมชาติได้สร้างมาไม่ว่าใกล้หรือไกล ไม่ช้าเสียงไก่ในหมู่บ้านก็ประสานเสียงขันต่อ ๆ กันไป ไม่ว่าไก่บ้านหรือไก่วัดเซ็งแซ่ตลอดทั้งหมู่บ้านทั้งตำบล เพราะเวลานั้นทั้งไก่บ้านและไก่วัดมีมากมาย ตามวัดมีเป็นจำนวนร้อย ๆ ในกลางวันก็เที่ยวหากินในบริเวณวัด พอตกเย็นก็บินขึ้นไปอยู่บนต้นไม้ใหญ่หรือบนกอไผ่ไม่มีใครไปรบกวน เพราะเป็นไก่วัดมีมาแต่ครั้งโบราณ แต่ก็ไม่ทราบว่ามันค่อยหายไปได้อย่างไร ปัจจุบันนี้ไม่มีเหลืออยู่เลย

เสียงที่ข้าพเจ้าเคยได้ยินแต่ครั้งก่อน จะเป็นเสียงตำน้ำพริกและขูดมะพร้าวในยามดึก หรือเสียงไก่ขันเซ็งแซ่เวลาจวนสว่างก็ดี บัดนี้ก็เหลืออยู่แต่ความรู้สึกทรงจำเก่า ๆ ในอดีตที่ผ่านพ้นไปแล้ว ปัจจุบันนี้ในพระนครจะหาเสียงเช่นนั้นไม่ได้อีก เมื่อเสียงไก่ขันจวนสว่างก็เป็นเวลาพอดีผู้ใหญ่ได้จัดปรุงอาหารและหุงข้าวสุกเสร็จเรียบร้อยแล้ว ต่างก็จัดแจงอาบน้ำชำระร่างกายให้สะอาดเมื่อเด็กอาบน้ำเสร็จแล้ว ผู้ใหญ่ก็จัดแจงเปลี่ยนเสื้อผ้าใหม่ ๆ ให้ใส่ นอกนั้นมีเครื่องแต่งตัวที่เป็นทองรูปพรรณมีเท่าไหร่ก็นำมาใส่ให้ทั้งข้อมือและคอ ของเหล่านี้นานปีจะได้แต่งเต็มที่สักครั้งหนึ่ง แต่เด็ก ๆ ก็ไม่ค่อยจะสนใจมากนัก บางคนก็รำคาญเพราะมันมากจนรุงรัง เพียงแต่ใส่เสื้อใหม่ผ้าใหม่ก็พอใจแล้ว เมื่อแต่งตัวเสร็จก็ออกจากบ้านมาอยู่ข้างถนน ทางที่พระสงฆ์จะเดินผ่าน ก็พอดีฟ้าสางแสงทองขึ้นจับท้องฟ้า พวกชาวบ้านทั้งหญิงชายหนุ่มสาวเด็กผู้ใหญ่ ซึ่งอยู่ตามซอกตามซอยต่างก็พากันอุ้มขันข้าวยกถาดอาหารคาวหวานที่ห่อด้วยใบตองและดอกไม้ธูปเทียนมายืนรอบ้างนั่งรอบ้างคอยใส่บาตรพระสงฆ์อยู่ข้างถนนเป็นทิวแถวมากมาย คล้ายจะมาคอยชมขบวนแห่โล้ชิงช้าประจำปี ต่างก็แต่ง

ตัวด้วยเสื้อผ้าใหม่ ๆ แต่งกายสวยงามพิเศษกว่าวันธรรมดา ส่วนมากผู้หญิงนุ่งผ้าลายสีต่าง ๆ และใส่เสื้อให้เหมาะสมกับผ้าที่นุ่ง หญิงสาวบางคนก็นุ่งผ้าลายสีระกำใส่เสื้อกระบอกมีผ้าสีนวลอ่อนพับจีบห่มสไบเฉียง บางคนก็มีแต่ผ้าคาดอกและสไบเฉียง เผยให้เห็นผิวขาวสะอาดของท่อนแขนส่วนหน้าก็ผัดแป้งนวลปนขมิ้น แล้วก็แต้มแป้งเป็นลายขนาดเม็ดข้าวสารทั่วหน้า ไว้ผมยาวประบ่าใส่ลูกประคำทองเป็นพวงที่คอ ใส่ต่างหูเพชรก็ดูสวยงามดี บางคนก็ไว้ผมดอกกระทุ่มใส่น้ำมันตานีเป็นมัน บางคนไว้มวยผมต่างก็แต่งกายคล้ายกับจะมาประกวดประขันความงามของตัว ความสวยของเสื้อผ้าหรือความมั่งมีในเครื่องทองรูปพรรณเพชรนิลจินดาตามคอและข้อมือเส้นใหญ่เส้นเล็กตามแต่ฐานะแต่ละคนจะสนใจแต่ง ส่วนเด็กในสมัยนั้นส่วนมากก็ไว้จุก แต่ก็เกล้าจุกไว้อย่างน่ารักน่าเอ็นดู บางคนก็มีปิ่นทองคำเสียบ และมีพวงมาลัยสวมรวบจุกหรือไม่ก็มีทองครอบเป็นปลอกอย่างสวยงาม เด็กไว้จุกทั้งชายหญิง ส่วนมากสวมทั้งกำไลข้อมือและกำไลข้อเท้าสร้อยคอจี้เพชรจี้พลอย และเด็กสมัยนั้นทุกคนก็มีเสมาเงิน จ.ป.ร. ที่ได้รับพระราชทานจากสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระปิยมหาราชรัชกาลที่ ๕ เมื่องานฉลองที่พระองค์เสด็จกลับจากทวีปยุโรป ได้ทรงพระราชทานให้แก่เด็กทุกคน ส่วนหนุ่ม ๆ ในสมัยนั้น นุ่งผ้าม่วงหางกระรอกโคราช หรือผ้าพื้นใส่เสื้อผ้าป่านคอพวงมาลัยมีผ้าขาวม้าไหมคาดพุงใส่สายสร้อยเส้นใหญ่ห้อยพระเครื่องและมีสร้อยข้อมือเส้นใหญ่พอสมกับข้อมือ ต่างคนก็ต่างแต่งเท่าที่ตนเองเห็นว่าสวยงาม อากาศเช้าในวันสงกรานต์ทำให้สดชื่นทั่วทุกคน ไม่ว่าเด็กผู้ใหญ่หญิงชายหนุ่มสาวต่างก็มีจิตใจเบิกบาน มีความตื่นเต้นที่ได้มาทำบุญใส่บาตรในยามเช้าตรู่ ในหมู่เพื่อนบ้านเป็นจำนวนมากมาย บรรยากาศที่แวดล้อมในสมัยนั้น เพิ่มความประทับใจก็คือ ถนนเจริญกรุง เริ่มตั้งแต่เชิงสะพานเจ้าสัวมาตลอดไปถึงถนนตกนั้น สองฟากทางข้างถนนมีต้นประดู่ใหญ่ ๆ ปลูกไว้เป็นระยะตลอดไปเป็นทิวแถว แต่ละต้นใหญ่โตสองคนอ้อมไม่รอบ มีกิ่งก้านสาขาปกคลุมถนนร่มเย็น บังเอิญบางปีดอกประดู่บานในวันสงกรานต์ทำให้เพิ่มความสวยงาม เพราะเบื้องบนต้นประดู่เหลืองอร่ามไปด้วยดอกที่บานเต็มต้น มองดูถนนทั้งสายเหลืองไปสุดสายตา ส่วนเบื้องล่างก็เหลืองอร่ามด้วยรัศมีของผ้ากาสาวพัสตร์ของพระภิกษุสามเณร ที่ออกโปรดสัตว์แต่ยามเช้า จากนั้นก็มีประชาชนชาวบ้านผู้มีจิตศรัทธาทั้งหลายแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าสีฉูดฉาด มารอคอยใส่บาตรเต็มสองฟากถนน เป็นภาพที่สวย

งามประทับใจที่สุด ชาวไทยหญิงชายหนุ่มสาวเด็กผู้ใหญ่ ต่างก็มีหน้าตายิ้มแย้มปีติยินดีด้วยกันทั่วหน้า พ่อแม่ที่เคยหวงเคยกักลูกสาวให้อยู่แต่ในบ้านก็ให้โอกาสได้ตามชอบใจ ทั้งพระสงฆ์และสามเณรและผู้คนต่างก็ตื่นเต้นเบิกบานไปตามกัน ได้ยินแต่เสียงหัวเราะยิ้มแย้มแจ่มใส จะได้ยินเสียงตลอดเวลา ทางที่พระสงฆ์ผ่านว่า "นิมนต์ทางนี้ก่อนเจ้าข้า" ซึ่งสมัยก่อนหากผู้ใดไม่ร้องนิมนต์พระท่านก็ไม่ยอมรับ แม้จะตั้งขันข้าวใส่บาตรประจำทุกวัน ก็ต้องนิมนต์ไว้ก่อนว่าต่อไปขอพระคุณเจ้ามารับบาตรเช้าทุก ๆ วัน สงกรานต์แม้ว่าพระสงฆ์และสามเณรจะมีมากมาย พระสงฆ์สามเณรในตำบลหมู่บ้านเรามีหลายวัด แต่ก็มีพระเณรไม่เพียงพอความต้องการของผู้ศรัทธา ประชาชนชาวบ้านคอยทำบุญอยู่สองฝั่งข้างถนนเจริญกรุง พระสงฆ์สามเณรเดินบิดฝาไม่ไกลบาตรก็เต็ม ย่ามก็ล้นทั้งข้าวสุกและห่ออาหารคาวหวานผลไม้ ดอกไม้ธูปเทียนต้องมีศิษย์วัดคอยถ่ายเทอาหารออกจากบาตร จากย่ามใส่ในกระบุง ซึ่งเตรียมไว้ในรถลากสองล้อ หรือรถเจ๊กซึ่งมีเจ๊กลากตามมาข้างหลังเต็มบาตรเต็มย่ามที่ไหนก็ถ่ายเทที่นั่น กว่าจะกลับถึงวัดทั้งอาหารและข้าวสุกผลไม้ และดอกไม้ธูปเทียนก็เต็มรถลาก แต่ละคันเจ๊กลากแทบไม่ไหว

ถ้าจะดูในเวลานี้ รู้สึกว่าพระสงฆ์สามเณรของเราท่านจะโลภอาหารไม่รู้จักพอ แต่หากได้พิจารณาดูเหตุผลแล้วจะเห็นได้ว่า พระสงฆ์ท่านมิได้มีเจตนาเช่นนั้น แต่ก็มีเหตุจำเป็นจะต้องทำเช่นนี้ เพราะความรู้สึกทางชาวบ้านเป็นความสำคัญที่ใคร ๆ ก็อยากทำบุญใส่บาตรในวันสงกรานต์ เพราะต่างก็ตั้งใจทำบุญแล้วจะแผ่ส่วนบุญส่วนกุศลผลของการใส่บาตรทำบุญไปให้ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว เพราะผู้เฒ่าสมัยก่อนพูดว่าวันตรุษวันสงกรานต์เขาปล่อยผีปล่อยสางให้มารับส่วนบุญของญาติพี่น้องที่ทำบุญใส่บาตรกรวดน้ำไปให้ จะจริงเท็จประการใดก็เป็นเรื่องของคนโบราณ ฉะนั้นชาวบ้านทุกคนต่างก็มีความประสงค์จะใส่บาตรทำบุญ เพื่ออุทิศส่วนกุศลไปให้ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว หากไม่ได้ใส่บาตรก็จะเกิดความรู้สึกในทางจิตใจว่าตัวเองไม่มีโอกาสทำบุญกรวดน้ำแผ่ส่วนบุญให้ญาติก็จะเกิดความไม่สบายใจ เพราะปีหนึ่งจะมีสงกรานต์ครั้งเดียว ฉะนั้นหากพระสงฆ์จะถือสันโดษ เมื่อเต็มบาตรแล้วก็กลับวัด ใครจะนิมนต์ให้รับอีกท่านก็ไม่ยอมรับ ชาวบ้านก็จะเกิดน้อยเนื้อต่ำใจ เพราะอาหารคาวหวานผลไม้ที่ชาวบ้านนำมามากมาย ถ้าต้องนำกลับไปบ้านโดยไม่ได้บริจาคใส่บาตรตามตั้งใจ ก็จะทำให้ชาว

บ้านผู้มีจิตศรัทธาทั้งหลายเสียกำลังใจ เหตุนี้จึงทำให้พวกมัคทายก แนะนำศิษย์วัดถ่ายเท อาหารจากบาตรพระ เพื่อแก้ปัญหาที่ชาวบ้านผู้มีจิตศรัทธามากมายเกินกว่าพระจะรับหมดก็ได้ ผลทำให้ชาวบ้านเกิดความสุขกายสบายใจ อาหารมากมายที่เหลือจากพระและคนกินแล้ว ก็เป็น อาหารของสัตว์ที่อยู่ในวัด เช่น หมู, ไก่, สุนัข, และลิง แต่เมื่อยังเหลือพวกข้าวสุก ศิษย์ วัดก็จะตากแห้งเป็นข้าวตาก แล้วส่งไปให้ญาติโยมทางบ้านทำเป็นข้าวตู ส่งมาถวายพระต่อไป

นี่ก็เป็นเหตุหนึ่ง ที่ทำให้ชาวต่างประเทศในสมัยนั้นมองเห็นว่า ประเทศไทยมี อาหารอุดมสมบูรณ์กว่าประเทศอื่นในทวีปเอเชียด้วยกัน กินเหลืออย่างน่าเสียดาย ทำให้ชาว จีนที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารในสมัยนั้นส่งข่าวไปทางเมืองจีน บอกว่าเมืองไทยมีอาหาร การกินสมบูรณ์ ใครได้อาศัยอยู่เมืองไทยก็ไม่ต้องกลัวอดตาย ฉะนั้นจึงทำให้พวกจีนใหม่ โดยสารเรือกลไฟเดินทางเข้ามาอยู่ในเมืองไทยมากมายในสมัยนั้น เมื่อเรือมาจากเมืองจีนเข้า เทียบท่า แต่ละลำแน่นขนัดยัดเยียดเต็มลำเรือ ล้วนแต่พวกจีนใหม่เป็นส่วนมาก เพียงแต่รู้ว่า เรือเข้าเขตปากอ่าวสยามเท่านั้น พวกจีนใหม่ก็พากันตื่นเต้นดีอกดีใจ ตะโกนร้องบอกต่อกัน ไปว่าถึงเมืองไทยแล้ว ต่อไปนี้ไม่ต้องกลัวอดตาย

ที่ท่าเรือกรุงเทพฯ ก็มีญาติพี่น้องชาวจีนมารับกันมากมายแน่นขนัดไปด้วยรถม้ารถ ลาก หรือเรียกว่ารถเจ๊กคันใหญ่นั่งได้สองคนหรือจะบรรทุกสัมภาระก็ได้ ส่วนคันเล็กนั่งได้ เฉพาะคนเดียวแต่วิ่งเร็ว สำหรับรถม้าส่วนมากเป็นม้ากะบะบรรทุกของนอกนั้นก็มีพวกผู้แทน ที่พักเดินทางไปคอยต้อนรับพวกที่ไม่มีญาติพี่น้องไปรับ หรือพวกที่มาโดยไม่มีพวกพ้องอยู่ใน เมืองไทย แต่ส่วนมากพวกจีนใหม่มีแต่ค่าเรือพอมากรุงเทพฯ เท่านั้น พอมาถึงเมืองไทยก็ หมดทุน คิดว่าจะมาหาเงินเอาในเมืองไทย ที่มีญาติพี่น้องก็มารับกันไปอยู่ไปพักที่บ้าน ส่วน พวกที่ไม่มีญาติพี่น้องไม่รู้จักใครก็ไปพักมูลนิธิแซ่เดียวกัน ซึ่งชาวจีนในเมืองไทยได้ออกทุน ทรัพย์ร่วมกัน เพื่อช่วยเหลือผู้ที่ไม่มีญาติพอได้พักพิงกว่าจะมีงาน ส่วนพวกมีเงินติดตัวมา ไม่มีญาติมารับ ก็มีพวกโรงแรมไปคอยรับที่เรือ ซึ่งสมัยก่อนเรียกว่าที่พักคนเดินทาง เมื่อ ใครตกลงจะพักโรงแรมไหนผู้แทนก็จะปิดกระดาษแดงชื่อโรงแรมของตัวไว้ที่หีบห่อผู้โดยสาร แล้วพวกโรงแรมอื่นมาเห็นเข้าก็รู้กัน ส่วนมากพวกจีนใหม่ไปอยู่กับญาติพี่น้องในเมืองไทย บางคนก็ไม่มีหลักฐานร่ำรวยอะไรนัก บางคนมาอยู่ก่อนก็เพียงได้งานลากรถเจ๊ก บางคนยังติด

ฝิ่น เพราะพวกลากรถส่วนมากชอบสูบฝิ่น ทำให้จีนใหม่บางคนรังเกียจก็ต้องหาที่พึ่งใหม่ จะไปอยู่ในพวกแซ่เดียวกันก็รู้สึกว่าไม่ช้าก็จะกลายเป็นอั้งยี่ ที่สุดก็ต้องอาศัยวัดพึ่งพระก็มี

สมัยนั้น ข้าพเจ้ารู้จักจีนใหม่อย่างใกล้ชิดผู้หนึ่ง แกเข้าไปอยู่ใต้ถุนกุฏิพระในวัด แกยังหนุ่มสมบัติไม่มีอะไรมาก มีเก้าอี้ไม้ไผ่ใช้ได้ทั้งนั่งทั้งนอนทำหยาบ ๆ เอากระบอกไม้ไผ่กลม ๆ มาบากต่อเติมทำให้ชักเข้าออกและยกสูงต่ำได้ ทาน้ำมันเหลืองแกอุตส่าห์หอบมาจากเมืองจีน มาตั้งนอนในวัดใต้ถุนกุฏิพระ นอกนั้นแกก็มีหีบใส่เสื้อผ้าคล้ายหีบเครื่องเขิน เพราะภายนอกเป็นงาสีดำไม่ค่อยสนิท กว้างประมาณหนึ่งศอกยาวสองศอก มีสมบัติเพียงสองชิ้น แกพูดภาษาไทยไม่ได้ ต้องใช้ภาษาใบ้เป็นส่วนมากแต่เป็นคนขยัน และมีความอดทน ช่วยทำงานในวัดไม่ว่างานหนักหรืองานเบา พระหรือเด็กวัดจะใช้ก็ไม่รังเกียจ ปรับตัวเองให้เข้าสถานที่และเข้าได้กับความเป็นอยู่ ไม่ช้าก็เป็นที่สงสารเมตตาของพระสงฆ์ พวกเด็กวัดก็ไม่รังเกียจเพราะแกช่วยทำงานทุกอย่าง และทำด้วยใจสมัครและเต็มใจ และเป็นคนใช้คล่องว่องไว และก็เรียนพูดเรียนทำทุกอย่างเวลาว่างก็ไม่ยอมอยู่เฉย ๆ หน้าแล้งก็หาบน้ำจากบ่อในวัดไปให้ชาวบ้าน ตามแต่ใครจะต้องการใช้เพราะสมัยนั้นยังไม่มีน้ำประปา ชาวบ้านก็อาศัยน้ำบ่อน้ำคลองสำหรับซักฟอก และล้างสิ่งของทั่วไป ส่วนน้ำกินก็ใช้น้ำฝนที่รองไว้กินประจำปี ชาวไทยส่วนมากมีนิสัยเมตตาสงสารอยู่แล้ว แต่เมื่อมาเห็นคนรับใช้ด้วย ขยันขันแข็งอดทนไม่เคยมีปากมีเสียงหรือแสดงความไม่พอใจ ซ้ำเป็นคนพลัดบ้านเมืองมา ความเมตตาเอ็นดูก็เพิ่มยิ่งขึ้น เมื่อจะใช้อะไรก็ไม่เคยขัด แกก็ได้อัฐเงินจากพระจากชาวบ้านเสมอ แกก็เก็บออมเอาไว้จะใช้จ่ายในสิ่งที่จำเป็นอย่างมัธยัสถ์ ไม่นานนักการหาบน้ำให้ชาวบ้านก็ได้รับค่าจ้างตอบแทน แกค่อยสะสมเงินไว้ไม่มีทางใช้จ่าย เพราะที่อยู่ใต้ถุนพระก็ไม่ต้องเช่า ข้าวก็ไม่ต้องซื้อ เพราะอาศัยบารมีพระกินอยู่กับศิษย์วัด ไม่มีอะไรเดือดร้อน ไม่ช้าไม่นานแกก็มีอัฐมีเงินพอสมควร ไม่ช้าแกก็เปลี่ยนฐานะตัวเอง โดยลงทุนปั้นไอศครีมใต้ถุนกุฏิพระ เป็นความก้าวหน้าครั้งแรก แล้วก็เริ่มหาบไปขายโรงเรียนตามวัด เด็กก็ชอบซื้อผู้ใหญ่ก็ชอบอุดหนุน เพราะเอ็นดูสงสารว่าเป็นคนซื่อเป็นคนขยัน ด้วยความขยันและเป็นคนมัธยัสถ์ ได้พยายามอดออมทรัพย์ที่หามาได้ ไม่นานนัก ก็เริ่มย้ายจากใต้ถุนกุฏิไปเช่าห้องแถว ออกร้านขายของเล็ก ๆ น้อย ๆ ไม่นานฐานะดีขึ้นเป็นลำดับ ก็จัดการขยายกิจการร้านให้ใหญ่โตมีลูกจ้างมากมาย ต่อ

มาใคร ๆ ก็ยกย่องเป็นเถ้าแก่ใหญ่ นี่เป็นชีวิตตัวอย่างของจีนใหม่คนหนึ่งในจำนวนหลาย ๆ คน ที่ข้าพเจ้ารู้จักตลอดมา ทั้ง ๆ บางคนอ่านหนังสือประจำชาติของตัวไม่ออก แต่ก็ได้ประสบความรุ่งเรืองมั่งคั่งในเมืองไทย ก็เพราะอาศัยความซื่อสัตย์สุจริตขยันมีความอดทนปรับปรุงชีวิตให้เข้ากับสังคมได้ทุกชั้น ไม่ยอมแตะต้องในสิ่งที่เป็นอบายมุข มีการพนันและยาเสพติดเป็นต้นเหตุแห่งความเสื่อมทราม จีนบางคนเมื่อประสบความเจริญรุ่งเรืองแล้วก็ไม่ลืมตัว กลับมาทำนุบำรุงวัดวาอารามที่ตัวได้เคยอาศัย เมื่อตัวยังเป็นจีนใหม่ ซึ่งยังไม่มีสมบัติติดตัว นี่เป็นความกตัญญูที่ควรจะยกย่อง

เมื่อเด็กข้าพเจ้าได้รู้จักจีนผู้หนึ่งซึ่งมีประวัติที่น่ารู้ และข้าพเจ้าก็ได้รู้จากปากคำของชาวจีนผู้นี้โดยตรง จีนผู้นี้ได้เข้ามาในเมืองไทย พูดภาษาไทยได้ชัดเจน รู้ประเพณีไทยได้ดี ชอบทำบุญเลี้ยงพระตามธรรมเนียมไทย ชอบพอกับผู้ใหญ่ที่บ้านข้าพเจ้ามาก แม้แต่แกจะเป็นคนจีน แต่จิตใจของแกเป็นคนไทยทุกสิ่งทุกอย่าง แกเคยพูดเสมอว่าแกเกิดผิดที่ แกควรจะเกิดในเมืองไทยและเป็นคนไทย แต่แกกลับไปเกิดในเมืองจีน แต่ใจเป็นคนไทยและจะไม่ขอจากเมืองไทยเป็นอันขาด แกเคยขอให้ข้าพเจ้าช่วยสอนหนังสือไทย และต่อหนังสือให้แกเสมอ ข้าพเจ้าก็มีความยินดีและภูมิใจ นึกว่าตัวสำคัญขึ้นตามความรู้สึกของเด็ก ที่ได้มีโอกาสแนะนำสอนหนังสือแก่ชาวจีนผู้นี้ ชาวจีนผู้นี้มีชื่อว่าหลีมกังหรือจะพูดสมัยนี้ก็คือนายกังแซ่หลีม เป็นชาวจีนที่มีอารมณ์ดี แกเล่าให้ฟังว่าญาติพี่น้องของแกไม่มีเหลือในเมืองจีนอีกแล้ว นอกนั้นยังได้เล่าเหตุการณ์ต่าง ๆ ทางเมืองจีนให้ฟังเป็นเรื่องเศร้า เพราะญาติพี่น้องพ่อแม่ของแกตลอดเพื่อนฝูงผู้ที่รู้จักรักใคร่คุ้นเคย ไม่ว่าเด็กผู้ใหญ่ต้องเสียชีวิตกันหมด เพราะได้เกิดมหาวาตภัยและอุทกภัยครั้งใหญ่ทั้งฝนทั้งพายุอันร้ายแรง หมู่บ้านทั้งตำบลได้ถูกกวาดล้าง ผู้คนชาวบ้านจมอยู่ใต้ระดับน้ำลึก และได้พัดพาบ้านช่องเรือกสวนไร่นา พร้อมทั้งพืชพันธุ์ธัญญาหารและสัตว์เลี้ยงสูญสิ้นไป ไม่มีอะไรเหลือติดแผ่นดิน แต่ชีวิตของหลีมกังรอดมาได้ก็เพราะแกไม่ได้อยู่ในหมู่บ้าน ได้ไปเป็นลูกจ้างอยู่ที่ตำบลอื่นที่ห่างไกลจากตำบลที่แกอยู่มาก หลังจากพายุทำลายบ้านช่องผู้คนไร่นาสงบแล้ว มีคนรอดตายจากน้ำท่วมด้วยอยู่ใกล้ภูเขาได้ปีนป่ายหนีน้ำขึ้นไปแต่ก็ต้องอดอาหารเพราะไม่มีอะไรจะกิน เมื่อลมพายุสงบลงและน้ำลดลงเป็นปาติแล้วก็ไม่มีกำลังจะเดินลงจากเขา มันเป็นเรื่องที่น่าเศร้าสลดใจที่สุด ส่วนตัวแก

นั้นเมื่อกลับไปเห็นตำบลที่เคยอยู่บ้านที่เคยอาศัยบัดนี้ไม่มีอะไรเหลือ ชีวิตของพ่อแม่ญาติพี่น้องทั้งตำบลก็สูญสิ้น ไม่อยากอยู่ทรมานจิตใจ หมดปัญญาเพราะเวลานั้น นายหลีมกังยังมีอายุอยู่ในวัยรุ่น (ตอนที่เล่าเรื่องชีวิตนั้นอายุแกประมาณไม่เกินสี่สิบปีแต่ข้าพเจ้าก็ไม่เกินสิบขวบ เมื่อข้าพเจ้านั่งอ่านบันทึกเก่า ๆ ก็อดนึกถึงภาพชีวิตของผู้คนพลเมืองของจีนในสมัยนั้นที่กำลังตกอยู่ท่ามกลางพายุใหญ่ น้ำกำลังพัดพาร่างล่องลอยไปตามสายน้ำอันแรง ผัวพลัดเมียแม่พลัดลูก ลูกก็คงร้องเรียกหาแม่ คงจะมีเสียงร้องไห้ระคนไปกับเสียงน้ำและเสียงลม แต่ก็ไม่มีใครช่วยใครได้ แม้แต่ตัวเองก็ยากที่จะหาทางเอาตัวรอด และก็อดระลึกถึงพระธรรมคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า สัตว์โลกทั้งหลายที่เกิดมาย่อมจะหนีความทุกข์ไปไม่พ้น หากแต่ว่าทุกข์มากทุกข์น้อย แล้วแต่กรรมดีกรรมชั่วที่ตนได้ประกอบมาเป็นต้นเหตุ)

เมื่อข้าพเจ้าได้ฟังเรื่องราวชีวิตของนายหลีมกังผู้นี้ ข้าพเจ้าก็มีความสนใจยิ่งขึ้นเพราะรู้สึกว่าแกเป็นคนจีนผู้ดีแต่งตัวเรียบร้อย มีความเป็นอยู่อย่างสุขสบาย บ้านช่องใหญ่โตมีการงานเป็นหลักเกณฑ์ คบค้าพวกที่มีชื่อเสียงทั่วไป และเป็นผู้ที่รู้จักคุ้นเคยกับผู้ใหญ่ของข้าพเจ้าด้วย เมื่อข้าพเจ้าซักถามอะไร แกก็ยินดีบอกให้รู้อย่างเปิดเผยไม่มีอะไรปิดบังตลอดถึงความรู้สึก และความเห็นต่าง ๆ ข้าพเจ้าก็ได้รู้ในสิ่งที่ไม่รู้มาก่อน แกเล่าต่อไป

เมื่อหมดพ่อแม่พี่น้องแล้วก็เหมือนอยู่ตัวคนเดียวในโลก อยู่เมืองจีนไม่มีความสุขมีวาตภัยและอุทกภัยไม่เว้นแต่ละปี ทั้งอาหารการกินก็ไม่สมบูรณ์ โจรผู้ร้ายก็ชุกชุม บางแห่งก็เป็นพวกโจรทั้งหมู่บ้านทั้งตำบลหาความสงบไม่ได้ ประชาชนชาวจีนได้รับความเดือดร้อนทุกครัวเรือน นอนตาไม่หลับ ไหนจะภัยเกิดจากธรรมชาติ ไหนจะเกิดจากโจรผู้ร้ายชุกชุมทางบ้านเมืองดูแลไม่ทั่วถึง ประชาชนต้องระวังรักษาตัวเอง พวกโจรคุมพวกเข้าปล้นตามหมู่บ้านแทบทั่วทุกตำบล หาพื้นที่ร่มเย็นเป็นสุขได้น้อย ชีวิตของประชาชนพลเมืองไม่มีค่าอะไรจะตายเมื่อไหร่ก็ไม่รู้ตัว การฆ่าฟันกันยกพวกหมู่บ้านต่อหมู่บ้าน พวกแซ่เดียวกัน ต่อสู้กับคนแซ่อื่น พวกแซ่ไหนมีคนน้อยก็เสียเปรียบต้องไปเข้ารวมกับแซ่อื่น การฆ่าฟันล้มตายกันอย่างสงครามย่อย ๆ เป็นของธรรมดา เพราะฝ่ายบ้านเมืองไม่เอาใจใส่การปกครอง พวกขุนนางกังฉินมีอำนาจมากรับสินบน ใครอยากเป็นขุนนาง ถ้ามีเงินเดินเหินก็ได้รับแต่งตั้งให้มีตำแหน่งหน้าที่เป็นขุนนาง กลายเป็นซื้อขายตำแหน่งขุนนาง ไม่คำนึงถึงความรู้และความ

ประพฤติ จึงกลายเป็นทุกคนที่ซื้อตำแหน่งเป็นขุนนาง มีหน้าที่แต่เพียงคอยรีดไถโกงกิน ทำให้ราษฎรได้รับความเดือดร้อนทุกข์ยากลำบากแสนสาหัส ขุนนางกังฉินมิได้สนใจว่า ประชาชนจะทุกข์ยากลำบากเพียงไรขอแต่ให้ได้ประโยชน์ของตนฝ่ายเดียว

เมื่อนายหลีมกังเล่าเรื่องด้วยดวงหน้าอันเศร้าสลด ต่อหน้าผู้ใหญ่ที่ได้นั่งฟังอยู่ด้วยต่างก็รู้สึกมีจิตใจสลดสงสารตามกัน แม้แต่ข้าพเจ้าเป็นเด็กก็อดเศร้าใจมิได้

ข้าพเจ้าถามแกว่า "เมื่อมาอยู่เมืองไทยแล้วมีความรู้สึกอย่างใดบ้าง" เพราะต้องการจะให้แกเปลี่ยนจากความเศร้าลงบ้าง เมื่อแกได้ยินข้าพเจ้าถามเช่นนั้นหน้าตาแกก็แจ่มใสขึ้นทันที พูดด้วยสำเนียงที่ตื่นเต้น แกบอกว่าแกรู้สึกว่าตัวแกคงเป็นคนมีบุญคงจะได้สร้างกุศลไว้แต่ชาติก่อน จึงได้มีโอกาสมาอยู่เมืองไทย จึงได้หลุดพ้นจากขุมนรก ที่มีชีวิตได้ประสบการณ์ในเมืองจีนกลับขึ้นมาอยู่ในเมืองไทย เหมือนขึ้นไปอยู่บนสวรรค์ เมืองไทยอุดมสมบูรณ์อาหารการกินมีทุกอย่าง ไม่มีใครได้รับความเดือดร้อน ผู้คนพลเมืองมีหน้าตายิ้มแย้มไม่เบียดเบียนกัน มีแต่ความสงสารเอ็นดูผู้พลัดบ้านเมืองมาให้การต้อนรับอย่างดีอย่างฉันท์พี่น้อง บ้านเมืองสงบอยู่ด้วยกันอย่างสุขสบาย มีแต่คนใจบุญสุนทาน ความรู้สึกของแกเหมือนออกจากความทุกข์ยากในเมืองจีน มาอยู่ที่อุดมสมบูรณ์ในเมืองไทยไม่มีเมืองใดเหมือน (ในสมัยนั้น) ข้าพเจ้าเป็นเด็กก็อดภูมิใจมิได้ แล้วก็ถามแกว่า

"รู้ได้อย่างไรที่ว่าไม่มีเมืองใดเหมือน"

แกบอกว่า "เมื่อออกจากเมืองจีนก็เดินทางมาอินโดจีนอยู่ที่เมืองญวนและเมืองเขมร เพื่อมาทำงานรับจ้างอยู่กับพวกพ่อค้าชาวจีน ที่มีร้านค้าอยู่ทางเมืองเขมรและญวน

ข้าพเจ้าถามแกว่าเป็นอย่างไร มีความสุขสบายไหม

แกตอบว่าที่เมืองโน้น มีคนผิวขาวบางคนใจหยาบ ชอบทุบตีตบต่อยดุด่าชาวพื้นเมืองตามชอบใจ และตัวแกฐานะเป็นคนจีนก็ไม่ผิดอะไรกับชาวพื้นเมือง ซึ่งคนผิวขาวนึกว่าตัวเป็นนายปกครองเมืองขึ้น

ข้าพเจ้าถามแกว่า ตกลงเมื่อออกจากอินโดจีนก็มุ่งตรงมาเมืองไทย

แต่แกกลับสั่นศีรษะตอบว่า "ยังไม่ได้มาเมืองไทยเพราะไม่มีคนรู้จัก เมื่อออกจากอินโดจีนแล้วก็ไปอยู่เมืองแขกที่สิงคโปร์ การปกครองเมืองแขกของคนผิวขาวนั้น รู้สึกว่า

มีสิทธิและอิสระมาก เมื่อพักอยู่ที่สิงคโปร์รู้สึกว่าเขาเหยียดหยามชาวจีน ว่าเป็นคนที่ยังไม่เจริญ เป็นคนต่ำชั้นป่าเถื่อนคนจีนถูกกีดกันไม่มีสิทธิ์เท่าคนพื้นเมือง ถึงจะมีเงินเขาก็ไม่ยอมให้จีนนั่งรถไฟชั้นหนึ่ง นั่งได้แต่ชั้นต่ำ ๆ โรงแรมใหญ่ ๆ ของฝรั่งเขาก็ไม่ยอมให้คนจีนเข้าไปพักถึงจะมีเงินให้เขาก็ไม่รับ" แกพูดแล้วแสดงความน้อยใจออกมา

ข้าพเจ้าถามแกว่า "ทำไมเขาจึงรังเกียจว่าคนจีนยังไม่เจริญเป็นคนป่าเถื่อน"

นายหลีมกังแกตอบอย่างน้อยใจว่า "ก็ไม่รู้เหมือนกันว่า ทำไมเห็นว่าเราเป็นคนป่าเถื่อน เห็นจะเป็นกรรมตามทันกระมังที่พวกคนจีนชอบดูหมิ่นว่าชาติอื่นเป็นคนป่าเถื่อน เป็นคนไม่เจริญ หรือเรียกว่าพวกฮวนหรือกุ๊ยที่ไม่ใช่คนเจริญแล้วเหยียดหยามชาติอื่นว่าไม่ใช่คน และคิดว่าชาติจีนชาติเดียวเท่านั้นที่เป็นคน กรรมอันได้ตามสนอง กลับตรงกันข้าม ชาติอื่นเขาเห็นจีนเป็นชาติที่ไม่เจริญป่าเถื่อน ผลที่ได้รับทำให้ชาติอื่นมองเห็นคนจีนเป็นคนต่ำช้าและชอบรังแกด่าว่าให้เจ็บใจ"

ข้าพเจ้าก็เห็นใจและถามแกว่า "ทำไมชาติอื่นจึงมองในแง่ต่ำต้อย และชอบรังแกคนจีนเล่นเป็นลูกไก่"

นายหลีมกังถอนหายใจแล้วก็บอกว่า "ก็ไม่รู้เหมือนกันเห็นจะเป็นเพราะคนจีนไว้หางเปีย จีนถือว่าคนต้องมีหางเปียเป็นผู้มีความเจริญและเป็นคน (สมัยจักรพรรดิราชวงศ์แมนจูปกครองประเทศจีน) แต่ความจริงพิจารณาดูหางเปียก็เหมือนหางสัตว์ ยาวตลอดหลัง ต้องเสียเวลารักษาทำความสะอาด ถักเปียไม่เว้นแต่ละวัน มิฉะนั้นก็สกปรกเป็นที่อาศัยของสัตว์ตัวเล็ก ๆ หางเปียต้องพันหัว เป็นที่น่าอับอาย เพราะคนชาติอื่นชอบหยอกล้อโดยดึงหางเปียเล่นเห็นเป็นตัวตลกขบขัน"

นายหลีมกังแกพูดด้วยความโกรธและพูดไปว่า "คนจีนตายเพราะหางเปียในโรงงานต่าง ๆ ก็มีไม่น้อย"

ข้าพเจ้าสงสัยถามแกว่า "เหตุใดจึงได้พูดว่าหางเปียทำให้คนตายได้ล่ะ"

หลีมกังบอกว่าตามโรงสีอู่เรือหรือโรงไฟฟ้า ปรากฏว่าสายพานได้ม้วนเอาหางเปียดึงหัวเอาตัวลอยขึ้นไปตามสายพานและฟาดขึ้นลงจนขาดใจตายมีไม่น้อย ส่วนผู้หญิงก็รัดผ่าเท้า

มัดด้วยผ้ายาวๆเป็นวาๆจนแน่น เริ่มตั้งแต่เป็นเด็กๆไม่ยอมให้เท้าโตให้โตแต่ตัว ตกลงตัวเป็นผู้ใหญ่ฝ่าเท้าเป็นเด็กเล็กๆ ถ้าฝ่าเท้ายาวเพียงสามนิ้วเขาว่าเป็นคนเท้าสวย แต่หญิงเท้าเล็กนั้นเขาถือว่าเป็นผู้ดีมีสกุล เป็นบุตรขุนนางและเศรษฐี ถ้าผู้หญิงเท้าใหญ่ธรรมดาเขาว่าเป็นบ่าวเป็นไพร่ไม่ใช่ผู้ดีเป็นคนชั้นต่ำยาจกเห็นใจ เป็นการงมงายฝืนธรรมชาติ พอคลี่ผ้าที่พันเท้าที่รัดไว้ออก ก็จะได้กลิ่นเหมือนเนื้อเค็มที่ตากยังไม่แห้งดี เป็นกลิ่นที่ไม่มีใครชอบ เห็นจะเป็นเพราะผู้ชายจีนมีผมเปียยาว และผู้หญิงจีนตีนเล็กเหมือนตีนเด็ก จึงเป็นที่รังเกียจของฝรั่งชาวผิวขาวมองเห็นว่ามนุษย์ที่เจริญแล้วเขาไม่ทำเช่นนี้ แต่สมัยต่อมาข้าพเจ้าเห็นผู้หญิงจีนเท้าเล็ก พร้อมทั้งเด็กหญิงซึ่งอยู่ในสภาพเดียวกัน แต่งตัวใส่เสื้อกางเกงสีน้ำเงินแก่หรือสีดำตามความนิยมของจีน ในเวลานั้น (นอกจากเวลาตรุษจีนหรือสารทจีนเขาจึงจะแต่งชุดสีฉูดฉาดคล้ายไทยสมัยเก่า) เที่ยวเดินตามถนนเป็นพวก ๆ แสดงการร้องเพลงตีกลองและโยนมีด ขอเศษเงินตามหน้าบ้านหน้าร้านของชาวจีนชาวไทยทั่วๆไปในพระนคร แต่ก็ไม่เคยเห็นชายชาวจีนติดตามมาด้วย พวกนี้ชำนิชำนาญในการตีกลองโยนมีดได้อย่างน่าดู บางคนก็โยนมีดชุดละ ๔ เล่ม โยนรับขึ้นลงสลับกันอย่างว่องไว แล้วยังเอาด้ามมีดตีกลองแล้วโยนขึ้นไป ที่ด้ามมีห่วงเหล็กร้อยอย่างหลวม เมื่อโยนขึ้นลงจึงมีเสียงแชะๆ เป็นจังหวะเข้ากับเสียงกลอง และเสียงเพลงที่ร้องเป็นภาษาจีนกลาง ซึ่งชาวจีนที่อยู่เมืองไทยฟังแล้วส่วนมากไม่รู้เรื่องแต่ใช้หนังสือจีนอย่างเดียวกัน

เพราะฉะนั้นพวกจีนจึงพูดกันด้วยการเขียนหนังสือรู้เรื่องดี พวกจีนเขาบอกว่าหญิงเหล่านี้มีความเก่งกล้าในทางมวยสามารถสู้สัตว์ร้ายได้ พวกนี้เดินทางมาจากประเทศจีนโดยทางบกขึ้นเขาลงห้วย เข้าสู่ประเทศไทยทางภาคเหนือ แล้วเดินทางลงมาถึงกรุงเทพฯทั้งๆที่มีเท้าเล็กๆ เดินตุบั๊ดตุเป๋เหมือนคนพิการเดินทางมาเป็นพันๆ ไมล์ บุกป่าฝ่าดงทางทุรกันดารตุหรัดตุเหร่รอนแรม ค่ำไหนนอนนั่น เที่ยวขอทาน ขออาหารตลอดมาเป็นเวลาแรมปี ถ้าพวกนี้เดินทางด้วยเท้าจริงอย่างเขาว่าก็นับว่ามีความสามารถเกินตัวที่พยายามมานะอดทนอย่างยอดเยี่ยม เมื่อนึกถึงความลำบากยากแค้นและภัยอันตรายต่างๆ ในแผ่นดินจีนในสมัยนั้นซึ่งมีอันตรายรอบข้างทั้งภัยธรรมชาติทั้งโจร ตลอดทั้งความอดอยาก การกินอยู่อย่างแร้นแค้นความหิวบีบบังคับให้เกิดกำลังความอดทน ความขยันขันแข็งต่อสู้กับความลำบากยากแค้น

เพื่อให้มีชีวิตอยู่ ย่อมกล้าทำทุกอย่างซึ่งผู้อื่นไม่นึกจะเป็นไปได้ เช่นหญิงจีนเท้าเล็ก ๆ ไม่น่าจะเดินจากเมืองจีนทางบกมาถึงเมืองไทยได้ แม้คนมีมือเท้าดีแข็งแรง ถ้าไม่มีความอดทนพอก็ไม่สามารถจะทำได้ แต่ก็ไม่มีเหตุผลอะไร คนที่อยู่ดีกินดี จะต้องดิ้นรนเช่นนี้

ฉะนั้นสายตาของคนทั่วไปสมัยนั้น มองเห็นว่าคนไทยมีความขยันความอดทน มีความมานะพยายามน้อยกว่าชาวจีนมาก ก็เหตุผลความเป็นอยู่ผิดกันไกลเพราะบ้านเราอยู่กันด้วยความสุขสบาย เป็นประเทศที่อุดมสมบูรณ์ ประชาชนชาวไทยอยู่ดีกินดี บ้านเมืองสงบเรียบร้อย ไม่มีภัยธรรมชาติรบกวน ไม่มีใครเลยอดอาหารตาย ตามปกติชาติไทยที่ยังตกค้างในถิ่นเดิมนอกประเทศสยาม ก็มีคนขยันขันแข็งไม่แพ้ชาติอื่น แต่ไทยในสยามมีความสุขสมบูรณ์ อยู่ในอู่ข้าวอู่น้ำ ฉะนั้นจึงทำให้พวกหญิงจีนเท้าเล็ก ต้องเดินกระโผลกกระเผลกด้วยความอดทน เพราะความอดอยาก จึงหนีร้อนมาพึ่งเย็น เพื่อจะพบชีวิตใหม่ที่อยู่ดีกินดีในดินแดนอันสมบูรณ์พูนสุข เช่นประเทศสยาม

สมัยนั้นต่างชาติจะเข้ามาเมืองไทย จะมากน้อยไม่จำกัด เมืองไทยให้ความร่มเย็นเป็นสุขทุกชาติทุกภาษาทั่วหน้ากัน และการที่บอกเล่าว่าหญิงจีนที่มีเท้าเล็ก ๆ นั้นเป็นลูกผู้ดีลูกขุนนาง และลูกเศรษฐีนั้นก็หมดความหมาย เพราะได้เห็นตามถนนในเมืองไทยต้องมาเป็นวณิพกเพื่อขอทานเลี้ยงชีพ ในโลกนี้ไม่มีอะไรแน่นอนเมื่อก่อนแกอาจเป็นผู้ดีลูกเศรษฐีลูกขุนนาง อย่างจีนหลีมกังก็ว่าได้ แต่ภายหลังก็ตกยาก เวลานั้นจีนใหม่เข้ามาในเมืองไทยส่วนมากยากจน มาเมืองไทยก็หวังเอาแรงเข้าแลกอาหาร บางคนมีโอกาสเพียงไม่อดตายเท่านั้น ที่ไม่มีการงานทำก็มีไม่น้อย และชาวจีนที่เป็นชายฉกรรจ์ตั้งแต่หนุ่มเต็มตัวจนถึงอายุ ๖๐ ปี ต้องเสียเงินบำรุงแผ่นดินโดยผูกปีคนละหกสลึงต่อปี ส่วนเด็กผู้หญิงและชายชราไม่ต้องเสีย เพียงหกสลึงเท่านั้นก็ยังมีจำนวนไม่น้อยที่ไม่สามารถจะหาเงินมาเสียได้ เมื่อโปลิศสอบตรวจชาวจีนที่เดินตามถนนก็ปรากฏว่า ชาวจีนที่ไม่ได้ผูกปีนั้นมีจำนวนมาก โปลิศก็ต้องควบคุมตัวไปทำงานหาบอิฐหาบหินทำงานโยธาเป็นเวลา ๑๕ วันแทนผูกปี บางคนทางการก็จ่ายไปทำถนนลอกคลองถางหญ้าทำความสะอาด จีนพวกนี้ก็ทำด้วยความเต็มใจ มิได้หลบหนีก่อนกำหนดเวลา เห็นจะเป็นเพราะทำงานโยธาเพื่อชดใช้ค่าผูกปี แม้ไม่ได้รับค่าตอบแทนก็ได้มีอาหาร ก็กินอิ่มนอนหลับดีกว่าอยู่เมืองจีนต้องอด ๆ อยาก ๆ จีนใหม่บางพวกที่มาถึง

เมืองไทย ก็ไปเที่ยวเก็บก้อนกรวดก้อนหินมาล้างน้ำ แล้วก็เอาไปคั่วกับน้ำเกลือ พอดูดเค็มๆ พอให้ซดข้าวต้มลงคอ พอได้อิ่มท้องเท่านั้นก็พอใจ แล้วก็เก็บเอาก้อนกรวดนั้นไปล้างน้ำ เพื่อจะได้ใช้ในมื้อต่อไป นี่ก็พอจะชี้ให้เห็นว่าแกเคยอดอยากจนเห็นข้าวต้มเปล่าๆ ในเมืองไทย กับก้อนกรวดเค็ม ๆ ก็วิเศษแล้ว

นอกจากนั้นจีนหลีมกังแกยังเล่าต่อจากที่เล่าค้างไว้ถึงเมืองสิงคโปร์ ที่เคยไปอยู่มาว่า เขาเหยียดหยามคนจีนว่าเป็นคนชั้นยังไม่เจริญ แต่คนไทยเขาให้ความยกย่องอย่างสูง ให้มีสิทธิ์เท่าชาวผิวขาวทุกอย่าง จะเข้าพักโฮเต็ลฝรั่งใหญ่หรือจะนั่งรถชั้นหนึ่งก็ได้ เขาต้อนรับอย่างดี ผิดกับคนจีนแม้จะมั่งมีเป็นเศรษฐีเขาก็ไม่ยอมให้มีสิทธิ์ขึ้นนั่งรถไฟชั้นหนึ่ง หรือเข้าพักหรือกินอาหารในโฮเต็ลฝรั่งใหญ่ ๆ ทั้ง ๆ ที่เมืองจีนก็เป็นเมืองใหญ่ที่สุดในโลก มีพลเมืองสี่ร้อยกว่าล้านคน (ในสมัยนั้น) และก็เป็นประเทศเอกราช แต่สู้ประเทศสยามเป็นประเทศเล็กๆ มีพลเมืองเพียงเก้าล้านคนเท่านั้นแต่คนไทยได้รับความยกย่องให้มีสิทธิ์เท่าคนผิวขาว เวลานั้นมีคนไทยหลายคนร่วมกันฟังด้วยความสนใจ เพราะไม่เคยรู้เรื่องคนไทยนอกประเทศมาก่อน แต่ก็สงสัยจึงถามว่า

"เขาจะรับรองให้เกียรติกับผู้ใหญ่เจ้านายเท่านั้นละมัง"

นายหลีมกังตอบว่า "เปล่า เขายกย่องพลเมืองไทยทั่ว ๆ ไป"

ผู้ถามก็ไม่หายสงสัยถามว่า "เขาจะรู้ได้อย่างไรคนเอเชียรูปร่างหน้าตาคล้าย ๆ กัน แยกไม่ออกว่าคนไหนเป็นคนไทย และเหตุใดคนไทยจึงได้รับการยกย่องมากมาย"

นายหลีมกังแกหัวเราะและพูดว่า "คนไทยเห็นก็รู้ เพราะส่วนมากไม่ทิ้งประเพณีเดิม คือนุ่งผ้าม่วงใส่รองเท้าถุงเท้า เหมือนกับชาวพม่าที่ชอบโพกผ้าสีและนุ่งโสร่ง สองชาตินี้จำง่าย เพราะเครื่องแต่งกาย"

ส่วนคนจีนนั้นเป็นคนเปียยาวใส่เสื้อรุ่มร่าม ที่ว่าเหตุใดคนผิวขาวที่เรียกตัวเองว่า เป็นชาติเจริญแล้วได้ยกย่องไทยถึงเพียงนี้ ก็เพราะเมืองไทยมีพระเจ้าแผ่นดินที่ทรงปรีชาสามารถมาก พระองค์ทรงปกป้องไพร่ฟ้าประชาราษฎรให้อยู่เย็นเป็นสุข และเมืองไทยสามารถอยู่เป็นเอกราชและอิสระอย่างร่มเย็น ในท่ามกลางประเทศต่าง ๆ ที่แวดล้อมใกล้เคียงประเทศไทยต่างก็ตกเป็นเมืองขึ้นเสียเอกราชให้แก่ชาวผิวขาวไปหมดแล้ว ไม่มีประเทศใดที่ยังเหลือ

เป็นอิสระ แต่ประเทศไทยก็ยังเป็นเอกราชอิสระโดดเดี่ยวตลอดมา พระองค์ทรงประพาสยุโรป ทรงรู้จักคุ้นเคยพระเจ้าแผ่นดินและเจ้านายเชื้อพระวงศ์ผู้ใหญ่และคนสำคัญทั่วไป ทางทวีปยุโรป ทรงเป็นที่เคารพรักใคร่สนิทสนมเมื่อได้มีโอกาสรู้จักพระองค์คล้ายพระญาติพระ-วงศ์ จึงเป็นที่ยกย่องสรรเสริญในพระปรีชาสามารถ และเคารพนับถือพระองค์ของชาวผิวขาวทั่ว ๆ ไป และรู้จักแผ่นดินไทยในนามของดินแดนช้างเผือก

จีนหลีมกังแกเล่าต่อไปว่า แกรู้เรื่องเมืองไทยดีตั้งแต่อยู่ที่เมืองสิงคโปร์มาแล้ว ผู้คนในสิงคโปร์ก็ยกย่องเพราะพระองค์เคยเสด็จไปสิงคโปร์ ต่างรู้สึกเลื่อมใสพอใจและฝันว่าเมืองไทยเป็นเมืองที่สงบและอุดมสมบูรณ์พร้อมทุกอย่าง ที่สุดก็มาถึงเมืองไทยโดยทางเรือเดินทะเล แต่พอมาถึงเมืองไทย เมื่อได้มาศึกษาเห็นสภาพที่ชาวต่างประเทศยกย่องนั้น ยังน้อยกว่าความเป็นจริง เพราะว่าพระเจ้ากรุงสยามนั้น ทรงเมตตาปรานีประชาชนทั่วไปไม่ว่าชาติใดภาษาใด แม้ชาติจีนซึ่งเคยถูกประเทศอื่นเหยียดหยามรังเกียจมาแล้ว แต่พระองค์ก็ทรงให้เกียรติชาวจีน มีสิทธิเท่าเทียมกับประชาราษฎร์ของพระองค์ มิได้ทรงรังเกียจเหมือนประเทศอื่น ชาวจีนชาวไทยอยู่กันอย่างฉันท์พี่น้อง ถ้าคนจีนที่เคยผ่านประเทศอื่นมาแล้ว ก็จะซาบซึ้งในพระมหากรุณาอันใหญ่ยิ่งไม่มีวันลืม และเวลาตรุษจีนก็ทรงโปรดสนุกสนานตามประเพณี และทรงอนุญาตให้เล่นการพนันได้สามวันสามคืนโดยไม่จับกุม เพราะรู้นิสัยว่าชาวจีนชอบเล่นการพนันในวันตรุษ ซ้ำยังทรงพระกรุณาแต่งตั้งให้ชาวจีนบางคนมีตำแหน่งขุนนาง ทั้งประชาชนชาวไทยก็มิได้แสดงความรังเกียจ ซ้ำกลับช่วยเหลือชาวจีนด้วยไมตรีจิต ยากจะหาประเทศอื่นที่ต้อนรับชาวจีนเหมือนประเทศไทย

นายหลีมกังเล่าถึงเรื่องสิ่งที่เห็นแปลกครั้งแรกในเมืองไทย ซึ่งเป็นความรู้สึกของผู้ที่เข้ามาเห็นเมืองไทยครั้งแรก และอาจเป็นความรู้สึกของชาวต่างประเทศทั่ว ๆ ไปในสมัยนั้น นายหลีมกังเล่าว่าเวลาเช้าเรือผ่านลำน้ำเจ้าพระยาก็มองเห็นพระภิกษุลงเรือลำเล็ก ๆ เล็กกว่าตัวผู้นั่งมีบาตรวางไว้บนหัวเรือรู้สึกต้องใช้ความชำนาญมากจึงบังคับเรือไม่ให้ล่มได้ ไปเที่ยวรับบิณฑบาตตามบันไดบ้านริมน้ำและเรือนแพ และต่อเวลาสายเรือเทียบท่าก็เห็นเด็ก ๆ ทั้งชายหญิง กำลังจะผ่านวัยเด็กเข้าสู่วัยรุ่นกระโดดน้ำดำผุดดำว่ายตามท่าเรือจ้าง และท่าน้ำ

หน้าวัดด้วยตัวเปล่า รู้สึกว่าต่างมีความสนุกสนานร่าเริงอย่างไม่เดียงสา เด็ก ๆ ทุกคนมีสุขภาพสมบูรณ์

เมื่อถึงกรุงเทพ ฯ ก็คือผู้หญิงไทยส่วนมากตัดผมสั้น ๆ และชอบเคี้ยวหมากปากแดง และริมฝีปากหนาทั้งเด็กและผู้ใหญ่ทุกคนมีฟันดำ รู้สึกว่าคนไทยนิยมฟันดำเป็นฟันสวยงาม ฟันไม่ดำก็หายามาขัดให้ดำ หญิงไทยส่วนมากไม่ค่อยชอบใส่เสื้อ ปล่อยตามอิสระ มีเพียงผ้าแถบผืนไม่ใหญ่โตนัก กว้างคืบกว่า ๆ แต่ยาวพันรัดคาดเหนืออก และก็เหน็บไว้ข้างรักแร้อย่างง่าย ๆ ปล่อยชายผ้าห้อยลงมาแต่พองาม ความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ แบบหนึ่งผิดกับหญิงชาติอื่นที่แกเคยผ่านมา หญิงชาติอื่นล้วนแต่ปกคลุมร่างกายปิดอย่างมิดชิด บางชาติก็ออกจะรุงรังรุ่มร่าม การอุ้มเด็กก็อีกแบบหนึ่งไม่เหมือนหญิงชาติอื่นหญิงไทยชอบเอาเด็กอุ้มเข้าสะเอว และจะมองเห็นได้ทั่ว ๆ ไป เด็กหญิงชายชอบเอาไว้ผมจุก บางทีก็ปล่อยให้ผมจุกย้อยลงมาปิดลูกนัยน์ตาต้องคอยสะบัดหรือปัดไปข้างหลังไม่ก็เกล้าขึ้นไปเป็นจุก เด็กไทยไว้ผมเป็นที่สะดุดตาของชาวต่างประเทศที่เข้ามาในประเทศสยาม

นี่เป็นความรู้สึกของนายหลีมกัง ชาวจีนผู้มีความเฉลียวฉลาด ได้เคยผ่านมาหลายประเทศ และได้เคยเห็นความเป็นอยู่ของพลเมืองประเทศต่าง ๆ ทุกแง่ทุกมุมและปรับปรุงตนเองให้เข้ากับขนบประเพณีของประเทศชาตินั้น เป็นบุคคลที่น่าเคารพนับถือผู้หนึ่ง ผิดกับชาวจีนส่วนมากไม่ค่อยสนใจในสิ่งอื่น นอกจากจะก้มหน้าใช้แรงงานหาเงินตลอดไป บางคนมาอยู่เมืองไทยนาน ๆ ก็ยังพูดไทยไม่ค่อยได้ ผิดกับจีนหลีมกัง ซึ่งแกบอกว่ามาอยู่เมืองไทยไม่นานก็ได้เอาใจใส่ สนใจศึกษาขนบธรรมเนียมประเพณีของไทยด้วยความพยายามไม่ช้าแกก็พูดไทยได้เหมือนชาวไทยผู้หนึ่ง ถ้าไม่บอกก็ไม่รู้ว่าแกเป็นชาวจีน เพราะทุกสิ่งทุกอย่างความเป็นอยู่อย่างคนไทยได้ศึกษาธรรมในทางพุทธศาสนา สนใจยิ่งกว่าชาวไทยบางคนมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ผิดกับชาวจีนทั่ว ๆ ไป ที่บ้านจีนหลีมกังตั้งพระพุทธรูปเป็นที่บูชาผิดกับชาวจีนอื่นที่ตั้งศาลเจ้าไว้ในบ้าน มีรูปจ้าวสามองค์แขวนอยู่ข้างฝากลางบ้านตั้งที่บูชา ถ้าไม่มีรูปก็เขียนเป็นตัวหนังสือจีนตัวใหญ่ตัวเดียวบนกระดาษแดงแผ่นใหญ่ มีคำว่าเจ้าตามที่จีนหลีมกังแปลให้ฟังตามประเพณีนิยมของชาวจีนทั่วไป เพื่อจะได้กราบไหว้ในวัน ๑ ค่ำและ ๑๕ ค่ำ ของจีนตลอดปีหรือเวลาตรุษสารท เพื่อขอความคุ้มครองป้องกันภัย

อันตราย ให้ได้อยู่เย็นเป็นสุขทำมาค้าขึ้น ชาวจีนเชื่อถือกันมาตั้งแต่โบราณตลอดมาไม่มีเปลี่ยนแปลง แต่จีนหลีมกังเมื่อแกได้มาศึกษาพระธรรมคำสั่งสอนแล้ว ก็มองเห็นความจริงในหลักของทางพุทธศาสนา สอนให้คนปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรม และปฏิบัติทางจิตใจให้ละความโลภ โกรธ รัก หลง เป็นเหตุที่จะได้นำความสุขอันแท้จริงมาสู่เราได้ ไม่มีใครที่จะช่วยเราให้ความสุขความทุกข์ได้นอกจากเราจะทำตัวของเราเอง เราทำชั่วก็มีความทุกข์ เราทำดีก็มีความสุข การหลงบูชากราบไหว้ ขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้เซียนทั้งหลายช่วยฝากความหวังอนาคตแก่เจ้าและเซียน แกคิดว่าผิด

ฉะนั้น นายหลีมกังแกจึงได้ตั้งพระพุทธรูปขึ้นแทนเจ้า และอีกอย่างแกเล่าว่า มีเพื่อนชาวจีนอยู่ในเมืองไทยแต่ก็ได้รับความเดือดร้อนติดตามมาจากเมืองจีน เพราะตามธรรมเนียมถึงปีก็จะต้องจัดส่งเงินไปให้ญาติพี่น้องซื้อของตามประเพณี ช่วยไปเซ่นไหว้ที่ฝังศพต้นตระกูลหรือฮวงซุ้ย เมื่อจวนจะถึงเวลาสารทเช็งเหม็งก็จะต้องรีบส่งเงินไปให้ทันเวลา และปีนั้นเพื่อนของแกมีใบหน้าเศร้ามาบอกว่า ญาติทางเมืองจีนส่งข่าวมาให้ทราบว่า บัดนี้ทางเมืองจีนมีคนกลุ่มหนึ่งมีหนังสือมาขู่ว่าจะทำลายฮวงซุ้ย หากว่าไม่ส่งเงินตามจำนวนเรียกร้องไปให้ก่อนวันสารทเช็งเหม็ง มิฉะนั้นจะถูกทำลายหมด จีนหลีมกังแกแนะว่าไม่ควรจะจัดส่งเงินไปตามขู่ เพราะพวกนี้ไม่มีศีลธรรม ให้แล้วก็คงจะเอาอีก คงไม่สิ้นสุดทางที่ดีก็งดเซ่นไหว้และไม่ยอมตามคำขู่ ถ้ามีความกตัญญูต่อตระกูลก็ทำบุญในทางพุทธศาสนา อุทิศส่วนกุศลไปให้ทางเมืองจีน แต่แกก็ไม่รู้ว่าเพื่อนผู้นั้นจะทำตามหรือไม่ เพราะเราเชื่อถือตามประเพณีโบราณว่าที่ฝังศพนั้นต้องหาที่ดีตามตำรา ถ้าฮวงซุ้ยดีก็ทำให้พวกบุตรหลานทำมาค้าขึ้นจะเกิดมั่งมีศรีสุขมีความเจริญรุ่งเรือง หากมีใครไปทำลายที่ฝังศพหรือฮวงซุ้ยลงแล้ว ก็จะทำให้บุตรหลานที่กำลังรุ่งเรืองถึงกับพินาศฉิบหายลงได้ และเพื่อนของนายหลีมกังแกก็เชื่อว่าที่แกมั่งมีในเมืองไทยก็เพราะฮวงซุ้ยดี ความรู้สึกนี้ยากจะเปลี่ยนได้ นายหลีมกังแกบอกว่า ตัวแกนั้นหมดห่วงไม่สนใจในเรื่องฮวงซุ้ยเพราะญาติพี่น้องตายหมด น้ำพาศพลงทะเลหาไม่พบ การเซ่นไหว้ในงานเทศกาลสารทเช็งเหม็งก็ทำบุญใส่บาตรกรวดน้ำแทน และบอกถ้าตัวแกตายก็จะขอเผาอย่างแบบคนไทยชาวพุทธไม่ต้องให้ลูกหลานอยู่ภายหลัง ลำบากที่จะต้องคอยเซ่นไหว้กันทุกปี

นี่เป็นความรู้สึกแปลกกว่าชาวจีนผู้อื่น ที่อยู่ในเมืองไทยแกบอกว่าสิ่งที่แกรักและเคารพนับถือมากที่สุดก็คือ สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปิยมหาราช ในบ้านของจีมหลีมกังยังมีพระบรมรูปตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๕ พิมพ์เป็นรูประบายสีสวยสดงดงาม สมัยนั้นถือว่า ๕ รัชกาลนี้ เป็นพระเจ้า ๕ พระองค์ ใครได้ไว้เคารพบูชาในบ้านก็จะเป็นศิริมงคลจากนั้นก็ยังมีพระบรมรูปทรงม้าแบบเขียนด้วยถ่านหยาบ ๆ พิมพ์ขนาดเท่ากับปฏิทินซึ่งมีวางขายในสำเพ็งมากมาย ในสมัยนั้นมีบอกขึ้นศักราชใหม่มีรูปแห่นางสงกรานต์ และพญานาคให้น้ำประจำปีแสดงว่า จีนหลีมกังนี้ได้บริจาคเงินสมทบทุนสร้างอนุสาวรีย์พระบรมรูปทรงม้าด้วยผู้หนึ่ง ซึ่งในสมัยนั้นทางการได้ประกาศว่าจะเรี่ยไรเงินจากประชาราษฎรผู้มีความจงรักภักดีต่อองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อร่วมกันสร้างเป็นปูชนียสถาน ถวายแด่พระองค์ท่านสุดแต่ผู้ใดจะมีน้ำใจบริจาคมากน้อยได้ตามใจสมัคร ห้ามมิให้กะเกณฑ์บีบบังคับ แม้แต่เพียงเศษเงินก็ยินดีให้รับและจดไว้ เพื่อให้คนยากจนเข็ญใจอยากจะได้มีโอกาสร่วมด้วยให้ทั่วถึง

ประชาชนเมื่อทราบข่าวต่างมีความปีติยินดีที่ได้มีโอกาสร่วมใจกันบริจาคเงินมากน้อยตามกำลัง ในไม่ช้าทางการก็รวบรวมเงินได้มากมาย เกินกว่าจำนวนกำหนดไว้หลายเท่าตัว ต่อมาทุกอย่างก็เรียบร้อย พระบรมรูปทรงม้าหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ ก็ยืนตระหง่านเป็นสง่าอยู่กลางลานกว้างใหญ่ หน้าพระที่นั่งอนันตสมาคมเป็นอนุสรณ์อันมีค่ายิ่ง ในนามของประชาชนทั่วไปได้ทูลเกล้าถวาย แด่องค์พระบาทสมเด็จพระปิยมหาราชที่ได้ทรงเสวยราชมาครบ ๔๒ ปี ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินได้รับความสุขทั่วหน้ากัน จึงมีการฉลองสมโภชอย่างสนุกสนาน

ในรัชกาลสมัยของพระองค์ พระราชกรณียกิจใดที่จะทำให้กระทบกระเทือนความสงบสุขของประชาราษฎร พระองค์ก็ไม่ปรารถนาที่จะให้ปฏิบัติ พยายามหลีกเลี่ยง ไม่ยอมให้ประชาชนต้องรับความทุกข์ยากลำบากพระองค์ถือเหมือนว่าเป็นพ่อปกครองประชาชนเหมือนลูก พ่อย่อมจะให้ความร่มเย็นเป็นสุขไม่อยากเห็นลูกได้รับความเดือดร้อน สิ่งใดที่ไม่เป็นธรรมเช่น เลิกทาสเป็นต้น คนในรัชสมัยของพระองค์รุ่นปู่ย่าตายายที่ยังมีชีวิตอยู่ในวัยชราย่อมจะรู้ดี และยังจำเรื่องราวชีวิตที่เคยผ่าน เมื่อพูดถึงสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงต่างก็ชื่นชมยินดี หันหน้าไปทางพระบรมรูปทรงม้ายกมือขึ้นถวายบังคมพูดแล้วก็น้ำตาไหลว่า

"ในชาตินี้จะหาอย่างพระองค์ไม่ได้แล้ว เจ้าประคุณเอ๋ย ถ้าตายไปก็ขอให้ได้ไปเป็นข้าช่วงใช้ของพระองค์ตลอดทุกชาติไป" นี่เป็นความรู้สึกของผู้ที่มีความจงรักภักดีฝังอยู่ในจิตใจของคนรุ่นก่อน ไม่รู้ลืมตลอดมา

เมื่อข้าพเจ้าเล่ามาถึงเพียงนี้ ก็ว่าจะยุติลงเพื่อจะดำเนินเรื่องต่อไปแต่รู้สึกว่ายังขาดตกหลายสิ่งหลายอย่างที่ข้าพเจ้ารู้ และยังเห็นเหตุการณ์ในสมัยของพระองค์ และทั้งเคยได้ยินได้ฟังจากผู้ใหญ่ผู้เฒ่าทั้งหลายท่านหญิงชายเล่าแล้วเล่าอีกไม่รู้เบื่อ ข้าพเจ้าก็ชอบถามชอบซักตลอดมา ถึงในปลายรัชกาลที่ ๖ ก็ยังชอบเล่าเรื่องพระพุทธเจ้าหลวง แม้ว่าในสมัยของพระองค์ท่าน ข้าพเจ้าจะเด็กเกินไปในความรู้สึก แต่ต่อๆ มาเมื่อได้ยินผู้ใหญ่บางท่านที่เคยเป็นข้าฝ่ายในวังหลวง เมื่ออายุมากก็กราบถวายบังคมลาออกมาอยู่นอกวัง และก็ได้ทราบเรื่องราวของพระองค์ท่านและได้ความรู้เพิ่มเติมมากขึ้นความรู้สึกจากผู้ใหญ่ถ่ายทอดเข้ามาฝังจิตใจ ทำให้เกิดความซึ้งในพระราชกรณียกิจที่ทรงปฏิบัติ จึงมีความรู้สึกไม่ผิดกับประชาราษฎรผู้หนึ่งในเมื่อครั้งรัชสมัยพระองค์ยังทรงเสวยราช

เมื่อพูดถึงนิสัยความรู้สึกส่วนมากของชาวไทยนั้น ใครจะทำความดีล้ำเลิศมามากสักเพียงใด จะรู้สึกความดีก็เพียงแต่ระยะแรก ๆ เท่านั้น ที่ชื่นชมยกย่องสรรเสริญ แต่แล้วไม่นานนักก็พากันลืม เช่นเดียวกับคนทำความชั่วช้า ก็รู้สึกชิงชังโกรธแค้นรังเกียจแต่แรก ๆ ต่อมานาน ๆ เข้าก็ลืม ถ้าจะสังเกตดูให้ดีก็จะเห็นได้อย่างที่ว่า คนไทยลืมง่ายหายเร็ว

แต่กรณียกิจของสมเด็จพระปิยมหาราชนั้น ความดีของพระองค์ได้ฝังเข้าไปลึกความซาบซึ้งได้ติดแน่นอยู่ในสันดาน ไม่มีประชาชนรุ่นรัชสมัยของพระองค์จะลืมได้ ข้าพเจ้าอยากจะเล่าในสิ่งที่ได้ประสบมาในเวลานั้นเป็นตอนปลายรัชกาลพระองค์ เพื่อจะได้ให้อนุชนรุ่นหลังได้ทราบไว้ เพราะคนที่เคยได้รู้ได้เห็นรุ่นสมัยพระองค์นั้น คงจะหายากเข้าทุกวันทุกวันในไม่ช้าคงหมดไป ส่วนมากผู้เฒ่าผู้แก่ต่างคนต่างเล่า เท่าที่เคยรู้เคยเห็น น้อยคนจะได้บันทึกเหตุการณ์เอาไว้ เวลานั้นข้าพเจ้ายังเป็นเด็ก แต่จำความได้ดีทุกอย่างเขาโจษกันว่ามีดาวหางขึ้นดวงใหม่ มีแสงสุกใสหางยาวเหมือนไม้กวาดทางมะพร้าวบานปลายจดสองฟากฟ้า ข้าพเจ้าอยากดูอุตส่าห์นอนแต่หัวค่ำบอกผู้ใหญ่ว่า ถ้าไปดูดาวหางตอนดึกก็ให้ปลุกด้วย เพราะแถวบ้านมองไม่เห็นมีต้นประดู่ปกคลุม มองขึ้นไปไม่ค่อยเห็นท้องฟ้า แถวหลังบ้านก็มีแต่พวกต้น

หูกวาง ต้นมะขาม ตกลงผู้ใหญ่ชวนพวกเพื่อนบ้านใกล้เคียง นัดจะออกไปดูดาวหางท้องทุ่งนากว้างใหญ่ คืนนั้นตอนดึก เมื่อถึงเวลาผู้ใหญ่ก็ปลุกให้ตื่น แต่ข้าพเจ้าไม่อยากจะลุกขึ้นเพราะง่วงนอนอยากหลับต่อไปมากกว่าผู้ใหญ่ให้รีบลุกขึ้นจัดแจงแต่งตัว ถ้านอนก็ต้องนอนอยู่บ้านคนเดียว เพราะเขาจะพากันไปดูดาวหางไม่มีใครอยู่บ้าน ฝากบ้านไว้กับยายข้างบ้านให้แกช่วยดูแลเพราะแกไม่ไป ข้าพเจ้าพอได้ยินว่าให้อยู่คนเดียวก็กลัวผี จึงหูตาสว่างรีบลุกขึ้นจัดและหาเสื้อผ้าหนา ๆ ใส่ เพราะอากาศตอนดึกเย็นจัดถ้าไปยืนกลางทุ่งคงเพิ่มความเย็นขึ้นแล้ว เราพากันออกจากบ้านเป็นกลุ่มใหญ่ ทั้งเด็กผู้ใหญ่หญิงและชายคนเฒ่าคนแก่ต่างคนก็อยากดูเดินนำหน้าคุยกันถึงเรื่องดาวหางที่เคยขึ้นครั้งก่อน ๆ ที่เคยเห็นมาเล่าให้ฟังบางครั้งเด็กก็ถามผู้ใหญ่ เพราะอยากรู้ตามภาษาเด็กที่สนใจ เราเดินทางมาทางตรอกแต่ก็กว้างพอจะเรียกถนนซอยยายกะตา เพราะรถม้าเข้าออกเสมอสองทางข้างเป็นพงป่ามีเสียงกบเขียดและพวกแมลงร้องทั่วๆ ไป และมีหนองน้ำและต้นไม้ใหญ่ ๆ มีไม้เลื้อยปกคลุมไม่ค่อยมีบ้านคนเราผ่านป่าช้าจีนเป็นที่โล่ง ๆ ป่าช้าจีนเวลานั้นมีเนื้อที่ประมาณสิบกว่าไร่ หลุมฝังศพก็ห่างไกล . จากถนนทางเดินจึงเดินไม่ค่อยน่ากลัวนัก แต่ข้าพเจ้าก็อดเดินกลางถนนผู้ใหญ่ไม่ได้ พอผ่านพ้นเขตป่าช้าก็ถึงท้องนาติดต่อเป็นทุ่งกว้างใหญ่สุดสายตา เหมือนเรายืนอยู่กลางฟ้าครอบ มองดูทุก ๆ ด้านไม่มีอะไรบัง เรายืนบนคันนามองเห็นดาวหางบนท้องฟ้าได้ชัดเจนมีคนมายืนดูก่อน พวกเราไม่น้อยมีทั้งพระสงฆ์ที่มาจากวัดดอนหลายองค์ ใช้ผ้าคลุมศีรษะกันน้ำค้างกำลังคุยกันเสียงก้องเพราะเป็นเวลาดึกสงัดเงียบ บางคนกำลังอธิบายถึงลักษณะของดาวหางว่า จะเกิดผลดีผลร้ายต่อบ้านเมืองหรือผู้คนสำหรับข้าพเจ้าเพิ่งจะเห็นดาวหางเป็นครั้งแรกแม้จะมีแสงจันทร์ส่องสว่างแต่ดาวหางก็ยังส่องแสงสุกใสอยู่เต็มท้องฟ้า มองดูแล้วรู้สึกชักจะกลัว ๆ ตามนิสัยเด็กที่ยังไม่เคยเห็นสิ่งประหลาดมหัศจรรย์เช่นนี้มาก่อน ทุ่งวัดดอนสมัยนั้นเป็นสนามเล่นว่าวพนันในฤดูแล้ง ในเดือนมีนาคมและเมษายน นอกนั้นมีงานแห่ลูกหนูประกวดประขันเป็นงานประจำปีบางปีก็มีการชนวัว แต่การชนวัวข้าพเจ้าไม่เคยเห็น เคยเห็นแต่แห่ลูกหนู เคยวิ่งเล่นว่าวกับเพื่อน ๆ อย่างสนุกทุกปี และต่อมาการจุดลูกหนูได้เกิดแตกออกนอกทาง ทำให้คนเสียชีวิตบาดเจ็บ ทางการจึงห้ามและงดตั้งแต่นั้น

คืนนั้นข้าพเจ้ายืนบนคันนาอยู่ใกล้ ๆ ผู้ใหญ่ ได้ฟังการวิพากษ์วิจารณ์กันไปตามความรู้สึกของแต่ละคน

ชาวบ้านผู้เฒ่าผู้หนึ่งพูดว่า "ดาวหางขึ้นมาครั้งไรจะต้องมีเหตุร้ายเกิดตามมาทุกที บางทีก็เกิดโรคภัยไข้เจ็บหรือไม่ก็ข้าวยากหมากแพง บางทีเกิดสงครามรบพุ่งกัน หรือไม่ก็ต้องสูญเสียคนสำคัญของโลกไป"

เสียงพระสงฆ์พูดขึ้นว่า "คงจะเกิดภัยวิบัติในประเทศอื่นนะโยม อาตมาคิดว่าเมืองเราเป็นเมืองพระ มีอะไรร้ายก็กลายเป็นดีจริงไหมโยม"

เสียงผู้เฒ่าตอบว่า "ผมก็ว่าคงไม่เกี่ยวกับเมืองเราหรอกท่าน เพราะบ้านเมืองเรามีข้าวปลาบริบูรณ์ ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาลประชาชนอยู่กันด้วยความร่มเย็น" พลางผู้เฒ่าหันมาทางหมอผัน และพูดขึ้นว่า

"หรือพ่อหมอผันเห็นเป็นอย่างไร ลองดูแล้วคงจะบอกได้ เพราะทราบว่าพ่อหมอมีความรู้ทางโหราศาสตร์"

หมอผัน กำลังยืนแหงนหน้าดูดบุหรี่ตะพานโพ มองดูดาวหางเพลินอยู่ เมื่อได้ยินเช่นนี้ก็หันไปพูดกับผู้เฒ่าว่า

"ผมมองดูทางทิศดาวประจำเมืองขึ้น ก็มองไม่เห็นชัด เพราะเมฆฝนบัง แต่ก็น่าสงสัยเพราะทางทิศอื่นไม่มีเมฆ มีแต่ทางทิศดาวประจำเมือง"

เสียงพระสงฆ์พูดขึ้น "จริงโยม" อาตมาเคยลุกขึ้นสวดมนต์ดึก ๆ เป็นประจำเคยเห็นดาวประจำเมืองสุกใส แต่หมู่นี้ไม่ค่อยจะเห็น เพราะท้องฟ้าไม่แจ่มใสอย่างคืนนี้ ดูซิ ทิศอื่นท้องฟ้าแจ่มใสดี แต่ทิศดาวประจำเมืองครึ้มเป็นที่น่าคิดเหมือนกันนะโยม"

เสียงผู้เฒ่าพูดขึ้นว่า อย่าไปคิดในสิ่งที่ไม่เป็นมงคลเลย บ้านเมืองของเราเวลานี้อยู่เย็นเป็นสุข ฟ้าฝนก็ตกต้องตามฤดู บางวันเรายังมองไม่เห็นดวงอาทิตย์ ฝนตกตลอดทั้งวันมันเป็นธรรมดาฤดูฝน อย่าไปมองในแง่ร้าย"

คืนนั้นต่างก็วิพากษ์วิจารณ์กันไปต่าง ๆ นานา ข้าพเจ้าเป็นเด็กก็คอยจดจำ เพื่อไว้โม้ให้เพื่อน ๆ ฟังถึงเรื่องดาวหางที่รู้ และไปดูมา ตั้งแต่นั้นดาวหางก็ยังขึ้นอยู่ทุกคืน แต่เราไม่สนใจเพราะดูมาแล้วใครที่ยังไม่เคยเห็นก็ไปดูกัน ต่อมาข้าพเจ้าก็ลืมและก็ไม่เคยคิดว่าดาวดวงนี้เป็นลางร้าย ซึ่งต่อมาเมืองไทยต้องสูญเสียพระมหากษัตริย์ที่รักยิ่งพระองค์หนึ่งของ

ประชาชนชาวไทย เวลานั้นแถวบ้านที่ข้าพเจ้าอยู่ มีสามีภรรยาอยู่คู่หนึ่ง สามีแก่กว่าภรรยาห้าปี และเพิ่งจะอยู่ด้วยกัน สามีภรรยาคู่นี้ ชอบกับผู้ใหญ่ที่บ้านข้าพเจ้ามาก เคยไปมาหาสู่กันเสมอ เพราะบ้านอยู่ใกล้กัน สามีภรรยานี้ชอบพากันไปดูละครทุกวันเสาร์และวันอาทิตย์ สำหรับภรรยานั้นเป็นรูปงามศิวิไลซ์ แต่งตัวนำสมัยเสมอ ผิดกว่าหญิงชาวบ้านในตำบลเดียวกัน ถ้าไปไหนก็ใช้รถม้าคู่ ชาวบ้านธรรมดาจะไปไหนก็ไปรถไอ (รถราง) หรือนั่งรถเจ๊ก ฉะนั้น ชาวบ้านจึงชอบคอยมองดูสามีคู่นี้ออกจากบ้าน เย็นวันนั้น ถ้าหากข้าพเจ้าจำไม่ผิดก็เห็นภรรยาเขาแต่งตัวอย่างสวยงาม แกทำผมมองดูข้างหน้าแล้วก็แบบผู้หญิงญี่ปุ่นสมัยเก่าหรือผมโป่ง ใส่เสื้อแขนพองสองข้าง ส่วนสามีก็นุ่งผ้าม่วงใส่ถุงน่องรองเท้าใส่เสื้อนอกขาวกระดุม ๕ เม็ด แบบข้าราชการ ใส่หมวกไหมปานามาหรือเรียกว่าไหมสัปรส มีเสื้อสักหลาดกันหนาวสีน้ำทะเลเข้มพาดแขน สำหรับใส่ทับเสื้อนอกเมื่อเวลาอากาศเย็นตอนดึก รู้สึกว่าคงมีความสุขมาก และนั่งรถม้าคู่ ซึ่งมีแขกเป็นคนขับมาจอดคอยที่บ้าน พวกผู้หญิงคอยแอบมอง เพื่อจะรู้ว่าเขาแต่งตัวแบบเสื้ออย่างไหนแต่งผมแบบอะไร

คืนวันนั้นหลังจากผู้ใหญ่ดับตะเกียงน้ำมันที่แขวนกลางห้องเข้านอนแล้ว คงจะหลับไปเป็นเวลานาน ตอนดึกทุกคนหลับสบาย เพราะอากาศเย็นแล้วต่างก็ตกใจตื่น เมื่อมีผู้มาตบประตูร้องเรียกต่างก็ลุกขึ้นนึกว่าเกิดไฟไหม้ แต่ก็ไม่ได้ยินแขกยามรัวระฆัง โรงพักโปลิศรัวฆ้อง ข้าพเจ้าจำได้ว่า คืนนั้นกำลังห่มผ้านอนหลับสบาย ก็ต้องพลอยตกใจตื่น คว้าผ้าห่มคลุมตัวขึ้นคอยผู้ใหญ่หาไม้ขีดจุดตะเกียงลานไขให้สว่าง แล้วก็รีบไปเปิดประตูบ้าน ข้าพเจ้าก็พลอยห่มผ้ารุ่มร่ามติดตามออก เพราะอยากรู้ว่ามีเรื่องอะไรเกิดขึ้น ใครเป็นคนมาตบเรียกดึกๆ เช่นนี้ แต่แล้วเมื่อเปิดประตูจึงรู้ว่า ผู้ตบประตูคือสามีภรรยาคู่ที่ไปดูละครกลับมา แสงไฟตะเกียงลานที่จุดนั้นไม่ค่อยจะสว่างมากนัก พอสังเกตเห็นและเสียงผู้หญิงสั้น ๆ รู้สึกว่าจะผ่านการร้องไห้มาแล้ว แกพูดเสียงแกมสะอื้น พูดอย่างฉุน ๆ ที่ตบประตูนานว่า

"นี่คงยังไม่รู้เรื่องซินะหล่อน นอนหลับกันสบาย รู้ไหมเดี๋ยวนี้เกิดเรื่องใหญ่แล้ว"

บิดามารดาข้าพเจ้าตกตะลึง เพราะไม่รู้ต้นสายปลายเหตุของเรื่องจึงถามว่า

"เกิดเหตุใหญ่เรื่องอะไร เรือรบฝรั่งยกทหารเข้าเมืองไทยหรือ" ข้าพเจ้าได้ยินผู้ใหญ่ถามเช่นนั้นก็ตกใจ คำว่าฝรั่งข้าพเจ้ากลัว เพราะเคยถูกผู้ใหญ่หลอกว่าถ้าซนหรือถ้าร้องไห้ฝรั่งจะจับตัวเอาไปเมืองนอก และข้าพเจ้าเคยเห็นฝรั่งรูปร่างใหญ่โตหนวดเคราแดง พอเห็นเดินมาแต่ไกล ข้าพเจ้าก็วิ่งไปแอบในครัวหลังบ้านจนกว่าฝรั่งจะผ่านไปแล้ว จึงออกมาตามนิสัยเด็กที่ถูกผู้ใหญ่ขู่ให้กลัว

"ไม่ใช่ฝรั่งมังค่าอะไรหรอก เดี๋ยวนี้เขาประกาศว่าในหลวงเสด็จสวรรคตเสียแล้ว" พูดแล้วก็สะอื้น ผู้ใหญ่ของข้าพเจ้าตกตะลึง เสียงหญิงผู้นั้นพูดต่อไปว่า

"ละครเล่นยังไม่ทันจบเรื่องก็ต้องเลิก เพราะได้ประกาศข่าวว่าในหลวงสวรรคตเสียแล้ว ตัวละครกำลังเล่นพอรู้ข่าวก็ตกใจพากันร้องไห้วิ่งเข้าโรง คนดูส่วนมากต่างก็เดินร้องไห้เสียงสะอึกสะอื้น บางคนก็ปล่อยโฮออกมา เอาผ้าเช็ดหน้าเดินซับน้ำตาออกจากโรงละคร ไม่มีผู้ใดใจแข็งสามารถจะกลั้นน้ำตาไว้ได้ บางคนก็พูดทั้งน้ำตาว่า

"ไม่เคยทราบเลยว่าพระองค์ทรงพระประชวร พอทราบข่าวก็สวรรคตเสียแล้ว ทำให้อกสั่นขวัญหายมือเท้าเย็นหมด" บางคนก็รำพันว่า

"ต่อไปนี้ประชาชนจะมีแต่ความว้าเหว่ เพราะพระองค์ได้เสด็จสวรรคต ใครจะเหมือนพระองค์ที่เป็นร่มโพธิ์ทอง คอยปกปักรักษาราษฎรให้อยู่เย็นเป็นสุข ประชาชนจะมีแต่น้ำตานองหน้า ได้รับแต่ความเศร้าโศกเหลือจะประมาณได้ ต่างก็คร่ำครวญด้วยความอาลัยถึงพระองค์"

คืนนั้นหลังจากสามีภรรยาคู่นั้นไปแล้ว ผู้ใหญ่ต่างก็นั่งรำพันถึงในหลวงด้วยน้ำตานองหน้า ทำให้ข้าพเจ้ายังเป็นเด็กก็ต้องพลอยร้องไห้ไปด้วยเหมือนโรคติดต่อ

คนในบ้านไม่มีใครที่จะอดกลั้นน้ำตาได้ เมื่อได้ยินแม่รำพันถึงความดีของในหลวงทุกคนหายง่วง แม้อากาศในคืนวันนั้นจะเยือกเย็น เหมาะแก่การนอน แต่ทุกคนก็ไม่มีใครนึกถึงที่นอน เพราะตื่นเต้นเศร้าโศกเสียใจในข่าวสวรรคตของในหลวง นานจนได้ยินเสียงเจ๊กร้องบอกหวยมาแต่ไกล ค่อย ๆ ได้ยินชัดเมื่อเดินใกล้เข้ามา จีนร้องบอกหวยออกนี้ผ่านตามร้านที่มีเสมียนรับแทงหวย ก็ใช้ไม้ตะพดที่ถือเคาะหน้าถังปลุกให้รู้ว่าหวยออกตัวอะไร จน

เสมียนเขียนหวยลุกขึ้นร้องตอบว่ารู้แล้ว แกจึงเดินผ่านไปร้านอื่นใหม่ คืนนั้นข้าพเจ้าได้ยินเสียงแกร้องชัดเจนแต่ไกลเหมือนร้องขายขนมว่า

"มอหันหุนโอย มอหันอ้า วันนี้หวยออกมอหันหุนอ้า"

นอกจากร้องบอกตัวหวยที่ออกแล้ว แกยังตะโกนบอกข่าวในหลวงสวรรคตเป็นภาษาจีนด้วย เราเปิดประตูบ้านออกมาอีกครั้งหนึ่ง ข้าพเจ้าอยากดูเจ๊กเสียงดีว่ามีรูปร่างอย่างไร เพราะเคยได้ยินแต่เสียงกลางดึก แต่ไม่เคยออกมาดูตัวแกเลย คืนนั้นเดือนหงายตอนดึกเพราะเป็นเวลาข้างแรมอ่อน ๆ แต่อากาศข้างนอกบ้านหนาว เมื่อมองดูเจ๊กเข้ามาใกล้ก็เห็นเป็นเจ๊กขี้ยาธรรมดานี่เอง ห่มผ้ากันหนาวรุ่มร่ามเพราะอากาศเย็น มือถือไม้ตะพดเพื่อป้องกันหมา เพราะเวลาหมาเห่ากรรโชกโดดเข้ามาแกก็คอยหวดหมาก็ไม่กล้าเข้าใกล้ และสำหรับเอาไปเคาะตามหน้าถังร้านที่รับแทงหวยเพื่อปลุกให้ตื่นรับรู้ตัวหวยที่ออก มีคนจีนคนไทยหลายคนตื่นออกมาจากร้านมายืนกลางถนน ถามแกเรื่องในหลวงเสด็จสวรรคต แกก็เล่าให้ฟังตามที่รู้จากโรงหวยเขาบอกมา พูดคำไทยแต่นึกคำไทยไม่ทันก็เอาคำจีนปนอยู่ด้วยแต่ก็ได้ใจความ เมื่อบอกข่าวสวรรคตแล้วก็ยกย่องว่าพระเจ้าแผ่นดินองค์นี้ ดีเหลือเกินพวกคนจีนพากันเสียดายมาก แกพูดแล้วทำท่าจะร้องไห้ พวกที่ยืนฟังก็น้ำตาไหลไปตามกัน พวกที่ร้องไห้มาแล้วก็ร้องกันอีก เพราะเขาเป็นเจ๊กเป็นจีนแท้ ๆ ยังมีความเศร้าโศกเสียใจ เราเป็นคนไทยจะรู้สึกอย่างใดนี่เป็นสิ่งที่ได้พบประสบมากับตัวเองเมื่อสมัยข้าพเจ้าเป็นเด็ก ผู้เฒ่าในสมัยนั้นบอกว่า นับแต่เริ่มสร้างกรุงรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา ยังไม่เคยมีความวิปโยคโศกเศร้าอย่างใหญ่หลวงมาปกคลุมประเทศสยามอย่างไม่ทันรู้ตัวเช่นนี้มาก่อน เจ้านายก็พากันทรงกันแสง ประชาชนก็พากันร้องไห้ ตามบ้านเรือนมีแต่ความเงียบเหงา มีแต่เสียงสะอึกสะอื้นร่ำไห้ รำพันถึงองค์พระปิย-มหาราช ป้าสะใภ้ภรรยาของลุงข้าพเจ้าได้ลงทุนโกนผมปฏิบัติตามประเพณีโบราณ และยังมีผู้หญิงอีกไม่น้อย พากันโกนผมด้วยความสมัครใจ แม้ทางการจะได้ประกาศว่า ขอให้ประชาชนไม่ต้องโกนผม เพียงแต่นุ่งผ้าดำเสื้อดำเป็นการไว้ทุกข์ก็พอแล้ว ตามโรงงานและร้านของชาวจีนหลายแห่ง ได้นำผ้าดำมาแจกจ่ายให้ประชาชน เพื่อไว้ทุกข์ถวายในหลวง ทุกหนทุกแห่งจะมองเห็นชาวไทยนุ่งดำนองน้ำตากันทั้งเมือง ได้ยินผู้ใหญ่ที่ข้าพเจ้าเคารพนับถือเรียกว่าลุงพูดว่า

"นี่ถ้าหากว่า จะมีการแลกเปลี่ยนชีวิตตายแทนพระองค์ เพื่อให้พระองค์ได้กลับฟื้นคืนพระชนม์ชีพได้ ลุงนี่แหละจะยอมสละชีวิต เพื่อพระองค์จะได้ปกครองไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินให้อยู่เย็นเป็นสุขต่อไป หากว่าชีวิตเดียวไม่คู่ควรจะเอาผู้เสียสละเท่าใด ลุงคิดว่าคงจะมีคนไม่น้อยยินดีที่จะสละชีวิตเพื่อพระองค์"

เรื่องนี้ตามความรู้สึกทั่ว ๆ ไปแล้ว ก็จะพูดว่า การพูดในสิ่งที่เป็นไปไม่ได้นั้น เป็นการพูดง่ายใครก็พูดได้ แต่ทำไม่ได้ก็ไม่ควรจะพูด แต่ข้าพเจ้ามิได้คิดเช่นนั้น เพราะผู้พูดนั้นเป็นคนมีศีลมีสัตย์ เป็นคนสร้างบุญกุศล เป็นผู้ที่พูดจากภายในความรู้สึกความกตัญญูด้วยจิตใจอันแท้จริง เป็นผู้ที่ข้าพเจ้าเคารพนับถือผู้หนึ่ง เพราะท่านผู้นั้นคือลุงสินธุที่ข้าพเจ้าจะได้นำเรื่องของท่านมาบรรยายเพื่อจะได้อ่านต่อไป ครั้งนั้นข้าพเจ้ามีความเสียใจที่ไม่ได้มีโอกาสไปถวายบังคมพระบรมศพ ทราบว่าเมื่อเคลื่อนขบวนพระบรมศพออกจากพระราชวังดุสิต ไปสู่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทในพระบรมมหาราชวัง เพื่อประดิษฐานพระบรมโกษฐ์ให้ประชา-ราษฎรได้เข้าเฝ้าถวายบังคมพระบรมศพพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นที่รักเคารพยิ่งของประชาชนได้ทรงจากไปอย่างไม่มีวันกลับ

ผู้ใหญ่ที่ไปเฝ้าต่างก็เล่าให้ฟังว่า ไม่เคยได้เห็นได้ยินเสียงร่ำไห้ของประชาชนพลเมืองสองข้างทางที่พระบรมโกษฐ์ผ่านไปประชาชนก้มลงกราบแล้วก็ร่ำไห้ บางคนรำพันถึงพระองค์เป็นเศวตฉัตรแห่งความร่มเย็นของประชาชน แล้วก็ปล่อยโฮออกมา บางคนที่มีอายุร้องไห้ทอดกายลงกับพื้นถนนเสียใจ จนสิ้นสติพวกลูกหลานต้องประคองกลับ ไม่มีใครอายใคร เสียงระเบ็งโหยหวนทั่วทุกทิศทุกทาง ผู้ที่อยู่ในคืนนั้นจะไม่มีวันลืม คืนในวันอัญเชิญพระบรมศพของพระองค์พระปิยมหาราชรัชกาลที่ ๕ ได้ตลอดไปในชีวิตผู้ใหญ่พูดกันว่า พระองค์เป็นโพธิสัตว์ได้ชนะจิตใจของประชาชนทั่วทั้งประเทศ นับแต่เด็กเล็กหญิงชายผู้ใหญ่ผู้เฒ่า คนดีคนชั่วต่างมีจิตใจจงรักภักดีต่อพระองค์เป็นใจเดียวกัน หนังสือพิมพ์ลงข่าวว่าเมืองไทยนับแต่วันสวรรคต ตลอดเวลาเจ็ดวันไม่มีคดีใด ๆ เกิดขึ้นเป็นที่ยุ่งยากแก่โรงศาล นับแต่ตัดช่องย่องเบา ลักเล็กขโมยน้อย วิ่งราว ตลอดถึงการปล้น ต่างก็สงบลงอย่างน่าอัศจรรย์ที่สุด พระ-องค์ได้ชนะจิตใจทั้งคนดีและคนชั่ว ใจบาปหยาบช้าหากินทุจริต ต่างก็เคารพพระองค์เหมือนพระเจ้า และอีกเรื่องที่ข้าพเจ้าทราบจากผู้ใหญ่ที่ในวังหลวงว่า เมื่อพระพุทธเจ้าหลวงทรงพระ

ชนม์อยู่ ได้เสด็จผ่านโรงช้างทีไร ก็เป็นที่รู้กันทั่ววัง เพราะได้ยินเสียงช้างทุกตัวจะต้องชูงวงขึ้นถวายบังคม แล้วก็ส่งเสียงระเบ็งเซ็งแซ่ เป็นเรื่องที่แปลกประหลาดที่สัตว์ก็ยังรู้จักเคารพพระองค์

ในรัชสมัย ที่สมเด็จพระบิยมหาราชเสวยราชสมบัตินั้น ข้าพเจ้ายังเด็กเกินไป ที่จะรวบรวมบันทึกเรื่องราวของพระองค์ที่ได้ทรงปฏิบัติกรณียกิจ จนเป็นที่ยกย่องสรรเสริญของชาวไทยและชาวโลกทั่วไป แม่เคยบอกว่าเคยพาข้าพเจ้าไปเฝ้ารับพระราชทานเสมาเงิน จ.ป.ร. ซึ่งพระองค์ทรงพระราชทานแก่เด็กทั่ว ๆ ไป แต่ข้าพเจ้าก็เล็กเกินกว่าที่จะจดจำเหตุการณ์ครั้งนั้นได้ มันคล้ายกับความฝันที่เลือนลางเต็มทีนึกไม่ออก ต่อมาพอจำความได้ก็อาศัยผู้ใหญ่ที่เคยเห็นเคยรู้เหตุการณ์เล่าให้ฟังพอจะจดจำเอาไว้ หลังจากพระองค์ได้ทรงเสด็จสวรรคตแล้ว ความดีเด่นที่พระองค์ได้ทรงปฏิบัติ เมื่อครั้งยังทรงพระชนม์อยู่ ก็ถูกนำมาวิพากษ์วิจารณ์ คุณความดีของพระองค์ได้ชนะจิตใจของชาวไทยและชาวต่างประเทศ

สมัยนั้น ข้าพเจ้าชอบนั่งฟังผู้ใหญ่พูดกันถึงองค์สมเด็จพระบิยมหาราช ผู้ใหญ่ก็ไม่รังเกียจที่จะให้เด็กนั่งฟังอยู่ด้วย และยังยินดีชี้แจงให้หายสงสัย เห็นจะเป็นกรณีพิเศษแต่เรื่องของพระพุทธเจ้าหลวงเท่านั้นที่ผู้ใหญ่เห็นว่าเด็ก ๆ ควรจะรู้ไว้เป็นประโยชน์ และเพื่อมิให้ลืมพระคุณซึ่งมีต่อประเทศชาติ พระมหากรุณาธิคุณอันยิ่งใหญ่ของพระองค์ท่าน หากผู้ใหญ่สนทนากันเรื่องอื่น ๆ แล้ว พวกเด็ก ๆ ไปนั่งฟังซักถามก็จะถูกดุว่าเด็กไปอยู่ส่วนเด็กอย่ามาสอดรู้กับผู้ใหญ่ ยิ่งผู้ใหญ่ได้สนทนาด้วยเรื่องตรงกับสุภาษิตว่า ขี้ก้อนใหญ่อย่าให้เด็กเห็น แล้วเด็กก็ไม่มีโอกาสได้มานั่งลอยหน้าอ้าปากฟังและซักถามผู้ใหญ่ เพียงแต่เข้าไปใกล้ก็จะถูกไล่ตะเพิดให้ห่างออกไป แต่เรื่องของพระพุทธเจ้าหลวงนั้นเด็กฟังได้ผู้ใหญ่ฟังดี ข้าพ-เจ้าจึงได้มีโอกาสรวบรวมเหตุการณ์ในรัชสมัยของพระองค์เพียงเท่าที่รู้เห็น เท่าที่ประชาชนสามัญจะรู้ในสมัยนั้นมาเล่าสู่กันฟัง เพิ่มเติมเกี่ยวกับการปกครอง ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราช เพื่ออนุชนรุ่นหลังที่ยังไม่เคยรู้คิดว่าคงจะเป็นประโยชน์บ้างไม่มากก็น้อย

เมื่อองค์พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ได้ขึ้นครองราชสมบัติ เสวยราชเป็นพระเจ้ากรุงสยามนั้นพระองค์เป็นพระมหากษัตริย์องค์ที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นเวลาที่โลกตกอยู่ในอิทธิพลของพวกนักล่าเมืองขึ้น ประเทศใหญ่น้อยที่ไม่ใช่ผิวขาวต้องหวาดกลัว

ว่า จะต้องถูกนักล่าเมืองขึ้นยกพลเข้ายึดครอง แม้ชนชาติผิวดำอยู่ในกาฬทวีป ซึ่งเป็นถิ่นทุรกันดารชุกชุมไปด้วยโรคภัยไข้เจ็บ และสัตว์ที่ดุร้ายนานาชนิดก็ไม่รอดพ้นจากการยึดครองของผู้สอดส่องแสวงหาเมืองขึ้นไปได้ การจะเข้ายึดครองในสมัยนั้น ก็ใช้แบบหมาป่ากับลูกแกะ ถืออำนาจเป็นธรรมอ้างว่าเป็นผู้เจริญแล้วจะนำความเจริญมาสู่ประเทศที่ยังป่าเถื่อนให้มีความเจริญเท่าอารยะประเทศ เวลานั้นโลกเกือบจะไม่มีชนต่างผิวเหลืออยู่เป็นเอกราช และประเทศสยามเป็นประเทศอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ชาวไทยอยู่กันด้วยความสงบไม่มีภัยธรรมชาติใด ๆ มารบกวน เป็นประเทศที่เด่นในทวีปเอเชียในสมัยนั้น จึงทำให้นักสอดแสวงหาเมืองขึ้น ตั้งใจเตรียมจะเข้ายึดครองหวังความสำเร็จอย่างหิวกระหาย แต่เป็นบุญของชาวไทยและแผ่นดินไทยที่จะไม่ต้องสูญเสียเอกราช ไม่ต้องตกเป็นทาสของชาติอื่นเข้ามาเป็นนาย จึงมีพระเจ้าแผ่นดินเป็นอัจฉริยะกษัตริย์เกิดมาคู่บ้านคู่เมือง ทรงพระปรีชาสามารถพระองค์ทรงเป็นนักรัฐศาสตร์ที่เยี่ยมยอด ได้ทรงดำเนินกุศโลบายทางการเมือง อย่างสุขุมรอบคอบจึงนำแผ่นดินไทยและชาติไทย รอดพ้นจากการเป็นเหยื่อของพวกนักล่าเมืองขึ้น ซึ่งกำลังจะจับจ้องตะครุบต้องผิดหวังด้วยความเสียดาย ไทยจึงได้เป็นเอกราชในแหลมทองเหลือเพียงประเทศเดียว

ส่วนการปกครองในรัชสมัยของพระองค์ การเมืองภายใน ขุนนางข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยล้วนแต่มีความซื่อสัตย์สุจริต ตลอดจนชาวผิวขาวต่างประเทศที่เข้ามารับราชการฉลองพระเดชพระคุณ ก็ล้วนแต่มีความจงรักภักดี มีความซื่อสัตย์เป็นคู่บุญบารมีของพระองค์ ต่างก็มุ่งหวังจะทำนุบำรุงบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองประชาราษฎรทั่วไป อยู่เย็นเป็นสุขทั้งขุนนางข้าราชการประชาชน ต่างก็รักใคร่นับถือตามลำดับชั้นประสานสามัคคีกลมเกลียวเป็นอันดี นอกจากนั้นองค์พระบิยมหาราชยังทรงปลอมแปลงพระองค์ออกเที่ยวปะปนกับประ-ชาชน เพื่อดูทุกข์สุขด้วยเอาพระทัยใส่เมื่อเห็นสิ่งใดไม่เหมาะสม และไม่เป็นธรรมแก่ประชาชนก็พยายามยกเลิกหรือแก้ไขเปลี่ยนแปลง เพื่อความเป็นธรรม แม้จะต้องขัดกับธรรมเนียมประเพณีมีมาแต่โบราณ เช่นเลิกทาส เป็นต้น

การแต่งตั้งข้าราชการขุนนางชั้นผู้ใหญ่ ก็ทรงพิจารณาด้วยความรอบคอบ ก่อนที่จะทรงบรรจุข้าราชการให้รับตำแหน่งใหญ่โต ก็จะทรงหาผู้ที่เหมาะสมกับหน้าที่และความรู้

ดี ประพฤติดี ประวัติดี ตระกูลดีอยู่ในศีลสัตย์ นอกจากข้าราชการผู้นั้นจะมีประวัติและความประพฤติดีพร้อมแล้ว ยังต้องทราบประวัติผู้เป็นภรรยาและที่มาของตระกูล เมื่อได้ผู้สมควรจนเป็นที่ทรงพอพระทัยจึงจะทรงแต่งให้เป็นใหญ่เป็นโต ดูแลกิจการต่างพระเนตรพระกรรณ ฉะนั้นขุนนางข้าราชการในรัชสมัยของพระองค์ ล้วนแต่มีความรู้ดีสมกับหน้าที่และมีความซื่อสัตย์สุจริต มุ่งหวังที่จะประพฤติตนให้เป็นที่รักใคร่เคารพของประชาชนทั่วไป การประกอบกรรมดีต้องปฏิบัติราชกิจด้วยความซื่อสัตย์สุจริตเท่านั้น จะเป็นมงคลแก่ตนเองและบุตรหลานสืบตระกูลต่อไป เพราะองค์พระมหากษัตริย์ทรงอยู่ในทศพิธราชธรรม ทรงอยู่ในพรหมวิหาร ทรงเป็นตราชูแห่งความเที่ยงตรง เป็นแบบอย่างที่พวกขุนนางข้าราชการทั้งหลายปฏิบัติตาม สมัยนี้ขุนนางข้าราชการผู้ใหญ่ ต่างไว้หนวดตามอย่างพระองค์ในหน้าที่ราชการ ต่างก็มีความสามัคคีปรองดองการงานตามหน้าที่ทบวงกรมก็ประสานกันได้อย่างเรียบร้อยรวดเร็ว ทรัพย์สินของแผ่นดินต่างก็ช่วยกันปกปักรักษา ถือว่าทรัพย์สินของหลวงยิ่งกว่าของส่วนตัว ไม่ยอมให้รั่วไหลไปได้ ทุกท่านรักษาชื่อเสียงคุณความดี จนสมัยนั้นคำชาวบ้านพูดกันติดปากว่า "ของหลวงตกน้ำไม่ไหลตกไฟไม่ไหม้" เพราะคนสมัยนั้นถือว่าของหลวงของแผ่นดินเป็นของศักดิ์สิทธิ์ ถ้าใครคิดทุจริตแตะต้องก็จะเกิดเป็นภัยอันตรายติดตามมาภายหลังไม่ช้าก็เร็ว ฉะนั้นจึงไม่มีใครคิดฉ้อโกง

องค์พระมหากษัตริย์ก็ทรงคอยสอดส่องดูแลทั่วไปย่อมจะรู้ดีรู้ชั่วด้วยพระองค์เอง จึงไม่มีขุนนางข้าราชการผู้ใดประพฤติตนให้เป็นที่เสื่อมเสีย เรื่องพระกรณียกิจของพระองค์มีมากมาย และบางเรื่องที่ข้าพเจ้าทราบก็มีผู้เขียนขึ้นแล้ว และข้าพเจ้าไม่ชอบไปเขียนซ้ำกับท่านผู้อื่นนอกจากไม่รู้เท่านั้น ที่ข้าพเจ้าเขียนมาก็พยายามที่สุดที่จะหลีกเลี่ยง แต่ประวัติศาสตร์ส่วนสำคัญย่อมจะต้องเป็นหลักสำคัญ ย่อมหนีไม่พ้นเป็นธรรมดา ฉะนั้นจึงพยายามเลือกหาเรื่องที่ยังไม่มีใครเขียน

ข้าพเจ้ายังมีเรื่องปลีกย่อยที่จะเล่าให้ฟัง เกี่ยวกับในหลวงพระองค์นี้ ข้าพเจ้าได้เรื่องนี้จากเพื่อนรุ่นพี่ผู้หนึ่ง เรารู้จักรักใคร่ชอบพอกันมานานแล้ว และมีอายุสูงกว่าข้าพเจ้า ๗ ปี เป็นชาวอิสลาม เมื่อสมัยก่อนบิดาของแกมีห้างร้านอยู่แถวเชิงสะพานช้างโรงสี มีชื่อ

ห้างตามภาษาชาวอิสลาม สั่งของจากต่างประเทศมาจำหน่ายส่วนมากเป็นเครื่องบิน นับว่าเป็นผู้มั่งคั่งในสมัยนั้น

วันหนึ่งมหาดเล็กมาบอกว่า ในหลวงจะเสด็จมาที่ห้าง แต่ไม่ได้กำหนดเวลา เพราะพระองค์เสด็จไปตามร้านหลายแห่ง บิดาของแกและคนในห้างต่างก็มีความดีใจ ที่จะได้มีโอกาสเข้าเฝ้ารับเสด็จในหลวง สมัยนั้นคนทั่ว ๆ ไปถือว่า หากได้เฝ้าได้พบเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดิน ก็จะเป็นศิริมงคลแก่ตัวไปตลอด ๗ วัน วันนั้นทุกคนในห้างปีติยินดีช่วยกันตบแต่งสถานที่รับเสด็จ ได้นำเอาพรมสีแดงออกปูตั้งแต่ในห้างออกมาถึงริมถนน และทุกคนก็แต่งกายด้วยเสื้อผ้าชุดที่เห็นว่าเรียบร้อยเหมาะสม เพื่อคอยเฝ้ารับเสด็จ ต่างก็ตั้งตาคอยรับเสด็จ แต่เมื่อเกินเวลาแล้วก็คิดว่า พระองค์คงจะไม่สามารถเสด็จมาได้เพราะต้องเสด็จไปหลายห้างหลายแห่ง คงไม่ทันจะทั่วถึงเพราะหมดเวลา ต่างคนต่างก็ช่วยกันเก็บของที่ประดับเพื่อรับเสด็จแล้วก็ม้วนพรมเก็บเข้าที่เสร็จแล้วก็เปลื้องเสื้อผ้าที่แต่งคอยรับเสด็จออก บางคนก็ผลัดผ้าขาวม้า บางคนก็นุ่งโสร่ง ถอดเสื้อชั้นในออกตามสะดวก แล้วก็ชวนกันไปทานอาหารข้างหลังในห้าง ขณะต่างก็กำลังทานอาหารอยู่ ปล่อยอารมณ์ตามความสบายอย่างเพลิดเพลิน ทันใดนั้นในหลวงก็เสด็จเข้ามาในห้าง ทุกคนก็ตกใจพากันตะลึง เพราะต่างก็อยู่ในสภาพไม่พร้อมที่จะเข้าเฝ้ารับเสด็จ พระองค์เสด็จมาเป็นส่วนพระองค์พร้อมทั้งพระบรมวงศ์ศานุวงศ์และมีเจ้านายเล็ก ๆ ตามเสด็จ เมื่อในหลวงทอดพระเนตรเห็นพวกในห้างพากันตกตะลึง จะทูลอะไรและทำอะไรก็ไม่ถูกก็ทรงพระสรวลและรีบรับสั่งว่า "ฉันชอบสภาพอย่างนี้ เพราะเป็นกันเองดี"

ทุกคนอยู่ในที่นั้น ต่างซาบซึ้งประทับใจในพระมหากรุณาธิคุณที่ทรงรับสั่งเป็นกันเอง ให้หายตกใจและตกตะลึง ทรงมีพระราชอัธยาศัยละมุนละไม เป็นอัจฉริยะกษัตริย์ทรงสามารถจะปลูกความนิยมเคารพรักใคร่ในพระองค์ เพียงแต่ได้เฝ้าใกล้ชิดพระองค์เพียงครั้งเดียว ไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นชนชั้นไหนเป็นชาวไทยหรือชาวเทศ ก็เกิดความจงรักภักดีต่อพระองค์ไม่มีวันลืมสมกับคำเมื่อได้เฝ้าเห็นพระองค์ครั้งเดียว ก็เป็นศิริมงคลตลอดไป ๗ วัน

สมกับราษฎรรักใคร่จงรักภักดีทั่วทั้งประเทศ นับแต่พระองค์ทรงบรมราชาภิเษกเสวยราชสมบัติ เป็นพระเจ้าแผ่นดินแห่งกรุงสยาม ประชาราษฎรก็ได้รับความร่มเย็นเป็น

สุขตลอดมา ราษฎรได้รับความอบอุ่นไม่หวาดหวั่นต่อภัยอันตรายใด ๆ ด้วยพระบารมีของพระองค์คอยปกป้องคุ้มครอง ต่างก็ฝังใจว่าพระองค์จะอยู่คู่บ้านคู่เมืองปกป้องประชาชนตลอดไปไม่สิ้นสุด ลืมนึกว่าพระองค์ก็เป็นมนุษย์ปุถุชนธรรมดาไม่สามารถจะหลีกความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ตามธรรมชาติได้ เมื่อพระองค์เสด็จสวรรคต ประชาชนก็พากันร้องไห้อาลัยหาเหมือนลูกกำลังเรียกหาพ่อ ซึ่งพ่อเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรคอยปกปักรักษาคุ้มครองป้องกันภัยให้ความอบอุ่นรักใคร่ทะนุถนอมเพื่อให้อยู่เย็นเป็นสุข แต่บัดนี้พ่อได้จากไปอย่างไม่มีวันจะกลับคืนมา เห็นจะเป็นสมัยยุคที่ชาวไทยเศร้าโศกวิปโยคร่ำไห้ อาลัยหาองค์พระปิยมหาราชทั่วทั้งแผ่นดินไทย คงจะไม่มีครั้งใดเสมอเหมือน นับแต่โบราณจนถึงยุคปัจจุบัน

บัดนี้พระองค์ก็ได้เสด็จสู่สวรรคาลัย เป็นเวลานานเกินครึ่งศตวรรษแล้ว ทุกครั้งที่ข้าพเจ้าได้ผ่านลานอนุสาวรีย์พระบรมรูปทรงม้า ข้าพเจ้าก็ยกมือขึ้นถวายบังคมก่อนจะผ่านไป ด้วยใจเลื่อมใสศรัทธาในพระองค์ท่านจะนึกย้อนหลังไปถึงรัชสมัยที่พระองค์เสวยราช นึกถึงน้ำพระทัยที่มีต่อประชาราษฎร นึกถึงพระคุณอันยิ่งใหญ่ที่พระองค์มีต่อประเทศชาติ แผ่นดินไทยที่ทรงแก้ไขให้พ้นจากความเป็นทาส แผ่นดินไทยจึงได้เป็นเอกราชตลอดมา นึกถึงวิญญาณของประชาชนผู้เฒ่าผู้แก่ในสมัยนั้นท่านต้องพากันเสียน้ำตาร่ำไห้ เมื่อทราบว่าพระองค์เสด็จสวรรคตทุกครั้งที่ข้าพเจ้าได้ถวายบังคมพระองค์รู้สึกทางจิตใจว่าเกิดเป็นศิริมงคลกับตัวเอง เพราะเกิดปีติที่ได้ถวายบังคมอนุสาวรีย์องค์พระมหากษัตริย์ ที่ได้ประกอบคุณงามความดีไว้แก่ชาติไทยในอดีตตลอดรัชสมัยของพระองค์ ความดีของพระองค์เป็นอมตะอยู่คู่ชาติไทยชั่วกัลปาวสานต์

จิตใจของข้าพเจ้าต้องย้อนกลับไปถึงสมัยเด็กอีกครั้งหนึ่ง ครั้งนั้นเป็นเวลาวันสงกรานต์เพิ่งจะผ่านพ้นไปใหม่ ๆ พวกเราเด็ก ๆ ต่างก็มีความรู้สึกเกิดเงียบเหงาเศร้าใจอาลัยในความสนุกสนาน ไม่อยากจะให้ผ่านไปตามความรู้สึกของเราที่เห็นแต่สนุกสนานอย่างเดียว ไม่ต้องรับผิดชอบอย่างอื่น

หลังจากสงกรานต์ผ่านไปใหม่ ๆ ข้าพเจ้ากับเพื่อน ๆ รุ่นเดียวกันได้พากันไปบ้านลุงสินธุขันใหญ่ผู้ใจดี คำว่าขันใหญ่เป็นฉายาไม่ใช่นามสกุล เพราะเวลานั้นไทยเรายังไม่มี

นามสกุล และคนที่ชื่อสินธุในตำบลที่เราอยู่มีหลายคนด้วยกัน มีทั้งหญิงชาย เช่นสินธุล้าน (หมายถึงศีรษะล้าน) สินธุหน้าข้าวตัง ซึ่งเคยออกฝีดาษ ไข้ทรพิษ ซึ่งสมัยก่อนเราจะพบคนหน้าข้าวตังมีมาก แต่ต่อมาวิทยาศาสตร์การแพทย์เจริญ คนที่เป็นหน้าข้าวตังรุ่นใหม่จึงไม่ค่อยมี การที่ฉายาพ่วงท้ายในสมัยก่อน ก็เพราะคนไทยเราชอบมีชื่อซ้ำ ๆ กันเป็นส่วนมาก จะไปถามหาใครถ้าไม่มีฉายา จะถามแต่ชื่อเฉย ๆ ก็คงไม่รู้ว่าคนไหน ก็ต้องเอาชื่อพ่อหรือชื่อแม่พ่วงไปด้วย หรือชื่อผัวชื่อเมียจึงไม่ผิดตัว สำหรับลุงสินธุฉายาว่าขันใหญ่นั้น เพราะลุงสินธุเป็นคนใจบุญ ทุกเช้ามีขันข้าวใหญ่ตั้งไว้ที่หน้าบ้านสำหรับใส่บาตรพระสงฆ์ และสามเณรเป็นร้อย ๆ องค์ ฉะนั้นถ้าถามหาลุงสินธุขันใหญ่ก็มีคนรู้จักกันทั้งตำบลทั้งพระทั้งเณร วันนั้นพวกเราเด็ก ๆ ไปถึงบ้านลุงสินธุตอนบ่าย ลุงสินธุกำลังดีดลูกคิดทำบัญชี เพราะเชื้อสายทางกิ่งแกเป็นจีน ซึ่งพวกเราเด็ก ๆ ก็ไม่รู้ว่าแกมีงานอะไรบ้าง เพราะไม่สนใจ พอพวกเราขึ้นบนเรือนลุงสินธุเงยหน้าดูอย่างรู้ใจ เพราะเห็นพวกเราหน้าเศร้าจึงพูดว่า

"พวกเธอคงจะเสียดายที่วันสงกรานต์ผ่านพ้น จึงทำให้หน้าเศร้าไปตามกัน ที่ลุงพูดมานี่จริงไหม"

ข้าพเจ้าจึงตอบลุงสินธุว่า "จริงครับ ลุงปีหนึ่งเรามีเวลาสนุกกันจริง ๆ ครั้งเดียว แต่วันสนุกมันหมดเร็วเหลือเกิน ผมอยากให้สงกรานต์มีตลอดเดือนตลอดปีเลย"

ลุงสินธุหัวเราะแล้วพูดว่า "เป็นไปไม่ได้หรอกหลานชาย ถ้าจะให้มีตลอดเดือนตลอดปีมันก็ไม่ใช่สงกรานต์ สิ่งอะไรมากเกินไปก็หมดความหมาย หมดความสนุก เพราะมันชินไป เมื่อชินแล้วไม่ช้าก็เบื่อ เหมือนของขาย ถ้ามีมากก็ขายถูก ถ้ามีน้อย ๆ ก็ขายแพงเป็นธรรมดา"

ทันใดนั้นเพื่อนผู้หนึ่งก็พูดขึ้นอย่างลืมตัว "ให้ห่ากินซิ ผมว่ามีสักเดือนก็ไม่เบื่อ"

แต่พอพูดออกมาแล้วก็รู้สึกตัว รีบเอามือปิดปาก เพราะลุงสินธุเคยห้ามไม่ให้พูดสบถ เพราะจะเป็นนิสัยเคยตัว ฉะนั้น เพื่อนผู้นั้นก็หน้าเซียวลง เพราะรู้สึกผิดที่พูดสบถต่อหน้าลุงสินธุผู้เคยสั่งสอนให้เด็ก ๆ ไม่สมควรจะสบถสาบาน แต่เมื่อพูดออกไปแล้ว ก็ไม่รู้จะทำอย่างไรดีแก้ไขไม่ได้ก็ทำหน้าจ๋อยไป พวกเราตกใจและพลอยไม่สบายใจไปด้วย เพราะลุงสินธุเป็นบุคคลที่พวกเด็ก ๆ รักใคร่นับถือ เพราะเป็นผู้ใจดี ถึงวันสงกรานต์หรือตรุษจีน

ลุงสินธุจะแจกเงินพวกเราเด็ก ๆ คนละหนึ่งเหรียญบาท ซึ่งนับว่าเป็นเงินมากมาย สำหรับเด็กสมัยนั้น นอกจากนั้นยังมีแจกขนม และเลี้ยงพวกเราเสมอ บางครั้งเล่าเรื่องนิทานให้ฟัง และเป็นที่รักใคร่ในเด็กรุ่นข้าพเจ้านี้มาก ผู้ปกครองของเด็กทุกคนก็เกรงใจและถ้ารู้ว่ามาอยู่บ้านลุงสินธุก็ไว้ใจไม่ดุไม่ว่า เพราะลุงสินธุเป็นคนดี บางคืนเรามานอนหลับบนเสื่อบ้านลุงสินธุ สมัยนั้นกรุงเทพ ฯ ยุงไม่ชุมเหมือนปัจจุบัน บางเวลาไม่มีเลย จะชุมก็มีแต่หน้าฝนและบ้านโบราณไม่มีเก้าอี้หรือโต๊ะอาหาร เวลาผู้ใหญ่มาเยี่ยมก็ปูเสื่อให้นั่ง พร้อมด้วยหมอนขวานให้อิง นอกนั้นมีเชี่ยนหมากกล่องบุหรี่ ขันน้ำจอกเล็ก ๆ สำหรับตักน้ำฝนที่ลอยดอกมะลิ มีกระโถนสำหรับน้ำหมาก มีกล่องบุหรี่ ส่วนเวลาทานอาหารมีสำรับมาตั้งกลางเสื่อ นั่งล้อมทานกันด้วยมือเปิบข้าวหยิบอาหาร ข้างตัวมีขันน้ำสำหรับล้างมือตั้งไว้พร้อมกระโถน สำหรับพวกเราถ้าไปตอนเย็น ๆ ก็เอาเสื่อปูกลางนอกชานมีหมอนคนละใบนั่งบ้างนอนบ้าง ปฏิบัติเหมือนบ้านของตัวเป็นที่พอออกพอใจของลุงสินธุ เพราะถือเป็นลูกหลาน แต่บ้านลุงสินธุแปลกกว่าบ้านอื่นในความรู้สึก คือในบ้านไม่มีผู้หญิงอยู่ด้วยเลย ไม่ว่าเด็กหญิงหรือสาวแก่ในบ้านอันใหญ่โตนี้ มีลุงสินธุเป็นเจ้าบ้านหรือนายบ้านนอกนั้นมีลุงเอม ตาจ้อย และเจ๊กยังการบ้านทุกอย่างตลอดจนหุงข้าวต้มแกง เป็นหน้าที่ทั้งสามคนช่วยกันทำสำหรับปรุงอาหารฝีมือลุงเอมนั้น นับว่าอร่อยเป็นเยี่ยมตลอดจนตำน้ำพริกแกงไก่ก็ถูกปากคนกิน พวกเราชอบไปกินข้าวบ้านลุงสินธุมากกว่าบ้านของตัวเอง เมื่อพูดหลุดปากกล่าวคำสบถออกมา ทำพวกเราใจไม่ดีเหมือนกัน เพราะได้กำชับเอาไว้แล้วว่า ต่อหน้าลุงสินธุเราต้องระวังคำพูดให้มาก แต่เมื่อมองหน้าลุงสินธุแล้วไม่เห็นแสดงกิริยาผิดปกติ เพียงพูดเรียบ ๆ ว่า

"ลุงรู้ว่าพวกเธอคงพูดสบถเสียจนเคยปาก จึงมักจะเผลอตัวหลุดออกมา ลุงคิดว่าควรจะเลิกพูดเสียที เพราะคนฟังดูแล้วจะติเตียนได้ ถ้าโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่จะไม่มีคนนับถือคำพูดสำคัญมากกว่าสิ่งอื่น เขาจะเอาไปนินทาได้ เชื่อลุงเถิดหลานชาย สิ่งใดไม่ดีควรเลิก"

พวกเราต่างพากันรับคำ "ครับ พวกผมจะเลิกแล้วครับ เพราะรู้ว่าไม่ดี"

ลุงสินธุยิ้มแล้วพูดขึ้นว่า "ถ้าพวกเธอเลิกพูดสบถได้ต่อไปโตขึ้นจะเป็นผู้ใหญ่ที่ดีและอย่าคิดว่าคำสบถสาบานนั้น จะไม่เกิดผลเป็นความจริงขึ้นมานะ ลุงเคยเห็นมาแล้ว การสาบานเหล่านี้เคยเกิดผลมาแล้ว ลุงอยากจะเล่าเรื่องให้ฟัง เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในครอบครัวหนึ่ง

ในชนบท ซึ่งไม่ห่างไกลไปจากกรุงเทพฯ มากนัก ครอบครัวนี้เป็นครอบครัวที่มั่งคั่งมีคนนับหน้าถือตามากเป็นที่รู้จักของประชาชนในจังหวัดนั้น พ่อบ้านเป็นนายอากร ผูกขาดฝิ่นและโรงต้มกลั่นสุราในจังหวัดนั้นสืบเนื่องกันมาและอยู่ด้วยความปกติสุข

ต่อมานายอากรเจ้าบ้านล้มป่วยลง นายอากรนี้มีภรรยาอยู่คนหนึ่งชื่อแพร และมีบุตรชายคนโตชื่อเพชรและบุตรหญิงคนน้องชื่อพลอย อาการป่วยไข้ของนายอากรมีแต่ทรงและทรุด แม้นางแพรจะหาหมอรักษาเท่าไรอาการก็ไม่ดีขึ้น ใครว่าหมอที่ไหนดี ที่ไหนเก่งจะเสียเงินเสียทองมากน้อยเท่าใดก็ไม่ว่า ขอแต่ให้รักษานายอากรสามีที่รักให้หายเท่านั้น การป่วยไข้ของนายอากรครั้งนี้เป็นการทรมานอย่างหนัก ได้รับความเจ็บปวดอย่างแสนสาหัส เพราะเป็นฝีขึ้นกลางหลัง ปวดร้องครวญครางอยู่ตลอดเวลา ไม่เป็นอันกินอันนอน จึงทำให้นางแพรเป็นทุกข์เป็นร้อน ต้องเสียน้ำตาเพราะสงสารสามีและกลัวสามีจะเป็นอันตราย ตลอดเวลานายอากรต้องนั่งซบหน้างอหลังกอดหมอน ไม่สามารถนอนลงอย่างธรรมดาได้ตลอดวันตลอดคืน ใครบอกว่ามีหมอที่ไหนว่าดีว่าเก่งก็เชิญมารักษาแต่อาการไม่ดีขึ้น จะเป็นแขก จีน ไทย พม่า ก็เคยรักษามาแล้วจนหมดหมอที่มีชื่อ นางแพรมองดูลูกชายหญิงสองคน ยังเล็กเกินไปไม่เดียงสาที่จะรับรู้การป่วยของพ่อ ต้องกอดลูกทั้งสองไว้กับอกแล้วร้องไห้สงสารเมื่อนึกถึงสามี นอกนั้นในบ้านยังมีพวกบ่าวไพร่มากมาย ต่างเป็นทุกข์เป็นร้อน มีแต่หน้าเศร้าไม่มีความสบายใจ เพราะนายอากรและนางแพรนั้นเป็นคนดี มีใจเมตตากรุณา ให้ความร่มเย็นแก่ผู้ที่อยู่ในปกครองทุกคน จึงเป็นที่รักใคร่เคารพของคนทั่วไป

ต่อมามีญาติมาเยี่ยม และได้แนะนำกับนางแพรว่า มีพระองค์หนึ่งท่านเป็นหมอรักษาคนไข้หนัก ๆ หายมามากแล้ว ชาวบ้านจึงพากันตั้งชื่อว่าหมอเทวดา หากได้ท่านรักษาต้องหายแน่ เพราะถ้าท่านรับรักษาแล้ว รับรองได้ว่าต้องหายทุกรายไป นางแพรเมื่อญาติแนะนำเช่นนั้นรู้สึกมีความหวังขึ้น เมื่อถามชื่อเสียงและวัดตำบลที่อยู่เป็นที่แน่นอนว่าหาไม่ผิดมิได้รอช้าสั่งพวกบ่าวไพร่ให้เอาเรือมาดสี่แจวออกมาโดยเร็ว เมื่อฝากฝังคนไข้และบุตรน้อยทั้งสองกำชับให้คนคอยดู เอาใจใส่ให้ดีด้วยความห่วง ตัวเองก็รีบลงเรือมาดให้รีบแจวไปหาหมอตามที่ญาติบอกเล่าชี้แจง และตั้งใจว่าจะต้องอ้อนวอนนิมนต์ท่านมารักษาให้ได้ แม้จะเสียเวลาอ้อนวอนเท่าใดก็ยอมเพื่อชีวิตของสามีที่รัก คิดว่าคงจะเป็นบุญกุศลท่านคงจะช่วยรักษา

ให้สามีหายป่วยได้ และนึกว่าสามีไม่เคยสร้างกรรมทำชั่วตลอดเวลาที่อยู่ด้วยกัน มีแต่สร้างบุญกุศลความดีไม่ควรจะรับทุกข์เช่นนี้ วัดนั้นอยู่ห่างจากบ้านเป็นระยะเรือแจวเพียงครึ่งวันก็ถึง

เมื่อไปถึงวัดแล้วก็สั่งบ่าวให้จอดเรือคอยอยู่ที่ศาลาท่าน้ำอย่าไปไหนเป็นอันขาด เพราะจะต้องรีบร้อนนิมนต์ท่านไปรักษาให้ได้ สั่งแล้วรีบก้าวขึ้นบันไดท่าน้ำเดินขึ้นไปถามเด็กวัด และสามเณรถึงกุฏิพระหมออยู่ที่ไหน เมื่อเณรชี้ให้ก็รีบขึ้นบันไดไปบนกุฏิได้กลิ่นยาสมุนไพรเข้าจมูก จึงแน่ใจว่าไม่ขึ้นกุฏิผิด มองเห็นเด็กกำลังตำยา บางคนกำลังร่อนยาผงให้ได้ละเอียด บางคนปั้นเป็นเม็ดเรียงไว้บนกระด้งตากแดด นางแพรจึงถามเด็กว่า

"หลวงพ่อที่เป็นหมอท่านอยู่หรือเปล่า เด็กบอกว่าท่านกำลังเข้าไปสวดมนต์ในกุฏิประเดี๋ยวก็ออกมา"

นางแพรนั่งรออยู่ด้วยความกระวนกระวายใจ ดูพวกเด็ก ๆ กำลังตำยาผสมยากันอย่างสนุกสนานสักครู่พระหมอก็เปิดประตูกุฏิเดินออกมา นางแพรตรงเข้าไปก้มลงกราบพูดว่า

"อิฉันจะมารับหลวงพ่อไปรักษาไข้เจ้าค่ะ ท่านเจ้าขา คนไข้ได้รับความทรมานมากเหลือเกิน ขอให้นึกว่าเอ็นดูสงสารคนป่วยที่กำลังทรมาน ไม่รู้จะหันหน้าไปพึ่งใครแล้วเจ้าค่ะ และคนไข้เป็นสามีของอิฉันเอง แกไม่เคยสร้างเวรกรรมอะไรเลย เป็นคนมีศีลมีธรรมเป็นคนดีแสนดี ไม่น่าจะต้องมารับทุกข์ทรมานอย่างนี้เลย"

พระหมอท่านนั่งฟังนางแพรพูดอย่างตั้งใจ เมื่อนางแพรพูดจบแล้ว ท่านจึงถามว่า

"คนไข้อายุเท่าไหร่ และบอกวันเดือนปีเกิดมาให้ด้วย"

เมื่อนางแพรบอก วัน เดือน ปีเกิด แล้วท่านนั่งนึกครู่หนึ่ง แล้วท่านจึงได้พูดขึ้นช้า ๆ อย่างไตร่ตรองแล้วว่า

"อาตมาว่าไข้ของสามีสีการายนี้ไม่ใช่ไข้ธรรมดา ผีที่ขึ้นกลางหลังนั้นเป็นผีเวรคนป่วยต้องรับใช้หนี้เวร เป็นเรื่องสำคัญมาก ไม่มีอะไรจะลบล้างเวรอันนี้ได้ อาตมาไม่สามารถจะรักษาให้หายได้ หมดทางช่วยได้ เพราะถึงเวลาที่เขาจะต้องใช้เวรใช้กรรมแล้ว"

เมื่อนางแพรได้ยินดังนั้นก็ใจหาย อาลัยสามีที่รักยิ่งขึ้น สงบใจไม่ได้ร้องไห้สะอึกสะอื้น อ้อนวอนขอให้ท่านรับนิมนต์ไปรักษา ขอให้สามีที่รักหายจากไข้แม้จะเสียเงินทองเท่าไหร่ไม่ว่า พระหมอท่านจึงพูดขึ้นว่า

"อาตมาเสียใจจริง ๆ สำหรับไข้รายนี้ มันอยู่เหนือความสามารถของอาตมาที่จะช่วยชีวิตไว้ได้ ถ้าช่วยรักษาให้หายได้อาตมาไม่เคยรังเกียจเลย อาตมาเป็นสงฆ์การที่รักษาคนไข้ได้ป่วยนี้ก็เพื่อเอาบุญ ไม่หวังลาภยศใด ๆ เป็นเครื่องตอบแทน อาตมาตั้งใจรักษาคนไข้ทุกคน เพื่อเป็นทานไม่ว่าคนมีคนจนเหมือนกัน ช่วยได้ต้องช่วยให้ถึงที่สุด การที่สีกาอุตส่าห์มาแต่ไกล เพื่อจะมาหาอาตมาก็น่าเห็นใจ นับว่าสีกามีความรักใคร่กตัญญูต่อสามีอย่างน่าสรรเสริญ อาตมาสงสารสีกาที่ได้ทราบความจริงและสงสารคนป่วยที่ทนทุกข์ทรมานเช่นนี้ แต่ไหน ๆ ก็มาแล้ว แม้นว่าอาตมาจะช่วยให้หายไม่ได้ แต่ก็จะช่วยให้ทุเลาพ้นทุกข์ทรมานไปได้บ้างในชั่วระยะหนึ่ง พอที่จะมีสติสัมปชัญญะจะพูดจาสั่งเสียกันได้อย่างธรรมดา เพียงระยะเวลาสองสามวันจะนานมากกว่านี้ไปไม่ได้ พูดแล้วก็ลุกขึ้นไปในกุฏิหยิบเอาปูนแดงกินกับหมากมาเสกเป่า แล้วให้เด็กไปหาใบตองมาห่อ แล้วเอาน้ำใส่ขวดมานั่งบริกรรมทำน้ำมนต์ เสร็จแล้วหยิบยามาหนึ่งห่อ มอบให้นางแพรแล้วสั่งว่า

"เมื่อสีกาไปถึงบ้าน ก็รีบจัดแจงหาดอกไม้ธูปเทียนจุดบูชาอธิษฐานบอกเจ้ากรรมนายเวร ขอให้เขาผ่อนผันการเจ็บปวดช่วยให้ทุเลาลง ให้รู้สึกมีสติสัมปชัญญะดีแล้วก็จะทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ เมื่อเสร็จแล้วเอานิ้วชี้จิ้มปูนแดงวงรอบ ๆ ฐานฝี ให้วงไปทางเดียวกันเป็นวงกลม ถ้าแห้งก็เอาน้ำมนต์นี้ปนลงไป พอหายปวดได้สติก็ละลายยาหอมนี้กับน้ำมนต์ให้กินเข้าไป ต่อไปก็จะรู้สึกตัวเป็นปกติ"

นางแพรเมื่อได้ยาและคำชี้แจงของพระหมอ ก็รีบกราบลงนมัสการลาท่านออกมาลงเรือที่ท่าน้ำ สั่งให้บ่าวรีบแจวเรือกลับบ้านโดยเร็ว เมื่ออยู่ในเรือนางนึกถึงสามีอดที่จะฟูมฟายน้ำตามิได้ เมื่อกลับมาถึงบ้านใจเต้นระทึก เมื่อมองเห็นหน้าผัวรัก นึกถึงคำพระท่านบอกเรื่องเวรกรรมแล้วแสนจะสงสาร น้ำตาร่วงอยู่ตลอดเวลา แต่ไม่รอช้า ได้ทำตามพระหมอสั่งทุกอย่างทุกประการ เมื่อพิจารณาฝีที่ขึ้นกลางหลัง แม้ฝีจะแตกแล้วหนองก็ยังไหลมีกลิ่นเหม็นเน่า และจะต้องถูกเช็ดหนองคนป่วยก็ร้องครวญครางด้วยความเจ็บปวด ครั้นเอาน้ำมนต์ไปชำระรอบ ๆ บริเวณนี้ รู้สึกว่าร้อนยังกับถ่านไฟ เมื่อเอาปูนแดงวงรอบ ๆ ฝี คนไข้สะดุ้งสักครู่หนึ่งคนไข้ก็นิ่ง หยุดร้องครวญครางครู่หนึ่งจึงได้สติ เหงื่อออกเต็มตัวแล้วก็มีเสียงร้องขอน้ำกิน นางแพรได้ละลายยาหอมกับน้ำมนต์คอยอยู่แล้ว จึงรีบประคองคนไข้ให้เงยหน้าขึ้น

ดื่มทันที ไม่ช้าคนไข้รู้สึกว่าค่อย ๆ เป็นปกติ พวกญาติพี่น้องและบ่าวไพร่พากันดีใจ และนายอากรมีอาการดีขึ้นในเวลาอันรวดเร็วเช่นนี้ แต่นางแพรไม่ค่อยจะดีใจ เพราะรู้อยู่แล้วว่าอาการไข้จะเป็นปกติเพียงชั่วคราว แต่ก็เก็บนิ่งไว้ในใจไม่บอกใครปล่อยให้ทุกคนแสดงความดีใจที่ได้เศร้ามาเป็นเวลานาน

นายอากร เมื่อรู้สึกตัวก็ร้องเรียกหาแพรผู้เป็นภรรยาให้เข้ามาอยู่ใกล้ ๆ และพูดด้วยเสียงปกติ พอได้ยินทั่วกันว่า

"พี่ป่วยคราวนี้รู้ตัวดีว่า ไม่มีโอกาสจะได้อยู่กับลูกเมียต่อไปแล้ว เราคงหมดบุญวาสนาที่เคยสร้างมาเพียงแค่นี้ น้องอยู่ต่อไปขอให้เลี้ยงดูลูกอบรมสั่งสอนให้เป็นคนดี เวลานี้แกยังเล็กเกินไป พี่อยากเห็นหน้าลูกเหลือเกิน ขอช่วยให้พี่เห็นหน้าลูกหน่อยเถิด"

นางแพรได้ยินเช่นนั้น จึงเรียกลูกทั้งสองเข้าไปอยู่ใกล้พ่อ เวลานั้นลูกชายอายุย่างเข้า ๔ ขวบ ส่วนลูกหญิงอายุเพิ่งจะย่างเข้า ๒ ขวบ ยังไม่เดียงสาด้วยกันทั้งคู่ ต่างมองดูพ่อและแม่พูดกัน

ส่วนนายอากรเจ็บปวดในแผลฝี บัดนี้อาการทุเลาลงพอจะเงยขึ้นนั่งตรงได้รู้สึกสบายขึ้น เพราะต้องขดตัวงอคว่ำหน้าลงกับหมอนมานาน เมื่อลูกชายหญิงเข้ามาใกล้ยกมือขึ้นกอดลูกไว้ในวงแขนทั้งซ้ายขวา ไม่สามารถจะหักห้ามน้ำตาไหลได้ เพราะความรักเป็นห่วงและสงสารจะพูดอะไรด้วยก็คงไม่เข้าใจยังเล็กเกินไป จึงขอให้นางแพรหากระดาษและดินสอมา พลางพยายามเขียนตัวหนังสือไว้ว่า

"ลูกเอ๋ย ถ้าสิ้นบุญพ่อแล้ว ลูกทั้งสองจงเป็นเด็กดี เชื่อฟังคำแม่สอนนะ พ่อจะพูดอะไรเวลานี้ลูกก็คงไม่เข้าใจ พ่อจึงต้องเขียนหนังสือไว้ ก่อนที่พ่อจะจากลูกทั้งสองไปและภายหลังเมื่ออ่านหนังสือออกก็คงจะรู้ใจพ่อดีว่ารักและห่วงลูกเพียงไร"

นายอากรเขียนพลางน้ำตาไหล ทั้งรักและเป็นห่วงลูกทั้งสองและภรรยา รู้ตัวดีว่าจะอยู่ได้ไม่นานต้องจากลูกเมียไป แต่แล้วก็พยายามหักห้ามความรักอาลัยเป็นห่วงเสียสิ้นความรู้สึกก็ปกติ นางแพรเมื่อได้เห็นข้อความในหนังสือที่สามีเขียนสั่งลูก ก็อดสงสารสามีไม่ได้กลั้นความเศร้าโศกไว้ไม่อยู่ ก็ปล่อยโฮกันออกมาทั้งพวกบ่าวไพร่ญาติพี่น้องอยู่ในที่นั้น ต่าง

ร้องไห้ด้วยความสงสารและอาลัย น้ำตาฟูมฟายอาบหน้าทุกคน เด็กทั้งสองไม่เดียงสาเห็นคนพากันร้องไห้ก็ร้องไห้บ้าง นายอากรเห็นเช่นนั้นก็ร้องห้ามและปลอบภรรยาว่า

"อย่าร้องไห้เลย การเสียอกเสียใจ ไม่ทำอะไรช่วยให้ดีขึ้น ไม่ช่วยทำให้หายป่วยหายไข้ได้ มีแต่เป็นโทษทางร่างกายเสียสุขภาพผู้ร้องเอง จงนึกว่าคนเราเกิดมาแล้วต้องตายทุกคนไม่มีใครหนีพ้นไปได้ เก็บความเสียอกเสียใจไว้ ทำจิตใจให้ปกติธรรมดาแล้วจงคอยฟัง"

นางแพรได้ยินเช่นนั้น จึงพูดกับสามีว่า "ทุกคนก็รู้ว่าความตายเป็นของธรรมดาแต่มันหักใจไม่ได้ ห้ามไม่ให้รักไม่ให้อาลัยห้ามไม่ไหว และนายเป็นคนดีมีศีลธรรมไม่เคยสร้างบาปสร้างกรรมอะไรไว้ ตั้งแต่แพรได้มาอยู่กับนาย ก็เห็นความดีของนายตลอดมาเป็นที่รักบูชาของทุกคน เขารู้ว่านายเป็นคนใจดีใจบุญไม่เคยเห็นนายเป็นคนใจร้ายเลย ทำไมนายต้องมารับเวรอย่างนี้ จะไม่ให้เสียใจอย่างไรได้ แพรไม่เข้าใจเลย คนสร้างความดีต้องมาทนทุกข์ทรมานสาหัสเช่นนี้ ฟ้าดินไม่มีตามองดูบ้างเลยที่คนดีอย่างนี้มารับกรรมรับเวร"

พูดแล้วร้องไห้สะอึกสะอื้น นายอากรเห็นภรรยาร่ำไห้รำพันเช่นนั้นก็ปลอบโยนจนค่อยสร่าง แล้วมอบหนังสือที่เขียนไว้แล้วพูดว่า

"นี่น้องจงรักษาไว้ให้ดี พอลูกโตแล้วบอกว่านี่เป็นคำสั่งของพ่อก่อนที่จะตาย แต่แล้วพี่ก็อยากจะบอกกับแพรว่า การป่วยครั้งนี้ มันเป็นกรรมที่พี่สร้างขึ้นเอง ไม่มีใครจะช่วยได้ พี่ต้องก้มหน้ารับกรรมใช้เวรไปและพี่อยากจะเล่าให้แพรฟัง เพื่อจะได้หายสงสัยว่าพี่ได้สร้างความดีตลอดมา ทำไมถึงได้รับการทรมานเช่นนี้ เรื่องนี้พี่ไม่เคยเล่าให้แพรฟังเลย แพรจึงไม่รู้เรื่องเลย เคยสั่งให้ทุกคนในบ้านปิดเป็นความลับ อย่าบอกให้แพรรู้เรื่องเพราะจะสะเทือนใจจะไม่มีความสุข และคิดว่าก่อนที่พี่จะจากไป แพรควรจะรู้จะได้คลายความเสียใจได้บ้าง พี่จะเล่าให้แพรฟัง เพื่อเป็นตัวอย่างเอาไว้สั่งสอนลูกเมื่อแกเติบโตขึ้นต่อไปภายหน้าถ้าแกได้เป็นเจ้านายคนจะได้เป็นตัวอย่างเตือนสติ ให้รู้ผิดชอบชั่วดีอย่าหุนหันพลันแล่นด้วยความประมาทขาดสติยั้งคิด จะเกิดผลดังพี่ต้องทนทุกข์ทรมานเป็นตัวอย่างแล้วดังนี้"

"เมื่อสมัยพี่ยังรุ่น ๆ หนุ่ม ยังไม่ได้แต่งงานกับแพร ที่บ้านเรามีหญิงสาวคนหนึ่งมาอยู่กับนายแม่ของพี่ เหตุเพราะพ่อของหญิงคนนี้เอามาขัดดอกไว้ ทราบว่าพ่อของหล่อนมี

เชื้อสายผู้ดีมีสกุล หากแต่ตาพ่อเป็นนักเลงการพนัน จึงทำลายทรัพย์สมบัติของตระกูลหมดไป จนก่อหนี้สินขึ้น ต้องมาเอาเงินจากนายแม่ไปใช้หนี้เพื่อกู้หน้ากู้ชื่อเสียงของวงศ์ตระกูล โดยเอาลูกสาวมารับใช้ หญิงสาวผู้นี้มีความรู้ดี มีความประพฤติดี เฉลียวฉลาดและมีความกตัญญูต่อพ่อแม่ เวลานั้นบิดาของพี่เพิ่งจะเสียใหม่ ๆ นายแม่ก็ได้อาศัยหญิงสาวคนนี้คอยเป็นเพื่อนปลอบโยน จึงได้หายความเศร้าโศกลงได้บ้าง จึงเป็นที่รักใคร่เอ็นดูของนายแม่มาก หญิงสาวผู้นี้หล่อนมีนามว่าพลับพลึง รูปร่างสันทัด มีกิริยามารยาทเรียบร้อย ตั้งแต่พี่เคยเห็นมายังไม่มีใครมีร่างงามเท่าสาวพลับพลึงเลย พี่เลยเกิดนึกพอใจในเด็กสาวคนนี้มาก แต่เนื่องด้วยการงานมาก ต้องรับหน้าที่แทนพ่อซึ่งถึงแก่กรรมไปแล้ว จึงไม่ค่อยมีเวลาอยู่บ้านนานนัก ต้องดูแลการงานสาขาตามอำเภอต่าง ๆ หลายแห่งไปค้างวันค้างคืน ติดต่อรับมอบหน้าที่ดูแลกิจการแทนพ่อ แลเมื่อไปบางกอกก็ซื้อแหวนนพเก้าสวยงามวงหนึ่ง ซึ่งมีราคามากมายมาฝากพลับพลึงโดยนายแม่ไม่รู้ แต่รู้สึกว่าหล่อนแสดงกิริยาเฉย ๆ มิได้ยินดียินร้ายอะไรและไม่ได้แสดงกิริยาว่าหล่อนมีไมตรีตอบ เมื่อรู้ว่าพี่ชอบแลพอใจหล่อน แต่พี่ไม่ถือว่าเป็นข้อสำคัญเพราะผู้หญิงซ่อนความรู้สึกเก่ง แล้วหล่อนก็เหมือนลูกไก่อยู่ในมือ เพียงแต่บอกกับนายแม่เรื่องก็คงเรียบร้อย เพราะดูท่าทางนายแม่รักใคร่เอ็นดูหล่อนมาก คงไม่รังเกียจที่จะได้เธอมาเป็นสะใภ้ แต่พี่ไม่อยากจะบีบบังคับ อยากจะให้หล่อนมีความสมัครใจ จึงไม่อยากจะบอกนายแม่ให้ทราบ นายแม่เลี้ยงเธอเหมือนลูกหลาน ไม่เหมือนคนใช้หรือพวกบ่าวไพร่ทั้งหลาย ฉะนั้นพี่จึงอยากจะใช้เวลานาน ๆ พอที่จะเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน เกิดความรักขึ้นเองจะสดชื่นหอมหวานดีกว่าถูกบีบบังคับโดยไม่สมัครใจ

เหตุที่เกิดขึ้นเป็นเวรเป็นกรรมติดต่อมาจนถึงตัวพี่นั้น เนื่องด้วยในบ้านเรามีพวกคนใช้บ่าวไพร่มาก ย่อมมีทั้งคนดีคนชั่ว และก็มีพวกจิตใจชอบอิจฉาริษยา เป็นธรรมดาของคนใจทรามไม่อยากให้ใครได้ดี และคอยกีดกัน คอยหาทางทำลายมันหาเรื่องใส่ความให้หมดความไว้วางใจเป็นเรื่องของคนชั่ว เวลานั้นพี่มีบ่าวอยู่คนหนึ่งชื่อเจ้าแจ้ง แม้จะเป็นบ่าวไพร่ก็เป็นคนดีมีศีลสัตย์ จึงเป็นที่น่ารักใคร่ไว้วางใจของพี่ตลอดมา ที่ไหนมีคนชั่วที่นั้นย่อมจะไม่มีความสงบ และคอยแต่ก่อเหตุขึ้นด้วยความอิจฉาริษยา เช่นเจ้าแฉ่ง เจ้าสาซึ่งเป็นบ่าวด้วยกัน

เห็นพี่ให้ความเอ็นดูรักใคร่สนิทสนมให้ความใกล้ชิดกับเจ้าแจ้ง ก็เกิดความริษยาขึ้น มุ่งคอยจับผิดมาฟ้องคอยยุแหย่พี่เสมอ พี่เองก็ไม่เชื่อเพราะรู้นิสัยดีว่าเป็นคนซื่อจิจฉาตาร้อนเป็นเจ้าเรือนอยู่แล้ว

ต่อมาเป็นวันตรุษ เป็นงานออกหน้าออกตา นายแม่กับพลับพลึงพากันไปทำบุญที่วัด พี่สังเกตดูพลับพลึงมิได้สวมแหวนนพเก้าที่พี่ซื้อให้ นอกจากเครื่องเพชรเครื่องทอง ที่นายแม่เอาออกมาให้ตบแต่งเท่านั้น จึงมีความสงสัยแอบถามพลับพลึงดูว่า ทำไมหล่อนไม่สวมแหวนที่ซื้อให้ พลับพลึงตอบว่า แหวนได้หายเสียแล้ว พี่เกิดความไม่พอใจทันที มันจะเป็นไปได้หรือ ห้องที่นายแม่อยู่ก็ไม่มีใครล่วงเกินเข้าไปได้ นอกจากนางแม้น เป็นคนปัดกวาดเช็ดถูทำความสะอาด และพลับพลึง ก็อยู่กับนายแม่ไม่มีบ่าวไพร่ผู้ชายเข้าไป ส่วนนางแม้นก็เป็นคนเก่าแก่ของนายแม่ไม่เคยเสียหายในเรื่องมือไวใจเร็วมาก่อน จึงไม่อยู่ในข้อสงสัยพี่นิ่งคิดไว้นานวัน จึงอยากสืบให้รู้ความจริง วันหนึ่งพลับพลึงกับนายแม่ไปฟังเทศน์ที่วัด เพราะนายแม่ไปวัดฟังเทศน์เป็นประจำทุกวันพระไม่เคยขาด พี่จึงเรียกนางแม้นมาสอบถามถึงเรื่องแหวนนพเก้า นางแม้นบอกว่าไม่เคยเห็นเรื่องแหวน เมื่อสอบถามดูว่ามันรู้หรือสงสัยเห็นใครเข้าไปในห้องของพลับพลึงบ้าง นางแม้นก็ทำอึก ๆ อัก ๆ พูดไม่เต็มปากเป็นเสียงเหมือนกระซิบว่า ถ้าพี่จะปิดเป็นความลับไม่ว่ามันเป็นคนปากบอนแล้วมันจะบอกพี่ ตกลงมันบอกว่าสงสัยเจ้าแจ้งเพราะสาวพลับพลึงกับเจ้าแจ้งแอบชอบพอรักใคร่กัน ทันใดที่พี่ได้ยินจากปากนางแม้นอารมณ์โกรธเหมือนไฟลุกขึ้นในใจ เพราะความหึงหวงเกิดขึ้นทันที คล้ายกับใครเอาไฟมาจี้ถูกตรงหัวใจสมกับเขาว่า ความรักทำให้ตามืดตามัวตาบอด แต่มาคิดถึงความดีความซื่อของเจ้าแจ้งที่เคยมีมาก่อน ก็สงสัย แต่ก็ไม่สามารถจะต้านความโกรธหึงหวงไว้ได้ จึงให้นางแม้นและนมแจ่มหญิงผู้มีอายุเคยอยู่กับนายแม่มาเก่าแก่ ช่วยกันไปค้นหาแหวนนพเก้าที่ห้องนอนของเจ้าแจ้งทันที ค้นให้หมดทุกซอกทุกมุมว่าซ่อนไว้ที่ไหน นมแจ่มเป็นคนซื่อ เมื่อทราบว่าจะให้ไปค้นห้องนอนของเจ้าแจ้งแกก็ตกใจอกสั่นขวัญหาย เพราะแกก็รักเจ้าแจ้งเหมือนลูกคิดว่าคราวนี้คงจะเกิดเรื่องใหญ่แล้ว เพราะแกเห็นพี่โกรธเป็นฟืนเป็นไฟ ซึ่งไม่เคยเห็นเป็นเช่นนี้มาก่อนเลย แต่เมื่อพี่สั่งก็ต้องรีบไปทำตามทันที ในไม่ช้าปรากฏว่า แหวนนพเก้าวงนั้นซ่อนอยู่ใต้ผ้าห่มของเจ้าแจ้ง พี่จึงปักใจเชื่อแน่ไม่ได้คิดหาเหตุผลอื่นประกอบ เจ้าแจ้งจะต้องเป็นชู้

รักกับสาวพลับพลึงแน่ ความรักมีต่อสาวพลับพลึงมีมากเท่าใด ความแค้น เพราะหึงหวงก็ย่อมทวีมากเท่านั้น ความโกรธเป็นอารมณ์ร้าย ทำทุกสิ่งทุกอย่างให้หายแค้น จึงสั่งให้เจ้าแฉ่งกับเจ้าสาไปตามหาตัวเจ้าแจ้งทันที ถ้าพบก็ช่วยกันจับมัดไว้ในห้องใต้ดินแล้วให้เอาหางกระเบนเฆี่ยนถามมันว่าเอาแหวนนพเก้ามาจากไหน ให้มันรับจนได้ ถ้ามันไม่รับให้เฆี่ยนอย่าได้ปรานีมัน เจ้าแฉ่งกับเจ้าสาเมื่อทราบเรื่องก็มีความดีใจสมความตั้งใจปรารถนาเพราะมันไม่ชอบหน้าเจ้าแจ้งอยู่แล้ว รีบไปจัดการตามที่สั่งทันที

ห้องใต้ดินนี้ เป็นห้องมิดชิดมีอยู่เก่าแก่สำหรับลงโทษพวกบ่าวที่มีความผิด อย่างฉกรรจ์อย่างร้ายแรง เวลานั้นความโกรธแค้นมาก เลยหมดความสงสารเวทนาเจ้าแจ้งเสียแล้ว เจ้าแฉ่งกับเจ้าสาจับเจ้าแจ้งขึงพืดคว่ำหน้าลงแล้วซักถามเรื่องแหวนนพเก้าว่า เอามาจากไหน เอามาได้อย่างไร เป็นชู้รักกับสาวพลับพลึงหรือเปล่า เจ้าแจ้งบอกว่าไม่รู้เรื่องแหวนนพเกล้า ไม่เคยเห็น และไม่เคยรักไม่เคยพูดกับสาวพลับพลึงเลย เจ้าสาเจ้าแฉ่งผลัดกันเฆี่ยนด้วยหางกระเบน จนหลังแตกเลือดไหล แต่เจ้าแจ้งก็ยืนกรานว่าไม่รู้เรื่องไม่ยอมรับยอมพูดอะไรทั้งสิ้น พี่ลงไปดูเจ้าแจ้งมันทนเหลือเกิน มันกัดฟันทนเจ็บไม่ร้องจนคำเดียว มันบอกแต่ว่ามันไม่มีความผิดมันไม่รู้ เวลานั้นใจพี่ผิดธรรมดาเพราะได้ปล่อยความหึงหวงเข้าบีดบัง หมดความเมตตาสงสารมัน ถ้าเป็นเวลาธรรมดาพี่ไม่สามารถจะทนดูบ่าวไพร่รับโทษเช่นนี้ได้ ตอนหนึ่งเจ้าแจ้งมันบอกว่าขอให้หยุดเฆี่ยนตีก่อนมันจะพูดให้ฟัง พี่ก็สั่งให้เขาหยุดโบยมันไว้ก่อนฟังมันว่าจะพูดว่าอะไร หรือมันจะสารภาพมันคงทนเจ็บปวดไม่ไหว หลังถูกหางกระเบนเนื้อเป็นริ้วรอยแตกแดงโทรม เหมือนหมูบะช่อเหงื่อเม็ดใหญ่ออกเต็มตัวทุกคนนิ่งตั้งใจฟังว่ามันจะพูดอะไร แต่แล้วก็ได้ยินเสียงเจ้าแจ้งมันพูดออกมา แม้มันจะเจ็บปวดแผลที่ถูกเฆี่ยนโบย แต่มันก็แข็งใจพูดออกมาอย่างชัดถ้อยชัดคำว่า

"ข้าขอให้เทวดาฟ้าดินเป็นพยาน ข้าขอพูดว่าข้าเป็นคนบริสุทธิ์ ไม่เคยคิดชั่วคิดร้าย ไม่เคยรู้เรื่องแหวน ไม่เคยคิดรักเป็นชู้สาวในบ้านนี้ทั้งสิ้น แต่ถูกคนชั่วใส่ความไม่มีความผิด แต่ก็ได้รับโทษถูกเฆี่ยนโบยเจ็บปวดอย่างแสนสาหัส ถ้าข้าทำจริง ข้าจะยอมรับโทษทุกอย่าง นี่ข้าไม่ผิด ด้วยอำนาจแห่งความบริสุทธิ์ ข้าขอกล่าวคำประกาศิตว่า ใครผู้โบยตีหลังข้าครั้งนี้ ขอให้กรรมอันนี้ตามสนองมันผู้นั้นเช่นเดียวกัน"

พี่ยืนฟังมันพูดไม่ได้คิดหน้าคิดหลัง พิจารณาคำพูดของมันเอาแต่อารมณ์ตัวเพิ่มความโกรธแค้นยิ่งขึ้นตวาดไปว่า

"ดูหรือมึงกล้าพูดสาปแช่งต่อหน้ากูผู้เป็นนาย มึงมันปากกล้าท้าทายถือดีด่ามากระทบกู"

พี่โกรธจนตัวสั่น สั่งให้เจ้าแฉ่งลงมือเฆี่ยนมันต่อไปอย่าได้ปรานี แต่เจ้าคนทั้งสองหน้าซีด ความคึกดับหายไปหมด เพราะกลัวคำสาปแช่งไม่กล้าเฆี่ยนตีต่อไป เมื่อได้ยินพี่สั่งก็ทำท่าจด ๆ จ้อง ๆ ทำอะไรไม่ถูกเพราะกลัวคำสาปแช่ง พี่เห็นยิ่งเพิ่มความโกรธพลางพูดว่า

"เมื่ออ้ายแฉ่งมันไม่กล้ากูจะลงมือเอง กูไม่กลัวมึงแช่งมึงด่า"

พี่ว่าแล้ว ก็กระชากหางกระเบนจากมือของเจ้าแฉ่ง ซึ่งยืนหน้าซีดไม่มีสีเลือด หวดลงไปเต็มแรงกลางหลังเจ้าแจ้งที่เนื้อแตกเลือดไหลอยู่แล้ว พี่เห็นมันกัดหน้านิ่วสะดุ้งหลังแอ่น ทุกครั้งที่พี่เฆี่ยนซ้ำแผลเก่าเพราะกำลังโมโหจนมันสลบ พี่โยนหางกระเบนทิ้งข้างตัวมัน แล้วรีบออกมาจากห้องใต้ดินขึ้นบนบ้านด้วยหัวใจสั่น ตัวสั่นด้วยความโกรธยังไม่หาย พอขึ้นมาถึงห้องก็เรียกคนใช้มาบอกว่า อย่าได้เฆี่ยนตีมันอีกประเดี๋ยวมันเกิดตายขึ้น จะมีความผิดให้เอาข้าวน้ำให้มันกิน วันนั้นเมื่อมาได้คิดแล้ว รู้สึกตัวว่าได้ทำผิดอย่างมากไม่เคยทำมาก่อนเลย พี่ตกอยู่ในอำนาจของความโกรธ ความรัก ความหลง ความแค้น เกิดเพราะความหึงหวงหญิงคนเดียว เป็นความโกรธแค้นที่ร้ายแรงมาก ตลอดวันพี่ไม่มีความสบายใจ พี่มองดูหน้าคนในบ้านทั้งบ่าวไพร่ เมื่อพี่เดินผ่านทำท่าขยะแขยงกิริยาทั้งกลัวและเกลียด ซึ่งเป็นครั้งแรกแสดงต่อพี่ แต่ทุกคนหน้าเศร้าหมองไปตาม ๆ กัน เพราะแจ้งนั้นเป็นที่รักใคร่ของคนทั่วไป นอกจากเจ้าแฉ่งกับเจ้าสาผู้มีใจริษยา เมื่อความโกรธค่อยคลายลง กลับมาคิดถึงความดีของเจ้าแจ้ง ที่มีความจงรักภักดีซื่อสัตย์สุจริตมาแต่หนหลัง พี่ต้องสะอื้นเพราะกลับมีใจสงสารมันขึ้นมาอีก พอตอนเย็นนายแม่และพลับพลึงได้กลับจากฟังเทศน์ที่วัด นมแจ่มเข้าไปเล่าเรื่องที่เกิดขึ้นในบ้านให้ฟัง วันนั้นพี่กลุ้มเกิดรู้สึกผิดชอบขึ้นมา เลยปิดประตูขังตัวอยู่ในห้องคิดว่า ความรัก ความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นทุกข์หนักทำให้ขาดสติ

สัมปชัญญะ นายแม่เมื่อทราบเรื่องร้ายแรงเกิดขึ้นในบ้าน ก็มีความร้อนใจมากจึงให้คนมาตาม ตัวพี่ไปหา เมื่อพี่เข้าไปพบนายแม่แล้วยังไม่ทันพูดอะไร นายแม่ก็พูดขึ้นว่า

"วันนี้ แม่ไปทำบุญฟังเทศน์ที่วัด กลับมาถึงบ้านคิดว่าจะได้รับความสงบทางจิตใจ เพื่อรักษาศีลอุโบสถ แต่กลับมาได้ยินข่าวเรื่องเดือดร้อนทางจิตใจขึ้นมาทราบว่า วันนี้ลูกได้โบยตีพ่อแจ้งจนสะบักสะบอมสลบไสลเป็นตายเท่ากัน ลูกไม่เคยมีนิสัยดุร้ายเหี้ยมโหดอย่างนี้มาก่อนเลย ทำไมจึงไม่คิดหน้าคิดหลังเมื่อจะทำอะไรลงไปอย่าถือว่าเรามีอำนาจเฆี่ยนตีได้ก็เฆี่ยนตามอารมณ์และพ่อแจ้งแม่เห็นเขาเป็นคนดี การที่เขามาขายตัวอยู่กับเราไม่ใช่ความชั่วของเขา แม่เห็นเป็นความดีที่แกมีความกตัญญูต่อพ่อแม่ เป็นเพราะพ่อเขาไม่ดีเห็นผิดเป็นชอบไปเล่นเบี้ยเสียถั่ว ต้องเอาลูกมาขายเพื่อใช้หนี้ พ่อแจ้งตกมาเป็นทาสก็เพื่อสนองคุณพ่อแม่ ควรจะเป็นที่ยกย่องสรรเสริญ ความกตัญญูต่อพ่อแม่ ปีนี้แม่คิดว่าจะยกเลิกหนี้สินขอบวชพ่อแจ้งให้เป็นองค์พระ เพื่ออุทิศให้พ่อของลูก แต่ลูกได้มาทำลายความศรัทธาของแม่สิ้นลงแล้ว ลูกจะบอกแม่ได้ไหมว่าทำไมลูกจึงลงโทษพ่อแจ้งเขาเกินกว่าเหตุรุนแรงถึงเพียงนี้"

พี่ได้ยินนายแม่ท่านถามเช่นนั้น ก็ไม่มีความสบายใจ และได้ยินนายแม่ยกย่องเจ้าแจ้งก็รู้สึกว่าตัวทำผิด เกรงกลัวนายแม่จะโกรธจะเสียใจมาก จึงพยายามชี้แจงต้นเหตุของเรื่องแหวน ที่ได้หายไปจากห้องของพลับพลึง และได้ค้นพบใต้ที่นอนของเจ้าแจ้ง ซักถามเท่าใดก็ไม่รับจึงมีความโกรธ เพราะได้หลักฐานพยานคือนางแม้นกับนมแจ่มไปค้นพบแหวนนั้นที่ใต้ที่นอนของเจ้าแจ้ง และเล่าเรื่องที่เกิดขึ้นให้นายแม่ฟังตามความจริงทุกประการ ตอนสุดท้ายพี่บอกนายแม่ว่า ผมรู้ตัวดีแล้ว และก็ไม่สบายใจที่ได้ลุอำนาจโทษะทำรุนแรงไปต้องทำให้นายแม่เดือดร้อน ผมมีความเสียใจมาก นายแม่นิ่งฟังพี่พูด เมื่อจบแล้ว นายแม่ก็พูดขึ้นช้า ๆ ว่า

"แม่ได้พิจารณาดูอย่างถี่ถ้วน ทั้งพ่อแจ้งและหนูพลับพลึงทั้งสองคนนี้ต่างมีจิตใจสูงด้วยกันทั้งคู่ คงจะไม่ทำการบัดสีอย่างที่ว่าเป็นแน่ แม่คิดว่าดูคนไม่ผิดและไม่ต้องสืบสวนแม่รับรองแทนได้ ส่วนเจ้าแฉ่งกับเจ้าสานั้นเจ้าทั้งสองคนนี้มีนิสัยไม่ดีแม่ไม่ค่อยจะไว้ใจ ลูกเป็นคนหนุ่มและเป็นคนเลือดร้อนไปตามอารมณ์รัก และก็เป็นความผิดของแม่ที่มีลูกโทน

จึงตามใจ เอาแต่อารมณ์จนเสียเด็ก” เวลานั้นพี่ได้สำนึกถึงความผิดที่ได้ทำแก่เจ้าแจ้งอย่างไม่เป็นธรรม เห็นจริงตามนายแม่พูด นายแม่เป็นคนใจดีมีความเมตตากรุณาเห็นอกเห็นใจต่อพวกบ่าวไพร่ การปกครองในบ้านทุกคน นายแม่ให้ความสนิทสนมเอ็นดูเหมือนลูกหลานเอาใจใส่ความเป็นอยู่ตลอดอาหารการกิน การเจ็บป่วยก็รักษาพยาบาลเหมือนญาติต่างคนก็อยู่กันมาด้วยความสุข ความอิจฉาย่อมมีเป็นธรรมดาในคนหมู่มาก แต่นายแม่เป็นคนเที่ยงตรงไม่มีความลำเอียงคนหนึ่งคนใด ใครผิดประพฤติไม่ดี ก็ว่ากล่าวตักเตือนสั่งสอนชี้ให้เห็นคุณและโทษ ยังไม่เคยมีใครถูกทำโทษ ด้วยการเฆี่ยนโบยร้ายแรงเช่นนี้มาก่อน เพราะฉะนั้นนายแม่จึงมีความเสียใจมาก ที่พี่ได้ทำไปตามอารมณ์ เวลานั้นพี่อยากจะบอกว่าพี่กลัวนายแม่มากนักกลัวความดีของท่าน กลัวความรักใคร่เอ็นดูที่ท่านมีต่อพี่จะหมดไป ไม่อยากให้ท่านคิดว่าพี่กำลังจะเริ่มชั่ว พี่มีความเสียใจที่ทำไปแล้ว มานึกได้ภายหลัง นายแม่จึงพูดว่า

“ลูกก็โตพอที่จะรู้จักผิดชอบชั่วดีแล้ว ควรจะหัดให้เป็นคนมีศีลธรรม จิตใจเมตตาปรานีนึกถึงอกเขาอกเราเสียบ้าง ลองเอาใจเอาสมองและความรู้สึกมาเปลี่ยนตัวกับพ่อแจ้ง แล้วคิดว่าลูกก็ถูกโบยเช่นเดียวกัน จะเจ็บปวดรวดร้าวเพียงไหน เราเห็นเขาถูกตีเป็นของสนุก ถ้าเราถูกตีจะรู้สึกอย่างไร ไม่ว่าจะเป็นคนชั้นไหน จะเป็นนายหรือบ่าว ต่างก็มีความรู้สึก ดีใจ เสียใจ ร้องไห้ หัวเราะ รู้รัก รู้เกลียด รู้กลัว รู้กล้า ทุกสิ่งที่อยู่ในความรู้สึกของมนุษย์เช่นเดียวกัน ที่ผิดกันก็แต่ กรรมดีและกรรมชั่ว เป็นบารมีส่งผลมาให้ลูกเกิดเป็นนาย ส่วนพ่อแจ้งนั้นบารมีสร้างกรรมดีน้อย ต้องมาเกิดเป็นบ่าวของลูก แต่หากว่าลูกของแม่เริ่มประกอบกรรมชั่ว ทิ้งความดี เป็นที่แน่นอนว่ากรรมชั่วจะเกิดผลตามสนอง

เวลานี้แม่รู้สึกว่ากรรมอันนั้น กำลังจะเกิดผลขึ้นบ้างแล้ว หากไม่เอาความดีระงับเสียก่อน เพราะแม่สังเกตพวกบ่าวไพร่ในบ้านต่างซุบซิบนินทา ถึงความทารุนที่ลูกได้เฆี่ยนตีพ่อแจ้งเห็นได้ว่า พวกนี้เขาหมดความนับถือในตัวลูกไปมาก ผิดกับเมื่อก่อนหน้านี้เขานับถือรักใคร่ว่าลูกเป็นคนดี มีใจกรุณาสุภาพอ่อนโยน แต่บัดนี้เขาเห็นว่า สิ่งเหล่านั้นไม่มีอยู่ในตัวลูกอีกแล้วเป็นเพราะลูกทำลายความดีของตัวเอง เมื่อก่อนเขาจะรับใช้ลูกด้วยความเต็มใจต่อไปเขาจะรับใช้ลูกด้วยความจำใจ กิริยาท่าทางที่แสดงออกถึงความนับถือก็เพียงภายนอกเท่านั้น ส่วนจิตใจนั้นเขาทั้งเกลียดทั้งกลัวทั้งสะอิดสะเอียน

คนป่วยเล่ามาถึงเพียงนี้ก็หยุดร้องขอน้ำดื่ม นางแพรรีบรินน้ำมนต์ส่งให้ทันที แล้วพูดว่า

"นายเหนื่อยมากก็พักเสียก่อน อย่าเพิ่งเล่าเลยไว้ให้หายเหนื่อยค่อยเล่าต่อไป"

คนไข้รับน้ำไปดื่มแล้วก็โบกมือพลางพูดว่า "ไม่ได้เรื่องนี้จะต้องเล่าให้จบ ไม่มีเวลาพัก ไม่มีเวลารอเพราะเวลามันน้อยเต็มทีแล้ว เวลาพักผ่อนในชีวิตอย่างหลับไม่รู้จักตื่นกำลังรออยู่ข้างหน้า" แล้วคนป่วยก็เล่าต่อไปว่า

เมื่อพี่ได้ฟังท่าน นึกละอายมาก แข็งใจเข้าไปกราบรับผิดว่า "ลูกรู้สึกผิดชอบชั่วดี นายแม่ไม่ต้องเป็นห่วง แต่ต่อนี้ไปลูกจะประพฤติตัวอยู่ในศีลธรรม จะปฏิบัติตามคำของนายแม่ทุกประการ"

นายแม่จึงพูดด้วยความยินดีว่า "ดีแล้วละลูก ที่รู้สึกตัวผิดและกลับตัวใหม่ ให้เป็นลูกคนเดิมของแม่ต่อไป แม่จะประกาศให้คนในบ้านรู้ทั่วกันว่า แม่จะขอร้องให้ทุกคนลืมเรื่องผ่านมายุติแค่นี้ อย่าได้พูดถึงอีกต่อไปเพราะลูกรู้สึกตัวผิดชอบชั่วดีแล้ว เขาคงเคารพนับถือลูกอย่างเดิม แม่รู้ข่าวทางบางกอกว่าในหลวงท่านทรงเป็นห่วงพวกทาส ที่พวกนายเงินบางคนขาดศีลธรรมหวังแต่ประโยชน์ส่วนใหญ่ ใช้งานต่างวัวต่างควายขาดความเมตตากรุณา เวลาเจ็บไข้ก็ไม่เอาใจใส่รักษาพยาบาลปล่อยตามบุญตามกรรม การกินอยู่หลับนอนก็อยู่ในสภาพที่แร้นแค้น พวกทาสต้องพากันหลบหนีไปตายเอาดาบหน้า แต่ส่วนมากก็ไม่สามารถหลบหนีพ้นจากการติดตามของพวกนายเงินไปได้ เพราะมีพระราชบัญญัติเก่าแก่ตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีใช้ตลอดมาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ให้สิทธิ์แก่นายเงินที่จะติดตามจับทาสผู้หลบหนีนำตัวกลับไปจองจำโบยตี หรือขายต่อไปตามอำนาจของนายเงินจะทำได้ นี่เป็นเหตุหนึ่งซึ่งทำให้ในหลวงทรงเมตตาสงสาร ไม่อยากเห็นพวกทาสที่เป็นพลเมืองของพระองค์ต้องทนทุกข์ทรมานต่อไป ตั้งพระทัยไว้ก่อนว่า เมื่อได้ขึ้นเสวยราชเป็นมหากษัตริย์ปกครองประเทศ จะทรงพิจารณาช่วยเหลือพวกทาสเป็นเรื่องใหญ่คือ การเลิกทาสเป็นเรื่องแรก เพราะประเพณีธรรมเนียมโบราณที่ไม่เป็นธรรม ขัดต่อศีลธรรม ขัดความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง พระองค์ก็เห็นว่าควรจะเปลี่ยนแปลงแก้ไข

การเป็นทาสนั้น ต้องใช้นายเงินชั่วลูกชั่วหลานลูกทาสเกิดภายหลังตาดำ ๆ ไม่เดียงสาก็ต้องตกเป็นทาสต่อไป พระองค์ทรงเปลี่ยนแปลงแก้ไขด้วยพระปรีชาสามารถค่อย ๆ ปลดเปลื้องความเป็นทาส มิให้กระทบกระเทือนแก่พวกนายเงินมากนัก และค่อย ๆ จำกัดการซื้อขายทาสเลิกระบอบทาส ให้สูญสิ้นในรัชสมัยของพระองค์ให้จงได้

ครั้งแรกพระองค์ทรงสละพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ ซื้อทาสปลดปล่อยเป็นอิสระ แม่รู้สึกเลื่อมใสในพระองค์ท่านทรงเป็นห่วงไพร่บ้านพลเมือง ด้วยทรงพระเมตตาธรรมอันสูง แม่จึงอยากปฏิบัติตามพระองค์เห็นเป็นทางประเสริฐแล้ว ในบ้านเราหากใครมีความประสงค์จะเป็นอิสระ แม่ก็จะปลดปล่อยให้เป็นไทแม่ได้ถามความสมัครใจดู แต่ก็เห็นจำนวนมากขอสมัครรับใช้ต่อไป จะมีบ้างก็พวกมีญาติพ่อแม่พี่น้อง จึงอยากจะกลับไปบ้านแต่มีส่วนน้อย ส่วนบ่าวผู้ชายใครมีศรัทธาอยากจะอุปสมบทเป็นองค์พระ แม่ก็จะทำลายสารกรมธรรม์ให้หลุดพ้นค่าตัวเป็นอิสระแล้ว แม่ก็จะบวชให้เป็นองค์พระ และจะส่งเสียรับภาระตลอดเวลาที่เป็นพระภิกษุ ส่วนพวกผู้หญิงใคร่จะมีเรือน แม่ก็จัดให้เป็นอิสระออกไปทำมาหากินตามใจชอบ แต่บ้านเราก็มีพวกจะขอรับใช้ต่อไปเป็นจำนวนมาก เห็นจะเป็นเพราะได้รับความร่มเย็นเหมือนเป็นอิสระ ไม่มีการกดขี่ใช้งานเกินไป”

คนไข้พูดทิ้งระยะแล้วหยุดลง นางแพรจึงพูดสอดขึ้นว่า

“นายพูดมามากแล้วหยุดพักเสียบ้าง” ว่าแล้วก็ให้คนนำน้ำส้มมาให้ดื่มต่างน้ำ คนไข้ดื่มแล้วพูดขึ้นว่า

“ยังหยุดไม่ได้ ขอให้พี่พูดจบก่อน เวลาพูดมีน้อยเวลาพักมีมาก ถ้าไม่พูดให้จบมันเหมือนถูกสาป ทำให้รู้สึกจุกแน่นอยู่ที่หน้าอก ต้องระบายมันออกให้หมดมันจะทำให้สบายดี”

คนไข้หยุดนึกอยู่ครู่หนึ่งก็เล่าต่อว่า “ต่อมาเจ้าแจ้งพอจะมีกำลัง แผลกลางหลังที่ถูกเฆี่ยนด้วยหนังกระเบนก็ค่อย ๆ แห้ง เพราะความเอาใจใส่ดูแลพยาบาลของนายแม่กับนมแจ่ม ต่อมานายแม่ก็คืนสารกรมธรรม์และยังมอบเงินให้อีก ๕ ตำลึง สั่งให้คนแจวเรือไปส่งที่แขวงอำเภอตำบลบ้านเกิดของเจ้าแจ้งก่อนที่เจ้าแจ้งจะไป ได้มาลานายแม่ เข้ามากราบแล้วก็กอดเท้านายแม่ร้องไห้เพราะได้สำนึกถึงบุญคุณของนายแม่ ที่ได้คืนสารกรมธรรม์ปลดปล่อย

ให้เป็นอิสระเป็นไทแก่ตัว นายแม่ก็ไม่สามารถกลั้นน้ำตาไว้ได้ และให้ศีลให้พรตามธรรม-เนียมของผู้ใหญ่ และขอให้ลืมเรื่องเก่า ๆ เจ้าแจ้งก็รับคำ ตั้งแต่วันนั้นเป็นต้นมาก็ไม่เคยพบหน้าเจ้าแจ้งอีกเลย

จากนั้น ต่อมาพี่ก็คิดว่าสาวพลับพลึงคงจะหนีพี่ไม่พ้น เหมือนลูกไก่อยู่ในกำมือ และพี่ก็ทะนงตัวเองว่าเป็นลูกชายคนเดียวของนายแม่ ยังหนุ่มรูปร่างก็ไม่ขี้ริ้วทั้งยังเป็นทายาทในกองมรดกมากมาย คิดว่าไม่มีผู้หญิงคนไหนที่จะรังเกียจพี่ แต่ก็เป็นความเข้าใจผิดของพี่ เพราะสาวพลับพลึงมิได้มีความสนใจในตัวพี่ ซ้ำกลับมีความรังเกียจ นับตั้งแต่วันที่รู้ข่าวว่าพี่ทำทารุนกรรมเฆี่ยนตีเจ้าแจ้งด้วยมือของพี่เอง หล่อนหาว่าพี่ขาดความเมตตากรุณาสงสารคนยากจนมีใจดุร้าย หล่อนยอมตายดีกว่าที่จะมาอยู่ครองเรือนกับคนใจร้ายอย่างพี่ แม้หล่อนจะยากจนแต่ก็หยิ่งในตัว พอที่จะไม่สนใจในความมั่งมีมากกว่าความประพฤติของตัวบุคคล พี่มีความโกรธมากหาว่าหล่อนจองหองดูหมิ่น ซึ่งไม่มีใครจะกล้ามาดูถูกพี่อยากจะเข้าหักโหมเอาตามกำลังและอารมณ์โกรธ แต่ก็นึกถึงคำที่ให้ไว้กับนายแม่ ทั้งนายแม่ยังคอยกีดกัน ทั้งหล่อนก็คอยติดตามนายแม่ไม่ยอมห่าง เหมือนเงาตามตัวตลอดเวลา คิดว่าจะขอพูดกับนายแม่ให้ช่วยจัดการให้เพราะพี่ยังมีความรักและอาลัยสาวพลับพลึง เพราะว่ายิ่งคิดยิ่งมองเห็นการกระทำของสาวพลับพลึงที่ไม่สนใจในตัวพี่ ก็ยิ่งเพิ่มความน่ารักขึ้น เพราะหญิงคนใจเด็ดดีหายาก ที่สุดพี่ก็แข็งใจเข้าไปพูดกับนายแม่ช่วยจัดการเรื่องสาวพลับพลึงให้ แต่นายแม่เป็นผู้ที่มีจิตใจเที่ยงธรรม แม้จะมีความสงสารลูกเพียงไรก็ไม่ยอมทำตามคำขอร้องกลับพูดว่า

"แม่เห็นใจลูก และก็เห็นใจหนูพลับพลึงเท่ากันความจริงแม่ก็ชอบนิสัยใจคอของหนูพลับพลึงมาก เขาเป็นคนดีมีกิริยาวาจาเรียบร้อยมีศีลธรรม ฉลาดใจคอมั่นคงรู้จักตัดสินใจได้ถูกต้อง แม่รู้ใจหนูพลับพลึงดี แม่รักแกเหมือนลูกในไส้ ความจริงแม่ก็อยากได้แกมาเป็นลูกสะใภ้เป็นลักษณะที่ถูกใจแม่ แต่แม่เป็นผู้ใหญ่จึงคิดว่า การปลูกเรือนต้องตามใจผู้อยู่ แม่รู้อยู่เต็มอกว่าการกระทำของลูกได้เกิดผล ทำให้หนูพลับพลึงรังเกียจในตัวลูกจึงคิดว่า ถ้าได้มาร่วมทุกข์สุขก็คงทรมานจิตใจไปตลอดชาติ เพราะฉะนั้นแม่คิดว่าเรื่องหนูพลับพลึงอย่าไปหวังอะไรเลย ลืมเสียเถิดคิดว่าชาติก่อนคงไม่ได้ทำบุญร่วมกันมา เวลานี้แม่กำลังจะติด

ต่อหาคู่ครองให้ลูกคิดว่า เมื่อลูกเห็นแล้วคงพอใจ และคงลืมหนูพลับพลึงได้แน่นอน รอไว้ก่อน”

เมื่อนายแม่พูดเช่นนั้น พี่ก็รู้ว่าไม่มีอะไรเหลือความหวังในตัวสาวพลับพลึงต่อไป แล้วเกิดนึกหยิ่งในความเป็นลูกผู้ชาย เมื่อเขาไม่รักเราก็ไม่ง้อ แผ่นดินยังไม่ไร้หญิงงามเราเป็นลูกผู้ชาย จะไปง้อหญิงที่ไม่รักจะได้ประโยชน์อันใด จึงทำจิตใจให้เป็นปกติ ต่อมาไม่นานพ่อของสาวพลับพลึงก็มารับตัวลูกสาวกลับไป จะเป็นการไถ่ถอนหรือปลดปล่อยพี่ก็ไม่กล้าถามนายแม่ แต่อดคิดไม่ได้ว่านายแม่คงคิดว่า สาวพลับพลึงอยู่ใกล้พี่กลัวจะมีเรื่องไม่ดีไม่งามเกิดขึ้นในบ้าน นายแม่จึงสั่งให้พ่อเขารับกลับไป แต่ก็รู้สึกว่า นายแม่มีความรักอาลัยเสียดาย เพราะทราบว่าสาวพลับพลึงกอดนายแม่ไม่อยากจะจากไปเลย นายแม่ก็กอดสาวพลับ-พลึงน้ำตาไหลด้วยความรักสาวพลับพลึงเหมือนลูก คงจะจับจ่ายเงินทองมอบให้ไปบ้าง ตามนิสัยดีอย่างนายแม่ ต่อจากนั้นก็มีใครพูดถึงสาวพลับพลึงอีก เพราะกลัวจะสะเทือนใจพี่ ต่อมานายแม่บอกพี่ว่า ได้เลือกหญิงที่จะเป็นเจ้าสาวของพี่ไว้แล้ว เพื่อจะได้เป็นศิริมงคลอยู่เป็นสุข ความเจริญรุ่งเรืองของวงศ์ตระกูลต่อไป นายแม่ได้เลือกหญิงสาวที่พ่อแม่มีประวัติดีประพฤติดีอยู่ในศีลธรรม ไม่ขี้เหล้าเล่นการพนัน ลูกสาวก็มีคุณสมบัติมีความกตัญญูต่อบิดามารดาและผู้มีคุณ กิริยาวาจาอ่อนหวานเรียบร้อยมีความรู้ฉลาดหลักแหลม เป็นที่ถูกใจนายแม่มาก พี่บอกว่าสุดแต่นายแม่จะเห็นดีเห็นควร ถ้าเป็นความเห็นของนายแม่ ลูกก็จะปฏิบัติตามทุกอย่าง เพราะนายแม่เป็นคนดี” นายแม่ยิ้มอย่างถูกใจแล้วพูดว่า

“พอแล้วละลูก อย่ายอนักเลย แม่เห็นว่าการมีคู่ครองเป็นเรื่องสำคัญ ต้องเลือกให้เหมาะสมกับนิสัยใจคอ เพราะเราจะต้องอยู่กันตลอดชั่วชีวิต ถ้าได้หญิงที่ประพฤติตนไม่ดีก็จะทรมานจิตใจไปตลอดชีวิต ผู้หญิงก็เหมือนกัน ถ้าได้สามีไม่ดีก็หาความสุขไม่ได้ตลอดไป ลูกก็เข้าใจดี แม่รู้ใจลูกดี จึงเลือกหญิงเหมาะสมกับลูก และกิจการภาระของลูกก็มีมาก แม่จึงคิดว่า ไม่จำเป็นที่จะดูตัวเจ้าสาวก่อนแต่งงาน ทางพ่อแม่ฝ่ายหญิงเขาก็พอใจ เขารู้จักชื่อเสียงของลูกดี เขาไม่สนใจจะดูตัวอีก เพราะแม่มีลูกโทน ต่อมาเราก็แต่งงานกันโดยไม่เคยเห็นหน้าเจ้าสาวมาก่อน นึกดูมันก็น่าขัน การแต่งงานแบบนี้มีมาก เมื่อพี่พบหน้าเจ้าสาวพี่ก็ต้องตะลึงนึกขอบคุณและนึกรักนายแม่ขึ้นอีกมาก “ช่างเลือกนางฟ้ามาเป็นสะใภ้ถูกใจพี่จริง ๆ”

คนไข้หยุดนึกถึงความสุขอันแสนสดชื่นคล้ายกับคนปกติ นางแพรได้พูดสอดขึ้นว่า

"ต่อแต่นี้ไม่ต้องเล่าก็ได้ แพรรู้ดีแล้ว เพราะแพรได้แต่งงานมาอยู่กับพี่ได้รับความสุขตลอดมา"

คนไข้มองดูภรรยาแล้วยิ้มพูดต่อไปว่า "ยัง ขอให้พี่พูดเรื่องเก่า ๆ มันทำให้จิตใจพี่สบาย จะได้ตายไปด้วยความสุขใจ" พูดแล้วคนป่วยก็เริ่มเล่าต่อไป

คืนที่เราแต่งงานกัน เจ้าสาวของพี่ขอร้องเมื่อเวลาส่งตัวแล้วว่า "เรายังไม่เคยรู้จักกันมาก่อน ฉะนั้นอยากจะขอให้พี่รอเวลา อย่าเพิ่งร่วมเป็นสามีภรรยากันเลย จนกว่าจะรู้นิสัยใจคอ จะได้มีเวลาปรับปรุงตัวให้เข้ากันได้ดีเสียก่อน แล้วจึงร่วมกันภายหลัง เวลานั้นพี่รู้ตัวดีว่าได้หลงรักเจ้าสาวของพี่เสียแล้ว เหมือนต้องมนต์ หล่อนจะขออะไรอย่างไร พี่ปฏิบัติตามไม่ขัดข้องทั้งรักทั้งเกรงใจ ตกลงเราเป็นสามีภรรยาแต่ในนามไปก่อน ทำให้เราได้เรียนรู้ซึ่งกันและกันอีกหลายอย่างที่ปรับเข้ากันได้อย่างดีเกิดความรู้สึกขึ้นมาทางจิตใจ มันเป็นความสดชื่นอย่างที่สุดที่ไม่เคยรู้สึกมาก่อนในชีวิต เพราะต่างคนก็เห็นอกเห็นใจเห็นความอดทนต่อกัน ต่างรักษาคำพูดไว้อย่างเที่ยงตรง ต่างก็พยายามทะนุถนอมน้ำใจกัน ความรักที่แท้ค่อย ๆ ฟักตัวขึ้นมา คล้ายผลไม้ดิบค่อยบ่มคอยเวลาให้สุกมีกลิ่นหอมหวาน จึงจะลงมือรับประทานภายหลัง เมื่อความรักสุกงอมเหมือนผลไม้ เราจึงอยู่ร่วมรักเป็นสามีภรรยาอันแท้จริง เราได้น้ำรักด้วยความสดชื่นซาบซึ้งในความรู้สึก เป็นความสุขที่หาไม่ได้ง่ายนักในโลกมนุษย์"

คนไข้หรี่ตาลงแล้วยิ้ม สูดอากาศหายใจยาวอย่างมีความสุขเมื่อนึกถึงชีวิตเก่า ๆ ในอดีต ส่วนนางแพรก้มหน้าหลบสายตาด้วยความอาย แล้วก็ร้องไห้เพราะสะเทือนใจ ที่ได้มาอยู่กับสามีอย่างสดชื่น แต่รู้ว่าในไม่ช้าสามีที่รักก็จะจากไปอย่างไม่มีวันกลับคืนมา คนไข้รำพันถึงความสุขในชีวิต แล้วก็หันมาทางนางแพรผู้เป็นภรรยาแล้วพูดต่อไปว่า

"ในโลกนี้ไม่มีอะไรแน่นอนนะน้อง พบความสุขแล้วก็พบความทุกข์ ต่อมาพี่ได้พบกับความทุกข์อย่างหนักที่ทุกคนก็ต้องผจญกับความทุกข์อันนี้ ไม่มีใครหนีพ้น คือ นายแม่ได้จากเราไปเสียแล้ว นายแม่ผู้มีน้ำใจที่น่ารักน่าเคารพบูชา พี่และแพรต้องเสียน้ำตาครั้งนี้ไปมาก น่าสงสารนายแม่ไม่ทันได้เห็นหลานเล็ก ๆ สองคนที่เกิดภายหลัง นายแม่ตั้งใจไว้ว่าจะรับขวัญเป็นย่า นายแม่จากโลกนี้ไปแล้ว ทิ้งความดีไว้ให้คนข้างหลังอาลัย แต่ก่อนที่จะจากไป

นายแม่ก็ได้ปลดปล่อยพวกบ่าวให้เป็นอิสระพ้นจากความเป็นทาสหลายคน ใครมีพ่อแม่พี่น้องก็รับเอาไป พร้อมทั้งแจกเสื้อผ้าและมอบเงินให้คนละ ๒ ตำลึง การปลดปล่อยคราวนั้นมีเจ้าแฉ่งเจ้าสารวมอยู่ด้วย โดยสมัครใจกลับไปอยู่บ้าน แต่ก็มีไม่น้อยไม่ยอมจากนายแม่ไปจะขออยู่ต่อไปด้วยความภักดี แต่นายแม่ก็ได้ทำลายสารกรมธรรม์ ให้อยู่อย่างอิสระมีเบี้ยหวัดเงินปีแต่พวกที่อยู่ก็ขอรับใช้เป็นบ่าวคนเดิมต่อไป ส่วนนางแม้นได้เป็นอิสระก็ไปได้สามีเป็นหลักฐาน เมื่อนายแม่ถึงแก่กรรมด้วยโรคชราเราก็มีความเศร้าโศกเสียใจตลอดทั่วทุกคนที่อยู่ในบ้านเมื่อข่าวกระจายออกไปทุกคนได้ทราบข่าวก็อดอาลัยเสียดายไม่ได้"

คนป่วยเล่าแล้วก็นึกถึงอดีตอันแสนเศร้า น้ำตาก็ไหลออกมาอย่างไม่รู้ตัว นางแพรก็เข้าไปร้องขอให้หยุดพักผ่อน แต่คนป่วยบอกว่า

"พี่ขอให้น้องอย่าได้ขอร้องอะไรให้พี่เสียเวลาเลย นี่เป็นโอกาสสุดท้าย ที่พี่มีเวลาระบายเรื่องชีวิตแข่งขันกับเวลา"

นางแพรได้ฟังสามีพูดเช่นนั้น ก็กระทบกระเทือนจิตใจน้ำตาไหลอาบหน้าด้วยความสงสาร คนไข้เล่าต่อไปว่า

"หลังจากจัดงานศพของนายแม่ พอจะสร่างความเศร้าโศกลงบ้าง เพราะมีภรรยาสาวสวยเป็นที่รักและฉลาด คอยเอาอกเอาใจปลอบโยนชี้แจง ให้เห็นความตายเป็นของธรรมดาของมนุษย์ทั่วไป หล่อนเป็นยอดหญิงในชีวิตของพี่ ต่อมาไม่นานก็มีข่าวร้ายมีคนมาบอกว่าเจ้าแฉ่งกำลังป่วยหนัก ขอร้องให้พี่ไปหาอยากจะพูดเรื่องสำคัญ พี่ไม่ได้รอช้ารีบให้คนมาตามพาไปโดยเร็ว แต่ก็สายเกินไป เพราะเจ้าแฉ่งกำลังจะตาย เห็นมันนั่งซบกับหมอนโก่งหลังอยู่บนที่นอน บนกลางหลังบวมใหญ่เป็นผีแตกเลือดหนองไหลเปรอะเปื้อน มีกลิ่นเหม็นหลังแดงไปด้วยความระบมบวม ทราบว่าเจ้าแฉ่งมันได้รับทุกข์ทรมานตลอดทั้งวันทั้งคืน ปวดผีไม่ได้หลับไม่ได้นอนอาหารก็กินไม่ได้ ญาติที่เฝ้าไข้บอกว่าเพ้อพูดออกมาเรื่องอะไรจับไม่ได้ศัพท์รู้แต่ว่าโอย ๆ แล้วสะดุ้งหลังแอ่นบิดตัวเหมือนจะถูกเฆี่ยนร้องครวญคราง เป็นที่น่าเวทนา พี่ได้ยินก็สะดุ้ง นึกถึงคำสาปแช่งของเจ้าแจ้ง แต่ก็คิดว่ามันเป็นการบังเอิญที่เจ้าแฉ่งเกิดมาเป็นผีกลางหลัง จึงทำให้สมเหตุสมผลไม่มีอะไรที่จะคิดไปอย่างอื่น เวลาที่พี่ไปนั้นเจ้าแฉ่งมันพูดอะไรไม่ได้เสียแล้ว แต่มันพยายามบอก ทำปากมุบมิบ แต่เสียงไม่ออกจากลำคอ

แต่ที่สุดมันก็หมดลมไปต่อหน้าพี่ และญาติพี่น้องของมันเป็นภาพที่ติดตา ช่างเศร้าเหลือเกิน เพราะพี่ได้มีโอกาสได้มาเห็นใจมันครั้งสุดท้าย และได้มอบเงินให้ญาติพี่น้องของมัน ช่วยนิมนต์พระสวดอภิธรรม ช่วยกันทำบุญทำทานเลี้ยงพระตามประเพณี จัดงานศพให้เป็นที่เรียบร้อย เงินทองขาดเหลือเท่าใดพี่เป็นคนออกให้ ตลอดเวลาที่พี่ไม่มีความสบายใจเลย ความสุขที่เคยได้รับกำลังจะสลายไปแล้ว พยายามคิดว่าเจ้าแฉ่งมันบังเอิญเป็นผีกลางหลัง แต่ก็มีสิ่งใดมาดลใจ ไม่บังเอิญ นี่เป็นผลกรรม"

ต่อมาก็มีคนตามมาบอกว่า เจ้าสามันป่วยขอให้รีบไปหามันมีเรื่องสำคัญจะบอกพี่ ก็ไม่รอช้า เมื่อไปถึงบ้านเจ้าสาคราวนี้ต้องตกตะลึง เพราะเจ้าสามันก็เป็นผีที่กลางหลังเช่นเดียวกับเจ้าแฉ่งทุกอย่างแต่ของเจ้าสานั้นผิดกันแต่ว่าผีเริ่มจะเป็น พอมันรู้ว่าผีขึ้นกลางหลังมันตกใจกลัวแทบสิ้นสติ เพราะมันรู้ว่าเจ้าแฉ่งตาย เพราะผีขึ้นกลางหลัง ต้องทนทุกข์ทรมานเจ็บปวดไปจนตาย เพราะฉะนั้นพอรู้ว่ามันเป็นผีกลางหลังมันก็ตกใจกลัว คล้ายกับเห็นพระยายมกำลังยืนคุมอยู่ข้าง ๆ เตรียมพร้อมที่จะทรมานมันและฉุดวิญญาณมันลงสู่นรก จึงรีบให้คนมาตามพี่เร็ว เมื่อมันเห็นพี่ก็ร้องขอให้ช่วย แต่แล้วมันก็รีบสารภาพเหตุการณ์ เมื่อครั้งยังเป็นทาสอยู่กับพี่ ได้คบคิดกันกับเจ้าแฉ่งและนางแม้น มันใช้ให้นางแม้นเข้าไปในห้องของสาวพลับพลึงลักเอาแหวนนพเก้าแล้วยัดใส่ใต้เสื่อที่นอนเจ้าแจ้งสร้างพยานหลักฐานขึ้นให้สมเหตุสมผลด้วยความอิจฉาริษยา ส่วนนางแม้นร่วมคิดด้วยก็เพราะความริษยาพลับพลึง เพราะมันแอบรักชอบพี่มานาน แต่พี่ก็ไม่สนใจมันมาก่อนเลย มันจึงคิดว่าสาวพลับพลึงเป็นก้างขวางคอมันจึงร่วมกันกำจัดสาวพลับพลึงและเจ้าแจ้ง เมื่อเจ้าสามันรับสารภาพผิดทุกอย่างแล้ว มันก็ร้องไห้ขอให้พี่ช่วยชีวิตมันด้วย เพราะมันรู้ว่ามันต้องตายแน่ เมื่อพี่รู้ความจริงเรื่องที่พี่หลงลงโทษเจ้าแจ้งคนบริสุทธิ์ด้วยอารมณ์ซ้ำยังเคยได้ฟังคำนายแม่ว่า พ่อแจ้งเป็นคนมีศีลธรรมเขาคงไม่ทำเรื่องบัดสีเช่นนี้หรอก พอนึกขึ้นมาทีไรก็โกรธแค้นเจ้าแฉ่งเจ้าสานังแม้นขึ้นมาทันที แต่แล้วก็คิดได้ว่า จะโกรธก็ไม่มีประโยชน์อะไรต่อไป เพราะคนหนึ่งก็ได้รับกรรมตายไปแล้ว อีกคนหนึ่งกำลังจะเริ่มรับกรรมอยู่ในเวลานี้ กำลังรอความตายอย่างทรมานอยู่ข้างหน้า จึงหักความโกรธลงให้ความสงสาร เมื่อความโกรธสงบลงก็ปลอบโยนเอาใจว่า เรื่องมันนานแล้วอย่าไปนึกถึงมันอีกเลย จะพยายามช่วยเหลือรักษาให้ถึงที่สุด และให้ระงับใจไว้อย่าไปคิดถึง

เรื่องเจ้าแฉ่งที่ตาย อย่าไปนึกถึงคำสาปแช่ง เจ้าแจ้งไม่ใช่ปากพระร่วงจะได้เป็นไปตามปาก มัน นึกว่ามันเป็นเหตุบังเอิญมาตรงกันก็แล้วกัน ปากของพี่พูดปลอบเช่นนั้นก็ดี แต่ใจของพี่ก็ไม่เชื่อปากเหมือนกัน แต่แล้วตั้งแต่วันนั้นพี่ก็พยายามช่วยเหลือเจ้าสา แม้จะเสียเงินเสียทองเท่าไรก็ไม่ว่า ขอให้มันหายก็พอใจแล้ว ให้พวกญาติไปตามหมอที่เก่งทางผี ไปรับหมอต่าง ๆ มารักษาไข้ตลอดถึงทรงเจ้าเข้าผี แต่อาการไม่ดีขึ้นเลย มีแต่ทรงและทรุดหนักลงทุกวัน อาการทุกสิ่งทุกอย่างเหมือนเจ้าแฉ่งไม่มีผิดที่สุดเจ้าสาก็ตายลงอย่างทรมานนี่เป็นผลกรรมที่ตามมาทันในชาตินี้"

คนไข้เล่าแล้วก็หัวเราะเยาะโชคชะตาอย่างแค้นตัวเอง แล้วพูดต่อไปว่า "บัดนี้กรรมได้มาถึงตัวพี่แล้ว มันก็เป็นความยุติธรรมดี วาจาประกาศิตของเจ้าแจ้ง เจ้าแฉ่ง มันมีความอิจฉามากลงมือเฆี่ยนก่อน มันก็ได้รับความทรมานตายไปก่อน เจ้าสาเป็นคนรองต่อไปและก็ได้รับทุกข์ทรมานตายไป คราวนี้มาถึงเวรผัวของแพรเป็นคนสุดท้าย ที่ได้เฆี่ยนเพราะอารมณ์โกรธและหึงกำลังจะจากลูกจากเมียไปแล้ว มันเป็นเรื่องน่าขัน สุดสิ้นกันเสียทีชีวิตนี้"

พูดได้เพียงนี้นายอากรก็ฟุบสิ้นสติลงซบกับหมอนอย่างเดิม อยู่มาอีกสองวันโดยหมดสติพูดจาไม่รู้เรื่อง ไม่ช้าก็หมดลม นางแพรผวาเข้ากอดร่างที่ไร้วิญญาณของสามี แล้วก็ร่ำไห้รำพันถึงความดีในชีวิตที่ผ่านมา การจากไปของนายอากรนี้ ทิ้งความวิปโยคโศกเศร้าให้แก่หมู่ญาติมิตรสหายทุกคน ที่รู้จักคุ้นเคยเพราะนายอากรเป็นคนดีมีคนเคารพนับถือมาก หลังจากสามีได้สูญสิ้นไปแล้ว นางแพรก็ได้แต่ทะนุถนอมเลี้ยงลูกน้อยชายหญิงให้ความรักใคร่เอ็นดูเพราะกำพร้าพ่อ

เมื่อสามีหมดบุญไปแล้ว การงานที่ต้องคอยควบคุมผู้คนดูแลกิจการ ก็โอนให้ผู้ไว้วางใจรับช่วงต่อไป เพราะนางแพรไม่สามารถจะจัดการสิ่งใดได้ เพราะตัวเป็นหญิง และลูกก็ยังเล็กยังได้อาศัยมรดกเก็บผลไร่นาที่ดินบ้านเรือนโรงสี และทรัพย์สินอื่น ๆ พอจะเก็บเป็นผลได้ตลอดไปไม่มีความเดือดร้อน ส่วนการผูกภาษีอากรที่เคยทำมาตั้งแต่นายอากรผู้สามียังมีชีวิตอยู่ เช่นโรงยาฝิ่น โรงต้มกลั่น ซึ่งเคยผูกขาดทำมานานตั้งแต่ครั้งรุ่นก๋งของสามีรับช่วงตลอดเวลา แม้จะเป็นอาชีพที่สุจริตผูกขาดมาจากหลวงก็ดี แต่นางแพรก็เห็นว่าทั้งฝิ่นทั้งสุรามันขัดต่อศีลธรรม จึงยุบเลิกอย่างเด็ดขาดไม่สนใจว่าจะมีผู้ใดผูกขาดรับช่วงต่อไป ยังมี

โรงสีก็มอบความดูแลให้หลงจู๊ เป็นคนเก่าแก่ที่มีความซื่อสัตย์สุจริต มีหน้าที่ควบคุมคนงาน ซื้อขายจ่ายแจกดำเนินกิจการงานต่อไปดุจเดิม ซึ่งมีรายได้งดงามพอที่จะดำรงชีวิตเลี้ยงบ่าวไพร่ผู้คนในบ้านได้รับความสุขสบาย ไม่เดือดร้อนทั่วหน้ากัน

วันคืนได้ผ่านไป เด็กพี่น้องทั้งสองได้เติบโตขึ้นตามลำดับ ในความเอาใจใส่ดูแลทะนุถนอมของนางแพรผู้เป็นมารดา เพชรเมื่อรุ่นหนุ่มขึ้นก็เที่ยวคบค้าสมาคมกับคนทั่วไปไม่เลือกหน้า นางแพรมิได้ห้ามปรามอย่างใด เพราะคิดว่าเป็นของธรรมดาของลูกผู้ชายเพียงแต่คอยตักเตือนให้คบหาแต่คนดี ๆ ส่วนพวกเพื่อน ๆ ก็พอใจรักใคร่นับถือ เพราะเพชรเป็นคนใช้จ่ายเติบเป็นคนใจใหญ่ จึงมีเพื่อนฝูงมาก แต่เมื่อนางแพรได้ทราบว่าบุตรชายได้เที่ยวไปคบกับพวกคนเกเรหัวไม้ หากินในทางไม่สุจริต ก็ได้ว่ากล่าวตักเตือนให้ระวังตัว เพราะเห็นว่าลูกยังอ่อนต่อโลก จึงกลัวไปหลงลมพวกประจบยกยอให้เห็นผิดเป็นชอบ กลัวจะนำความเสื่อมเสียมาสู่วงศ์ตระกูล แต่เพชรกำลังวัยคะนองชอบสนุกสนาน ชอบฟังเพื่อนยกย่องว่าเป็นคนใจนักเลง เชื่อถือพวกเพื่อน ๆ รุ่นเดียวกันว่าหวังดี มากกว่าจะฟังการตักเตือนของมารดาเป็นการจู้จี้จนเป็นที่รำคาญ นางแพรเฝ้าเป็นทุกข์เป็นร้อนห่วงใยในตัวลูกชาย กลัวจะเสียผู้เสียคน แต่ก็เคยตามอกตามใจมานาน เพราะสงสารเห็นว่าเป็นกำพร้าพ่อคิดอยากจะส่งไปเล่าเรียนที่บางกอก ก็มีความรักอาลัยห่วงเพราะไกลหูไกลตา แต่ให้อยู่บ้านก็กลัวจะเสียคนนางแพรตัดสินใจอะไรไม่ถูก ส่วนพลอยนั้นเป็นคนสงบเสงี่ยมเรียบร้อย อยู่ในโอวาทของนางแพรผู้เป็นมารดา เอาใจใส่ปฏิบัติมารดาด้วยความรักใคร่เคารพเยี่ยงสาวไทยที่ดี

ต่อมามีคนหวังดีมาบอกนางแพรว่า เดี๋ยวนี้เพชรลูกชายได้คบกับเจ้าไปล่นักเลงหัวไม้มีชื่อในจังหวัด มีลูกน้องอันธพาล และได้ข่าวว่าไปเป็นเพื่อนร่วมน้ำสาบานด้วย และเวลานี้เพชรเริ่มดื่มเครื่องดองของเมา นางแพรได้ทราบข่าวนั้นก็มีความร้อนใจ ปรับทุกข์สองคนกับลูกสาวว่า คราวนี้เห็นจะอยู่บ้านไม่ได้เสียแล้ว มันจะเสียผู้เสียคนไปกันใหญ่ เพราะนอกจากจะไปคบพวกนักเลงหัวไม้แล้ว ก็ยังไปนอนค้างอ้างแรมที่บ้านเจ้าไปล่หามรุ่งหามค่ำไม่ค่อยจะได้กลับมาบ้าน จึงทำให้นางแพรเป็นทุกข์เป็นร้อนนึกตำหนิตัวเอง ที่การสั่งสอนอบรมลูกอย่างตามอกตามใจมาตั้งแต่ต้น การเงินทองจะใช้เท่าใดนางแพรก็ไม่ได้ขัดใจ เพราะตามใจจนเคยตัว

ฉะนั้นเพชรจึงเป็นที่รักใคร่ของเพื่อนทั้งดีและชั่ว เพราะเพชรเลี้ยงดูเพื่อนอยู่เสมอ ไม่เลือกหน้าไม่จำกัด ฉะนั้นจึงมีชื่อเสียงว่าเป็นคนใจใหญ่ นอกจากใช้จ่ายเลี้ยงดูเพื่อนฝูงแล้ว ใครได้รับความเดือดร้อนเรื่องเงินทองก็ช่วยเหลือไม่ขัดข้อง นางแพรรู้สึกเสียใจในการประพฤติของลูกชาย วันหนึ่งได้เรียกลูกมาตักเตือนสั่งสอนว่า

"แม่ได้ข่าวว่าลูกไปคบเพื่อนฝูงไม่เลือก จะเป็นคนประพฤติดีหรือประพฤติชั่ว พวกชั่วก็ชอบมั่วสุมดื่มเหล้าเมายา นำทางไปสู่ความชั่ว ชักชวนให้เล่นการพนันถั่วโป การทำงานหาเลี้ยงชีพโดยสุจริตอย่างคนธรรมดาปกติพวกนี้ก็ไม่สนใจ ชอบสำรวยไม่ชอบทำงานสุจริต พวกนี้ชีวิตจะรุ่งโรจน์ต่อไปไม่ได้ มีแต่ความอับเฉา บัดนี้แม่เห็นว่าชีวิตของลูกอนาคตมันไม่สว่างแจ่มใส จึงคิดว่าจะส่งลูกไปอยู่บางกอก แม้แม่จะรักลูกเพียงไร ไม่อยากให้ลูกไปอยู่ห่างไกล แต่แม่ก็ต้องตัดใจ เพราะลูกโตแล้ว อายุเวลานี้ก็พอจะบวชได้แล้ว โตป่านนี้แล้วยังไม่รู้จักทำมาหากิน มัวแต่ขอเงินทางบ้านใช้อย่างไม่เสียดาย อย่านึกว่าเรามีเงินไม่ต้องทำอะไรก็มีกินมีใช้อย่างสบาย หากแต่เรามีทางใช้จ่ายทางเดียวไม่มีทางได้ ไม่ช้าก็จะหมดสิ้นยากจนลงก็จะพากันลำบาก ฉะนั้นแม่อยากจะส่งลูกไปอยู่กับหลวงลุงที่วัดทางบางกอก เพื่อจะได้อบรมศึกษาทางศาสนาแล้ว ต่อไปแม่จะบวชเจ้าให้เป็นองค์พระจะได้ห่างไกลจากความชั่วร้าย ก่อนที่จะประพฤติตัวในทางที่ผิดกลายเป็นนักเลงหัวไม้ไป แม่ขอร้องเท่านี้ คิดว่าลูกคงปฏิบัติได้ เพื่อแม่จะได้หายทุกข์ร้อนถึงลูก หลวงลุงของท่านได้เริ่มบวชเป็นสามเณรตั้งแต่เด็กศึกษาในทางพระศาสนา เรียนรู้สอบได้เปรียญแต่อายุยังน้อยตลอดมาจนเติบโต แล้วก็อุปสมบทเป็นองค์พระอยู่มาจนได้เป็นเจ้าวัด แม่คิดดูแล้วหากจะนำลูกไปฝากท่านได้รับความอบรมทุกอย่างก็จะดีขึ้น แม่หมดห่วงเพราะหลวงลุงจะอบรมลูกให้ได้ศึกษาที่ดี แม่จึงบอกลูกให้รู้ ลูกตกลงใจเมื่อใดแม่ก็จะพาไป เพราะแม่ก็อยากจะไปพบหาหลวงลุงเหมือนกัน เพราะแม่ก็ไม่ได้ไปหาท่านมานานแล้ว"

เมื่อเพชรได้ฟังดังนั้นก็สะดุ้งหน้าซีด คิดว่าคราวนี้มารดาคงไม่ยอมให้ปฏิเสธ เพราะเห็นท่าทางของมารดาเอาจริงเอาจังคงไม่ยอมฟังเสียงคัดค้านเป็นแน่ ก็รู้สึกว่าไม่มีความสบายใจเพราะไม่เคยคิดจะจากบ้านไป จึงตอบเสียงสั้น ๆ ว่า

"ผมไปไม่ได้ครับแม่"

นางแพรรู้สึกแปลกใจที่ลูกชายตอบห้วน ๆ เช่นนี้ คงมีอะไรแฝงไว้ในคำตอบจึงถามว่า

"ทำไมลูกจึงไปไม่ได้ มีเหตุผลขัดข้องอันใด แม่จะส่งลูกไปหาความดี เพราะแม่รักลูกไม่อยากเห็นลูกมั่วสุมกับความชั่ว จึงแยกออกให้ห่างไกล เพราะแม่ทราบว่าลูกได้ไปคบหากับเจ้าไปล่ซึ่งเป็นนักเลงหัวไม้ชาวบ้านเขารู้ทั่วไปว่ามันไม่มีอะไรที่เป็นส่วนดีเลย ทำความรำคาญเที่ยวข่มเหงชาวบ้านร้านตลาดได้รับความเดือดร้อนไม่สิ้นสุด ซ้ำได้ทราบว่าลูกได้ไปเป็นเพื่อนร่วมน้ำสาบานกับมันอีกพอรู้แม่ก็ตกใจ แม่เกือบจะไม่เชื่อว่าเป็นความจริงเพราะลูกของแม่เป็นคนฉลาด ลองบอกเหตุผลกับแม่ซิว่า ลูกคิดอย่างไรจึงได้ไปสมคบกับนักเลงหัวไม้ที่ชาวบ้านเขารังเกียจเช่นนี้"

เพชรรู้สึกไม่สบายใจ เพราะพูดอะไรไม่ออก จึงตอบมารดาว่า "ผมเองก็ไม่รู้ว่าจะอธิบายอย่างไรและไม่คิดว่าจะต้องอธิบายมาก่อนเลยพูดไม่ออก"

นางแพรไม่พอใจที่ลูกชายตอบเลี่ยง ๆ จึงพูดว่า "ไหนลองเล่าความจริงให้แม่ฟังซิ เหตุผลอะไรทำให้ลูกไม่ยอมไปอยู่กับหลวงลุงของลูกที่บางกอก การที่แม่ให้ไปก็เพราะอยากจะให้ลูกบวช อุทิศกุศลให้แก่พ่อของลูกเพราะลูกก็เป็นผู้ชายคนเดียวของพ่อ"

เสียงลูกชายตอบสั้น ๆ ว่า "ไม่ละครับแม่ ผมบวชไม่ได้"

นางแพรแปลกใจมากขึ้น ในคำพูดของบุตรชายจึงย้อนถามว่า "ทำไมจึงบวชไม่ได้บอกแม่มาซิลูก บอกความจริงมา"

เสียงลูกชายตอบอย่างเกรงกลัวว่า "บอกไม่ได้ครับแม่"

นางแพรเพิ่มความสงสัย และแปลกใจมากขึ้นเพราะตามปกติบุตรชายไม่เคยพูดปดพูดเท็จต่อแม่เลยมาคราวนี้ทำไมถึงไม่ยอมพูดดื้อ ๆ เช่นนี้ แล้วจึงพูดหว่านล้อมว่า การที่แม่จะให้ลูกไปอยู่กับหลวงลุงนั้น ก็ตั้งใจจะให้ลูกได้บวชเพื่อได้มีโอกาสเล่าเรียนศึกษา เมื่อสึกออกมาแม่ก็จะจัดหาหญิงที่เหมาะสมที่จะเป็นสะใภ้ของแม่เพราะจะต้องเลือกหาหญิงที่มีกิริยาวาจาเรียบร้อย มีใจเมตตากรุณามีศีลธรรม รู้จักการบ้านการเรือนดี เพื่อจะได้อยู่กันด้วยความสุขตลอดไป นี่เป็นความหวังของแม่ซึ่งตระกูลของเราได้ปฏิบัติกันตลอดมาแล้ว ฉะนั้นแม่จึงชี้ทางให้เดินในทางที่ราบรื่นร่มเย็นในชีวิตของลูกเพราะฉะนั้นมีเรื่องอะไรในใจบอกแม่

เถิด แม่ตามใจลูกมามากแล้ว จนลูกกำลังจะเสียคน ขอให้ลูกได้ตามใจแม่บ้างแม่รู้ว่าแม่ตามใจลูกเกินไป"

แม้นางแพรจะชี้แจงชั่วดีให้บุตรชายทราบเพียงไร ก็ไม่สามารถจะให้ลูกชายพูดความจริงได้ เพียงแต่ว่า "บอกไม่ได้" เท่านั้น นางแพรเกือบจะหมดปัญญาอยู่แล้วก็นึกขึ้นได้จึงพูดว่า

"นับแต่พ่อของลูกได้ถึงแก่กรรมลง แม่ได้พยายามทะนุถนอมเลี้ยงดูลูกทั้งสองมาด้วยความรัก และเอ็นดูเหมือนดวงใจของแม่ได้เห็นลูกต่างหน้าพ่อ จึงตามอกตามใจทุกอย่างจะต้องการอะไรแม่ไม่เคยขัดเพื่อความสุขสบายใจของลูก ตลอดเงินทองก็ให้ใช้จ่ายตามชอบใจ แต่ลูกก็มีความดีที่ไม่เคยปิดบังอะไรแม่ มีเรื่องอะไรก็บอกแม่ด้วยความรักและเคารพ แม้ลูกจะไปเที่ยวสำมะเลเทเมากับเพื่อน ๆ แต่ลูกก็มีความดีอยู่อย่างหนึ่งคือไม่เคยพูดปดตลอดมา แต่คราวนี้ลูกไม่ยอมพูดเพราะลูกไม่ยอมพูดปด แม่รู้บอกแม่ตามความจริงเถิดลูก"

คำพูดของแม่ทำให้เพชรอึดอัดใจมาก จึงพูดว่า "แม่อย่าให้ลูกพูดเลย เพราะรู้ว่าลูกไม่ยอมพูดปด และเพียงไม่ยอมพูดปด ไม่ยอมบอกเท่านี้ ลูกก็ได้รับความลำบากใจมากแล้ว แต่ยังพอที่จะรักษาคำพูดไว้ได้"

นางแพรได้ฟังลูกดื้อไม่ยอมบอกก็จนใจ และนึกขึ้นได้ถึงหนังสือที่สามีเขียนฝากไว้ให้ลูกจึงพูดว่า

เมื่อพ่อของลูก ก่อนจะตายก็ได้สั่งไว้ด้วยความเป็นห่วง จะพูดอะไรกับลูกทั้งสองก็เล็กเกินไป ที่จะเข้าใจในความรู้สึกของพ่อที่มีต่อลูก จึงได้เขียนหนังสือขึ้นไว้ให้ลูก เมื่อเติบโตขึ้นก็บอกให้ลูกดูเป็นการเตือนสติลูกจำได้ไหม ?"

คราวนี้รู้สึกว่า ลูกชายหน้าสลดลง เมื่อนึกถึงหนังสือของพ่อ พูดเสียงเครือๆ ว่า

"ลูกจำได้ดีว่า พ่อห่วงผมกับน้องมาก เพราะฉะนั้นผมต้องเคารพคำสั่งของพ่อ แต่ถ้าผมจะพูดจะบอกกับแม่ ผมก็กลัวแม่จะโกรธ ครั้นผมไม่บอกก็ผิดคำสั่งของท่าน ผมไม่รู้จะทำอย่างไรที่ได้ประพฤติชั่วไปแล้ว"

นายแพรเห็นลูกอ่อนลง ก็ปลอบโยนลูกชายว่า "ถ้าลูกมีผิดร้ายแรงอย่างไร แม่ก็ให้อภัยลูกได้เสมอ แม่ฆ่าลูกไม่ได้หรอกบอกแม่เถิด เห็นแก่วิญญาณของพ่อที่ได้เป็นห่วง"

เพชรเป็นผู้เคารพคำสั่งของพ่อเสมอ นับแต่เมื่อได้เห็นหนังสือของพ่อที่ได้เขียนไว้ก่อนตาย จึงพูดกับมารดาว่า

"ลูกรู้สึกมีความผิดอยู่มากที่ไม่ได้บอกแม่ เพราะความหนุ่มคะนองและชอบสนุกสนานกับเพื่อนฝูงเกินไปครั้งแรกก็ได้สาบานเป็นเพื่อนตายกับเจ้าไปล่ ว่าเป็นเพื่อนร่วมตาย"

นางแพรพูดว่า "เรื่องนี้แม่รู้แล้วและก็เห็นว่าไม่เสียหายอะไร แต่ระวังตัวให้ดีคนอย่างเจ้าไปล่มันไม่ซื่อกับใคร เราอย่าไปประพฤติชั่ว เช่นเป็นโจรหรือเที่ยวข่มเหงรังแกคนอื่นกับเขาด้วย จงปลีกตัวให้ห่างจากคนชั่ว แล้วส่วนที่ไม่ยอมไปอยู่กับหลวงลุงที่บางกอกเพราะเหตุใด"

เพชรนิ่งนึกสักครู่หนึ่งเพื่อตัดสินใจ เมื่อถูกนางแพรเตือนให้พูด จึงตกลงพูดออกมาด้วยความลำบาก

"การที่...ลูก...ลูก...ไม่ไปเพราะเหตุว่า ลูกมีเมียแล้ว"

พอนางแพรได้ยิน ก็อ้าปากกว้างตาโตด้วยความตกใจไม่นึกว่าลูกชายจะพูดเช่นนี้ จึงอุทานออกมาว่า

"หา ! ลูกว่าอย่างไรนะ"

เพชรจึงต้องพูดทวนว่า "ผมมีเมียแล้วครับแม่"

พอแน่ใจว่าลูกชายไม่พูดผิดหู ตนเองไม่ได้ฟังผิดทำให้นางแพรมือเท้าอ่อนจะเป็นลมขึ้นมาทันที แต่ก็ได้หักห้ามความรู้สึกอันนี้ให้หายไปในระยะรวดเร็ว เพราะไหน ๆ เรื่องมันเกิดขึ้นแล้วจึงทำใจให้ปกติแล้วถามต่อไปว่า

"เป็นลูกสาวใคร พ่อแม่เขาเป็นอย่างไรบ้างลูก"

เพชรค่อยโล่งใจ ที่มองเห็นมารดาไม่แสดงกิริยาก็เบาใจจึงพูดตอบว่า

"เป็นน้องสาวของเจ้าไปล่ ชื่อเบ้า" นางแพรพาลจะลมใส่เป็นครั้งที่ ๒ อีก เมื่อได้ยินชื่อเจ้าไปล่เป็นพี่ชายของลูกสะใภ้ ก็เกือบจะหมดกำลังหูอื้อตาลายมือตีนอ่อนเพลียทันที เพราะชาวบ้านชาวเมืองเขาก็รู้ว่าเจ้าไปล่คนนี้ มันเป็นนักเลงหัวไม้ หากินในทางไม่สู้สุจริตนัก เป็นที่รังเกียจของผู้สุจริตทั่ว ๆ ไป ลูกชายยังจะดันเอาน้องสาวมันมาเป็นภรรยา นางแพรนิ่งนึกปลงอนิจจังลูกชายนี้ว่า ไม่มีหญิงอื่นที่จะเลือกแล้วหรือจึงไปเอาหญิงที่พี่ชายมี

ประวัติเป็นที่รังเกียจ แต่ก็นึกถึงว่าโทษลูกก็ไม่ถูกนักตัวเองก็มีส่วนผิดด้วย ที่มิได้อบรมสั่งสอนให้เพียงพอ เพราะหนุ่มสาวธรรมดาไม่ค่อยใกล้ชิด เมื่ออยู่ใกล้ชิดมองเห็นกันอย่างจำเจย่อมจะเกิดอารมณ์ความรักความใคร่กันขึ้นมาเหมือนไม้เลื้อย ถ้าใกล้สิ่งใดนาน ๆ เข้าก็เกาะพันกัน ความรักที่เกิดขึ้นเหล่านี้มิได้คำนึงถึงรูปร่างหรือความประพฤติ ตลอดกิริยามารยาทมิได้อยู่ในความสนใจ มีแต่ความรักความใคร่เป็นที่ตั้ง ตรงกับคำว่าความรักทำให้ตาบอด

เพราะฉะนั้น เมื่อนางแพรรู้เรื่องครั้งแรกก็ไม่พอใจ แต่มานึกดูทั้งสองก็ได้เป็นสามีภรรยากันแล้วและนึกถึงหัวอกผู้หญิงด้วยกัน ก็เกิดความสงสาร ต้องตกกระไดพลอยโจนยอมรับเป็นบุตรสะใภ้ให้เข้ามาอยู่ในบ้าน แต่ขอให้ลูกชายให้คำมั่นสัญญาว่า จะไม่ให้พี่ชายของนางเบ้าที่ชื่อไปล่นั้นเข้ามาในบ้าน เพราะชาวบ้านเขารังเกียจว่าเป็นหัวไม้และหากินด้วยความทุจริต ลูกชายก็ตกลงกับนางเบ้า และเจ้าไปล่ก็ยอมตกลงเพื่อความสุขของน้องสาว นางแพรตั้งใจไว้ว่า จะแนะนำอบรมสั่งสอนให้สะใภ้ปรับปรุงเข้ากับลูกสาวและคนในบ้านทั่วไป

เพชรไม่นึกว่าเรื่องจะลงเอยง่ายอย่างเรียบร้อยที่มารดายอมรับเอาภรรยาเป็นสะใภ้เข้าไปอยู่ในบ้าน ก็นึกขอบคุณมารดาผู้มีความกรุณาต่อภรรยา ส่วนพลอยน้องสาวไม่ค่อยจะพอใจ แต่มารดาเป็นผู้จัดการก็ต้องเห็นด้วย เพราะตนเองก็ได้ทราบว่าสองพี่น้องนี้เป็นผู้มีนิสัยหยาบและโลภเป็นเจ้าเรือน และอดคิดไม่ได้ว่าจะนำเรื่องเดือดร้อนมาสู่บ้านเป็นแน่

หลังจาก นางเบ้าได้มาเป็นสะใภ้อยู่ในบ้านแล้วเหตุการณ์ในบ้านก็ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไป เพราะนางเบ้ามิได้นึกถึงฐานะเดิมของตน กลับเป็นคนมักใหญ่ใฝ่สูงมีความโลภมิได้คิดถึงบุญคุณในความกรุณาเมตตาจากแม่ผัว ได้แล้วยังไม่จุใจหวังแต่จะหาโอกาสกำจัดน้องผัวและแม่ผัวให้ออกจากบ้าน ตัวจะได้ครอบครองความเป็นใหญ่อยู่ในบ้านคนเดียว แต่ก็ยังไม่มีโอกาส สำหรับเพชรนั้น เมื่อพาภรรยามาอยู่บ้านแล้ว หลังจากนั้นหลงจู๊ผู้จัดการโรงสีซึ่งชรามากแล้วก็ถึงแก่กรรมลง นางแพรก็ให้เพชรลูกชายจัดการดูแลโรงสีแทนต่อไปเพราะฉะนั้น เพชรจึงไม่ค่อยมีเวลาเที่ยวเตร่เหมือนเดิมต้องดูแลกิจการงานทางโรงสี และมีภรรยามาอยู่ในบ้านแล้ว จึงเหินห่างกับเพื่อน ๆ นางแพรก็มีความยินดีที่เห็นลูกชายเอาการเอางานเหินห่างไม่ไปมั่วสุมกับเพื่อนที่จะนำไปในทางเสื่อมเสีย

นางแพรเมื่อเห็นตนมีอายุมากแล้ว ก็อยากเข้าวัดฟังเทศน์ ฟังธรรม จำศีลภาวนา เพื่อหาความสงบสุขในทางธรรม ปล่อยทางบ้านให้เป็นหน้าที่ดูแลของพลอยผู้เป็นบุตรสาว ทางบ้านก็เริ่มจะปั่นป่วน เพราะนางเบ้าเป็นคนเห็นแก่ตัว อิจฉาริษยาสาวพลอยน้องของสามี อยากจะกุมอำนาจในบ้านคนเดียว ฉะนั้นก็ไม่ค่อยจะถูกกับพลอย เมื่อนายเพชรสามีกลับมาบ้านก็คอยฟ้องยุแหย่สามีเรื่องสาวพลอยให้สามีฟัง แต่เพชรเป็นคนรักน้องจึงไม่ค่อยจะเชื่อภรรยาจึงปลอบให้มีความอดทน รู้นิสัยของพลอยว่าเป็นคนที่ไม่อิจฉาริษยา

ส่วนนางแพรเมื่อกลับมาถึงบ้าน พลอยก็ไม่ได้เอาเรื่องของพี่สะใภ้เข้าฟ้องนางแพร เพราะเห็นว่ามารดาได้ไปหาความสงบนอกบ้าน ไม่อยากจะให้มารดาไม่สบายเรื่องในบ้าน ตัวจึงได้เก็บไว้ในใจ หวานอมขมกลืนด้วยความอดทน แม้พี่ชายก็ไม่ยอมบอก

ต่อมาไม่นานนางเบ้าก็ตั้งครรภ์ เพชรก็มีความดีใจที่ตัวจะมีบุตรและเป็นพ่อ ส่วนนางแพรนั้นเมื่อทราบว่าจะได้หลานตัวก็จะได้เป็นย่า ก็รู้สึกปีติจะมีผู้สืบตระกูลต่อไป ในเวลาไม่ช้านางเบ้าก็คลอดบุตรเป็นชาย พวกในบ้านต่างชื่นชมยินดีที่ได้ทายาทเป็นชาย การขมขื่นในบ้านก็ค่อยคลายลง เพราะต่างก็เห็นแก่ทารกตาดำ ๆ

แต่ในระยะนั้นเจ้าไปล่นักเลงหัวไม้ หากินในทางไม่สุจริตนั้นก็แอบมาหาน้องสาวมิให้ใครเห็น เพื่อจะรีดเอาเงินทองตามแต่จะได้ แต่เหตุการณ์เหล่านี้ก็ไม่พ้นสายตาของสาวพลอยไปได้ ทั้งยังได้เคยทราบว่าพี่ชายตัวเองยังเคยส่งเสียเงินทองให้แก่เจ้าไปล่เสมอ มิให้อนาทรร้อนใจ แต่เจ้าไปล่เป็นนักเลงพนัน แม้จะได้เงินเท่าใด ก็ไม่พอที่จะเล่นเสียไม่มีเหลือ เพราะฉะนั้นจึงต้องแอบมารีดน้องสาวอยู่เสมอ คราวนี้สาวพลอยเห็นจะทนนิ่งอยู่ไม่ไหว เพราะกลัวหายนะเกิดขึ้นในบ้านเพราะเกลือเป็นหนอน เมื่อทั้งแม่ทั้งพี่อยู่พร้อมหน้ากันสาวพลอยจึงเล่าบอกเรื่องให้ฟังว่า

"เจ้าไปล่แอบมาหาน้องสาว มารีดไถเอาเงินทองนางเบ้าทุกครั้ง ผิดสัญญาที่ได้ให้ว่า"

ในวันนั้น ทั้งพี่สะใภ้และน้องสามีต่างก็มาถกเถียงกัน นางเบ้ารู้ตัวว่าผิด เพราะได้นำทรัพย์สินเงินทองมอบให้พี่ชายไปไม่น้อย แต่ก็อยากปกปิดไม่ให้สามีและแม่ผัวทราบ แต่เมื่อถูกน้องผัวยืนยันทุกอย่างเป็นความจริง แต่นางเบ้าพยายามกลบเกลื่อนความผิดของตัว

เพื่อจะให้สามีและแม่ผัวเชื่อ แต่ก็ไม่สามารถจะพูดจาลบล้างความผิดของตัวเอง ก็ร้องไห้บอกว่าสาวพลอยพูดปดมีความอิจฉาริษยาที่เห็นสามีรักตัวมาก เพราะตัวเป็นเมีย ตัวเองมิได้เคยนำเงินทองขนไปให้พี่ชายเลยและยืนยันว่าตัวพูดจริง ๆ ต่อหน้านางแพร แม่ผัวและสามีถ้าหากพูดไม่จริงขอสาบานว่า

"ขอให้ลูกรักตายจากอก . . ."

และพูดต่อไป แต่นางแพรตกใจ รีบห้ามเอาไว้ว่าพออย่าสบถต่อไป แล้วบอกขอยุติเรื่องนี้ไว้เท่านี้เพราะนางแพรรู้ดีว่าลูกสาวของตัวนั้น เป็นฝ่ายถูก เพราะรู้ใจว่าเป็นคนอดทนถ้าไม่คับใจจริงแล้ว . . . การสาบานต่อหน้าผู้มีศีลมีสัตย์นั้น นางย่อมรู้ดีว่าต้องเกิดผลสนองตามคำต่อภายหลัง รู้สึกสลดใจกลัวหลานชายซึ่งไม่เดียงสา จะต้องรับกรรมตามคำของนางเบ้า ซึ่งเป็นคนประมาทนางเบ้าคงนึกว่า คำสาบานนั้นไม่มีความหมายอะไรนางจึงไม่กลัวว่า จะเป็นไปตามนางสาบาน เรื่องวันนั้นจึงสงบลง ด้วยนางแพรเป็นผู้ขอร้องไม่ให้นำมาพูดอีกต่อไป

เจ้าไปล่ เมื่อรู้ว่าเรื่องที่ตัวไปรีดไถเงินจากน้องสาว บัดนี้เรื่องได้แดงขึ้นจึงไม่กล้าไปหาน้องสาวอีกการเงินทองใช้จ่ายก็ขาดแคลนลง ที่สุดก็ต้องลักขโมยชาวบ้าน เมื่อชาวบ้านรู้เรื่องคอยระมัดระวัง การลักขโมยก็ฝืดเคือง ก็พาพวกเข้าปล้นชาวบ้านให้ได้รับความเดือดร้อนทั่ว ๆ ไป ในไม่ช้าชื่อเสียงเจ้าไปล่ก็โด่งดังในเรื่องดุร้ายใจอำมหิตเมื่อเข้าปล้นที่ไหนก็ใส่เสื้อยันต์สีแดงแล้วก็ฆ่าเจ้าทรัพย์ตาย ชื่อเสือไปล่ก็เป็นที่เกรงกลัวของชาวบ้านทั่วไป ทางบ้านเมืองก็ส่งเจ้าหน้าที่ออกติดตามจับตัว เพื่อไปลงโทษตามกระบิลเมือง แต่เสือไปล่ซอบหลบซ่อนอยู่ตามป่าตามเขา ถ้าเจ้าหน้าที่เผลอก็ออกมาเข้าปล้นฆ่าแล้วก็หลบเข้าป่าไป แต่ก็หลบหนีเจ้าหน้าที่ไปได้ทุกคราว จนทางการต้องประกาศให้รางวัลเป็นเงินจำนวนมาก ไม่ว่าจะจับเป็นหรือจับตายแต่ยังไม่มีใครสามารถจับตัวได้

ส่วนทางบ้านของแพรนั้น ตั้งแต่วันโต้เถียงกันมาก็ไม่มีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นแต่นางเบ้าก็ยังแอบส่งเสียเงินทองส่งข่าวไปให้พี่ชายอยู่เสมอ เวลานั้นลูกชายนายเพชรเติบโตมาได้อายุสามขวบ กำลังน่ารักน่าเอ็นดูและช่างพูด เป็นที่รักใคร่ของพ่อแม่และพวกญาติและคนในบ้านทั่วไป

ส่วนนางเบ้านั้นยังมีใจเจ็บแค้นสาวพลอย คิดอยากจะกำจัดเสียทั้งแม่ผัวและน้อง เพื่อตัวเองจะเป็นใหญ่ในบ้านแต่ผู้เดียว จะได้ใช้จ่ายเงินทองในบ้านได้ตามชอบใจ แต่ก็ไม่รู้ว่าจะทำอย่างไรดี คิดได้ว่าจะอาศัยความร่วมมือของพี่ชายมากำจัดก็คงไม่ยากนัก เพราะพี่ชายก็หนีเจ้าหน้าที่ซ่อนตัวอยู่ไม่ห่างไกลจากบ้านที่อยู่นัก และเคยส่งคนมาถามข่าว นางเบ้าก็คอยส่งข่าวความเคลื่อนไหวของเจ้าหน้าที่ให้พี่ชายทราบเสมอ เมื่อเสือไปล่ทราบถึงความประสงค์ของน้องสาวที่จะกำจัดแม่ผัวกับน้องผัวให้พ้นทาง เพื่อน้องตัวจะได้เป็นใหญ่ คิดเห็นว่าจะได้รับประโยชน์หลายทาง ถ้าได้จับตัวไปเรียกค่าไถ่ จึงตกลงรับปากกับน้องสาวจะจัดการให้ตามความประสงค์และได้ทราบว่า นางแพรและสาวพลอยมักจะไปฟังเทศน์ที่วัดในวันพระ ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำเสมอ และจากบ้านไปวัดก็ห่างจากบ้านผู้คนเป็นโอกาสอันดีที่จะจับตัวได้ง่าย โดยไม่ต้องออกแรง แต่ความดีของนางแพรได้ทำไว้มากมาย จึงเป็นเหตุบังเอิญให้ลูกสมุนโจรผู้หนึ่งรู้เรื่องเข้าก็ตกใจ ได้คิดถึงบุญคุณของนางแพรที่ได้เคยช่วยเหลือตัวเอง และพ่อแม่มาก่อน ทั้งเพชรก็เคยมีบุญคุณช่วยเหลือเกื้อกูลเงินทองให้ใช้สอย ก่อนที่เจ้าตัวจะเข้าเป็นลูกสมุนของเสือไปล่ เมื่อทราบว่าผู้มีพระคุณจะต้องได้รับอันตรายรับความเดือดร้อนก็คิดจะช่วยเหลือบอกให้รู้ตัว จึงได้หลบหลีกหาโอกาสไปแจ้งเรื่องนี้ให้นางแพรทราบเป็นความลับแล้วก็หลบเข้าซ่องโจรต่อไป

นางแพรเมื่อทราบเรื่องภัยอันตรายจะมาถึงตัวเนื่องด้วยลูกสะใภ้เป็นต้นเหตุ ก็เก็บเป็นความลับไว้ในใจ โดยไม่ยอมบอกให้ใครทราบแม้แต่ลูกสาวและลูกชายพึ่ง คิดหาทางแก้ไขต่อไป เพราะเกรงจะกระทบกระเทือนใจบุตรชาย ซึ่งกำลังหลงรักลูกและภรรยา คิดว่าการทำชั่วครั้งนี้ก็เพราะความโลภ มักใหญ่ใฝ่สูงอยากครองอำนาจของลูกสะใภ้ เมื่อคิดตกลงแล้ว ก็บอกกับบุตรชายว่า ตนเองจะเดินทางเข้าบางกอกกับสาวพลอย เพื่อจะไปหาหลวงลุงของเพชร เพื่อหาทางสงบไปจำศีลภาวนาสักพักหนึ่ง เพชรเมื่อได้ยินมารดาพูดเช่นนั้นก็แปลกใจ จู่ ๆ ก็บอกจะเข้าไปบางกอกทันทีทันใด แต่แล้วนางแพรกับสาวพลอยก็เดินทางไปบางกอกทันที ก่อนที่นางเบ้าจะมีโอกาสส่งข่าวไปบอกกับเสือไปล่พี่ชาย

เหตุการณ์ในบ้านสงบเงียบเรียบร้อย เพราะนางเบ้าได้เป็นใหญ่เป็นโตอยู่ในบ้านและพยายามติดต่อกับพี่ชาย และส่งข่าวให้รู้ตลอดเวลา แต่ที่สุดก็มีเหตุการณ์เกิดขึ้นวันหนึ่ง

คือนางเบ้ากับลูกน้อยพายเรือข้ามลำน้ำ ตั้งใจจะไปส่งข่าวให้เสือไปล่พี่ชาย แต่เมื่อไปถึงกลางลำน้ำ เกิดพายุใหญ่พัดพาเรือล่ม ไม่มีใครรู้ทั้งแม่ทั้งลูกจมลงไปสู่ก้นแม่น้ำ นางเบ้าจบชีวิตลงด้วยคำสาบานที่ว่า "ขอให้ลูกรักตายจากอก" เป็นกรรมตามสนองที่ได้เห็นทันตา

นายเพชรเมื่อกลับมาบ้านทราบว่าเมียหายก็ตกใจพยายามค้นหา ต่อมาก็มีผู้พบศพลอยขึ้นเหนือน้ำทั้งแม่ทั้งลูก ก็มีความเสียอกเสียใจไม่เป็นอันกินอันนอนเพราะความรักลูกความอาลัยต่อลูกชายที่กำลังน่ารักน่าเอ็นดู เพชรเกือบจะเป็นบ้าเพราะเสียดายลูกชายเมื่อจัดงานศพเมียและลูกชายพอเป็นพิธี แล้วก็ระลึกถึงนางแพรมารดา ซึ่งลงไปอยู่บางกอกหายเงียบไปไม่ได้ข่าวก็ชักเป็นห่วงอยากจะลงไปติดตามทางบางกอก เพราะตัวเองก็ว้าเหว่ที่ต้องสูญเสียทั้งลูกทั้งเมีย

ส่วนเสือไปล่เมื่อรู้ข่าวว่าน้องสาวและหลานชายจมน้ำตายทั้งคู่ก็อาละวาดใหญ่ และโกรธแค้นเพชรที่ปล่อยให้น้องสาวตาย ตั้งใจจะแก้แค้น ส่วนเพชรนั้นตั้งแต่ภรรยากับบุตรตายก็ไม่ได้มานอนที่บ้านตามที่เคยปฏิบัติมา เพราะอดคิดถึงลูกถึงเมียและมารดากับน้องสาวไม่ได้ เพราะเมื่อกลับมาถึงบ้านเคยเห็นลูกมาเกาะแข้งขาร้องเรียกพ่อตามนิสัยของทารกที่ช่างพูด ก็ยิ่งทำให้เพชรเศร้าโศกมากยิ่งขึ้น คืนนั้นเพชรนอนค้างอยู่ที่โรงสี พอตกดึกก็ได้ยินเสียงตึงตังโครมครามร้องว่า "อ้ายเสือเอาวา" แล้วอ้ายเสือไปล่เสือแดงก็เข้าถึงตัวทุกคนมอมหน้าดำ พอพังประตูก็เข้าจับนายเพชรมัดแล้วก็ขู่เข็ญให้เอาเงินทองมาให้ เพชรก็มีความตกใจและตะลึงเพราะไม่นึกว่า อ้ายเสือไปล่เสือแดงมันจะอุกอาจเช่นนี้ เพราะเคยเป็นพี่เมียและเพื่อนร่วมน้ำสาบานกันมา จึงถามมันว่า

"ไปล่ เอ็งทำไมมาทำกับข้าเช่นนี้ ข้าเป็นน้องเขยของเอ็งนะ"

เสียงอ้ายเสือไปล่มันหัวเราะดังแล้วพูดว่า "น้องข้าตายหลานข้าตายเอ็งไม่มีอะไรเกี่ยวดองกับข้าอีกต่อไปขาดญาติกันเสียที"

นายเพชรก็งง ไม่นึกว่ามันจะตัดญาติกันง่าย ๆ เช่นนี้ จึงพูดต่อไปว่า "ก็เอ็งเคยสาบานกับข้าว่า จะไม่คิดคดทรยศต่อกัน ถ้าใครคิดคดก็จะตายด้วยคมหอกคมดาบ เอ็งสาบานกับข้าเอ็งจำได้ไหม"

เจ้าไปล่มันหัวเราะเยาะว่า "อ้ายหน้าโง่ กูเป็นโจร ไม่มีอะไรเหลืออยู่ในใจโจรอย่างกูแล้ว มึงจะเคยสาบานหรือไม่เคยสาบานกับกูมันก็ไม่แปลกอะไร เวลานี้กูมีแต่ปล้นทรัพย์สินเงินทอง ถ้าใครขัดขืนกูก็ฆ่าเสียอย่างอื่นกูไม่สนใจ เวลานี้กูไม่มีเพื่อน ไม่มีพี่น้อง ก็มีแต่ตัวกูกับลูกสมุนร่วมตายเท่านั้น มึงอย่าพูดมากเอาเงินมาให้กูเสียดี ๆ"

นายเพชรได้ฟังผู้ที่เคยเป็นพี่เมีย และเพื่อนร่วมสาบานมาพูดเช่นนี้ ก็แค้นใจจำใจต้องนำเงินที่ขายข้าวได้ และเงินสำหรับซื้อข้าวเปลือกเท่าที่มีอยู่ในโรงสีมามอบให้มัน แล้วอ้ายโจรใจร้ายก็หัวเราะขึ้นอย่างพออกพอใจ

"เออ! ให้มันว่าง่าย ๆ อย่างนี้ซิ มึงจะได้รอดจากเป็นผีหัวขาด"

เมื่อมันเก็บทรัพย์สินเงินทองที่ปล้นได้เรียบร้อยอย่างใจเย็น เพราะเป็นยามดึกผู้คนชาวบ้านได้เข้าหลับนอนกันหมดแล้ว ไม่มีใครรู้ว่าที่โรงสีถูกปล้น ก่อนที่อ้ายเสือไปล่จะถอย มันพูดกับเพชรด้วยเสียงดังและเอาการเอางานว่า

มึงจงฟังให้ดีอ้ายเพชร กูมีงานให้มึงทำ ฟังแล้วจงจำไว้แล้วปฏิบัติตามนะ ตั้งแต่อีเป้าน้องกูจมน้ำตายพร้อมกับลูกมันแล้ว กูไม่มีใครส่งเสีย เมื่อเวลากูขัดสนเพราะฉะนั้นคราวนี้เป็นหน้าที่ของมึงจะต้องส่งเสียกูทุกเดือนมากน้อยตามกูจะต้องการ กูจะให้สมุนมานัดมึงจำเอาไว้ ถ้ามึงหักหลังไปบอกเจ้าหน้าที่ แม่มึงน้องสาวมึงตาย เพราะกูจะให้สมุนติดตามไปฆ่าที่บางกอก เพราะกูสืบรู้ว่าอยู่ที่ไหน ถ้ามึงไม่รักแม่ของมึงและน้องสาวมึงก็ตามใจ กูไม่ว่า กูก็จะจัดการตามที่กูพูดไว้"

เพชรได้ยินเช่นนี้ ก็ตกใจตกตะลึง นึกถึงแม่และน้องสาวขึ้นมาก็ใจหาย อ้ายเสือไปล่นี้มันมีใจเหี้ยมโหดดุร้าย ความรักแม่และน้องสาวทำให้เพชรทำอะไรไม่ถูกต้องยอมเป็นเบี้ยล่างรับปากว่าจะทำตาม อ้ายเสือไปล่ดีใจร้องสั่งลูกน้องว่า "อ้ายเสือถอย"

หลังจากพวกปล้นไปแล้ว นายเพชรรู้สึกตัวเองเป็นคนเคราะห์ร้ายที่สุดต้องผจญกับเคราะห์กรรม ไหนลูกเมียจะตาย ไหนมารดากับน้องสาวจะจากไป ไหนตนจะต้องตกอยู่ในอิทธิพลของพวกโจร เป็นความทุกข์ที่สุดจะทนทานได้ ไม่รู้จะแก้ไขให้พ้นจากอิทธิพลของมันไปได้อย่างไร พยายามคิดจะแก้ปัญหาอันนี้ ก็เป็นห่วงวิตกถึงมารดากับน้องสาวขึ้นมา กลัวจะ

เป็นอันตราย ในคืนนั้นเพชรก็คิดได้ว่าจะต้องรีบลงมาบางกอกให้เร็วที่สุด เพื่อป้องกันมารดากับน้องสาวไว้ ก่อนพวกโจรจะจัดการอย่างใดลงไป และเชื่อว่าระยะในเร็ววันนี้มันคงยังไม่มารบกวน เพราะมันได้เงินไปเป็นจำนวนมาก พอจะอยู่กันอย่างสบายอีกนาน

คืนวันนั้นตอนดึก ก็ชวนเพื่อนร่วมใจอีกสามคนลงเรือมาดแจวมุ่งตรงบางกอกทันที รู้สึกว่ามารดาเป็นคนฉลาดมิได้บอกว่า หลวงลุงนั้นชื่ออะไรอยู่ที่ไหนเพชรก็ไม่เคยรู้จักมาก่อนเลยว่า มีหลวงลุง มารู้เมื่อมารดาจะส่งมาให้อยู่บางกอกเท่านั้น แต่เมื่ออยู่บางกอกสืบตามญาติ ๆ ของแม่ ที่อยู่กรุงเทพ ฯ ก็รู้ว่า หลวงลุงอยู่วัดไหน ก็ดีใจมาก เมื่อพากันมาถึงวัดแล้วก็ทราบว่ามารดาบวชเป็นชี ส่วนพลอยน้องนั้นอยู่ปฏิบัติมารดาด้วยความเอาใจใส่ แม่ลูกพี่น้องพบกันต่างดีใจ แม่ได้พาเพชรขึ้นไปหาหลวงลุงที่กุฏิ ซึ่งเป็นสมภารปกครองสงฆ์อยู่ในวัดนั้น เมื่อถามเหตุการณ์ต่าง ๆ หลังจากมารดากับน้องสาวได้จากมาแล้ว เพชรก็เล่าเรื่องให้ฟังตลอด จนกระทั่งอ้ายไปล่เสือแดงเข้าปล้นโรงสีบังคับส่งเงินทองเมื่อเวลาต้องการแล้วเล่าตลอดจนหมดสิ้น

พลอยร้องไห้อาลัยรักหลานชายที่ต้องมาเสียชีวิตลงด้วยแม่มันใจชั่ว ต่างก็เศร้าโศกเสียใจไปตามกัน เมื่อสร่างความเศร้าลง หลวงลุงเจ้าอาวาสท่านก็พูดขึ้นว่า

เออ! แม่เจ้าเพชรของเอ็งมาอยู่ในวัดนี้ เอ็งไม่ต้องกลัวอ้ายเสือไปล่มันขู่หรอกวะ ไม่มีใครมาทำร้ายได้หรอก เอ็งเชื่อหลวงลุงเถิดอาญาวัดมันมี มันจะทำกรรมผู้ทรงศีล มันก็แพ้ภัยกับตัวเอง เออ! เอ็งมันชื่อเพชรถ้ามันไม่ค่อยจะสม ไหนเกิดปีอะไร วันอะไรวะ”

เมื่อเพชรบอกหลวงลุงเสร็จแล้ว ท่านก็นิ่งคิดครู่หนึ่งก็บอกว่า “เออหลวงลุงจะเปลี่ยนชื่อให้เอ็งใหม่ เพื่อจะได้เป็นศิริมงคลแก่ตัวเอง ชื่อเพชรมันเก่งกว่าวันเกิดของเอ็งเกินไป ไม่มีความสุขต้องชอบไปคบนักเลงหัวไม้ ข้าตั้งชื่อเอ็งว่าสินธุ ต่อไปจะได้อยู่เย็นเป็นสุขกันที” เมื่อลุงสินธุเล่ามาถึงเพียงนี้พวกเราจึงรู้ว่า นายเพชรนั้นคือลุงสินธุนี่เอง พวกเราสงสัยถามว่า

“แล้วลุงมาอยู่ที่นี่ก็เพราะกลัวว่า อ้ายไปล่มันจะทำร้ายมารดาและน้องสาวของลุงใช่ไหม”

ลุงสินธุแกตอบด้วยอารมณ์ดีว่า "ใช่แล้วหลาน ลุงไม่ต้องการอะไรเท่าแม่และน้องสาว เพราะลุงไม่แน่ใจว่า มันจะสืบรู้ว่าแม่ของลุงอยู่ที่วัดหรือเปล่า หรือจะเป็นเพราะมันขู่ให้ลุงกลัวเท่านั้น การที่ลุงรักพวกเธอมากก็เพราะอายุลูกของลุง ถ้ายังมีชีวิตอยู่ก็โตขนาดพวกเธอนี่แหละ เพราะฉะนั้นลุงคิดถึงลูกมากแต่มาเห็นพวกเธอ ลุงก็สบายใจดี ถึงไม่ใช่ลูกของลุง แต่มันก็รุ่นเดียวกัน"

พวกเราก็ถามว่า "แล้วทำไมลุงไม่มีเมียใหม่ล่ะจะได้มีลูกอีก"

ลุงสินธุแกหัวเราะ คงนึกว่าอ้ายเด็กพวกนี้ช่างถามซอกแซกจริงจึงตอบว่า "ลุงเข็ดแล้ว ลุงคิดว่าถ้ามีใหม่อีก ลุงก็จะหาเบญจกัลยาณีพร้อมทั้งมีความเมตตาปรานีมีศีลธรรม แต่ยังไม่เห็นมี เมื่อยังหาผู้หญิงดีพร้อมไม่ได้ก็เลยไม่มีจนบัดนี้"

พวกเราหัวเราะด้วยความขบขัน แล้วถามว่า "อ้ายเสือไปล่นั้น ตามมารังควานลุงด้วยความพยาบาทอีกหรือเปล่า ?"

ลุงสินธุแกนึกสักครู่หนึ่ง จึงเล่าต่อไปว่า "ลุงมาอยู่ในบางกอกสมัยนั้น ชาวบ้านลุงเขาเรียกบางกอกไม่มีใครเรียกกรุงเทพฯ พอเรียกกรุงเทพฯ ลุงงง จึงได้ใช้คำว่า บางกอกมันพูดคล่องดี

เมื่อลุงมาอยู่บางกอกได้ไม่นานนัก เขาก็ลือกันว่าอ้ายเสือไปล่มันเข้ามาอาละวาดมันกำแหงเข้าปล้นเขตบางกอกแล้ว แต่ที่สุดมันก็ถูกเจ้าหน้าที่ล้อมตัวจับได้ เจ้าหน้าที่นำตัวขึ้นฟ้องศาล มีเจ้าทุกข์มาชี้ตัวมากมาย แต่พยานให้การเพียงไม่กี่ปาก ก็มีหลักฐานอย่างพร้อมที่จะลงโทษได้ ศาลก็พิจารณาเห็นว่า อ้ายเสือไปล่มันร้ายกาจทารุณเหี้ยมโหดฆ่าคนเหมือนผักปลา ปล้นฆ่าเจ้าทรัพย์ตายอย่างน่าสยดสยองมาหลายจังหวัด จริงตามข้อหาทุกประการ ที่สุดศาลตัดสินให้ประหารชีวิตมันตายตกไปตามกัน เพื่อสนองกรรมที่มันก่อขึ้น

ก่อนที่จะประหารนักโทษนั้น ในหลวงท่านจะต้องทรงพิจารณาอย่างถี่ถ้วนในคำพิพากษา ตามปกติพระองค์มีความเมตตากรุณาแก่นักโทษ ไม่ค่อยจะสั่งการประหาร แต่คดีอ้ายเสือไปล่นี้พระองค์มิได้รั้งรอทรงลงพระปรมาภิไธย เพราะประวัติมันเหี้ยมโหดร้ายกาจจนพระองค์หมดความเมตตาสงสาร เพราะมันเป็นภัยต่อมหาชนต่อไป ก่อนจะประหารอ้ายเสือ

ไปล่นักโทษถูกจองจำครบชุด แล้วเดินประกาศความผิดความชั่วร้ายที่ประกอบขึ้นให้ประชาชนพลเมืองทราบทั่วกัน อย่าได้เอาเยี่ยงอย่างเป็นเวลาที่ต้องตระเวนไปสามวันก่อนจะถึงวันประหาร ในวันประหารนั้นลุงได้เข้าไปดูเหมือนกัน เพราะตั้งใจว่าจะพูดอโหสิกรรม ไม่มีการจองเวรจองกรรมกันต่อไป เขาจะประหารที่ลานวัดโคกเป็นทุ่งหญ้าที่ติดกับวัดแต่วันนั้นลุงต้องผิดหวัง เพราะไม่สามารถจะเข้าไปใกล้ตัวนักโทษได้ เพราะมีฝูงชนเบียดเสียดยัดเยียดจนแน่นไปทุกแห่งมองเห็นแต่ฝูงชนแน่นขนัด ลุงต้องเบียดแหวกทางเข้าไปมองดูบนต้นไม้ก็เห็นคนปีนกันขึ้นไปไต่ยั้วเยี้ย ๆ ทั้ง ๆ ที่นักโทษถูกใส่โซ่ตรวนขื่อคานั่งอยู่กับพื้นบนศาลา ฟังพระเทศน์เป็นครั้งสุดท้ายยังไม่เข้าไปที่ประหาร ทางการเขาเลี้ยงอาหารเป็นมื้อสุดท้ายอนุญาตให้เลือกอาหารได้สุดแต่นักโทษจะต้องการกินอะไรจะได้กินตามที่ต้องการ ผู้คนไหลเข้ามาไม่รู้จักหยุดหย่อน การที่ลุงตั้งใจจะเข้าใกล้นักโทษเพื่อจะพูดขออโหสิกรรม ก็ไม่สามารถจะทำได้เสียแล้ววันนั้นคนมากเหลือเกิน ทุกคนที่มาถึงส่วนมากครั้งแรกก็มาขอดูหน้าดูตาก่อนว่า อ้ายเสือไปล่ หน้าตาของมันเป็นอย่างไรจึงฆ่าคนได้ลงคอและต่อมาก็อยากดูเวลาที่มันถูกประหาร เพราะฉะนั้นทุกคนเมื่อมาถึงก็ไปมุงกันบนศาลาอยากจะเห็นหน้าจนศาลาแน่นแทบจะไม่มีที่กลับตัว ลุงต้องเบียดแทรกเข้าไปอย่างลำบาก เพื่อจะเห็นหน้าก่อนที่จะนำลงสนามประหารด้วยหัวใจที่ตื่นเต้นเพราะคนที่กำลังจะถูกประหารนั้นเคยเป็นเพื่อนร่วมน้ำสาบาน เคยเป็นพี่ของเมีย เคยมาปล้นขอเงินจากลุงไป ใจของลุงปั่นป่วนไปหมดจะนึกสงสารอาลัย เมื่อนึกถึงความเป็นเพื่อนและเป็นพี่เมีย และเมื่อนึกถึงตอนทำลายมิตรภาพ ไม่ยอมนับถือเป็นเพื่อนร่วมน้ำสาบาน ตลอดเข้าปล้นเงินทางโรงสีก็สมน้ำหน้า เมื่อนึกถึงตอนมันขู่จะฆ่าแม่และน้องสาว ก็คิดว่าสมกับที่จะประหารมันแล้ว เพราะเป็นศัตรูประชาชนทั่วไป พอได้เวลาบ่ายก็มีทหารคุ้มกันหมู่หนึ่งแหวกออกเป็นทางกันคนไว้สองข้างผู้คุมนำนักโทษออกจากศาลาเพื่อจะนำไปประหาร ลุงพยายามจะเข้าไปใกล้ที่สุด แต่ก็ไม่สามารถจะเข้าไปใกล้ได้ยืนอยู่ข้างหลังคนอื่น ๆ มองเห็นได้เพียงแวบ ๆ ประเดี๋ยวคนยืนข้างหน้าเขาก็เอาหัวบัง แต่ก็พยายามกระเสือกกระสนดูระหว่างซอกคอคนมองออกไป พอเห็นบ้างไม่เห็นบ้าง ประเดี๋ยวก้มลงประเดี๋ยวเขย่งขึ้นดู ทหารล้อมกันคนให้ห่างเป็นวงกว้าง ก่อนที่นักโทษจะไปถึงหลักประหาร ผู้คุมเขาถอดขื่อคาที่สวมคอนักโทษออก เพราะเกะกะเวลาลงดาบลุงยังมองเห็นลูกตาของเสือไปล่เป็นแววววาว กวาดตาดูฝูงคน

อย่างไม่มีท่าว่าจะหวาดกลัวความตาย แล้วเขาก็นำมันมานั่งหันหลังติดกับหลักสองข้าง เอาผ้าผูกตาแน่นไม่ให้มองเห็น เพชฌฆาตชุดหนึ่งมี ๖ คน ใส่เสื้อแดงหมวกแดงลงยันต์ ได้ทำพิธีเจิมหน้าปัดรังควานมาก่อน แล้วคงดื่มสุราพอหน้าตึง ๆ เพราะเห็นหน้าแดงกล่ำและเห็นเขาปั้นอะไรเป็นก้อน เข้าใจว่าเป็นดินสำหรับอุดหูนักโทษเพื่อไม่ให้ได้ยินเสียง เมื่อเพชฌฆาตเดินเข้าใกล้แต่ก็เห็นไม่ค่อยถนัดเพราะคนข้างหน้ายืนบัง ตอนเพชฌฆาตก้มลงทำอะไรกับนักโทษ ลุงไม่มีโอกาสออกไปยืนแถวหน้าจึงไม่ค่อยได้เห็นชัดเจน

ต่อจากนั้นรำดาบตามแบบโบราณทั้ง ๖ คน ก่อนประหารลุงมองดูด้วยหัวใจเต้นเพราะรู้ว่า ไม่ช้าเจ้าเพื่อนร่วมน้ำสาบานและเป็นพี่เมียก็จะหัวหลุดออกจากบ่า คิดแล้วก็เสียวเข้าหัวใจเพราะเคยรู้จักมาก่อน ถ้าไม่รู้ก่อนก็ไม่คิดมาก แต่มันนึกคิดอยู่ดูแทบไม่ทัน เพราะเพชฌฆาตมือหนึ่ง เห็นนักโทษเผลอแล้ววิ่งเข้าไปข้างหลังฟันก้านคอทีเดียว ด้วยกำลังแรงกำลังดาบอันคม หัวก็ขาดหลุดกระเด็นออกจากบ่ากลิ้งไปบนพื้นดิน เลือดพุ่งขึ้นจากคอที่ขาดเป็นทางยาวสูงขึ้นไปตั้งช่วงตัว พวกยืนอยู่ข้างหน้าบางคนเซถอยหลังออกมาล้มทับคนข้างหลัง บางคนกลัวแต่อยากดู บางคนพอเห็นเลือดก็เป็นลม คนอยู่แถวนั้น คนที่อยู่บนต้นไม้เมื่อเห็นเลือดพุ่งก็เป็นลมมืออ่อนหล่นจากต้นไม้ ลุงไม่สามารถจะอยู่ต่อไปได้ รีบเดินออกจากสนามฆ่าคนโดยเร็ว ถ้าชักกลัวจะเป็นลมเพราะมันรู้สึกชักจะเวียนหัว เพราะเห็นเลือดสีแดงพุ่งขึ้นบนท้องฟ้ากระจายเป็นฝอยตกลงมา ลุงก็เหงื่อแตกแล้ว ซ้ำมองหัวที่กลิ้งลงไปที่พื้นยังยักคิ้วหลิ่วตา ลุงขยี้นัยน์ตาเพราะจะเป็นด้วยตาฝาด หรือจะเป็นเพราะความกลัวของลุงหลอนตัวเองก็ไม่แน่ใจ ลุงต้องรีบออกจากวัดกลับบ้านทันที แต่ก็มีเสียงแว่ว ๆ อยู่ในหูเสมอ "นี่แหละกรรมตามสนองกรรม กรรมตามสนองกรรม กรรมตามสนองกรรม" ติดตามออกมาด้วย.

สวัสดี

ความกตัญญู

ท. เลียงพิบูลย์

อันความกตัญญูกตเวทีของชาวไทยเรานั้น ถือเป็นประเพณีมาแต่โบราณกาล เราจะได้พบจากหลักศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เมืองสุโขทัย ดังที่ข้าพเจ้า จะได้อัญเชิญคำจารึกเป็นลายหนังสือไทยที่ท่านผู้ชำนาญในทางโบราณคดี ได้พยายามอ่านจนได้ใจความข้าพเจ้าขอคัดตอนหนึ่งว่า

เมื่อชั่วพ่อกู กูบำเรอต่อพ่อกู กูได้ตัวเนื้อตัวปลา กูเอามาแก่พ่อกู กูได้หมากส้มหมากหวาน อันใดกินอร่อยดี กูเอามาแก่พ่อกู กูไปตีหนังวังช้างได้ กูเอามาแก่พ่อกู กูไปท่บ้านท่เมืองได้ช้างได้งวง ได้ปั่วได้นาง ได้เงินได้ทอง กูเอามาเวนแก่พ่อกู พ่อกูตายยังพี่กู กูพร่ำบำเรอแก่พี่กู ดังบำเรอแก่พ่อกู พี่กูตายจึงได้เมืองแก่กูทั้งกลม

นี่ก็เป็นหลักฐานที่ชี้ให้เห็นว่า ประเพณีไทยถือความกตัญญูเป็นหลักใหญ่ในสมัยโบราณ คล้ายจะเป็นมรดกตกทอดเก่าแก่มาก่อนสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชกรุงสุโขทัย เมื่อมาถึงในสมัยปัจจุบันนี้ รู้สึกว่าประเพณีศีลธรรมอันดีของชาวไทย ได้เสื่อมทรามลงดังจะได้เห็นได้รู้จากข่าวสาร ทั้งในหนังสือพิมพ์ประจำวัน และข่าวกระจายเสียงวิทยุอยู่เป็นประจำเป็นเรื่องน่าเศร้าใจอย่างที่เรา ๆ ท่าน ๆ ได้รู้กันแล้วและภูมิใจที่เราสามารถรักษาประเพณีนี้ตลอดมาถึงรัชสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ถือความกตัญญูรู้คุณบิดามารดาปู่ย่าตายายครูบาอาจารย์ทั้งผู้มีพระคุณทั้งหลาย เป็นหลักสำคัญควรปฏิบัติ

แต่บัดนี้ประเพณีอันดีงามของชาติไทย กำลังจะหมดความหมายลงทุกที ฝ่ายผู้เฒ่าผู้แก่ที่เกิดในรัชกาลที่ ๕ ต่างก็มีความรู้สึกเศร้าใจ บางท่านก็พูดว่า

"ถ้าหากว่าต่อไปผู้คนขาดศีลธรรม ขาดความกตัญญูรู้คุณบิดามารดา ครูบาอาจารย์ผู้มีพระคุณทั้งหลายมากขึ้นกว่านี้ บ้านเมืองก็จะเกิดมิคสัญญี ความเดือดร้อนจะเกิดขึ้นทุก

หย่อมหญ้า เพราะคนชั่วมากกว่าคนดี ถ้าคนเราได้ละทิ้งประเพณีที่ดีงามมาแต่ยุคโบราณ บ้านก็จะไม่เป็นบ้าน เมืองก็จะไม่เป็นเมือง ข้าพเจ้าเคยอ่านพบหลักฐานชาวต่างประเทศบันทึกไว้แต่จากศิลาจารึกยุคพระร่วงเจ้ากรุงสุโขทัย ก็ได้หลักฐานในยุคสมัยแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้มีจดหมายเหตุบันทึกของเอกอัครราชทูตพิเศษ ของสมเด็จพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๙ ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินประเทศฝรั่งเศสสมัยนั้น ท่านเอกอัครราชทูตพร้อมคณะ ได้เดินทางมาเจริญพระราชไมตรีในพระนครศรีอยุธยา ท่านผู้นั้นคือ มองสิเออร์ เดอลา ลูแบร์ ท่านได้บันทึกในจดหมายเหตุในปี พ.ศ. ๒๒๓๑ บรรยายถึงเรื่องราวของคนไทยสมัยนั้นอย่างชัดเจนมีเหตุผลแน่นอนกว่าฝรั่งอื่น ๆ ที่เคยเขียนมาก่อน ข้าพเจ้าขอคัดมาเล่าสู่กันฟัง คงจะเกิดประโยชน์บ้าง เพื่อจะได้มีโอกาสพิจารณาศึกษานิสัยของคนไทยในครั้งสมัยโบราณ ในความเห็นของชาวต่างประเทศที่เข้ามาในกรุงสยามได้กล่าวชมเชยไว้ว่า

กรุงศรีอยุธยาประเทศสยามนั้น ชาวไทยมีนิสัยใจคอความประพฤติในความรู้สึกว่าบุตรมีความรักใคร่เคารพอยู่ในโอวาทของบิดามารดา เป็นคนว่านอนสอนง่ายเชื่อถ้อยฟังคำที่บิดามารดาสั่งสอน ส่วนบิดามารดาก็วางตนอยู่ในศีลธรรม มีน้ำใจเมตตากรุณาให้ความเอ็นดูอ่อนโยนต่อบุตร ไม่ข่มขู่บังคับบุตรจนเกินไป วางตนให้เป็นที่รักใคร่นับถือ ทำตนเป็นที่พึ่งของบุตร จะกล่าวถ้อยคำอันใด ก็ล้วนแต่มีเหตุผลทางศีลธรรม ฉะนั้น โอวาทของบิดามารดาทั่วไปของชาวไทย จึงมีอานุภาพเป็นคำประกาศิตที่บุตรจะต้องปฏิบัติ เพราะเป็นการฝึกตนให้เป็นคนดี บิดามีอำนาจปกครองรับผิดชอบในครอบครัว หากบุตรไปก่อเหตุร้ายมีคดีอาญาใด ๆ เกิดขึ้นในแผ่นดินแล้ว ถ้าบุตรหลบหนีไปตามจับไม่ได้ บิดามารดาก็จะร่วมรับโทษถูกเฆี่ยนโบยและถูกจองจำ จนกว่าบุตรจะเข้ามามอบตัวรับโทษเพื่อถ่ายแทนบิดามารดา ส่วนบุตรเมื่อหลบหนีพ้นไปแล้ว เมื่อได้ทราบว่าบิดามารดาได้รับโทษแทนตัว ก็มีจิตใจสงสารไม่สามารถจะหลบหลีกต่อไป ด้วยความรักใคร่เคารพกตัญญูก็หวนกลับมามอบตัว แม้จะถูกโบยถูกฆ่าก็ยอมรับชะตากรรม ให้ทางการพิจารณาโทษของตนต่อไป

ท่านลา ลูแบร์คงจะซาบซึ้งถึงชีวิตคนไทยในสมัยที่บุตรมีความกตัญญูกตเวทีต่อบิดามารดา จึงได้เขียนยกย่องไว้อย่างจับใจว่า แม้บุตรจะมีโอกาสที่จะหนีเอาตัวรอดไปได้ เพราะเกรงกลัวโทษที่จะต้องได้รับ แต่บุตรก็ไม่ยอมเห็นแก่ตัวทำเช่นนั้น และไม่มีบุตรคนใดที่จะ

ยอมปล่อยให้บิดามารดาตกเป็นนักโทษ ถูกจองจำแทนตน แม้จะเกรงกลัวในโทษที่ตนจะได้รับก็ตามแต่ ความกตัญญูกตเวทีต่อผู้มีพระคุณสูงเหนือกว่าชีวิต จึงเป็นที่น่ายกย่องสรรเสริญ

พูดถึงในด้านการอบรม ซึ่งบิดามารดามีต่อบุตร ท่านเอกอัครราชทูต ลา ลูแบร์ สังเกตเห็น จึงได้กล่าวไว้ว่า

คนไทยตั้งใจอบรมฝึกฝนให้บุตรประพฤติตนอยู่ในที่ชอบ ได้ให้การศึกษาเล่าเรียน มีอัธยาศัยดีงาม มีความสงบเสงี่ยมเจียมตน พร้อมที่จะสงบปากสงบเสียง จะไม่กล่าวถ้อยคำอันใดที่เป็นการก้าวร้าว ให้เป็นการกระทบกระเทือนจิตใจของผู้อื่น และไม่เป็นที่พอใจของผู้ฟัง สำหรับแขกเมืองและชาวต่างประเทศ คนไทยมักจะปริปากพูดน้อย จะไม่ยอมพูดอะไรออกมาโดยไม่ได้คิดเสียก่อน และจะไม่ยอมพูดในสิ่งที่ไม่จำเป็น ฉะนั้น คำพูดของคนไทยจึงอ่อนหวานเป็นที่เชื่อถือได้ว่ามีสัจจะ เพราะพูดออกมาด้วยน้ำใสใจจริง

คนไทยมีภาษาที่จะใช้แสดงความเคารพยกย่องให้เกียรติ เป็นคำผิดแผกกว่าคำธรรมดาสามัญ สำหรับผู้น้อยพูดกับผู้ใหญ่ดีกว่าภาษาฝรั่งเศส เป็นคำที่ใช้กับเจ้านายและขุนนางผู้ใหญ่ และคณะชาวฝรั่งเศสที่มาในนามของราชทูต ก็ได้รับเกียรติ ได้รับคำยกย่องอย่างสูง

เมื่อพูดถึงการศึกษาเล่าเรียน ในสมัยกรุงศรีอยุธยาครั้งรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้น ท่าน ลา ลูแบร์ได้กล่าวไว้ว่า การเล่าเรียนศึกษาวิชาในครั้งนั้น พระภิกษุสงฆ์ทำหน้าที่เป็นครูสอนทั้งอ่านและเขียน ทั้งได้อบรมสั่งสอนให้เป็นผู้อยู่ในศีลธรรมสอนให้รู้หลักทางพระพุทธศาสนาตลอดจนพุทธประวัติ ยังสอนภาษาบาลี ตลอดจนกฎหมายทางบ้านเมือง ตามธรรมดาพระภิกษุสงฆ์ ต้องอุปสมบทในพระพุทธศาสนาเป็นเวลานานปี ได้ศึกษาเล่าเรียนมีความรู้ลึกซึ้ง เชี่ยวชาญทั้งทางโลกและทางธรรม ฉะนั้นคนไทยจึงนิยมส่งบุตรเข้าวัด เพื่อรับการศึกษาหาวิชาความรู้ต่าง ๆ จากพระภิกษุสงฆ์ผู้เป็นอาจารย์ บางคนก็ให้บุตรหลานของตนเข้าบรรพชาเป็นสามเณร เพื่อศึกษาด้านศีลธรรมในทางพระพุทธศาสนาหาความรู้ต่อไป

นี่ก็เป็นหลักฐานแสดงว่า คนไทยเราได้ยึดถือความกตัญญูกตเวทีเป็นหลัก นับแต่สมัยดึกดำบรรพ์ตลอดมาจึงมีความอยู่ดีกินดี บ้านเมืองอุดมสมบูรณ์ มีทรัพย์ในดินสินใน

น้ำ เป็นเมืองแห่งพระบวรพุทธศาสนาเป็นหลักแห่งความจริง ให้ผลแก่ผู้ปฏิบัติธรรมให้เห็นทันตา และตลอดมาจนรัชสมัยแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ก็ได้มีหลักฐานของนักการทูตชาวอังกฤษผู้หนึ่งมีนามว่า ดอกเตอร์ ยอห์น ครอเฟิร์ด ท่านผู้นี้ได้บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ที่ได้พบเห็นอย่างสนใจของเมืองไทย ในรัชสมัยแผ่นดินของสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ในรัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๔ ท่านดอกเตอร์ ยอห์น ครอเฟิร์ด ได้รับคำสั่งจากท่านผู้สำเร็จราชการแห่งอินเดีย ของอังกฤษในสมัยนั้น ให้เป็นทูตเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี กับพระเจ้ากรุงสยามได้กล่าวไว้ว่า

คนไทยในประเทศสยาม มีขนบธรรมเนียมประเพณีและอารยธรรมสูงสุดในบรรดาชาวชาติต่าง ๆ ในเอเซียแถบร้อน ซึ่งตั้งอยู่ระหว่างประเทศอินเดียและประเทศจีน นี่เป็นหลักฐานพอที่จะเชื่อได้ว่า การบันทึกในสายตาของชาวต่างประเทศชั้นปัญญาชนในยุคนั้น ทำให้มองเห็นวัฒนธรรมของไทยสูงเด่น เป็นที่ยกย่องของผู้ที่รู้เห็นของชาวต่างประเทศ ที่ได้คบค้ากับชาวไทยทั่วไปในสมัยโบราณ

บัดนี้มาถึงยุคปัจจุบันซึ่งโลกกำลังปั่นป่วน เพราะชาวโลกกำลังเสื่อมโทรมทางศีลธรรม มีจิตใจเหี้ยมโหดดุร้าย ต่างก็คอยแย่งชิงอำนาจ เห็นแก่ตัว โลกกำลังต้องการสันติภาพ แต่ความสงบสุขสันติภาพจะมีได้ ก็ต้องให้ชาวโลกเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน และย่อมจะต้องอาศัยศีลธรรม มีแต่ความเมตตาปรานีเป็นข้อใหญ่ ถ้าจิตใจมนุษย์ยังโลภหลง คอยเอารัดเอาเปรียบไม่มีสัจจะ มีแต่ความหลอกลวง สัญญาใดก็ไม่เกิดผลตราบใดตราบนั้น โลกก็จะอยู่ไม่เป็นสุข เรื่องเล็กน้อยก็จะกลายเป็นเรื่องใหญ่โต หากต่างให้ความเห็นอกเห็นใจมีศีลธรรมรักษาสัจจะสัญญา เรื่องใหญ่ก็จะกลายเป็นเรื่องเล็ก เรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็จะไม่เกิดขึ้นแต่ในปัจจุบันนี้ศีลธรรมและประเพณีก็ยังไม่สุดสิ้น วัฒนธรรมและประเพณีเก่าแก่หาได้สูญสิ้นไปไม่ ยังมีผู้ยึดถือไว้ฝึกฝนอบรมกุลบุตร ให้ปฏิบัติได้ผลตลอดมา ข้าพเจ้านึกถึงเรื่องความกตัญญูนี้ก็เพราะว่า

วันหนึ่งเพื่อนที่รักใคร่นับถือกับข้าพเจ้ามาเก่าแก่แต่วัยรุ่นได้มาหา เราไม่ได้พบกันเป็นเวลาช้านาน แม้เราจะอยู่ในพระนครด้วยกัน เพราะต่างคนก็มีภารกิจที่จะต้องรับผิด

ชอบ ไม่เหมือนเมื่อครั้งวัยหนุ่มไม่มีภารกิจที่จะกังวลเราได้แต่ท่องเที่ยวขึ้นเหนือล่องใต้หัวหกก้นขวิดเพราะห่วงภาระยังไม่เกิดขึ้น เรายังมีตำแหน่งต่ำ ๆ ในทางญาติเป็นเพียงลูกและน้องและพี่น้าอาอย่างสูงแต่ต่อมาเราก็ได้รับตำแหน่งสูงขึ้นเป็นลุง ซึ่งเป็นตำแหน่งภาระที่หนักเบาตามจำนวนสายโลหิตซึ่งเป็นพลเมือง อยู่ในความรับผิดชอบของเรา และปัจจุบันเราได้รับตำแหน่งสูงขึ้นเป็นตาเป็นปู่ ซึ่งแม้ว่าเราไม่อยากจะรับ มันหมายถึงความชราเป็นไม้ที่ใกล้ฝั่งแต่ธรรมชาติก็ยัดเยียดให้เรารับจนได้ นี่แหละทำให้เราเหินห่างกันไปนาน ๆ จึงจะได้พบกันสักครั้ง เพราะเราต่างมีอาชีพไปคนละทาง

วันหนึ่ง เพื่อนได้สนทนากันในเรื่องความกตัญญูของคนในยุคปัจจุบัน จึงได้ทราบว่า เพื่อนเคยไปอเมริกา และการไปอเมริกาคราวนั้น ก็ถือโอกาสไปในงานรับปริญญาของบุตรชาย และไปแสดงความขอบคุณพวกครูบาอาจารย์ที่ลูกได้จดหมายยกย่องมาว่า ได้ให้ความกรุณาช่วยเหลือทุกสิ่งทุกอย่างจนได้เรียนจบ ข้าพเจ้าฟังแล้วก็พลอยปลื้มใจ บางครั้งเพื่อนเล่าถึงเหตุการณ์ของบุตรชายเมื่ออยู่ในอเมริกาให้ฟัง ทำให้ข้าพเจ้าตื่นตันใจไปด้วย ฉะนั้น จึงคิดว่าความกตัญญูนั้นผู้ใดยึดถือไว้ได้ย่อมจะเป็นศิริมงคลแก่ตนเอง และเป็นที่รักใคร่เอ็นดูของผู้อื่น เช่นเรื่องบุตรของเพื่อนเป็นต้น

เพื่อนได้เล่าว่า "ก่อนที่ผมจะส่งบุตรไปศึกษาต่อต่างประเทศนั้น ผมได้อบรมสั่งสอนถึงความประพฤติในสิ่งใดควรไม่ควรสอนให้มีความกตัญญูกตเวที ให้รู้บุญคุณต่อผู้มีพระคุณ ให้เคารพผู้เฒ่าผู้แก่ นี่เป็นหลักสำคัญของประเพณีอันงามของเราชาวไทย ผมเองก็ได้รับการอบรมจากพ่อแม่มาเหมือนกันจึงสอนลูก อย่าได้ทิ้งหลักอันนี้ ขอให้นึกว่าเราเพียงแต่ไปศึกษาเล่าเรียนวิชาความรู้ มิใช่จะไปเอาอย่างประเพณีของเขามาด้วย เพราะโลกได้ยกย่องนับถือว่า วิชาความรู้ทางโลกทางวิทยาศาสตร์ของเขาเจริญก้าวหน้ามาก เป็นที่รู้จักกันทั่วไปแต่ประเพณีของเราสอนให้มีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณนั้น มีศีลธรรมซื่อสัตย์สุจริตเป็นที่ยกย่องนับถือของชาวต่างชาติแต่ครั้งโบราณมาแล้ว บุตรชายของผมคนโตได้ศึกษาสำเร็จรับปริญญาโท และเข้ารับราชการชั้นเอกในปัจจุบัน คนที่สองได้ทำวิทยานิพนธ์ได้รับการยกย่องในหนังสือพิมพ์ทางอเมริกา และบุตรชายคนเล็กได้จากกรุงเทพ ฯ ไปเรียนต่อที่อเมริกาเมื่อปี

๑๙๕๙ เมื่อไปถึงเข้าศึกษาที่ COFFY–VILE COLLEGE, KANSAS U.S.A. เป็นครั้งแรก และไปหาบ้านเช่าก็ไปได้บ้านของผู้เฒ่าสองสามีภรรยา จึงได้ตกลงเช่าห้องอยู่ตลอดมา ท่านผู้เฒ่าทั้งสองนี้ ฝ่ายสามีเป็นช่างไม้รับซ่อมแซมสิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ เท่าที่คนอายุมากจะทำได้ ส่วนรายได้ก็พอเลี้ยงชีพโดยไม่ฝืดเคืองนัก ต่อมาชายชราผู้สามีก็ถึงแก่กรรมลง บุตรของผมก็ช่วยเหลือทุกอย่างในงานศพเท่าที่พอจะช่วยทำได้

ในงานศพของผู้เป็นสามี จึงรู้ว่าหญิงชรานั้นมีบุตรหลายคน เพราะได้มีพวกบุตรหลานทั้งชายหญิงจากรัฐต่าง ๆ มาในงานศพตามประเพณีครั้งนี้พร้อมหน้ากัน บุตรของสามีภรรยาชราคู่นี้ ต่างก็เติบโตมีครอบครัวแยกย้ายกันไป มีหลักฐานในการงานอาชีพต่าง ๆ กัน บ้างก็เป็นอาจารย์สอนในมหาวิทยาลัย บุตรทั้งชายหญิงต่างก็มีรถยนต์ส่วนตัวด้วยกันทุกคน เมื่อมาในงานฝังศพผู้เป็นบิดาเสร็จแล้ว พวกลูก ๆ ต่างก็พากันแยกย้ายกลับไปที่อยู่ของตน มิได้เหลียวแลสนใจหญิงชราผู้เป็นมารดาว่า ความเป็นอยู่จะเป็นอย่างไร คล้ายกับเป็นคนอื่นที่ไร้ญาติขาดมิตรมิใช่มารดากับบุตร ปล่อยให้หญิงชราผู้เป็นแม่ได้รับความเศร้าโศกเสียใจว้าเหว่อยู่แต่ผู้เดียว แต่ก็ได้อาศัยนักเรียนไทยบุตรชายของผมผู้อยู่ใกล้ชิด เป็นผู้คอยช่วยเหลือปลอบโยน ให้คลายความเศร้าโศกระลึกถึงสามีที่ตายจากไป และช่วยให้ความว้าเหว่น้อยลง บุตรของผมได้ปฏิบัติต่อแม่เฒ่าผู้นี้คล้ายกับแกเป็นญาติผู้ใหญ่อันสนิทของเรา ให้ความเคารพนับถือ ให้ความเห็นอกเห็นใจ ทำให้แกเกิดความรักใคร่เห็นความดีที่บุตรของผมเอาใจใส่ปฏิบัติช่วยทุกอย่างที่จะช่วยได้ จึงทำให้แกคลายความเศร้าโศกลงได้ แกจึงรักใคร่ยิ่งกว่าบุตรของแกในความรู้สึกปัจจุบันเวลานั้น

การที่ต้องเสียสามีของหญิงชรา ทำให้รายได้ในการครองชีพฝืดเคือง แม้จะมีรายได้จากรัฐบาลให้การสงเคราะห์คนชราก็ได้ไม่มากนัก มิได้ทำให้อยู่ดีกินดี ฉะนั้นนอกจากความว้าเหว่แล้ว การเงินก็ยังอยู่ในขั้นไม่เพียงพอ ที่สุดต่อมาหญิงชราก็ได้ขายบ้านที่เป็นสมบัติชิ้นเดียว นำเงินไปฝากประจำในธนาคารเพื่อหวังดอกเบี้ยเลี้ยงชีพต่อไป แล้วมาเช่าบ้านอยู่อีกแห่งหนึ่งและบุตรชายของผมก็ได้มาเช่ารวมอยู่ด้วย อย่างใกล้ชิดกับหญิงชรา เพราะสงสารว่าแกอยู่อย่างโดดเดี่ยวจึงคอยเอาใจใส่ดูแลคอยปลอบโยนให้แกมีชีวิตชุ่มชื่นขึ้น แม้จะขายบ้านแล้วได้นำเงินไปฝากธนาคารหวังดอกเบี้ยก็ยังไม่พอการใช้จ่าย ความสนิทสนมหญิงชรากับบุตรของผม

ซึ่งเป็นนักเรียนไทยนั้น ทำให้แกมีชีวิตสดชื่นขึ้นบ้าง ที่มีคนเอาใจใส่ช่วยเหลือดูแลอย่างใกล้ชิด ไม่ต้องขอร้องและไม่หวังสิ่งใดตอบแทน หญิงชราซาบซึ้งถึงความดีของบุตรชายผมผู้นี้ตลอดมา บางครั้งหญิงชราคิดถึงพวกลูก ๆ หลาน ๆ อยากจะพบจะเห็น จึงได้เขียนจดหมายไปถึง ขอให้พาลูก ๆ หลาน ๆ ไปหาแกบ้างเพราะแกว้าเหว่ แต่ก็ได้รับคำตอบจากพวกลูกว่า เสียเวลาเพราะทางไกล ถ้าคิดถึงหลานจริง ๆ ก็ให้หญิงชราผู้แม่ขึ้นรถประจำทางไปหา วันหนึ่งหญิงชราได้ปรารภขึ้นกับบุตรชายของผมว่า เงินที่ได้จากการสงเคราะห์คนชราและเงินที่ขายบ้านฝากไว้ในธนาคารประจำ เพื่อให้ได้ดอกเบี้ยมาใช้จ่ายก็ดี แต่ยังไม่พอกับค่าครองชีพประจำเดือน จะขอเงินพวกลูก ๆ ก็เกรงจะผิดหวังจะขายหน้า

บุตรชายผมจึงว่า "ตามประเพณีของไทยเรานั้น บุตรจะต้องเลี้ยงดูบิดามารดาเมื่อเวลาแก่เฒ่า เป็นการตอบแทนที่บิดามารดาเลี้ยงบุตรมาและให้การศึกษา ถ้าบุตรมีฐานะดีก็จะนำบิดามารดาไปอยู่ร่วมบ้านให้ความสุขสบาย ฉะนั้นการที่จะออกปากกับบุตรนั้นไม่เป็นสิ่งควรละอาย บิดาผมเคยเลี้ยงดูคุณปู่ คุณย่า ให้มีความสุขมาแล้ว และก็ได้สั่งสอนให้ลูก ๆ ปฏิบัติตาม แม้ผมจะมาศึกษาอยู่ในอเมริกาแล้ว บิดาผมก็ยังตักเตือนมาในทางจดหมาย ให้รักศีลธรรมและประเพณีไว้เสมอ"

หญิงชราพูดขึ้นว่า "ทำไมประเพณีที่บ้านของเธอถึงได้มีวัฒนธรรมดีเช่นนี้ ทำไมฉันจะได้รู้จักกับบิดาของเธอที่ได้อบรมสั่งสอนเธอได้ดีเหมือนพระเจ้า ส่งเธอให้มาเป็นลูกของฉันเมื่อยามชรา เมื่อลูกอันแท้จริงของฉันเขาไม่สนใจฉัน อยากจะจดหมายไปขอบใจบิดาของเธอ ซึ่งทำให้ฉันมีลูกดียิ่ง สุภาพเรียบร้อยเป็นคนไทย ฉันรักเธอมากและซาบซึ้งถึงคุณความดี คิดว่าเธอเป็นลูกรักของฉันตลอดไป ทำไมประเพณีของเธอผิดกับประเพณีของเราจะเล่าให้ฉันฟังได้ไหม"

บุตรของผมได้บอกว่า "ขนบธรรมเนียมประเพณีของเราชาวไทยมีมาแต่โบราณกาลแล้วว่า ให้บุตรมีความเคารพนับถือ บิดา มารดา มีความกตัญญูกตเวที ให้ความเคารพนับถือผู้สูงอายุเหมือนญาติสนิท เมื่อจะทำสิ่งใดพอจะช่วยเหลือได้ ก็ช่วยเหลือด้วยความเคารพและเต็มใจ ไม่มีความรังเกียจ นี่ถ้าเป็นเมืองไทย พวกบุตรจะต้องมีหน้าที่คอยเลี้ยงดูบิดา

มารดาเมื่อวัยชราให้มีความสุขไม่ให้รับความเดือดร้อนใด ๆ ไม่ให้บิดามารดาในวัยชราต้องว้าเหว่จะแวดล้อมไปด้วยบุตรหลาน จะคอยระวังไม่ทำอะไรให้เป็นที่กระทบกระเทือนจิตใจ เราถือว่าบิดามารดาเป็นพระเจ้าของลูก ๆ"

เมื่อหญิงชราได้ฟังเช่นนั้น ก็ร้องไห้พลางพูดว่า "ประเพณีของเราไม่สนใจกับคนแก่ เขาปล่อยไว้ให้อยู่ตามยถากรรมตามลำพัง"

บุตรของผมก็มีความสงสาร ขอร้องให้หญิงชราเร่งมีจดหมายไปบอกพวกลูก ให้มาพร้อมหน้ากันที่บ้าน แกบอกว่ามีเรื่องสำคัญจะปรึกษาหารือด้วย ถ้าหากลูก ๆ มาถึงก็ขอให้แกชี้แจงเหตุผลให้ลูกๆ ช่วยเหลือ หญิงชรานั้นแรกๆ ก็ไม่ค่อยจะกล้าเขียนจดหมายไปนัดพวกลูกๆ เพราะกลัวพวกลูก ๆ จะปฏิเสธก็จะได้อาย แต่ทนคำวิงวอนและขอร้องจากบุตรชายของผมไม่ได้ ว่าคนอเมริกันกับคนไทยก็มีจิตใจคล้ายกัน ที่มีจิตเมตตากรุณา หากขนบธรรมเนียมประเพณีที่ปฏิบัติมานั้น ผิดแผกแตกต่างกัน แต่ก็จะปรับปรุงให้เข้ากันได้ในทางที่ดีงาม คิดว่าบุตรชายหญิงของแกมีความรู้ คงจะพิจารณาเหตุผลได้แล้วก็คงจะเห็นดีเห็นงามด้วย

เมื่อหญิงชราได้ฟัง และทนคำอ้อนวอนรบเร้าบุตรชายของผมไม่ไหว ทั้งแกก็มีความเกรงใจรักใคร่เหมือนบุตรในไส้ จึงจำต้องเขียนจดหมายไปบอกพวกลูกหลานตามคำขอร้อง ครั้นถึงวันกำหนดนัดพวกลูก ๆ ชายหญิงก็มากันพร้อมหน้าตามเวลานัดไว้ เมื่อบุตรมาพร้อมหน้ากันแล้ว หญิงชราพูดขึ้นว่า

"การที่แม่เรียกมาพร้อมหน้ากันนี้ เป็นความคิดของนักเรียนไทยซึ่งได้ปฏิบัติแม่คอยปลอบโยนแม่ให้หายจากความว้าเหว่และได้เล่าถึงประเพณีของไทย บุตรจะต้องรับเลี้ยงดูบิดามารดาเมื่อยามชรา ไม่ให้ได้รับความอนาทรร้อนใจในบั้นปลายของชีวิต แม้เขาจะเป็นคนละชาติกับเรา แต่เขาก็ปฏิบัติแม่และช่วยเหลือทุกอย่างเท่าที่เขาจะช่วยได้ มิได้มีความรังเกียจ เมื่อเขาเห็นว่าแม่มีรายได้เล็กน้อย ไม่เพียงพอกับรายจ่าย ก็ขอให้แม่เรียกร้องไปให้พวกลูก ๆ มาพร้อมหน้ากัน เพื่อจะได้หาทางที่จะช่วยเหลือ ให้แม่พ้นจากความยากลำบาก เพราะแม่อายุมากแล้ว จะอยู่รบกวนพวกลูก ๆ ไม่นานก็จะจากไป แม่เองก็เกรงใจพวกลูก ๆ ไม่อยากจะรบกวน ไม่กล้าจะจดหมายบอกแต่นักเรียนไทยผู้นี้ได้รบเร้าให้แม่จดหมายไปบอก ทั้งเขาบอกว่าเขารู้จิตใจคนอเมริกันดีว่าเป็นคนมีเหตุผลและศีลธรรม นิสัยคล้ายคนไทย ฉะนั้น

แม่จึงกล้าเขียนไปบอกลูกให้มา นี่แหละเป็นต้นเหตุ ขอให้ลูก ๆ พิจารณาหาทางให้แม่ได้รับความสบายใจในบั้นปลาย เพื่อให้แม่มีชีวิตอยู่ต่อไปได้โดยไม่ยากแค้นเท่านั้นก็พอใจแล้ว"

พวกลูก ๆ ได้ฟังแม่กล่าวเช่นนี้ ก็มองดูตากันแล้วก็ขอเวลาประชุมตกลง ขอความเห็นกันก่อนว่าควรจะทำอย่างไรดี เมื่อพวกลูก ๆ ของหญิงชราได้ขอความเห็นจากพวกพี่ ๆ น้อง ๆ ต่างก็ลงความเห็นว่า คนชาติอื่นมีประเพณีและคุณธรรม ได้มาช่วยเหลือมารดาทุกอย่างทุกทาง เพื่อให้คนแก่รู้สึกมีชีวิตจิตใจสดชื่น ซึ่งพวกเราผู้เป็นลูก ๆ ต่างก็ทอดทิ้งมิได้มาดูแลทุกข์สุขแกเลย ฉะนั้น ต่อไปนี้ขอให้แบ่งหน้าที่ผลัดกันมาเยี่ยมเยียนแกเดือนละครั้ง ส่วนการที่จะช่วยค่าครองชีพนั้นต่างคนตกลงสมัครใจจะออกค่าเลี้ยงดู บางคนที่มีฐานะดีก็ออกให้เดือนละ ๓๐ ดอลล่าร์ แต่บางคนก็ออกให้เดือนละ ๒๐ ดอลล่าร์ เมื่อรวบรวมแล้วหญิงชราก็ได้เงินเดือนจากลูก ๆ อีกประมาณเกือบสองร้อยดอลล่าร์ต่อเดือน เมื่อได้บวกกับดอกเบี้ยที่ได้จากธนาคารและเงินสดสงเคราะห์คนชรา รวมแล้วก็เกือบสามร้อยดอลล่าร์แล้ว

เมื่อพวกลูก ๆ ได้ตกลงกันเป็นที่เรียบร้อย และบอกให้แกทราบ หญิงชราดีใจจนน้ำตาไหล เพราะแกมองเห็นอนาคตที่จะพ้นความทุกข์ยากลำบาก เที่ยวกอดพวกบุตรสาวบุตรชายแสดงความขอบใจตื่นเต้น และมีความยินดี ต่อจากนั้นหญิงชราก็ไม่ว้าเหว่เพราะพวกลูกหลานผลัดกันมาเยี่ยมเยียนดูแล ทั้งการเงินก็มิได้ขัดสนเหมือนแต่ก่อน บั้นปลายชีวิตก็คล้ายกับชาวไทยผู้หนึ่งไม่แห้งแล้ง มีความสดชื่นกว่าแต่ก่อนมาก นับว่านักเรียนไทยได้ทำประโยชน์แก่ตัวแกอย่างดียิ่ง

ต่อมาเมื่อปี ๑๙๖๔ บุตรชายของผมก็ได้ทำปริญญา BUSINESS ADMINISTRATION, Bc. บุตรชายได้จดหมายแจ้งมาถึงผมว่า พวกครูบาอาจารย์ต่างชื่นชมยินดีที่ได้ทราบข่าวที่แกได้ทำให้หญิงชราได้พ้นจากความทุกข์ยากลำบากอย่างหญิงชราทั่ว ๆ ไปในอเมริกา มากลายเป็นหญิงชราที่มีบุตรหลานเอาใจใส่และทุกคนช่วยค่าเลี้ยงชีพ นอกจากเงินที่ได้จากสงเคราะห์คนชราแล้วก็ยังมีพวกลูก ๆ ช่วยเหลือประจำเดือน ผู้รู้และหญิงชราต่างก็มีความยินดียกย่องถึงผมผู้เป็นบิดา ที่ได้อบรมให้ความรู้ในประเพณีศีลธรรมแก่บุตร จนได้สร้างกรรมดีไว้ทางจิตใจมนุษย์ด้วยขนบประเพณีของไทย จนเป็นที่น่าชื่นชมยินดี นี่เป็นต้นเหตุที่ผมไปรับ

บุตรชายเมื่อได้รับปริญญา และถือโอกาสได้ไปเยี่ยมครูบาอาจารย์ที่ได้รักใคร่บุตรชายของผม และหญิงชราที่โอดครวญถึงคุณความดีในตัวบุตรชายของผมอย่างฝังจิตใจ ผมได้รับการต้อนรับจากพวกครูบาอาจารย์ของบุตรชาย ด้วยการมารับที่สนามบิน และมีการเชิญเลี้ยงอาหาร และแสดงความยินดี แต่พวกลูก ๆ ของหญิงชราต่างก็มาต้อนรับแสดงความยินดีกับผมด้วย

สิ่งที่เศร้าใจผมอย่างไม่รู้ลืมในครั้งนี้ก็คือ เมื่อหญิงชราพอรู้ว่า ผมจะพาบุตรชายกลับเมืองไทย แกก็เสียใจตัดพ้อร้องไห้รำพันออกมา อย่างหมดสติลืมตัวว่า

"โธ่ จะเอาลูกชายของฉันไปไหน ลูกชายที่เป็นคนไทย ที่ฉันรักยิ่งชีวิต ถ้าฉันไม่มีลูกชายคนนี้ ฉันต้องตายแน่ ๆ"

แต่เมื่อแกได้สติ แกก็แสดงความเสียใจและขอโทษ ที่แกพูดอะไรออกมาอย่างไม่รู้ตัว น้ำตาของหญิงชราไหลนองหน้า บุตรชายของผมและตัวผมเองก็อดกลั้นน้ำตาไม่ได้ เมื่อได้พยายามปลอบใจแกว่า เมื่อกลับมาเมืองไทยแล้ว จะพยายามหาโอกาสมาเยี่ยมแกอีก จะไม่ลืมแกเป็นอันขาด เมื่อถึงเวลาที่เราจะออกเดินทางกลับ ก็มีพวกครูบาอาจารย์ และชาวบ้านต่างก็มีจิตใจอันงามได้มาที่สนามบิน หญิงชราอุตส่าห์มาส่งแกแสดงความเสียอกเสียใจร้องไห้อาลัยในบุตรชายของผม เราต้องปลอบโยนแกให้สร่างคลายความเศร้าโศก สัญญาว่าจะส่งข่าวทางจดหมายถึงแกเดือนละครั้งเป็นอย่างน้อยตลอดไป ในวันที่ผมเดินทางจะออกจากอเมริกานั้นเป็นภาพที่ประทับใจในชีวิตของผมอย่างไม่รู้ลืมตลอดไป จึงอยากจะพูดว่า ALTHOUGH COFFEY VILLE IS A SMALL TOWN BUT THE PEOPLE HERE ARE VERY NICE, KIND AND HELPFUL

นี่แหละเป็นต้นเหตุทำให้ผมเดินทางไปรับลูกที่อเมริกา หญิงชราและบุตรชายของผมก็มีจดหมายโต้ตอบส่งข่าวสุขทุกข์ถึงกันเสมอตลอดมา.

สวัสดี

หัวอกพ่อแม่

ท. เลียงพิบูลย์

เด็กวัยรุ่นในยุคปัจจุบันนี้ ส่วนมากเห็นความกตัญญูกตเวทีต่อพ่อแม่นั้นไม่สำคัญ น้อยนักที่จะรู้ซึ้งถึงจิตใจพ่อแม่ ซ่อนความรู้สึกในส่วนลึกซึ่งมีต่อเลือดเนื้อเชื้อไขของตัว ได้มอบความรักและความตามใจลูกมีไม่น้อยที่ลูกเคี่ยวเข็ญพ่อแม่ เมื่อต้องการสิ่งใดก็จะเอาให้ได้อย่างนั้น หากพ่อแม่ขัดใจก็โกรธ ทำกิริยาท่าทางกระฟัดกระเฟียดหน้างอทำกระเง้ากระงอด บางคนใช้กิริยาดุด่าพ่อแม่เหมือนทาส เพราะจะต้องการสิ่งใดก็จะให้พ่อแม่หามาให้ได้อย่างใจ ท่านได้พบเห็นลูกชนิดนี้แล้วก็ต้องเศร้าใจ ผู้ใหญ่สมัยก่อนยกมือท่วมหัวพลางอธิษฐานในจิตว่า เกิดมาชาติใดฉันใดก็ขออย่าได้พบลูกชนิดนี้เลย ขอให้ห่างไกลออกไปร้อยโยชน์แสนโยชน์ ทำบุญกรวดน้ำคว่ำกะลาขออย่ามาเกิดเป็นลูกเป็นเต้ากันเลย และพ่อแม่บางคนก็รักลูกจนหลง ถูกลูกดุกึงก ๆ เงิน ๆ เพราะตามใจลูกจนเคยตัว เคราะห์ดีที่ลูกพวกนี้ไม่ค่อยจะมีมากนัก นาน ๆ ก็พบเห็นสักครั้งหนึ่ง ทำให้คิดว่ามนุษย์เรานี้มีนิสัยแปลกแตกต่างกันไป เห็นพ่อแม่เป็นขี้ข้าก็มี แต่พวกนี้ไม่มีสิริมงคลและไม่เจริญ ส่วนมากที่เห็นพ่อแม่เป็นพระที่ควรยกย่องบูชาก็มี พวกนี้จะมีแต่ความเจริญรุ่งเรือง เพราะความกตัญญูกตเวที ก็เห็นจะเป็นกุศลและอกุศลกรรมในอดีต ที่ติดตามมาสนอง แต่สิ่งที่ข้าพเจ้าเคยเห็นในยุคนี้เป็นตัวอย่างมากมายคนทำชั่วหนีไม่พ้นอกุศลกรรมอันนี้

หากลูกคนใดใจชั่วด่าพ่อแม่ คนสมัยก่อนมักกล่าวว่า ใช้พ่อแม่เหมือนทาสในเรือนเบี้ย ซึ่งเป็นมาแต่ครั้งโบราณตลอดมา จนถึงยุคปัจจุบันนี้ ทั้งได้เห็นเองและผู้ใหญ่เล่าให้ฟัง คนที่ดุด่าพ่อแม่ คนผู้นั้นหากมีลูกต่อไปก็ถูกลูกดุด่าสืบสันดานชั่วเช่นเดียวกัน หนีไม่พ้น

เมื่อพูดถึงความกตัญญูแล้ว ข้าพเจ้าก็อดคิดถึงประวัติของท่านธมฺมวิตกฺโกหรือท่านเจ้าคุณพระยานรรัตนราชมานิต ซึ่งข้าพเจ้าอยากจะยกท่านว่า “ยอดแห่งความกตัญญู”

ทำให้ข้าพเจ้านึกถึงจดหมายฉบับหนึ่งแม้จะไม่ลงนามมาก็ดี แต่เมื่อพิจารณาดูแล้ว เห็นว่าควรจะหยิบยกบางตอนขึ้นมาให้รู้ว่า พระคุณหัวอกของพ่อแม่นั้น คนในยุคนี้มักจะมองข้ามหัวไป ไม่ใยดีที่จะนำมาพิจารณาหาเหตุผลเรื่องนี้ แม้ข้าพเจ้าเองเมื่ออ่านแล้วก็ไม่แน่ใจว่าท่านผู้เป็นเจ้าของเรื่องนี้เป็นหญิงหรือชาย ไม่กล้าเดาชี้ขาดลงไปแต่ก็เห็นจะไม่สำคัญอะไร เพราะเราเพียงต้องการตัวอย่าง ผู้ที่หูตาสว่างขึ้นจากการหลงผิด คำว่าข้าพเจ้าต่อไปนี้โปรดอย่าเข้าใจว่าผู้เขียนขอให้ทราบว่าเป็นคำแทนตัวผู้เป็นเจ้าของจดหมาย หรือบันทึกฉบับหนึ่งในจำนวนมากมาย ตอนหนึ่งมีใจความว่า

ข้าพเจ้ารู้ตัวภายหลังเมื่อหูตาสว่างแล้วว่า เป็นคนที่มีความทะเยอทะยานที่ผิดทาง ความจริงเรากำลังศึกษาชั้นสูงของมหาวิทยาลัย แต่เพื่อนข้าพเจ้าพเจ้าส่วนมากพ่อแม่เขาส่งไปชุบตัวเมืองนอก จะมีความรู้ติดตัวมามากน้อยเพียงใดไม่ต้องพูดถึง เพราะบางคนก็ไม่ได้ดีกรีอะไรกลับมาเลย บางคนก็ได้ปริญญาชั้นสูงแล้วแต่บุคคล ความประพฤติ และสติปัญญา แต่เมื่อกลับมาถึงเมืองไทยแล้ว ก็รู้สึกว่าออกจะแสดงตัวว่าสูงกว่าพวกเรา เพราะได้ผ่านเมืองนอกมา สำหรับข้าพเจ้าเห็นพ่อแม่เขาส่งลูก ๆ ซึ่งเป็นเพื่อนไปหลายคน ตนเองก็เกิดอยากจะไปเมืองนอกกับเขาบ้าง จึงรบเร้าผู้ปกครองขอให้จัดส่งไปเรียนเมืองนอก เพื่อจะได้ชุบตัวเหมือนอย่างเพื่อน ๆ บ้าง ข้าพเจ้าได้พยายามอ้อนวอนพ่อแม่ขอให้จัดส่งข้าพเจ้าไปศึกษาต่างประเทศ โดยได้ติดต่อทางมหาวิทยาลัยต่างประเทศเตรียมไว้ก่อน ด้วยการแนะนำของเพื่อนที่เคยผ่านต่างประเทศมาแล้ว ความจริงฐานะทางบ้านข้าพเจ้าเมื่อทราบภายหลังก็ไม่ได้มีเงินทองมากนัก เพียงแต่พอมีพอใช้ แต่ความทะเยอทะยาน ความอยากมุ่งมั่นใจจะไปให้ได้ มิได้พิจารณาความลำบากทางผู้ปกครองจะมีเพียงใดไม่เคยคิด และยังนึกอยู่เสมอว่าพ่อแม่เรามีเงินพอ ที่จะส่งให้ไปศึกษาต่อเมืองนอกได้ ความอยาก ความเห็นแก่ตัวตามอารมณ์เป็นใหญ่ เพราะพ่อแม่ตามใจจนเคยตัว จึงอยากหาทางไปชุบตัวให้เหมือนเพื่อน ไม่อยากให้น้อยหน้าเพื่อน คิดว่าเมื่อสำเร็จมาจากต่างประเทศแล้วรู้สึกว่าคงโก้ เดินไปไหนตัวคงสูงเด่นกว่าธรรมดา เพราะเขาคงเรียกว่า “หัวนอก” ดูเป็นเรื่องของความรู้สึก อย่างคิดไปตามอารมณ์เหมือนเด็กไม่เดียงสาในเวลานั้น เอาอะไรก็จะเอาให้ได้อย่างใจไม่ยอมให้ขัดใจ เพราะพ่อแม่รักและตามใจจนเคยตัวนิสัยเสีย จะพูดให้ถูกก็คิดว่าเวลานั้นเป็นโรคอยากไปนอกขึ้นสมอง เมื่อจบ

ทางเมืองไทยแล้วข้าพเจ้าก็เคี่ยวเข็ญขอเงิน พ่อแม่เป็นค่าเครื่องบินค่าใช้จ่ายการกินอยู่ศึกษาในต่างประเทศคิดแล้วเป็นเงินไม่น้อยต่อปี รู้สึกว่าพ่อแม่เคยตามใจข้าพเจ้ามาก่อนแล้วคงไม่ขัด แรก ๆ ก็บอกว่าลูกเรียนจบในนี้ก็พอแล้ว อย่าไปเรียนนอกเลย เรียนนอกไม่วิเศษมาทุกคนเมื่อไหร่ เรียนในนี้ดีกว่านอกถมไป นอกจากจะเสียค่าใช้จ่ายแพงมากแล้ว พ่อแม่ก็ไม่อยากให้ลูกห่างไกล เพราะเราไม่เคยจากกันนาน ๆ พ่อแม่เป็นห่วงคิดถึงอยู่ ข้าพเจ้าก็เถียงว่าลูกโตแล้ว พ่อแม่ไม่ต้องห่วงที่ลูกของคนอื่น ๆ ทำไมพ่อแม่เขาจึงไม่ห่วง เขาไปกันได้ พ่อแม่เขาไม่เคยคิดอย่างพ่อแม่เลย เขากลับสนับสนุนไม่เห็นเขาห่วง

แต่พ่อแม่ก็อ้อนวอนจนอ่อนใจ เพราะข้าพเจ้ายืนกระต่ายขาเดียว คือจะไปให้ได้ รู้ว่าพ่อแม่มีข้าพเจ้าเป็นลูกคนเดียวถึงอย่างไรก็คงตามใจ แต่ที่สุดพ่อแม่เสียอ้อนวอนลูกไม่ได้ก็รับปากว่า จะจัดการส่งข้าพเจ้าไปเรียนเมืองนอกตามที่ข้าพเจ้าต้องการอย่างไม่เต็มใจ

ในที่สุดข้าพเจ้าก็พอใจและมีความดีใจแล้ว เพราะได้มีโอกาสไปชุบตัวเมืองนอกคราวนี้ ความดีใจของข้าพเจ้าทำให้พ่อแม่ต้องหน้าเศร้า ข้าพเจ้าก็คิดว่าพ่อแม่คงเป็นห่วงลูกมากที่ต้องจากห่างไกลออกไป อยู่กันคนละทวีป และดีใจอย่างลิงโลด เตรียมตัวเดินทางตัดเสื้อผ้านำไปใช้ เมื่อรู้ว่าจะได้ไปนอกโดยทุนของพ่อแม่ไม่ให้น้อยหน้าเพื่อนในคราวนี้ คืนนั้นข้าพเจ้าไปในงานวันเกิดที่บ้านเพื่อน และบอกทางบ้านว่าคืนนี้ข้าพเจ้าจะกลับดึก เพราะเพื่อน ๆ จะเอารถมารับและส่ง อย่าเป็นห่วงข้าพเจ้าเลย และตั้งใจจะประกาศให้เพื่อนรู้ว่าข้าพเจ้าจะไปเรียนต่อเมืองนอก

แต่ความจริงคืนนั้น ข้าพเจ้าไม่สามารถจะอยู่ดึกดังที่บอกทางบ้านไว้ไม่ จึงกลับแต่หัวค่ำ และมาถึงก็ปรากฏว่าพ่อแม่ไม่อยู่ ไม่ทราบว่าท่านไปไหน และคนในบ้านก็ไม่รู้ว่าข้าพเจ้ากลับมาแต่หัวค่ำ เหตุที่ข้าพเจ้ากลับแต่หัวค่ำคืนนั้น ก็เพราะแรก ๆ ก็สนุกสนานกับเพื่อน ๆ ว่าข้าพเจ้าจะไปเรียนต่อต่างประเทศ คิดว่าตอนดึกเมื่อจะกลับบ้านค่อยบอกดีกว่าแต่ยังไม่ทันจะบอกก็มีเพื่อนคนหนึ่งพูดกันในหมู่เพื่อน ๆ ว่า "พวกนักเรียนทุนส่วนตัวความรู้ยังไม่ถึงขนาดถือว่ามีเงินก็ส่งไป พ่อแม่อยู่ทางนี้ ก็ส่งเงินไปให้ลูกตามที่ลูกของตัวอ้างความจำเป็นอย่างโน้นอย่างนี้ พ่อแม่ไม่รู้ก็ส่งเงินไปให้เที่ยวเตร่เสียผู้เสียคน เอาเงินไปล้างผลาญสบาย บางคนก็หาที่เรียนไม่ได้ แล้วก็เอาแต่สนุกสนานทำให้เสียชื่อจนต้องถูกเนรเทศกลับ

เมืองไทย เพราะประพฤติตัวแหลกเหลวเสียชื่อก็มีมากรายด้วยกัน พ่อแม่อยู่ทางนี้ไม่รู้ก็จัดหาเงิน บางรายก็ต้องจำนองจำนำข้าวของที่ดินแทบหมดตัว หวังจะให้ลูกมีความรู้หาเลี้ยงพ่อแม่เมื่อแก่ ส่งไปนึกว่าลูกกำลังเรียนดี ที่สุดกว่าจะรู้ว่าผิดหวังเมื่อทางการสั่งให้ส่งกลับประเทศ พ่อแม่ลมจับเมื่อรู้ว่าลูกเป็นกุ๊ยที่เมืองนอก ไว้ผมรุงรังรู้ว่าไปทำเสียชื่อเสียงเมืองไทย รู้สึกว่าคนไปนอกเวลานี้ไม่ค่อยจะมีเกียรติเท่าที่คิดที่นึก นอกจากพวกเรียนดีสอบชิงทุนได้ เพราะมีความรู้ดีอยู่แล้ว และคนที่ไปทุนส่วนตัวที่ตั้งใจจริง ๆ จัง ๆ เพราะเห็นใจพ่อแม่ลงทุนเสียเงินเสียทองก็มีมาก แต่ก็มีไม่น้อยเพราะเอาตัวอย่างชั่วมาใช้เสียคนง่าย" คำพูดของเพื่อนนั้นสะกิดใจข้าพเจ้ามาก ฉะนั้นคืนนั้น ข้าพเจ้าจึงกลับแต่หัวค่ำมานอนกระสับกระส่ายเพราะคิดมาก เลิกคิดจะบอกเพื่อน

จนรู้สึกว่าพ่อแม่กลับมายังไม่ดึกมากนัก ห้องนอนพ่อแม่ติดห้องข้าพเจ้า เสียงเปิดประตูเข้าห้องได้ยินเสียงพ่อแม่ถอนหายใจเหมือนทุกข์หนัก ข้าพเจ้าพยายามสงบนิ่งฟังว่าท่านทั้งสองจะพูดอะไรถึงข้าพเจ้า ท่านคงนึกว่ายังไม่กลับ เพราะบอกว่ากลับดึก เสียงแม่ถอนหายใจแล้วพูดว่า

"แล้วนี่จะทำอย่างไร รับปากกับลูกว่าจะส่งไปเรียนเมืองนอก เงินก็ยังมีไม่พอ ถ้าลูกผิดหวังคงเสียใจมากทั้งที่รับปากไว้แล้ว ลูกกำลังดีอกดีใจที่จะได้ไปนอก ที่นาแถวรังสิตของเราเวลานี้ จะขายเขาก็ให้ราคาต่ำมาก ไม่ขายก็ไม่รู้จะเอาเงินที่ไหนมาส่งลูก พรุ่งนี้เราลองไปหาสำนักงานซื้อขายที่ดิน หากยังกดราคาเราก็ต้องไปหาที่อื่นที่เขารับซื้อ หรือรับจำนองดูอีกแห่งหนึ่งคงจะได้เพิ่มราคาขึ้นบ้าง เพราะพวกนี้ถ้ารู้ว่าใครร้อนเงินก็มักจะกดราคาให้ต่ำ หากได้ราคาพอสมควรพอจะส่งลูกไปได้งวดแรกพี่ก็ต้องตกลง แล้วค่อยคิดกันใหม่"

ข้าพเจ้าได้ยินก็รู้สึกหัวใจเต้นแรงวูบขึ้นมา เพราะไม่เคยรู้เรื่องนี้มาก่อนว่าจะทำให้พ่อแม่เดือดร้อนถึงเพียงนี้ น้ำตาก็เริ่มไหลออกมาเป็นครั้งแรกที่เกิดสงสารพ่อแม่ แต่ต้องทนฟังต่อไปก็ได้ยินแม่พูดว่า "ถ้าไม่พอน้องก็จะเอาเครื่องเพชรเครื่องทอง ที่น้องมีอยู่เก็บไว้เอามาขาย ก็พอจะช่วยบ้าง แต่ถ้าของเราหมดไปแล้ว ลูกยังเรียนไม่จบไม่สำเร็จล่ะ พี่จะทำอย่างไร" เสียงพ่อถอนหายใจรู้สึกว่าความคิดไม่ปลอดโปร่งนัก แล้วตอบออกมาอย่างใช้ความคิดว่า "ถ้าไม่พอจริงๆพี่ก็เห็นจะต้องเอาบ้านหลังนี้พร้อมที่ดินไปจำนองธนาคารเพื่อแก้หน้าลูกจนกว่า

จะเรียนจบ...” ข้าพเจ้าได้ยินเพียงเท่านี้มันตื้นตันใจ อยากจะลุกขึ้นไปแล้วเข้าไปกราบท่านทั้งสองแล้วพูดว่า “ลูกไม่ต้องการจะไปแล้วเมื่อพ่อ แม่ของลูกเดือดร้อนถึงเพียงนี้ และลูกจะไม่ไปเงินทุนของพ่อแม่อีกแล้ว ขอโทษให้ลูกด้วย ลูกไม่สามารถจะเห็นพ่อแม่เสียสละให้ลูกถึงเพียงนี้ ลูกยังไม่เคยรู้เลยว่าพ่อแม่คนไหนเขาจะเสียสละให้ลูกตัวเอง ต้องเดือดร้อนอยู่ในอกโดยไม่ยอมให้ลูกได้รับรู้” แต่ข้าพเจ้าก็ไม่ได้เปิดประตูห้องนอนมาบอกพ่อแม่ตามที่คิด นึกว่าควรจะคิดทำให้ดีกว่านี้จึงได้แต่เอาหมอนหนุนหัวทับหน้า เอามือรัดไว้ไม่ให้เสียงสะอื้นร้องไห้ออกมาจากปากให้พ่อแม่ได้ยิน คืนนั้นไม่สามารถจะข่มความรู้สึกให้หลับได้ เพราะจิตใจคิดฟุ้งซ่านย้อนหลังคิดถึงครั้งยังเป็นนักเรียนกินนอน อยู่โรงเรียนชาวต่างประเทศ และต่างศาสนาเขาก็สอนศาสนาของเขา เวลาเมื่ออยู่โรงเรียนเขาสอนให้ก่อนกินอาหารต้องนั่งก้มหน้าระลึกถึงคุณของพระเจ้า ซึ่งได้ทรงประทานอาหารเลี้ยงชีวิตตลอดมา แล้วก็ใช้นิ้วแตะที่หน้าผากและไหล่ซ้ายขวาเราอยู่โรงเรียนเขาเราก็ต้องทำตามอย่างเขา แม้จะสนใจหรือไม่ก็ตาม

มาคืนนั้นได้ยินเสียงพ่อแม่พูดถึงเรื่องจะหาเงินส่งลูกไปเรียนนอก ตามคำร้องขอของลูกทำให้นึกขึ้นได้ว่าพ่อแม่บังเกิดเกล้าที่รักลูก ตามใจลูก จะเอาสิ่งใดก็หาให้แม้ตัวจะลำบากก็เสียสละเพื่อลูก พ่อแม่นั้นก็เหมือนพระเจ้าของลูกที่ได้ส่งเงินให้ค่าศึกษาเล่าเรียนจ่ายค่ากินอยู่หลับนอน ตลอดค่าเทอมแล้วเทอมอีกจนกว่าจะสำเร็จ ซึ่งเงินทองค่าใช้จ่ายมาจากพ่อแม่ทั้งสิ้น พระเจ้าที่แท้จริงของลูกก็คือพ่อแม่ที่ควรแก่การเคารพบูชายิ่ง ลูกควรจะมีความกตัญญูกตเวทีและเห็นอกเห็นใจสงสารพ่อแม่มากขึ้น คำพูดของพ่อแม่เสียดแทงเข้าไปในดวงใจด้วยความรักและสงสารมากขึ้น จนไม่สามารถจะฟังพ่อแม่ปรับทุกข์กันต่อไป ใช้หมอนใช้ผ้าห่มปิดปากข่มความรู้สึกไม่ให้เสียงสะอื้นออกจากปาก คืนนั้นนอนหลับ ๆ ตื่น ๆ รู้สึกอ่อนเพลีย

เช้าวันนั้น ข้าพเจ้าลุกขึ้นเข้าห้องน้ำสายกว่าวันธรรมดา เพราะนอนหลับเอาจวนรุ่งสว่างจึงตื่นสาย แล้วออกมากินข้าวเช้ากับท่านทั้งสองซึ่งกำลังรออยู่ ก็ถูกท่านทักว่าเช้าวันนี้ทำไมหน้าตาซูบซีด หูหาแดง เมื่อคืนนี้ไปมีเรื่องกับเพื่อนมาหรือ กลับดึกไหมลูก ข้าพเจ้าก็พูดค่อย ๆ เพราะใจยังสั่นสะอื้นอยู่ในอกไม่หายว่า “ไม่มีเรื่องอะไรมากนัก มีเพื่อนเขาพูดว่า

นักเรียนทุนส่วนตัวที่ไปนอกส่วนมากไปผลาญเงินพ่อแม่ ไม่เคยคิดถึงอกพ่อแม่เลย แล้วก็ไปทำชื่อเสียงเสีย บางคนก็ถูกส่งตัวกลับ เพราะประพฤติชั่ว สู้พวกสอบชิงทุนไม่ได้เพราะพวกนี้เขามีความรู้ดี เอาใจใส่ในการเรียนไม่เคยทำเสียชื่อเสียง" พ่อบอกว่าเท่านั้นก็ไม่ควรเสียอกเสียใจต้องร้องไห้ร้องห่มทำไม เพราะคนไปทุนส่วนตัวที่ดีก็มีมาก คนชั่วก็มี พ่อทราบว่าบางคนชั่วไปจากเมืองไทยแล้ว พ่อแม่ผู้ปกครองคิดว่าส่งไปเมืองนอกแล้วจะดีขึ้นบ้าง แต่กลับถูกโรงเรียนไล่ออกกลับไปทำเสียชื่อถึงเมืองนอก ทำชื่อเสียในไทยยังไม่พอ ทำให้นักเรียนไทยที่ดีถูกชาวต่างประเทศมองดู พลอยมัวหมองไปด้วย" ข้าพเจ้าจึงบอกว่าต่อไปนี้ลูกจะไม่รบกวนเงินพ่อแม่เรื่องไปนอก จะสมัครสอบชิงทุน มิฉะนั้นก็ไม่ไปดีกว่า พ่อแม่มองดูข้าพเจ้าแล้วก็มองดูตากันทั้งสองท่านแล้วมองดูข้าพเจ้าอย่างสงสัยว่า ทำไมข้าพเจ้าจึงเปลี่ยนใจง่ายและรวดเร็ว เพียงแต่ได้ฟังคำพูดของเพื่อน ๆ เท่านั้น และท่านก็ไม่รู้ว่าข้าพเจ้าได้ยินคำพูดของท่านเมื่อคืนนี้ เพราะไม่บอกว่าได้ยิน และพ่อแม่ก็ไม่รู้

นับแต่วันนั้นมา ข้าพเจ้าก็พยายามใช้เวลาศึกษาเล่าเรียนขยันดูหนังสือมากขึ้นกว่าแต่ก่อน ซึ่งเมื่อก่อนไม่ได้สนใจมากนัก พยายามเรียนรู้วิชาภาษาต่างประเทศ และพยายามทุกทางที่เกี่ยวกับวิชาความรู้ในแขนงที่ข้าพเจ้ารัก ทำให้พ่อแม่รู้สึกพอใจและรักเอ็นดูข้าพเจ้ามากยิ่งขึ้น ที่สุดปีต่อมาก็สอบชิงทุนหลายทุน ที่สุดข้าพเจ้าก็สอบชิงทุนได้ที่ดี การไปนอกก็ออกค่าใช้จ่ายทั้งหมดไม่มียกเว้น ตลอดทั้งค่าใช้จ่ายส่วนตัวประจำเดือนได้สูงเพราะสอบได้ลำดับดีและดีกว่าทุนอื่น ๆ ทั้งไม่มีข้อผูกมัดใด ๆ เพราะเป็นทุนต่างประเทศ ปัญหาเรื่องเรียนต่อต่างประเทศ โดยลำแข้งของข้าพเจ้าก็สำเร็จเป็นความจริงขึ้น ทำให้พ่อแม่มีความยินดีกับข้าพเจ้ามาก แม่ดีใจจนน้ำตาไหล ข้าพเจ้าได้ทุนที่ดีจนมีเงินเหลือใช้ส่วนตัวอยู่เมืองนอก พยายามประหยัดใช้ มีเงินเหลือส่งมาให้พ่อแม่ทางบ้านแทนที่พ่อแม่จะส่งให้ข้าพเจ้า จวบจนข้าพเจ้าสำเร็จการศึกษาได้ปริญญาแล้ว ข้าพเจ้าคิดถึงพ่อแม่ คิดถึงเพื่อนฝูงที่อดทนก็เพื่อเรียนให้สำเร็จ เมื่อรู้ว่าจะได้กลับบ้านก็ยิ่งคิดถึงบ้านมากขึ้น อยากจะให้ถึงบ้านเร็วๆ แต่แล้วเวลาเดินทางกลับบ้านเกิดเมืองนอนก็มาถึง ข้าพเจ้าขึ้นอยู่บนเครื่องบิน เหมือนตนเองอยู่บนสวรรค์ที่จะได้เห็นหน้าพ่อแม่ที่รักใจจะขาด แม้เครื่องบินจะเร็วเพียงใดก็ยังช้ากว่าใจเร็วอย่างข้าพเจ้า ไม่ช้าเรือบินก็ข้ามทะเลเข้ามาในเขตไทย ข้าพเจ้าดีใจและตื่นเต้นเมื่อได้มองลงมาเห็นวัดวาอาราม

โบสถ์เหลืองอร่ามด้วยสีทอง เป็นเครื่องหมายของพระพุทธศาสนา ข้าพเจ้าระงับไว้ไม่อยู่ปลื้มปีติจนน้ำตาไหล ทั้งในไม่ช้าข้าพเจ้าก็จะได้เห็นหน้าพ่อแม่ญาติพี่น้อง นึกวาดภาพคงจะแวดล้อมข้าพเจ้าด้วยความดีใจ เรือบินกำลังจะบินเข้ามาในเขตของจังหวัดพระนครแล้ว ใจข้าพเจ้ายิ่งเต้นตึกตักเพราะตื้นปีติ เมื่อเข้าเขตพระนครก็เห็นรถยนต์วิ่งขวักไขว่ไปมาบนท้องถนน เมื่อเครื่องบินถลาลงสนามเข้าจอดตรงลานบิน เมื่อผู้โดยสารกำลังเดินลงจากเครื่องบินข้าพเจ้าติดตามลงมาเป็นคนที่สามแล้วส่ายตามองหาพ่อแม่ เมื่อผ่านศุลกากรและด่านตรวจคนเข้าเมืองแล้ว ข้าพเจ้ารีบออกมาเหมือนแทบจะวิ่ง แม้จะหอบเข้าของพะรุงพะรังก็ไม่สนใจใครจะมองในแง่ใด ตาส่ายหาหน้าพ่อแม่ผู้บังเกิดเกล้าที่รักทั้งสอง ข้าพเจ้าเห็นคนมากมายเดินขวักไขว่ที่สถานีดอนเมือง ข้าพเจ้าส่ายตาจ้องดูทางซ้ายทางขวารู้สึกตาพร่าไปหมด พอดีข้าพเจ้ามองเห็นผู้บังเกิดเกล้าส่ายตามองหาข้าพเจ้าเหมือนกัน เห็นจะเป็นเพราะข้าพเจ้าหอบเข้าของพะรุงพะรังพ่อแม่จึงจำข้าพเจ้าไม่ได้ ข้าพเจ้าดีใจตะโกนร้องเรียกไปเสียงดังไม่สนใจใครหมดอายว่า พ่อจ๋าแม่จ๋า แล้วข้าพเจ้าก็โผเข้าไปกอดสะเอวท่านทั้งสองไว้ แล้วก็ซบหน้าน้ำตาไหลด้วยความปลื้มปีติได้เห็นหน้าพ่อแม่อีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่ได้จากกันหลายปี พ่อแม่ก็น้ำตาไหลออกมาเช่นเดียวกัน ข้าพเจ้าพูดได้เพียงว่า “เมื่อคืนนี้ลูกนอนไม่หลับเพราะรู้ว่าวันนี้จะได้พบพ่อพบแม่” เสียงแม่ก็ตอบอย่างกระเส่าทั้งน้ำตาที่ปีติว่า “เมื่อคืนพ่อกับแม่ก็นอนไม่หลับเหมือนกัน เพราะคิดว่าวันนี้คงจะต้องมาพบลูกเช่นเดียวกัน เรามัวดีใจที่ได้พบกับจนเพลิน แม่จึงเตือนว่าเรากลับไปบ้านกันเถิดแม่ได้แกงเขียวหวานไก่ไว้ให้ลูกแล้วตามที่ลูกได้เขียนจดหมายมาบอกว่าอยากกิน ความดีใจทำให้ข้าพเจ้าลืมธรรมเนียมไทยไป ข้าพเจ้ากราบที่อกท่านทั้งสองด้วยความรักและเคารพฝังอยู่ในความกตัญญูกตเวที เพราะนึกถึงน้ำใจของท่านที่เคยคิดว่า จะยอมเสียสละได้ทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อลูก ยังซึ้งใจข้าพเจ้าฝังลึกอย่างไม่รู้ลืม และคำพูดประโยคหนึ่งของคุณพ่อที่ทำให้ข้าพเจ้าไม่สามารถจะกลั้นน้ำตาไว้ได้ว่า “ลูกรัก ลูกได้สร้างตัวเองด้วยความสามารถของลูก โดยพ่อและแม่ไม่ต้องเดือดร้อนอะไร พ่อและแม่ปลื้มใจมาก” ข้าพเจ้าจำคืนก่อนที่จะเดินทางไปนอกได้ดี ข้าพเจ้าขอเขียนมาเป็นตัวอย่างของความกตัญญูที่เปลี่ยนใจข้าพเจ้าในปัจจุบัน เพราะเห็นใจในความรักลูก เห็นอกของพ่อแม่มาอภินันทนาการแก่ท่านเรื่องหนึ่งที่เกิดขึ้นแก่ชีวิตข้าพเจ้ามาแล้ว

ผู้เรียบเรียงเขียนข้อความบันทึกนี้ ไม่กล้าจะสันนิษฐานว่าท่านผู้นี้จะเป็นสุภาพบุรุษหรือสตรี เพราะท่านผู้บันทึกใช้คำพูดกลาง ๆ ไม่ได้บอกและลงชื่อมาด้วย จะหญิงหรือชายขอท่านผู้อ่านผู้ฟังจงพิจารณาดูเอง แต่เรื่องของท่านผู้นี้ ได้ก่อให้เกิดความกตัญญูกตเวทีขึ้นมา จึงเกิดเป็นศิริมงคลขึ้นแก่ตนเองเป็นตัวอย่าง ฉะนั้นผู้เขียนคิดว่าการก่อเกิดอารมณ์ขึ้นทางจิตใจ เพราะได้ยิน ได้ฟัง ได้อ่าน ได้รู้ ได้เห็นสิ่งเหล่านี้ย่อมจะมีทั้งดีและไม่ดีได้เช่นเดียวกันหากท่านจะป้องกันไว้ก่อนโดยฝึกจิตให้เป็นผู้โกรธยาก ไม่เห็นแก่ตัว เป็นคนอารมณ์เย็น แม้เราจะได้ยินสิ่งไม่ดีแสลงหูจิตใจตั้งอยู่กลาง ๆ ก็จะได้มีเวลาใช้สติปัญญาสมองพิจารณาสิ่งใดดีสิ่งใดชั่ว และปฏิบัติในสิ่งที่ดี โดยเฉพาะคำสั่งสอนของพ่อแม่ผู้หวังดีจะเป็นตัวอย่างผู้ปฏิบัติดีอย่างน่าเคารพนับถือบูชาตลอดไป

พ่อแม่เป็นบุพการี มีพระคุณเหมือนพระเจ้าของลูกควรแก่การเคารพบูชา บุคคลใดได้อ่านเรื่องนี้ เกิดความกตัญญูกตเวทีขึ้นมา ก็จะเริ่มต้นเป็นศิริมงคลความเจริญแก่ผู้นั้นต่อไป.

สวัสดี

บาปกับเคราะห์

ท. เลียงพิบูลย์

วันหนึ่งเราได้สนทนาระหว่างเพื่อน ๆ ในเวลาอาหารกลางวัน เพื่อนที่เป็นหมอความคนหนึ่งเอ่ยขึ้นว่า

"ผมรับว่าคดีแพ่งฝ่ายจำเลยเรื่องหนึ่ง แต่ไม่ทันไปถึงศาล เพียงผมชี้ให้เห็น "หลักธรรม" ทั้งสองฝ่ายก็ได้ประนีประนอมกันเรียบร้อย แต่กว่าจะตกลงกันได้ ผมก็ต้องชักแม่น้ำทั้ง ๕ ของศีลธรรมมาเทศนากันแทบแย่ แต่ผมก็ดีใจที่ได้ช่วยเพื่อนมนุษย์ให้มองเห็นธรรม"

พวกเราเกิดสนใจถึงสาเหตุที่เกิดคดีขึ้น จึงขอให้เพื่อนผู้เป็นหมอความช่วยเล่าเรื่องให้ฟัง ท่านทนายผู้ใจดีถือหลักธรรมประกอบคดี ได้กรุณาเล่าให้ฟังว่า

"คดีเรื่องนี้ ผมไม่ได้แก้คดีอาญาให้จำเลยมาแต่แรก ผมรับว่าคดีแพ่งเรื่องนี้ตอนปลายส่วนเรื่องคดีอาญาได้ผ่านศาลและจำเลยได้แพ้คดีมาแล้ว คราวนี้ฝ่ายโจทก์ได้ฟ้องร้องเรียกค่าเสียหายเป็นจำนวนหลายแสน เมื่อผมรู้ความจริงแล้วผมก็เศร้าใจ เพราะจำเลยไม่มีความผิดตามข้อหา แต่ฝ่ายโจทก์มีพยานหลักฐานทางคดีอาญาแน่นหนา ถ้าจะพูดถึงทางกฎหมายแล้ว หลักฐานได้ผูกมัดจำเลยยากที่จะหลุดได้ เรื่องเท่าที่ผมรู้เหตุที่เกิดขึ้นหนีไม่พ้น "บาปกับเคราะห์" อาจจะเกิดขึ้นกับผู้บริสุทธิ์ได้ทุกเมื่อ เพราะคนเราต่างก็มีกรรมเป็นมรดกติดตามไม่รู้ว่าเราเคยมีกรรมอะไรมาแต่อดีต ฉะนั้นเรื่องบาปเคราะห์จะเกิดขึ้นกับผู้ที่มีกรรมเก่าได้เสมอทุกเวลา เรื่องมีว่า

ผู้ตกเป็นจำเลยคดีอาญาถูกข้อหาว่าขับรถชนคนตายด้วยความประมาท ยังเป็นนักศึกษาเป็นน้องชาย ส่วนพี่ชายเจ้าของรถเป็นผู้มีหลักฐานดี มีการค้าและโรงงานก็ตกเป็นผู้ต้องหาในคดีแพ่ง เหตุเกิดขึ้นเพราะน้องชายขับไปเที่ยว แต่บังเอิญเย็นนั้นน้องชายได้ขับรถ

กลับมาคนเดียว เมื่อกำลังขับมาตามถนนก็มีรถขับมาอย่างรีบด่วนแซงตัดขึ้นหน้าทางซ้าย ด้วยความเร็วอย่างเร่งร้อนเฉียดชายหนุ่มเกือบจะชน ความเลือดร้อนของเด็กวัยหนุ่มไม่ยอมให้ใครมาอวดดี จึงขาดสติขาดความไตร่ตรองมีแต่ความโกรธ และความประมาททำให้ชายหนุ่มเร่งความเร็ว จะรีบติดตามผ่านไปตัดหน้าเพื่อแก้ลำ แต่บังเอิญมีรถบรรทุกคันใหญ่วิ่งกันทางอยู่ข้างหน้า ชายหนุ่มจะเร่งขึ้นหน้า ก็ไม่ได้เพิ่มความโกรธความเจ็บใจมากขึ้นทั้งที่รถตัดหน้าขับเร็วอย่างไม่คิดชีวิต จึงทิ้งระยะห่างไกลลิบลับจนมองไม่เห็นหลัง เมื่อไม่สามารถที่จะติดตามไปทันชายหนุ่มก็ต้องเพลาความเร็วลงได้ แต่บ่นด่าไปตามเรื่องแต่แล้วเหตุการณ์ที่ไม่เคยนึกไม่เคยฝันก็เกิดขึ้น เพราะมีรถยนต์คันหนึ่งวิ่งไล่หลังมาทันก็ปาดหน้ารถชายหนุ่มบังคับให้หยุดจอดข้างถนน แล้วรถคันนั้นก็จอดขนาบข้าง มีสิบตำรวจรีบเปิดประตูข้างคนขับออกมา และประตูหลังก็มีชายเปิดออกมา ๒ คน ชายผู้หนึ่งออกมาชี้หน้าชายหนุ่มยันกับตำรวจพลางพูดว่า "รถคันนี้แหละครับขับรถชนน้องชายผมแล้วขับหนี ผมจำได้แน่ไม่ผิดตัว ไม่เชื่อหมู่ถามคุณคนนี้ดูซิครับบ้านแกอยู่แถวนั้นผมไม่เคยรู้จักมาก่อน เวลารถคันนี้ชนน้องชายผม คุณคนนี้แกยืนอยู่ข้างถนนเห็นเหตุการณ์หมด แกก็ยินดีเป็นพยานให้"

ชายหนุ่มตกใจงงเรื่องเหตุการณ์เกิดขึ้นอย่างไม่รู้ตัว นึกรู้ว่าตัวกำลังจะเข้าตาจนนึกถึงรถคันที่วิ่งแซงขึ้นอย่างไม่คิดชีวิตคันนั้น ก็นึกและจำได้ว่าเป็นรถชนิดเดียวกันและสีเดียวกับรถคันที่ชายหนุ่มขับ เพียงแต่ไม่เห็นคนขับว่า จะเหมือนหรือคล้ายกับตัวหรือไม่เท่านั้นเหตุการณ์มันสมเหตุสมผล แล้วจะมีใครเล่าจะเป็นพยาน เพื่อหักล้างหลักฐานของผู้เป็นโจทก์กล่าวหา เพราะตนขับมาคนเดียวรู้ตัวว่าเข้าชะตาร้ายที่สุด ฝ่ายเจ้าหน้าที่ตำรวจ ก็คุมตัวชายหนุ่มพร้อมทั้งรถตกเป็นผู้ต้องหาฐานขับรถชนคนตายด้วยความประมาท เรื่องนี้ได้แพ้ในศาลคดีอาญาแล้ว เพราะจำนนต่อหลักฐานที่โจทก์อ้างขึ้น ฝ่ายพ่อของผู้ตายจึงได้ฟ้องคดีแพ่งเรียกค่าเสียหายและค่าเลี้ยงดูตัวพ่อและลูกของผู้ตาย ซึ่งยังเยาว์วัยจากเจ้าของรถผู้เป็นพี่ชายของคนขับ ฝ่ายจำเลยได้มาหาผมเพื่อให้ช่วยว่าคดีนี้ เมื่อผมให้ฝ่ายจำเลยเล่าความจริงให้ฟังแล้วได้พิจารณาก็เศร้าใจ เพราะบางครั้งเหตุผล และสิ่งแวดล้อมมีหลักฐานพอที่จะมัดจำเลยต้องชดใช้หนี้กรรมที่ตนไม่ได้ก่อขึ้น นี่ก็เห็นจะเข้าไปในเรื่องเคราะห์หามยามร้าย กฎหมายก็ต้องเป็นกฎหมาย ตุลาการท่านก็ต้องตัดสินไปตามตัวบท เมื่อแวดล้อมไปด้วยหลักฐาน ผมเห็น

รูปคดีแล้วก็รู้สึกว่าอาการหนักมาก ถ้าเป็นโรคก็ชนิดหมอไม่รับผมจึงให้ความเห็นกับจำเลยว่า ควรจะไปหาฝ่ายโจทก์และพามาพบปะเพื่อจะประนีประนอมกันเสีย อย่าให้ถึงโรงถึงศาลเลย และเราต้องเสียเงินบ้างเพียงให้หนักเป็นเบา ฝ่ายจำเลยก็ยินดีขอเพียงแต่อย่าให้เสียมากเป็นจำนวนแสน และขอให้น้องชายซึ่งกำลังศึกษาเล่าเรียนอย่าต้องติดคุกให้เสียอนาคต ตกลงเราก็นัดฝ่ายโจทก์ซึ่งมีบิดาของผู้ตายพี่ชายและทนายได้พบกันที่สำนักงานผม เมื่อผมได้ทักทายปราศรัยสนทนากันแล้วก็เล่าความจริงให้ฟัง เพื่อให้เห็นความบริสุทธิ์ของฝ่ายจำเลยไม่ผิด ขอความเห็นใจ ก็รู้สึกว่าทนายโจทก์เฉพาะคดีนี้เป็นคนดี เห็นใจปล่อยให้เราได้สนทนากันตามลำพัง ส่วนพ่อผู้ตายนั้นมีอายุมากแล้ว เมื่อพิจารณาดูเข้าใจว่า คงจะไม่รู้เรื่องการฟ้องร้องครั้งนี้มากนัก แรงดันครั้งนี้อยู่ที่พี่ชายของคนตายท่าทางเป็นนักเลงเก่า ซึ่งเสียงแข็งยืนกระต่ายขาเดียว ไม่ยอมใด ๆ ทั้งสิ้น ผมรู้สึกว่าขืนพูดกับพี่ชายคงไม่เกิดผลขึ้น จึงได้พยายามเจาะจงพูดกับพ่อของผู้ตาย รู้สึกว่าจะมีหวังมากกว่า แม้ว่าเราจะพูดกันกับพ่อของผู้ตายฐานโจทก์ พี่ชายของผู้ตายก็อดที่จะคอยสอดแทรกร้องเตือนพ่อไม่ให้ตกลงใด ๆ เมื่อไม่ได้ครบตามจำนวนที่เรียกร้องตามฟ้องตอนหนึ่งพ่อของผู้ตายพูดออกมาว่า

"เรื่องนี้ผมเองก็ไม่ค่อยรู้เรื่องอะไรมากนัก หากเป็นที่ลูกชายคนโตของผม กับทางตำรวจเขาจะเอาเรื่อง ส่วนผมก็ขอเพียงได้เงินบ้าง เพื่อเอาไปเลี้ยงหลานอีกสองคนที่เป็นกำพร้าเมื่อพ่อมันตายก็ลำบาก" ผมเห็นได้จังหวะก็เลยพูดขึ้นว่า

"เรื่องนี้พ่อลุงก็รู้แล้วว่า คนที่ถูกกล่าวหานั้นเป็นคนบริสุทธิ์จริง ๆ ไม่มีความผิด แต่เป็นคนเคราะห์ร้ายต้องจนต่อเหตุผลหลักฐาน ต้องรับบาปที่ตัวเองไม่ได้ก่อขึ้นใช่ไหม ? ผมก็สงสารพ่อลุงเหมือนกัน ลูกชายตายทั้งคน และยังทิ้งหลานไว้ให้ดูอีก ๒ คน แม่ก็ไม่รู้ว่าหนีไปไหน ผมอยากจะให้ฝ่ายจำเลยเขายอมรับบาปจ่ายเงินให้พ่อลุงสักสองหมื่นยกเลิกคดีเสีย คิดว่าพ่อลุงคงจะเห็นใจคนที่ไม่มีความผิดเลย แต่ต้องจ่ายเงินตั้งสองหมื่น เมื่อนึกถึงอกเขามาเป็นอกเราบ้างจะมีความรู้สึกอย่างไร พ่อลุงก็คงมีศีลมีธรรม อายุบ่านนี้ลองคิดดูซิครับ ไม่ควรจะให้เรื่องยืดยาวออกไปไม่รู้จักจบสิ้น" เสียงลูกชายคนโตร้องบอกพ่อเปรย ๆ ออกมาอย่างไม่พอใจว่า

"พ่อกลับเถิด ไม่ต้องพูดอะไรอีกแล้ว เสียเวลาเปล่า ๆ ตกลงอะไรกันไม่ได้ กลับเถิดพ่อ เอาไว้เป็นหน้าที่ของศาลชี้ขาดดีกว่า" ผมทำใจเย็นพยายามอธิบายพูดกับผู้เป็นพ่อให้เข้าใจเห็นผิดเห็นถูก ไม่ฟังเสียงและไม่สนใจว่า ลูกชายของแกจะพูดอะไรที่ไม่ถูกหูถูกใจ แสดงกิริยาแข็งกระด้างไม่เป็นมิตรตลอดเวลา ตั้งแต่ย่างเข้ามาในสำนักงานของเราด้วยหน้าตาถมึงทึง ไม่สุภาพ พูดจาไม่มีหางเสียงผิดกับผู้พ่อ ซึ่งมีอายุยังค่อยฟังเหตุผลอยู่บ้าง ที่สุดผมเห็นว่าไม่มีทางจะตกลงกันได้ เพราะฝ่ายโจทก์เขาอาศัยคำพิพากษาคดีอาญามาฟ้อง จึงได้เปรียบ ยังเหลืออยู่ทางเดียวเป็นทางสุดท้าย พยายามให้แกรู้ซึ้งถึง "กฎแห่งกรรม" ชี้แจงถึงบุญบาปคำนึงถึงศีลธรรมให้ละความโลภให้ก่อสร้างความดีเป็นกุศลผมต้องเอาธรรมเข้าช่วยให้เกิดความรู้สึก จะได้ผลหรือไม่ก็เพียงความหวังเป็นผลสุดท้าย และต่อเติมว่า "ผมและพ่อลุงเราต่างก็อยู่ในพระพุทธศาสนา เทิดทูนพระมหากษัตริย์ชาติไทยองค์เดียวกัน ถ้าเราก่อกรรมอันใดเราย่อมหนีกรรมนั้นไม่พ้น ใครจะทำอะไรจะดีหรือชั่วย่อมเป็นกรรมติดตามไปสนอง ทั้งในชาตินี้และชาติหน้า เรื่องนี้พ่อลุงก็รู้อย่างดีแก่ใจแล้วว่า ฝ่ายจำเลยเป็นผู้บริสุทธิ์ ไม่ได้ทำผิดดังข้อกล่าวหาของโจทก์ แล้วพ่อลุงจะใจร้ายใจดำสร้างเวรสร้างกรรมตั้งใจให้คนบริสุทธิ์รับโทษเช่นนี้ ไม่เป็นการก่อเวรกรรมขึ้นเพื่อเห็นแก่ตัวหรือ พ่อลุงอายุก็มากแล้วจะสร้างเวรสร้างกรรมไปถึงไหน สร้างทำไมอีก ถ้าเรียกร้องเอามาก ๆ แทบหมดตัวจนเขาไม่มีจะให้ ต้องกู้หนี้ยืมสินมาให้พ่อลุงจะต้องมีบาปกรรมหนักยิ่งขึ้นอีก ที่ทำให้คนบริสุทธิ์ไม่มีความผิด ต้องได้รับความทุกข์ยากลำบากทรมานจิตใจ การที่เขาสละให้สองหมื่นนี้ เขาก็ต้องเสียสละเลือดเนื้อและเวลาที่เขาอุตส่าห์ตั้งหน้าหามาด้วยความยากลำบากด้วยน้ำพักน้ำแรง ต้องรับเคราะห์เสียให้ทั้งที่ไม่ใช่ความผิดของเขา ส่วนคนผิดนั้นแม้จะลอยนวลหนีมือกฎหมายไปได้ แต่ก็หนีกรรมตามสนองไม่พ้น ใครทำผิดก่อกรรมไว้แล้ว กรรมนั้นจะตามสนองวันหนึ่งข้างหน้าไม่ช้าก็เร็ว ฉะนั้นพ่อลุงยังจะสร้างกรรมทั้ง ๆ ที่รู้ว่าจะให้คนบริสุทธิ์ต้องรับโทษ แล้วแถมจะเรียกร้องเงินเขาเป็นแสน ๆ เช่นนี้ พ่อลุงไม่กลัวกรรมจะตามสนองหรือ ?" เมื่อพูดเช่นนี้ทำให้พ่อลุงหยุดคิดจิตใจอ่อนลง รู้สึกตัวเห็นจริงเห็นจังในเรื่องกรรม แต่รู้สึกว่าไม่มีอำนาจในคดีนี้เพียงแต่เป็นหุ่นให้ลูกชายคนโตเชิดเท่านั้น ทำให้ผมเห็นใจเมื่อแกพูดว่า "ผมเองเมื่อคุณพูดถึงเรื่องกรรมนั้นผมก็เห็นจริง ผมเชื่อในเรื่องกรรมมีจริง เพราะเคยเห็นตัวอย่างเกิดขึ้นมาแล้ว

พูดถึงใจของผมอายุก็มากแล้ว ไม่อยากก่อกรรมก่อเวรเป็นบาปติดตัวไป ผมเห็นด้วยกับคุณ ผมอยากจะตกลงกับคุณและพอใจที่คุณเสนอ พอได้เงินเลี้ยงหลานๆ กำพร้า ๒ คนก็พอใจแล้ว เมื่อลูกชายผมยังไม่ตายมันก็มีอาชีพขับรถรายได้ก็ไม่มากนัก มันก็คอยจุนเจือผมและลูกของมัน เมื่อคุณพูดถึง "กรรมตามสนอง" ผมก็คิดได้ไม่อยากก่อเวรต่อไป แต่จนใจเรื่องลูกชายคนโต เป็นเจ้ากี้เจ้าการ ถ้าเขาเห็นด้วยกับผมเรื่องนี้ก็ยุติลงผมไม่ต้องการเวรกรรมที่จะติดตัวไป ที่คุณบอกว่าฝ่ายจำเลยเป็นผู้บริสุทธิ์ไม่มีความผิด ผมก็เชื่อตามคุณ แต่เหตุผลหลักฐานชั้นต้นมันแวดล้อม เพราะเป็นบาปกับเคราะห์ คนเราย่อมมีเคราะห์ดีเคราะห์ร้ายเป็นธรรมดา ผมก็เห็นจริงอย่างที่คุณว่า" เสียงพ่อลุงแกพูดอ่อนลงอย่างเห็นถูกเห็นผิดแจ้งชัดแล้ว ส่วนลูกชายคนโตที่คอยก่อกวนขัดขวางไม่ให้เราเจรจากันได้สะดวกนั้น บัดนี้นิ่งเงียบไม่ใช้เสียงก่อกวนอะไร แม้ว่าชายผู้พ่อจะพูดจาเห็นด้วยกับผม ลูกชายก็ไม่แสดงขัดขวางเหมือนเมื่อเจรจากันตอนต้น ๆ ซึ่งเคยนึกว่าเรื่องนี้คงไม่หวังจะตกลงกันได้ เพราะเสียงที่แข็งกล้าของลูกชายคนโตของพ่อลุงเป็นต้นเหตุ แต่ผมก็พยายามให้ถึงที่สุด เมื่อพ่อลุงเห็นจริงจัง จิตใจอ่อนลงและเจ้าลูกชายก็เงียบสงบลง ผมก็รู้สึกโชคเข้าข้างผมบ้างเพราะอาศัยธรรมนำทาง ความหวังก็ค่อย ๆ เห็นแสงเพราะศีลธรรมได้เข้าไปถึงจิต ที่สุดเจ้าลูกชายก็เข้าไปกระซิบที่หูพ่อและพยักหน้ากับทนายความของแก พ่อลุงก็หันมาพูดกับผมว่า

"ผมขอเวลาปรึกษากันหน่อยว่าควรจะทำอย่างไรดี ขอเวลาหารือกันครู่หนึ่งก่อนจะตอบคำเสนอ" ผมรู้สึกว่าบรรยากาศได้แจ่มใสขึ้นบ้างแล้ว แต่หวังผลอะไรแน่นอนยังไม่ได้คิดว่าอย่างน้อยก็คงจะมีการต่อรองลดลงบ้าง ฝ่ายเราเพิ่มบ้างคงจะตกลงในทำนองนี้แล้วผมก็ให้ห้องเขาใช้กันโดยลำพัง ผมคอยอยู่ภายนอกกับจำเลยสักครู่ใหญ่ แล้วฝ่ายโจทก์ทั้งสามก็เดินยิ้มอย่างสบายใจออกมาบอกผมว่า "เราได้ตกลงกันแล้ว ยอมรับเงินสองหมื่นที่คุณและฝ่ายจำเลยเสนอแล้วครับ แล้วขอให้ฝ่ายคุณอโหสิกรรมให้พวกผมด้วย เงินที่จ่ายให้นี้ขอให้นึกว่าบริจาคทำบุญเลี้ยงลูกกำพร้านัยน์ตาดำ ๆ เถิดครับ"

ผมกับฝ่ายจำเลยต่างก็มีความตื่นเต้นตื้นตันใจน้ำตาแทบจะไหลออกมา นี่เป็นอานุภาพของธรรมจูงใจเข้าถึงศีลธรรม เพราะไม่นึกว่าเหตุการณ์จะลงเอยอย่างเรียบร้อยง่ายดายเช่นนี้ทั้งมองดูเจ้าลูกชายคนโตของโจทก์ ก็เปลี่ยนแปลงจากความมึนตึงมายิ้มแย้มเป็นกัน

เองมากขึ้น หมดความสนใจกัน ที่สุดเราก็สนทนาเข้ากันได้ เมื่อตกลงสัญญาเรียบร้อยแล้ว จึงทำให้ผมอยากรู้ว่าฝ่ายโจทก์คิดอย่างไร จึงเป็นเหตุเปลี่ยนแปลงจากการที่มองไม่เห็นว่าจะตกลงกันได้โดยเรียบร้อย ที่สุดก็ทราบได้จากปากคำของลูกชายคนโตของโจทก์ ซึ่งเป็นพี่ชายของคนตายนั้นได้บอกว่า "เมื่อก่อนผมก็ตั้งใจว่าจะไม่ยอมตกลงใดๆ ทั้งสิ้น นอกจากเท่าที่ได้เสนอไว้แล้วเท่านั้น และตั้งใจไว้อย่างเข้มแข็งเด็ดขาด แต่เมื่อผมได้ยินคำพูดของคุณ ได้ฟังเรื่องกรรมแล้ว ทำให้เกิดความหวั่นไหวหวาดกลัวเรื่องกรรมขึ้นมาทันทีเพราะเท่าที่คุณพูดว่า "กรรมผู้ใดทำขึ้น ต่อไปกรรมนั้นจะต้องตามสนองเช่นเดียวกัน" ทำให้แทงใจดำผมเมื่อนึกถึงน้องชายของคนที่ถูกรถชนตายก็เคยขับรถชนคนตายมาแล้ว เวลานั้นผมก็นั่งรถไปด้วย เห็นเหตุการณ์ที่ชนได้อย่างชัดเจนติดหูติดตา ถึงรูปร่างท่าทางของชายเคราะห์ร้ายผู้นั้นกระเด็นห่างจากถนนไปล้มลง เราหยุดรถดูเพียงระยะสั้น ๆ เห็นกิริยาท่าทางดิ้นรนทุกข์ทรมานของคนกำลังชักดิ้นชักงอไปมา บังเอิญเวลานั้นบนท้องถนนไม่มีคน เป็นเวลากลางคืนและทางเปลี่ยว ผมจึงตกใจเร่งให้น้องชายดับไฟหน้ารถ แล้วรีบขับรถหนีไปเร็วก่อนตำรวจจะมาถึง น้องชายผมได้สติหายตกใจจึงเร่งความเร็วขับรถหนี และที่สุดก็รอดตัวตลอดมา เพราะไม่มีใครรู้ใครสงสัยว่ารถเราได้ชนคนตาย แม้แต่พ่อผมก็ไม่รู้เรื่อง เหตุการณ์ได้เกิดเกือบสองปีแล้ว เมื่อพูดถึงเรื่อง "กรรมตามสนอง" ทำให้ผมนึกถึงน้องชายของผมซึ่งกำลังจะข้ามถนนพร้อมกับผม เรายังล้อกันเล่นว่า "เฮ้ย เอ็งข้ามถนนระวังตัวดี ๆ นะ รถจะชน" ผมพูดอย่างไม่ทันคิด เพราะเราอยู่กันสองคนกำลังจะข้ามถนน มิได้มีความหมายอะไรนัก เป็นแต่เพียงคะนองปากล้อเล่นเท่านั้น แต่น้องชายผมมันตกใจสะดุ้งตื่นเต้น พูดว่า "พี่เอาอะไรมาพูดก็ไม่รู้ ผมนึกถึงเรื่องนี้ทีไรอดที่จะหวาดกลัวไม่ได้ ตลอดเวลาผมไม่สบายใจเลย นึกถึงแต่คนที่ผมชนนั้นทำให้ผมเห็นภาพมันทรมานใจผมมากเหมือนนรกในใจ ทีหน้าทีหลังพี่อย่าเอาเรื่องนี้มาพูดเล่นเป็นอันขาดผมขอเสียที ผมกลัวจริง ๆ" เรากำลังมัวแต่พูดกันเพลิน ทันใดนั้นรถวิ่งชนเอาน้องผมกระเด็นออกไปฟุบอยู่กลางถนน ผมตกใจตกตะลึงใจหายหมด เพราะไม่เคยนึกฝันและกำลังพูดกันไม่ทันขาดคำ น้องผมเดินไม่ห่างจากผมมากนัก สิ่งที่ผมจำได้ติดหูติดตา ก็เพราะน้องชายของผมเมื่อเวลาถูกรถชนนั้นท่าทางปากคอบิดเบี้ยวเพราะเจ็บปวด แอ่นตัวชักตาตั้งดิ้นรนมีท่าทางไม่ผิดกับชายผู้ที่ถูกน้องชายผมขับรถชนตายเลย เมื่อผมได้สติหายตกตะลึง

เสียงประชาชนโจษกันเซ็งแซ่ว่ารถชนคนตาย ผมนึกโกรธอ้ายคนขับรถชนฆ่าน้องชายผม ผมจัดแจงเรียกหาตำรวจขอร้องให้คนไปตามตำรวจ แต่แล้วไม่ช้าตำรวจก็มาถึง ๒ นาย มาตรวจดูคนเจ็บว่าจะรีบนำไปส่งโรงพยาบาลด่วน เมื่อตำรวจได้ตรวจดูก็บอกว่าตายเสียแล้ว ผมเสียใจมาก บอกว่าต้องรีบติดตามไปด่วนผมจำสีรถได้ พอดีมีรถเก๋งใหญ่ผ่านมา เราขอความช่วยเหลือขับติดตามรถที่ชนคน คิดว่ายังไปได้ไม่ไกลนัก รถคันนั้นคนขับก็เป็นคนดีช่วยเหลือด้วยความเต็มใจ รีบเปิดประตูให้ตำรวจนั่งข้างหน้า ให้ผมเข้าไปนั่งข้างหลัง และบังเอิญมีชาวบ้านที่เห็นเหตุการณ์อยู่แถวนั้นขอติดตามไปเป็นพยานด้วย เพื่อจะได้ช่วยกันชี้รถคันรีบหนีได้ถูกต้อง คนขับใจดีจึงรีบขับออกติดตามโดยเร็วที่สุดก็ไปทันรถจำเลย เพราะเป็นสีเดียวกันกำลังวิ่งเร็ว แต่ถูกรถบรรทุกกันทางไว้ขึ้นหน้าไม่ได้ รถเราจึงไปทันส่วนเบอร์รถนั้นผมจำไม่ได้ แต่จำสีรถได้คิดว่าคงไม่ผิด เพราะความโกรธเห็นน้องชายตาย ผมจึงขอให้คนไปด้วยเป็นพยานรู้เห็นยืนยันว่าเป็นรถคันเดียวกันกับรถที่ชนน้องชาย ทั้งที่ผมเองก็ไม่แน่ใจ และเมื่อทราบจากคุณว่า ไม่ใช่จำเลยที่ขับรถชนน้องชายผมตาย แต่เมื่อผมเสียเงินค่าทำศพ ค่าวิ่งเต้นฟ้องร้องและค่าทนายไปมาก ผมจึงจำเป็นให้พ่อฟ้องคดีแพ่งตามที่ทนายแนะนำ แต่ความจริงผมก็สงสัยอยู่ในใจว่าฟ้องผิดตัว แต่ก็ไม่ได้แจ้งให้ใครทราบ นี่แหละครับ แรกผมก็จะไม่ยอมอ่อนข้อให้ เพราะความเรื่องนี้ฝ่ายผมต้องชนะแน่ แต่เมื่อได้ยินว่า "กรรมตามสนอง" ผมนึกได้ก็กลัวกรรมเพราะเคยพบมาแล้วจึงได้บอกให้พ่อผมตกลง เพราะผมก็เชื่อว่ากรรมจะตามสนองในวันหนึ่งข้างหน้า เพราะผมเองก็เห็นภาพน้องกำลังสิ้นใจกับตาว่าเป็นกรรมตามสนองแน่ไม่ผิด นี่แหละครับเป็นต้นเหตุให้ผมสำนึกผิดขึ้นมาได้ตกลงกับพ่อยอมรับข้อเสนอของคุณ ไม่อยากให้กรรมติดตามผมหรือคุณพ่อไปด้วย และยินดีจะไปแถลงความจริงในศาลอุทธรณ์เกี่ยวกับคดีอาญาให้ด้วย

เมื่อผมได้ยินพี่ชายของผู้ตายได้เปิดอกพูดเช่นนั้น ผมกล่าวขอบคุณที่แกเป็นคนกล้ารับกับความจริง คิดว่าหากทุกคนกลัวบาปกลัวเวรกลัวกรรมแล้ว เหตุการณ์ร้ายที่เกิดขึ้นทุกวันนี้ก็คงจะลดน้อยลง โรงศาลก็คงไม่มีคดีแน่นเหลือมือ ความแต่ละเรื่องก็คงจะไม่ใช้เวลาแรมๆปี นี่แหละครับเรื่องนี้ก็ได้อาศัยธรรมชำระจิตใจ จึงเกิดผลประโยชน์ทั้งทางธรรมและ

ทางโลก เมื่อเรื่องตกลงสิ้นสุดลงเราทุกคนก็หันหน้าเข้าหากัน ต่างเห็นอกเห็นใจ แทนที่จะเป็นไม้เบื่อไม้เมาคอยคิดพยาบาทอาฆาตกันทำลายล้างกันต่อไปไม่มีวันสิ้นสุด เมื่อรู้ซึ้งทางธรรมแล้ว ก็รู้สึกตัวมองเห็นทุกข์ของตนและผู้อื่นว่าชีวิตนี้เป็นทุกข์ สมตามพระพุทธองค์ทรงสอนไว้จะทำให้เกิดมีศีลมีธรรมไม่คิดเบียดเบียนกัน โลกก็จะอยู่ด้วยความปกติสุข การแก่งแย่งชิงดีชิงเด่น มีความอิจฉาริษยาก็คงจะหมดไป ในที่สุดศีล ๕ ก็เข้ามาในจิตใจของมนุษย์เมื่อนั้นโลกก็จะเป็นแดนแห่งความสงบ ท่านผู้เป็นทนายใจดีกล่าวตอนท้ายว่า "ธรรมเข้าถึงที่ไหนที่นั่นก็จะมีแต่ความร่มเย็นเป็นสุข ในความสงบทั่วไป ความเห็นแก่ตัว ความโลภก็จะหมดไป โลกจะเกิดสันติก็อาศัยประชาชนชาวโลกเข้าถึงธรรม กรณีใดเกิดพิพาทกันขึ้น อาศัยธรรมเป็นสื่อตกลงปรองดองกันได้ ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายแพ้หรือชนะก็ดี จะไม่มีการโกรธแค้นก่อเวรพยาบาทกันต่อไป เพราะต่างก็มีความปีติยินดีด้วยกันทั้งสองฝ่าย ต่างก็เห็นอกเห็นใจเพราะเหตุธาตุแท้มนุษย์ที่เกิดมาก็ต้องรับทุกข์ด้วยกันตามธรรมชาติอยู่แล้ว ไม่มีใครหนีพ้นไปได้นอกจากปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอน ก็จะหลุดจากทุกข์ได้ แม้เรื่องนี้จะผ่านไปแล้ว พ่อลุงและลูกชายก็เลื่อมใสเคารพนับถือผมตลอดมา นี่ก็เป็นเพราะอำนาจของธรรมและศีลธรรมชักจูงจิตใจคนที่มืดมัวด้วยกิเลสหลงผิด ให้เกิดแสงสว่างของธรรมจูงจิตในทางที่ถูก ถ้าใครใช้สติปัญญาแล้วจึงจะเห็น"

ข้าพเจ้าผู้เขียนก็เห็นจริง และขอขอบคุณเพื่อนผู้เป็นทนายที่กรุณาเล่าเรื่องนี้ให้ฟังจะได้แผ่เป็นกุศลต่อๆกันไป ซ้ำยังมีใจคอกว้างขวางเลี้ยงอาหารพวกเราทุกคนในวันนั้นด้วย.

สวัสดี

ทางผิด

ท. เลียงพิบูลย์

ก่อนเข้าพรรษาไม่นานนัก ข้าพเจ้าได้ไปงานอุปสมบทที่วัดหนึ่งทางฝั่งธนบุรี เมื่อถึงวัดเป็นเวลาบ่าย ๑๓.๐๐ น. เห็นแขกที่มาในงานมากมายทั้งชายหญิงและเด็ก มีผู้ใหญ่หลายท่านที่ข้าพเจ้ารู้จักคุ้นเคยดี แต่ก็มิได้ทักให้ทั่วถึง เห็นเจ้าภาพกำลังยุ่งจัดขบวนนาค กำลังจะขึ้นบนบ่าคน เพื่อเดินเวียนรอบโบสถ์ ในมือนาคที่พนมอยู่นั้นมีดอกบัวและธูปเทียน พวกญาติมิตรสหายและพวกเด็กรุ่นสาว แต่งกายสวยงามต่างก็ถือสิ่งของที่จะนำไปถวายพระ เดินเป็นขบวนโห่ร้องตามประเพณีของการอุปสมบททั่ว ๆ ไป พวกญาติผู้ใหญ่และบิดามารดาของผู้อุปสมบท ต่างก็อุ้มและถือเครื่องอุปกรณ์ที่จำเป็นประกอบในการอุปสมบท เดินตามนาคไปด้วยใบหน้าอันอิ่มเอิบ แสดงออกถึงความสุขทางใจ พอเดินเวียนได้สามรอบก็พากันหยุดที่หน้าโบสถ์ ทำพิธีวันทาเสมา

เมื่อเสร็จแล้วพวกญาติ ๆ ส่วนมากเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ก็อยากให้นาคจูงเข้าโบสถ์ เนื่องด้วยญาติมีมากด้วยกัน ลำพังสองมือสองแขนของนาค คงไม่สามารถจะจูงให้ทั่วถึงกันได้ จึงมีผู้อาวุโสแนะนำให้ใช้ผ้าขาวม้า ให้นาคจับชายไว้ข้างหนึ่ง แล้วก็ปล่อยให้ญาติจับมือและเกาะไว้คนละมือ แล้วนาคก็ฉุดผ้าจูงญาติเข้าไปในโบสถ์ สังเกตดูเห็นญาติ ๆ ของนาคต่างก็หน้าตาชุ่มชื่น คงจะปลาบปลื้มปีติยินดีที่ได้ร่วมประกอบบุญกุศลครั้งนี้ บางท่านเห็นน้ำตาไหลออกมาด้วยความดีใจที่ได้เห็นบุตรหลานของตนได้อุปสมบทจะได้ห่มผ้ากาสาวพัตรเป็นสาวกขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า การอิ่มบุญอิ่มกุศลเช่นนี้ ในชีวิตของท่านเข้าใจว่าคงไม่มีมากครั้งนัก เมื่อเห็นแล้วข้าพเจ้าก็พลอยปีติยินดีไปด้วย ทำให้หวนไปนึกถึงเมื่อครั้งสมัยข้าพเจ้ายังเป็นเด็ก แม้ว่าในสมัยนั้นบ้านเมืองยังไม่เจริญเหมือนเดี๋ยวนี้ เมื่อจะพูดถึงจิตใจที่เข้าถึงบุญกุศลแล้วเทียบกันไม่ได้ คนสมัยก่อนจิตใจมีศีลธรรม และคุณธรรมสูงมากกว่าปัจจุบันนี้

ครั้งนั้นข้าพเจ้าเห็นผู้ใหญ่ไปทำบุญทำทานสร้างบุญกุศลใด ๆ ก็ดี เมื่อกลับบ้านก็พกเอาความอิ่มอกอิ่มใจในกุศลทานที่ตนได้บำเพ็ญกลับมาด้วย แม้เดินมาในระหว่างทาง ถ้าเห็นเศษกระเบื้องแตกหรือเศษแก้วแตก ก็จะก้มลงเก็บทิ้งไปให้พ้นทางเดิน เพื่อไม่ให้เป็นอันตรายแก่ผู้อื่นภายหลัง และก่อนที่จะถึงบ้าน เมื่อพบปะผู้ที่รู้จักก็จะร้องบอกแบ่งผลแผ่ส่วนบุญให้ ได้ไปทำบุญกุศลอันใดมาก็บอกให้ทราบ บางทีก็แวะบอกตามบ้านผู้ที่รู้จักคุ้นเคยนับถือ จะเป็นลุงเป็นป้าเป็นตาเป็นยาย พอพบหน้าก็ยกมือพนมขึ้นเหนือหัว พร้อมกับพูดว่า

"วันนี้ฉันเอาบุญมาฝาก ได้ไปทำบุญ . . ."

เมื่อผู้ได้ยินก็ยกมือขึ้นพนมเหนือหัว ด้วยหน้าตายิ้มแย้ม พร้อมกับพูดว่า

"โมทนาสาธุ"

คล้ายกับว่าได้รับส่วนบุญกุศล เป็นตัวเป็นตนไว้ในใจ พาให้อิ่มเอิบในบุญกุศลด้วยความสบายใจพาให้ . . . สบายใจ แม้ตัวข้าพเจ้าเอง เมื่อนึกถึงอดีตที่ผ่านพ้นมาแล้วก็อดนึกถึงภาพและบรรยากาศเก่า ๆ ที่เห็นคนสมัยนั้นหน้าตายิ้มแย้มเข้าหากัน แม้ว่าข้าพเจ้าไม่เคยรู้จักผู้ใหญ่ เมื่อพบท่านก็เรียกข้าพเจ้าว่าลูกหลานได้เต็มปาก จากความมีจิตใจดีพร้อม ทั้งเมตตากรุณาของคนในสมัยนั้น เมื่อหวนไปนึกถึงสมัยเก่า ๆ แล้วทำให้จิตใจข้าพเจ้าสบายขึ้น ข้าพเจ้ายังจำคำของผู้เฒ่าท่านพูดว่า

"หลานเอ๋ย . . . ต่อไปข้างหน้า ถ้าคนเหินห่างจากศาสนา ศีลธรรมก็จะหายาก คนก็จะมีจิตใจเหี้ยมโหดขึ้น การฆ่าฟันกันก็เป็นธรรมดา ลืมเรื่องบุญบาป ศาสนาจะเรียวลง"

ในงานอุปสมบทวันนั้น ข้าพเจ้าได้พบเพื่อนรุ่นพี่ผู้หนึ่งซึ่งมาร่วมในงานกุศลนี้ด้วย ข้าพเจ้ามีความดีใจมาก เพราะเราไม่ได้พบกันมานาน และข้าพเจ้าก็มีความเคารพรักใคร่นับถือท่านผู้นี้มาก ข้าพเจ้าเคยเคารพท่านผู้นี้เหมือนพี่ชายแท้ ๆ เพราะเคยคอยตักเตือนไม่ให้เห็นผิดเป็นชอบ คอยชี้แจงเหตุผลชั่วและดีให้ฟัง ข้าพเจ้าจึงเรียกท่านผู้นี้ว่า "คุณพี่" ตลอดมา

เวลานี้คุณพี่มีหลักฐานอยู่ฝั่งธนบุรี เมื่อมีอายุแล้วเราต่างก็เป็นผู้ใหญ่ เรามีอาชีพคนละทาง คุณพี่เข้ารับราชการ ได้ประสบชีวิตรุ่งเรืองราบรื่นตลอดมา ส่วนข้าพเจ้าทำงาน

เกี่ยวกับการค้า ภาระกิจที่ต้องรับผิดชอบตามหน้าที่มากขึ้น เราก็ไม่ค่อยมีโอกาสพบกันบ่อยเหมือนเมื่อวัยรุ่น แต่ความรักใคร่สนิทสนมก็มิได้เลือนไป แต่เมื่อเราพบกันครั้งไร ก็มีเรื่องสนุกสนานมาเล่าสู่กันฟัง ไม่รู้เบื่อที่เป็นคติและที่ขบขัน

ข้าพเจ้าเป็นผู้ชอบฟังมากกว่า การรับราชการของท่านเป็นที่ไว้วางใจของผู้บังคับบัญชา และเป็นที่เคารพนับถือของผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชา ประวัติของท่านขาวสะอาด ภายหลังสุขภาพของท่านไม่ค่อยจะสมบูรณ์จึงขอลาออกเพื่อรับบำนาญ การออกจากราชการมาพักอยู่บ้าน ไม่ได้ทำอะไรเลย เป็นการทรมานจิตใจสำหรับผู้เคยทำงานประจำมาแล้ว ฉะนั้นท่านจึงหันมาทางการค้าและมีโอกาสเดินทางไปต่างจังหวัด เป็นความประสงค์เพื่ออยากให้สุขภาพดีขึ้น และไม่อยากจะนั่งทำงานจำเจอยู่กับที่ ภายหลังสุขภาพดีขึ้นและอายุก็มาก ทั้งทรัพย์สินก็มีพอจะเลี้ยงชีพตลอดไปได้โดยไม่เดือดร้อน จึงได้พักงานหาเวลาศึกษาธรรม เพื่อหาทางสงบและความสุขทางใจในบั้นปลายแห่งชีวิต

คุณพี่เป็นคนใจบุญอยู่ในศีลธรรม เคยมีผู้อยากอุปสมบทหากแต่ขัดสน คุณพี่ก็สงเคราะห์ให้เป็นองค์พระตามความประสงค์หลายองค์มาแล้ว และยังอุปการะตลอดเวลาจำพรรษา ชีวิตของท่านเป็นตัวอย่างที่ดีผู้หนึ่งที่ข้าพเจ้าเคยเห็นมา เมื่อได้พบคุณพี่ในที่นี้ ข้าพเจ้าถือว่าเป็นศิริมงคลและเป็นลาภทางใจเป็นกุศลอย่างหนึ่ง

เมื่อเราได้ทักทายปราศัยกันด้วยความปีติยินดี ซึ่งนาน ๆ จะได้พบกัน แสดงความดีใจออกมาอย่างซาบซึ้งแล้ว เราก็พากันไปหาที่สงบ เพราะที่ในโบสถ์มีผู้คนเข้าไปนั่งเต็มหมด ถ้าเราจะแทรกเข้าไปก็คงไม่มีโอกาสได้สนทนากันตามลำพัง และได้ทราบว่า ท่านผู้เป็นองค์อุปัชฌาย์ในการบวชครั้งนี้ก็ยังมาไม่ถึง เพราะท่านติดงานบวชหลายวัดด้วยกัน ฉะนั้นเราจึงมีเวลาสนทนากันอีกนานกว่านาคจะบวชเป็นองค์พระ

เมื่อหาที่สงบนอกโบสถ์ได้แห่งหนึ่ง แล้วพวกเจ้าภาพก็ช่วยกันยกเก้าอี้และโต๊ะวางน้ำร้อนน้ำเย็นมาให้ เมื่อนั่งเรียบร้อยต่างก็ถามถึงทุกข์สุข และกิจกรรมตามธรรมดา แล้วหลังจากนั้น คุณพี่ก็เอ่ยขึ้นว่า

"พี่เคยได้รับหนังสือเล่มหนึ่งเรื่อง ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณพระพินิจกลกาล ที่วัดเครือวัลย์วรวิหาร ธนบุรี (ตอนนี้ข้าพเจ้านึกตำหนิ

ตัวเองที่ไม่เคยส่งหนังสือให้คุณพี่เลย นึกไปว่าคนที่เข้าวัดเรียนธรรมแล้วไม่สนใจ) เมื่อพี่ได้อ่านแล้วรู้สึกว่าเป็นคติดี และทราบว่าเธอเป็นผู้เขียน เมื่อได้อ่านคำนำของท่านเจ้าคุณธรรมจินดาภรณ์ ท่านได้กล่าวชมไว้เป็นหนังสือที่มีเรื่องคติธรรมดี ท่านได้บอกว่าเป็นหนังสือที่แพร่หลายเป็นประวัติกาณ์แห่งยุคนี้ พี่เห็นด้วยกับท่านเจ้าคุณในเรื่องคติธรรม เพราะว่าถ้าเด็ก ๆ ได้อ่านแล้วคงจะได้แบบอย่างที่ดี ธรรมดานิสัยเด็กทั่ว ๆ ไป มักชอบเลียนแบบผู้ใหญ่ ท่านเจ้าคุณยังได้เขียนคำชวนเชิญว่า หากผู้ใดมีเรื่องที่เกิดขึ้นในชีวิตเป็นคติธรรม ขอให้บันทึกส่งไปให้เธอ หรือส่งตรงไปยังท่านที่วัดราชบพิตรก็ได้ เพื่อจะได้รวบรวมพิมพ์ขึ้นต่อไป พี่คิดว่าเรื่องเก่า ๆ ที่เป็นคติของพี่ก็มีอยู่บ้าง จึงอยากให้เธอพิจารณาดูหากสนใจก็เอาไปเรียบเรียงเอง”

ข้าพเจ้ารีบตอบทันทีว่า “เรื่องของคุณพี่ผมสนใจมาก เชื่อแน่ว่ามีคติธรรมสูง”

คุณพี่ยิ้มอย่างอารมณ์ดี พูดว่า

“เธออย่าด่วนแน่ใจให้มากนัก อาจผิดหวังก็ได้”

ข้าพเจ้าบอกว่า “ผมแน่ใจว่าไม่ผิดหวังเพราะว่าคุณพี่เคยแนะนำผมในทางดีมาแล้ว และคราวนี้อยากจะขอความเห็นแนะนำจากคุณพี่ว่า สมัยนี้เยาวชนเกเรมีมากขึ้น และมีจิตเหี้ยมโหด มีเรื่องเล็กน้อยก็ถึงกับฆ่าถึงแก่ความตายก็มากมาย รุนแรงกว่าเมื่อครั้งสมัยเราเป็นเด็กมาก นักเลงสมัยก่อนการฆ่าฟันถึงสาหัสไม่ค่อยมี บางครั้งจะมีตีกันก็ยังใช้ผ้าห่อไม้ตะพดเพราะกลัวผู้ถูกตีจะเจ็บตัวเกินกว่าเหตุ สิ่งใดเป็นต้นเหตุที่ทำให้จิตใจคนเหี้ยมโหดมาก ๆ ขึ้น และมีทางใดที่จะแก้ไข ผมคิดว่าความเห็นของคุณพี่คงจะเป็นประโยชน์บ้าง เมื่อข้าพเจ้าพูดจบก็เห็นคุณพี่ยิ้มเศร้า ๆ อย่างใช้ความคิด และปนไปด้วยความหนักใจไม่น้อย แล้วพูดช้า ๆ ว่า

“เรื่องเด็กเกเรเหลือขอสมัยนี้ พี่คิดว่าเป็นเรื่องใหญ่มากยุคนี้มีทางเสียได้หลายทาง ความเจริญทางวิทยาศาสตร์ ก็มีทางดีและทางเสียก็มีมากเหมือนกัน ไม่แน่ว่าความเห็นของพี่จะผิดหรือถูก เท่าที่พี่เคยเห็นมาในสมัยก่อน อาจเก่าไปสำหรับสมัยนี้ ซึ่งเป็นสมัยยุคดาวเทียม ทุกสิ่งย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา แม้แต่จิตใจของคนสมัยหนึ่ง ต่อมาอีกสมัยหนึ่งก็ย่อมไม่เหมือนกัน แล้วแต่ความหมุนเวียนของโลก และสิ่งแวดล้อมในทางจิตใจเป็นสาเหตุอันหนึ่ง

อย่าเอาความเห็นของพี่เป็นหลักอะไรที่แน่นอนเลย คิดว่าเป็นความเห็นของคนแก่ที่เล่าเรื่องสมัยเก่า ๆ ให้ฟังก็แล้วกัน"

สมัยก่อนต้นเหตุสำคัญส่วนมากที่ทำให้เด็กเกเรเกกมะเหรก ก็เกิดจากครอบครัวที่ไม่ค่อยจะราบรื่น และครอบครัวที่ขาดพ่อเป็นหลักของบ้าน บางครอบครัวพ่อแม่ก็แยกทางกัน บางครอบครัวมีปากเสียงกันอยู่เสมอ เด็กขาดความเอาใจใส่ ขาดความอบอุ่นที่ควรจะได้รับ ขาดความเห็นอกเห็นใจ ผู้ใหญ่ใช้กิริยาวาจาหยาบและทารุณต่อเด็ก ทั้งความขมขื่นให้เด็กต้องได้รับความทรมานทางจิตใจ บางรายพ่อบ้านชอบเมาเหล้า เมื่อกลับบ้านพาลหาเรื่องตบตีบุตรและภรรยา เด็กต้องอยู่ในที่แวดล้อมในสิ่งที่เลวร้ายทารุณ ได้ยินแต่คำที่ด่าทอหยาบคายได้เห็นแต่สิ่งขาดศีลธรรมตลอดเวลา หลักการครองชีพก็ลุ่ม ๆ ดอน ๆ ความสัมพันธ์ทางครอบครัวก็ตกอยู่ในภาวะที่ไม่เป็นระเบียบและวินัย เด็กที่ไม่เดียงสาก็ต้องรับบาปไปด้วย บางครั้งผัว-เมียทะเลาะกันก็ตีเด็กกระทบ เป็นการระบายอารมณ์โกรธ เป็นการทารุณต่อเด็กอย่างไม่มีเหตุผลเด็กก็ไม่รู้ว่าตัวมีความผิดอะไรที่ต้องมารับบาป เมื่อเฆี่ยนตีมากขึ้นก็ด้านไม้เรียว ต่อไปก็เป็นเด็กแก่นกลายเป็นเด็กเกเรไปก็มี เพราะเมื่อชินแล้วก็หมดความเกรงกลัวต่อการลงโทษใด ๆ เด็กเกเรส่วนมากเป็นเด็กยากจนที่กำพร้าพ่อ ขาดการพะเน้าพะนอเอาอกเอาใจ ขาดการอบรมที่ดี ขาดผู้สั่งสอนชี้ให้เห็นโทษของความชั่ว ให้เห็นคุณของความดี หมดคนเอาใจใส่ต้องกำหนดโชคชะตาชีวิตของตนเอง การอ่อนต่อโลก เป็นทางหนึ่งที่เด็กกำพร้าจะต้องแก้ปัญหาตัดสินใจในทางผิดมากกว่าถูก เมื่อไปพบเด็กหัวโจกแก่วัยกว่า แล้วถูกหว่านล้อมให้ถูกนิสัยสันดานแล้วก็นำไปในทางที่ชั่วได้ง่าย เด็กพวกนี้ส่วนมากมักชอบใฝ่ฝันทะเยอทะยานอยากผจญภัย อยากเป็นคนเก่งคนเด่นเพื่ออวดชาวบ้าน มุ่งชีวิตไปในทางนักเลงหัวไม้ อยากฝากตัวเป็นศิษย์ผู้ทรงคุณวุฒิทางไสยศาสตร์ คิดว่าเป็นคนเก่งกล้าสามารถ มีวิชาล่องหนอยู่ยงคงกะพัน เด็กพวกนี้ถ้าฝังใจเชื่อว่าอาจารย์ใดเก่งแล้วก็จะเชื่อมั่นบูชาผู้นั้นตลอดไป ลุ่มหลงในทางคาถาอาคมว่าเป็นจริงเป็นจังอย่างงมงายที่จะหลงเข้าไปในแก๊งชั่ว มั่วสุมกันประพฤติการประกอบกรรมที่ผิดกฎหมาย แก๊งเหล่านี้มากไปด้วยเด็กพาลเกเร แต่ก็ไม่ใช่แต่เด็กที่ขาดพ่อแม่และยากจนอย่างเดียว แม้เด็กที่พ่อแม่มีอันจะกินที่มีฐานะดีก็มีไม่น้อย เพราะถูกตามใจจนเกิน

ไป ทำอะไรตามอารมณ์ชอบ พวกนี้ถูกชักชวนให้เห็นผิดเป็นชอบ ไปสุมอยู่กับความชั่วก็ด้วยใจสมัคร

เมื่อพูดถึงแก๊งหรือซ่องในสมัยนั้น มีพวกนักเลงโตรวมพวกหัวโจกเกเรเป็นบริวารตั้งตัวเป็นเจ้าถิ่น ถืออำนาจเป็นผู้ยิ่งใหญ่ประจำถิ่น บางครั้งก็ยกพวกออกตีรันฟันแทงเพื่อรักษาอำนาจของเจ้าถิ่นไว้ ไม่ยอมให้นักเลงถิ่นอื่นมาอวดอำนาจมาเบ่งทับในถิ่นของตัว พวกนี้ส่วนมากแยกออกเป็นก๊กเป็นเขตใครจะยกพวกข้ามถิ่น ใครก็มีการขออนุญาตเสียก่อน เป็นการเคารพถิ่น มิฉะนั้น ก็ถือว่าเป็นการดูถูก เจ้าถิ่นก็ให้พวกหัวโจกคุมพวกเกเรไปชกต่อยต่างถิ่นต่างแดน พวกเด็กเกเรเห็นเป็นของสนุกสนานได้รับการตื่นเต้นผจญภัย ต่างก็มิได้เกรงกลัวโทษทางบ้านเมือง มิได้คิดว่าจะเกิดความเสียหายขึ้นแก่ตนและชื่อเสียงของวงศ์สกุล และอนาคตอับเฉาอย่างน่าเสียดาย เพราะบ้านเมืองไม่พึงประสงค์คนชนิดนี้ ซึ่งเป็นภัยต่อสังคมทั่วไป ส่วนเด็กที่ยังไม่โตพอที่จะเข้าก๊กเข้าเหล่า ก็ได้แต่แสดงความสนุกสนานตื่นเต้นที่ตัวคิดว่าผจญเสี่ยงอันตราย ไม่มีอะไรสนุกเท่ากับกระโดดเกาะท้ายรถราง เมื่อนายตรวจหรือกระเป๋าเดินมา ก็ยกตัวแอบหลบอยู่ข้างบันไดทางขึ้นลงบังมิให้เห็นตัว เมื่อจวนตัวก็กระโดดลงทั้ง ๆ ที่รถกำลังวิ่ง เป็นการเสี่ยงต่ออันตราย เป็นการยุ่งยากหนักใจกับพนักงานรถรางมาก เพราะถ้าพลาดก็ต้องรับผิดชอบไปด้วย เด็กเกิดจากพ่อแม่ที่ยากจนมิใช่เป็นพาลเกเรหมดก็หามิได้ส่วนมากก็เป็นพลเมืองดี

บางคนแม่ยากจน แต่ความรักลูกอุตสาหะหาเงินมาส่งเสียให้ลูกเล่าเรียน บางคนก็รับจ้างหาบน้ำ บางคนขายขนมนำเงินมาส่งให้ลูกได้เรียนที่ดี แม่จะลำบากยากแค้นอย่างไรก็ทนเพื่อลูก ส่วนมากเด็กจน ๆ เหล่านี้เป็นคนเรียนดี บางคนก็สอบชิงทุน (คิงสกอลาชิป) ได้ไปเรียนต่างประเทศทั้ง ๆ ที่เวลานั้นปีหนึ่งมีสอบได้เพียง ๑ ถึง ๓ คนเท่านั้น และเมื่อสำเร็จกลับมาทำราชการเป็นใหญ่เป็นโตมีความรุ่งเรืองในชีวิตก็มีไม่น้อย บางคนที่หลงเข้าไปในแก๊งเมื่อรู้สึกผิดชอบขึ้นมาหรือมีผู้แนะนำให้เห็นทางชั่วและทางดี เมื่อสำนึกผิดก็ถอนตัวออกโดยไม่ยอมเข้าไปมั่วสุมเมามัวลุ่มหลงในทางชั่วอีกต่อไป ทางวัดก็เป็นสถานที่อีกแห่งหนึ่ง ที่ช่วยให้เด็กที่เดินทางผิดให้มองเห็นทางที่ถูก โดยอบรมศีลธรรม พระได้ส่งเสริมให้เล่าเรียนด้วยความเมตตา มีไม่น้อยที่ได้ประสบความรุ่งเรืองในชีวิต เด็กบางคนเมื่อรู้ว่าเดินทางผิด แม้จะ

มีผู้แนะนำไปในทางดีอย่างไร แต่ก็ไม่คิดจะถอนตัวกลับใจถือว่าตกกระไดพลอยโจน กลับเห็นดีเห็นชอบในทางผิดทางชั่วกลายเป็นคนรกโลก สังคมไม่ปรารถนา

สมัยนั้นยังมีเรื่องแปลกอย่างหนึ่ง คือ คุณพ่อเล่าให้ฟังว่า "คืนหนึ่งบ้านของเราถูกขโมยของไปหลายสิ่ง และมีสิ่งหนึ่งที่คุณพ่อรักและเสียดายมาก เพราะเป็นของเก่าแก่ตกทอดมาหลายชั่วคน แม้จะมีราคาน้อยกว่าสิ่งอื่นที่หายพร้อมกันก็ดี แต่คุณพ่อก็ไม่สนใจในสิ่งอื่น อยากได้คืนแต่สิ่งเดียวเท่านั้น มีเพื่อนบ้านแนะนำให้ไปหาเจ้าถิ่น ซึ่งคุณพ่อไม่เคยสนใจมาก่อนเลย แต่เมื่อของที่รักที่หวงหายไปและอยากได้คืน จึงจำเป็นต้อง... ได้ของคืน หากจะได้คืนก็คงจะถูกเรียกร้องเอาค่าไถ่แพง ๆ เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยน และเมื่อรู้สึกว่าเจ้าของหวงและเสียดายมาก ก็คงเรียกค่าตอบแทนแพงมากเป็นธรรมดา

เมื่อไปถึงเจ้าถิ่นก็ออกมาต้อนรับอย่างดี กิริยาสุภาพพูดจาไพเราะนิ่มนวล คุณพ่อแปลกใจที่เจ้าถิ่นผู้นี้รู้จักคุณพ่อดี บอกว่าคุณพ่อเป็นคนที่น่านับถือผู้หนึ่งในตำบลนี้ ถ้ามีสิ่งใดที่เจ้าถิ่นจะรับใช้ได้ก็โปรดบอก คุณพ่อจึงเล่าความประสงค์ให้ฟัง และบอกว่ามีของหายไปหลายสิ่งขอให้ช่วยจัดการให้ด้วย

เมื่อได้ทราบเรื่องแล้ว เจ้าถิ่นก็แสดงความเสียใจกับคุณพ่อและรับปากว่าจะช่วยจัดการนำมาคืนให้ ตอนหนึ่งเจ้าถิ่นพูดกับคุณพ่อว่า

"ผมสั่งเด็กพวกนี้แล้วว่า อย่าไปรบกวนกับคนดีที่มีศีลธรรม อย่างคุณนี่แหละผมก็รู้จักมานานแล้ว ถ้าเป็นคนไม่ดี ผมก็ไม่ห้าม เอาเถิดครับ ถ้าเป็นเด็กของผมก็จะจัดการให้เรียบร้อย แต่ก็คงไม่มีคนถิ่นอื่นกล้าเข้ามายุ่งในถิ่นนี้แน่ ผมเคยสั่งสอนเด็กพวกนี้ให้รู้จักคนดีคนชั่ว ที่ผมรับเป็นหัวหน้าพวกนี้ มิใช่ผมจะชั่วไปด้วย ผมสงสารอนาคตของเด็กพยายามชักจูงไปให้เป็นคนดี ไม่อยากให้ประพฤติชั่ว นอกจากอ้ายพวกที่มีความชั่วติดสันดานอยู่แล้ว ก็ปล่อยไปตามเรื่องแต่ก็ขอให้อยู่ในขอบเขตให้รู้จักคนดีอย่าไปรบกวน"

เมื่อคุณพ่อกลับมาถึงบ้านก็บอกว่า "ถ้าไม่มีเหตุเกิดขึ้นเพราะของหายต้องไปขอความช่วยเหลือแล้ว ก็ยังคงนึกว่าคนเป็นหัวหน้าพวกเกเรเหล่านี้ คงจะต้องมีจิตใจเหี้ยมโหดเด็ดขาด จึงจะปกครองพวกนี้ได้ แต่เมื่อไปพบกับเจ้าถิ่นแล้ว รู้สึกว่าไม่จำเป็นต้องเหี้ยมโหดเด็ดขาดเสมอไป และต่อมาก็ทราบว่าเจ้าถิ่นผู้นี้ มิได้เคยเป็นเด็กเกเรหัวโจกหรือนักเลงโตมา

ก่อนเลย แกเคยบวชเป็นพระภิกษุมีชื่อทางวิทยาคมขลังมีผู้นิยมมาก เหตุที่ถูกยกย่องขึ้นหลังจากได้ลาสิกขาบทแล้ว นอกจากมีอาคมขลังแล้ว ยังมีความยุติธรรม มีวาจาสัตย์ พวกนิยมจึงพากันยกขึ้นเป็นหัวหน้าในหมู่เกเร

คุณพ่อบอกว่า การที่เจ้าถึนพูดแต่คำไพเราะและพูดแต่ความจริงเหล่านี้ เป็นการถือโชคลางทางไสยศาสตร์ หากว่าไม่รักสัตย์ พูดจามดเท็จใช้วาจาหยาบคาย ด่าทอถึงพ่อถึงแม่ใคร แล้วก็จะเกิดอาถรรพณ์ทำให้วิทยาคมเสื่อมคลายลงทันที นี่เป็นสมัยเก่า และต่อจากที่คุณพ่อไปพบเจ้าถึนมาไม่กี่ชั่วโมง คุณพ่อก็ได้รับของที่หายนั้นกลับคืนมาจนครบตามจำนวน และเจ้าถึนไม่ยอมรับสิ่งใดเป็นการตอบแทนเลย ตั้งแต่นั้นมาบ้านเราก็ไม่มีอะไรหายอีกตลอดมา นี่เป็นเรื่องครั้งเมื่อสมัยยังมีนายโปลิศเป็นคนผิวขาว มีพลโปลิศเป็นแขกส่วนมาก ซึ่งเวลานั้นยังเรียกชื่อว่าโปลิศ ภายหลังเรียกว่าพลตระเวน เจ้าถึนผู้นี้ได้เคยช่วยเหลือทางการหลายครั้ง

เมื่อคุณพี่เล่าถึงเรื่องเก่า ๆ แล้วรู้สึกว่าหน้าตาสดชื่นกระชุ่มกระชวยขึ้น คุณพี่พูดถึงโปลิศแขกและโปลิศฝรั่งในสมัยนั้นทำให้ข้าพเจ้าหวนกลับไปนึกเห็นภาพขึ้นมา โปลิศแขกนั้นโพกผ้าสีกากีหัวโต กลางกระหม่อมมีผ้าสีแดงคล้ายหัวปลีโผล่ขึ้นมา และมีหนวดงอโค้งเป็นเขาควาย แกคงนึกว่าเมื่อแต่งฟอร์มโปลิศแล้วคงโก้ดี เคยเห็นโปลิศแขกผู้หนึ่ง เมื่อเห็นผู้หญิงสาวก็ทำท่าเจ้าชู้ทำตาเล็กตาน้อยยิ้มกริ่ม หญิงบางคนก็ไม่สนใจเดินผ่านไปเฉย ๆ แต่บางคนเห็นกิริยาเจ้าแขกแล้วหมั่นไส้ก็ด่าเอาคำแรง ๆ เจ้าโปลิศแขกก็ได้แต่ยิ้มเก้อ ๆ ยิงฟันขาว ส่วนนายโปลิศฝรั่งผิวขาวนั้น แต่งตัวตามยศสีกากีก็ใส่หมวกกระโล่สีเดียวกัน ชอบถือแซ่หนังสั้น ยาวประมาณศอกเศษ บางคนรูปร่างอ้วนลงพุงหน้าแดงเป็นลูกตำลึงสุก และที่ผมซีดก็มีส่วนมากไว้หนวด เห็นจะเป็นสมัยนิยมหนวด ส่วนพลโปลิศแขกนั้น บางคนใหญ่โตสูง แต่งแบบแขกโพกหัว ส่วนโปลิศที่เป็นคนไทยรูปร่างเล็กแต่งไปอีกแบบหนึ่ง เวลาเดินแถวไปตามถนนเพื่อเข้าเวรเปลี่ยนยามแล้วอดขำไม่ได้

เมื่อนึกถึงโปลิศสมัยนั้น ก็อดนึกถึงหนังญี่ปุ่น ซึ่งเวลานั้นยังเรียกว่าหนังญี่ปุ่น ข้าพเจ้ายังจำได้ว่าดูหนังเรื่องแรกในชีวิตที่โรงหนังพระองค์เจ้าปรีดา คือเรื่อง "ซิโกม่า" เป็นจอมผู้ร้าย ยังจำได้ว่า รูปร่างหน้าตาคล้ายนายสตาลินมาก และมีหนวดเหมือนกัน ส่วนนาง

เอกนั้นคือ โปรเตียนเป็นนางผู้ร้าย ชอบแต่งชุดดำรัดรูปร่าง เด็ก ๆ ชอบดู ออกทีไรตบมือทุกที ส่วนนักสืบที่ข้าพเจ้าเห็นครั้งแรกก็คือ "นิกวินเตอร์" ทั้งผู้ร้ายและนักสืบและตัวประกอบล้วนแต่ไว้หนวดไว้เครา และส่วนนักสืบนิกวินเตอร์นั้น นอกจากไว้หนวดเคราแล้วยังแถมไว้ขนคิ้วหนาใหญ่ผิดมนุษย์ธรรมดา ปิดลงมาเกือบจะไม่เห็นลูกนัยน์ตา ส่วนดาวตลกก็คือ นายเม็กสลินเดอร์ชาวฝรั่งเศสหนวดงาม เวลาแสดงชอบใส่หมวกทรงสูงแบบกระป๋อง (ทอปแฮท) ชอบถือไม้เท้าแกว่งไปควงมา เวลาแสดงชอบหันมายักคิ้วหลิ่วตาทางคนดูเสมอ ไม่ค่อยเห็นจริงเห็นจังเหมือนสมัยนี้ เมื่อข้าพเจ้าคิดอดขำยิ้มออกมาคนเดียว คุณพี่เห็นกิริยาของข้าพเจ้าก็ถามขึ้นว่า

"เธอขำอะไรน่ะ ?"

ข้าพเจ้าต้องสะดุ้งรู้สึกว่ามัวแต่นึกถึงเรื่องเก่า ๆ คงจะไปกันใหญ่ จึงตอบคุณพี่ว่า

"เมื่อคุณพี่พูดถึงโปลิศสมัยโน้น ผมก็เลยนึกไปถึงหนังตลกในสมัยก่อนกับโปลิศก็ตลกพอ ๆ กัน"

คุณพี่เลยพลอยหัวเราะไปด้วย แล้วนึกอะไรขึ้นมาได้จึงพูดว่า "พูดถึงหนังญี่ปุ่นสมัยนั้นกับภาพยนตร์สมัยนี้เจริญผิดกันไกลมาก ตัวแสดงสมัยก่อนดูก็คล้ายจำอวดท่าทางเหมือนงิ้ว พี่เองดูหนังโรงแรกในชีวิตก็คือโรงหนังปีระกาต่อมาไฟไหม้ คงมีพัฒนากรกับวังพระองค์เจ้าปรีดาสองโรงเท่านั้น แต่ก็แข่งขัน ไม่ถูกกัน

สมัยนี้วิทยาศาสตร์เจริญก้าวหน้า กำลังจะไปโลกพระจันทร์พระอังคาร และโลกอื่น ๆ อีกมากมาย เวลานี้วิทยาศาสตร์กำลังจะกำชะตาของโลกอยู่แล้ว อิทธิพลทางวิทยาศาสตร์ได้แพร่ออกไปอย่างกว้างขวางความเจริญทางวัตถุ แต่ก็เสื่อมทางจิตใจแทบทุกครัวเรือนต้องมีเครื่องรับวิทยุ ได้ฟังทั้งข่าวสารการเมืองตลอดเครื่องบันเทิงเช่นละครวิทยุมีส่งกันตลอด ๒๔ ชั่วโมง เครื่องโทรทัศน์ก็กำลังเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างมากมาย ภาพยนตร์โทรทัศน์ก็ดี หรือละครตามรายการออกอากาศก็ดี สิ่งเหล่านี้เป็นส่วนสำคัญที่จะชักนำเยาวชนของเราไปสู่ทางดีและทางชั่วได้ง่าย เพราะไม่ว่าละครก็ดีภาพยนตร์ก็ดี มีทั้งจูงจิตใจไปในทางดีก็มีมาก และจูงจิตใจไปในทางไม่ดีก็มีไม่น้อย ควรจะพิจารณาควรให้เด็กดูหรือฟังเรื่องใด เพราะสิ่งเหล่านี้มีส่วน

สำคัญ มีอิทธิพลมากที่จะเข้าถึงจิตใจเยาวชนได้ง่าย เมื่อคุณพี่พูดแล้วก็นิ่งนึก ข้าพเจ้าจึงพูดขึ้นว่า

"ผมเห็นจริงครับในข้อนี้ โดยเฉพาะอิทธิพลหนังทางโทรทัศน์ทำให้เด็กไม่เดียงสาเอาอย่างพระเอก อยากเป็นตัวนั้นตัวนี้ ชอบเล่นพกปืน อยากชักปืนเร็ว อยากยิงปืนเก่ง เป็นต้น แต่เด็กมีใจบริสุทธิ์ชอบความเป็นธรรมเอาใจช่วยพระเอก สงสารผู้ถูกรังแก ชังนิสัยชั่วของผู้ร้าย"

คุณพี่พยักหน้าแล้วพูดว่า "ใช่ ! นี่แหละอิทธิพลความเจริญทางวิทยาศาสตร์แพร่ออกไปแทบทุกครัวเรือน ซึ่งเด็กสมัยก่อนจะไม่ได้พบไม่ได้ยินไม่ได้ฟัง จะซุกซนก็ซนไปตามธรรมชาติ ขุดดิน ปั้นดิน เล่นทอยกองกระเบื้อง เล่นลูกหิน แต่เดี๋ยวนี้ในกรุงเราจะไม่ได้เห็นอีกแล้ว" เมื่อคุณพี่หยุดพูด ข้าพเจ้าจึงถามขึ้นว่า

"คุณพี่จะมีทางใดบ้าง ที่จะให้เด็กเหล่านี้สำนึกถึงสิ่งใดผิด สิ่งใดถูก สิ่งใดชั่ว สิ่งใดดี สิ่งใดที่สมควรทำและไม่สมควรจะทำ คงจะเป็นประโยชน์ชี้ทางถูกให้ดำเนินต่อไป" คุณพี่นิ่งคิดครู่หนึ่งแล้วพูดว่า "พี่เองก็ไม่รู้ว่าจะแนะนำอย่างไรดี จึงจะเหมาะสมกับนิสัยของเด็กในเวลานี้ เด็กย่อมจะต่างกันแต่ละคนสุดแต่สิ่งแวดล้อมทางชีวิต พี่ว่าเห็นจะต้องชักตัวตัวอย่างสมัยเก่าของคุณพ่อที่ท่านเคยอบรมพวกพี่มามีหลายอย่างเป็นสิ่งที่น่าคิด มีหลายอย่างได้ช่วยเตือนใจให้พี่รู้สึกผิดชอบชั่วดีเพื่อนำมาดำเนินชีวิตตลอด คุณพ่อให้ลูกปฏิบัติอย่างมีระเบียบวินัยเพื่อเป็นทางไปสู่ทางถูก ทางดี ทางชอบ สิ่งที่คุณพ่อห้ามเด็ดขาดคือไม่ยอมให้ลูกไปชกต่อยกับเด็กเพื่อนบ้าน หรือเด็กเกเรและเด็กอื่น ๆ หากไปเกิดชกต่อยขึ้นแล้ว ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายผิดหรือฝ่ายถูก จะถูกรังแกหรือว่าไปรังแกผู้อื่นก็ดี จะถือว่าเป็นความผิดทั้งสิ้น และไม่ยอมฟังเหตุผลใด ๆ หมด คุณพ่อสอนไว้ว่า "เกิดมาเป็นคนต้องรู้จักอดทน ต้องมานะฝึกใจแต่เด็ก ๆ ไว้ เพื่อต่อสู้ชีวิตในอนาคตเมื่อเติบโตขึ้น ความอดทนย่อมจะผ่านอุปสรรคความยุ่งยากไปได้ ถ้าถูกเพื่อนรังแก หลีกให้ห่างอย่าไปโต้ตอบ หักความโกรธทิ้งเสีย ถ้ารู้ว่าเขาเป็นเด็กพาลเกเรก็อย่าไปเล่นกับเขา ถ้าเขาพูดหยาบช้ายั่วเย้าให้เราโกรธ ก็ใช้ความอดทนนิ่งเสียมันก็ไม่มีเรื่องร้อนใจถึงพ่อแม่" แต่คุณพ่อไม่รู้หรอกว่า การที่ต้องทำใจเป็นพระปูนปล่อยให้คนอื่นเขารังแกข้างเดียว เราต้องเป็นฝ่ายนิ่งฝ่ายถอยอยู่ตลอดเวลา ต้องอดทนไม่มี

โอกาสโต้ตอบตามคำสั่งของพ่อ มันเป็นการทรมานจิตใจของเด็กเพียงไร พี่ต้องถูกเฆี่ยนเพราะไม่มีความอดทน ที่จะปล่อยให้เขาดูถูกทำข้างเดียวไม่ไหว แต่เมื่อถูกเฆี่ยนแล้วคุณพ่อชี้แจงเหตุผลให้ฟัง ต่อมาพี่ก็พยายามอดทนได้ และยังนึกถึงคุณของท่านที่ทำให้พี่ใจเย็น "ผลที่ได้รับ ต่อมาก็คือได้ยินพวกเด็กเกเรพูดกันว่า"

"เฮ้ย ! อย่าไปท้ามันชกเลยวะ พ่ออั๊วห้ามไว้ว่าสงสาร ถ้ามันไปชกกับใครเมื่อกลับไปถึงบ้านพ่อมันเฆี่ยนทุกที ความจริงมันก็ไม่เคยท้าใครก่อนเลย มีแต่พวกเราหาเรื่องกับมันเสมอ พ่ออั๊วบอกเป็นคำขาดว่า ถ้าอั๊วไปชกกับมันพ่ออั๊วจะต้องเตะอั๊วออกนอกบ้าน ทั้งพ่อทั้งแม่อั๊วสงสารมันมากว่ามันเป็นคนดี ให้อั๊วควรเอาเป็นตัวอย่าง อั๊วก็ชักจะเห็นใจมันเหมือนกัน"

ต่อมาพี่ก็ไม่ถูกพวกเกเรรังแกอีก เมื่อมาคิดดูภายหลัง แล้วเห็นว่าพ่อทำถูก เพราะเห็นเด็กอื่นไปเกิดชกต่อยกันมา แล้วก็ให้ไปฟ้องผู้ใหญ่หาว่าถูกรังแก เมื่อเด็กต่างฟ้องว่าถูกรังแกทั้งคู่ ผู้ใหญ่รู้เรื่องแทนที่จะระงับเรื่อง โดยคิดว่าเป็นธรรมดาของเด็กเล่นกัน ก็มีการทะเลาะกันบ้าง ไม่ช้าหายโกรธก็เล่นกันใหม่ แต่ผู้ใหญ่กลับโกรธแทนเด็กเป็นฟืนเป็นไฟใครจะผิดใครจะถูกไม่สำคัญ ส่วนมากเข้ากับตัวเอง เข้ากับลูกหลานของตัวไว้ก่อนว่าเป็นฝ่ายถูกรังแก แต่ก็มีผู้ใหญ่บางท่านก็มีสติระงับไว้ได้ไม่ให้มีเรื่องยืดยาวโดยไม่เอาเรื่อง หรือทำโทษลูกของตัว เช่นคุณพ่อของพี่ ถ้าต่างฝ่ายต่างเอาเรื่องเข้ากับลูกหลาน เกิดต่อว่าต่อขานกัน ต่างเถียงกันด้วยโทสะ เมื่อเหลืออดแล้วผู้ใหญ่ต่อผู้ใหญ่ก็ลงมือกันเอง เรื่องเล็กก็กลายเป็นเรื่องใหญ่โต ถึงกับฆ่าฟันกันถึงชีวิตก็มี บางรายก็ถึงกับขึ้นโรงขึ้นศาล ต่างก็ไม่ยอมแพ้ไม่ยอมเสียเปรียบซึ่งกันและกัน เรื่องของเด็กเล็กก็กลายเป็นเรื่องของผู้ใหญ่ เพื่อนบ้านที่เคยชอบพอรักใคร่กันมานาน ก็ต้องมาโกรธกัน เพราะเรื่องเล็กน้อยของเด็ก ถึงกับไม่ยอมดูหน้ากันก็มีมาก

พี่จึงรู้ว่าคุณพ่อคิดถูกที่ห้ามไม่ให้ชกต่อยกับใคร แต่ก็แปลกที่คุณพ่อยอมให้พี่ไปหัดมวยไทย และยิวยิดสู (ยูโด)

"ครั้งหนึ่งมีเพื่อนบ้านมาว่ากับคุณพ่อว่า ทำไมถึงฝึกลูกไม่ให้สู้คนอย่างนี้ โตขึ้นมิขี้ขลาดตาขาวแล้วจะไปสู้ใครได้"

คุณพ่อหัวเราะแล้วพูดว่า "การสู้เพราะแรงดันของความโกรธ เป็นธรรมดาเกิดได้กับทุกคนที่ไม่รู้จักอดทน เวลาโกรธขึ้นมาคำโบราณว่า เห็นช้างเท่าหมู ไม่กลัวความตาย คนชนิดนี้หาได้ง่าย แล้วจะได้รับประโยชน์อะไรที่ดีบ้าง ผมถึงต้องฝึกลูกของผมให้รู้จักบังคับใจให้มีความยั้งคิด ให้มานะอดทน ให้หาเหตุผล ใจเย็น โกรธยาก เป็นคนที่หัดได้ไม่ง่ายนัก แต่เมื่อถึงเวลาผมก็สนับสนุนให้สู้อย่างลูกผู้ชาย สู้อย่างมีเกียรติ ไม่ใช่ไปชกต่อยกันข้างถนนหรือในวัด สู้เช่นนั้นเรียกว่าสู้อย่างทำลายเกียรติ"

เพื่อนบ้านคนนั้นสงสัยจึงซักถามว่า "สู้อย่างไรจึงจะเรียกว่าสู้อย่างมีเกียรติ สู้อย่างลูกผู้ชาย"

คุณพ่อหัวเราะแล้วบอกว่า "ก็สู้เพื่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ สู้เพื่อส่วนรวมเพื่อสันติสุขและยุติธรรม ไม่ใช่เพื่อส่วนตัว เรียกว่าสู้อย่างมีเกียรติ และไม่เสียชาติเกิดมาในแผ่นดินของชาติไทย"

เพื่อนบ้านผู้นั้นได้ฟังก็นิ่งอึ้งไป เมื่อพูดถึงความเป็นอยู่ในครอบครัวของเราเวลานั้น ได้รับความอบอุ่น คุณพ่อให้ทั้งความเป็นพ่อและเป็นเพื่อน เป็นทั้งครูและเป็นทั้งพี่ของลูกอย่างใกล้ชิดสนิทสนม ช่วยแก้ปัญหาขัดข้องบางประการ ขณะเดียวกันเราก็ต้องปฏิบัติตามระเบียบวินัยที่คุณพ่อวางไว้เป็นกฎ ถ้าเราละเมิดจะต้องถูกทำโทษ และคุณพ่อจะไม่ยอมยกโทษให้เป็นอันขาด พวกเราเด็ก ๆ ทุกคนชอบฟังนิทาน คุณพ่อจึงหาเรื่องนิทานมาเล่าให้ฟังเสมอ และก็อบรมบ่มนิสัยไปในตัวด้วย บางครั้งก็เอาเรื่องโบราณมาเล่า บางครั้งก็เล่าเรื่องชีวิตของคนจริง ๆ ชี้ให้เห็นความดีความชั่ว สิ่งใดทำแล้วเกิดโทษทางจิตใจ หรือทางร่างกายเอามาสอนให้รู้จักศีลธรรมไปด้วย นอกจากนั้นคุณพ่อยังชอบติดตามข่าวสารการเมืองของโลกเช่น เมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๑ คุณพ่อรับหนังสือพิมพ์รายวันฉบับหนึ่ง พี่ยังจำได้ว่าชื่อจีนโนสยามวารศัพท์ ของท่านซินแสเซียวฮุดเส็ง คุณพ่อเลือกบทความที่เหมาะกับเด็กแล้วนำมาอ่านมาวิจารณ์ให้พวกเราฟัง คุณพ่อบอกว่า คนเราเกิดมาบิดามารดาเดียวกัน บางคนนิสัยผิดกันก็มี บางคนพ่อดีลูกไม่ดีหรือน้องดีพี่ไม่ดี พี่ดีน้องไม่ดี เขาเรียกว่าผ่าเหล่าผ่ากอมีถมไป คุณพ่อเล่าเรื่องตัวอย่างให้ฟังว่า

เมื่อครั้งสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระปิยมหาราช รัชกาลที่ ๕ สมัยนั้นมีจีนผู้หนึ่งเดินทางจากบ้านเกิดเมืองนอนมา หวังพึ่งพระบรมโพธิสมภารในประเทศสยาม เมื่อมาถึงก็ไม่มีทรัพย์สินสมบัติติดตัวมามากนัก เพียงแต่ค่าโดยสารเรือกลไฟเดินทะเลเพียงให้ได้มาถึงเมืองไทยเท่านั้น เพราะการกินอยู่ในระหว่างทาง เป็นหน้าที่ทางเรือเดินทะเลเป็นผู้จัดการให้ นอกนั้นก็มีเพียง เสื่อหมอน ที่จะต้องนำติดตัวมาปูนอนระหว่างแรมคืนกลางทะเลอยู่ในเรือ ความหวังตั้งใจจะมาหาทรัพย์สินเงินทองเอาข้างหน้า สมัยนั้นคนจีนพูดกันว่าเมื่อถึงปากอ่าวสยามมองเห็นต้นไม้บนฝั่งเขียว ๆ ก็บอกว่าถึงเมืองไทยแล้วไม่ต้องกลัวอดตายเพราะเมืองไทยเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ เมื่อจีนผู้นั้นมาถึงเมืองไทยก็อาศัยความอดทนเฉลียวฉลาดขยันขันแข็ง มีความมานะบากบั่น ซึ่งเป็นคุณสมบัติติดตัวของจีนผู้นั้นอยู่แล้ว สร้างตัวเองด้วยความอดออม จนสะสมทรัพย์สินเงินทองได้มากมาย ต่อมาก็ได้เป็นนายอากร และได้ผูกขาดจากหลวงเก็บภาษีอากร จนได้เป็นเจ้าสัวมีชื่อเสียงโด่งดัง ฝากเงินทองไปเมืองจีนและปลูกบ้านอยู่อย่างใหญ่โต หลังจากนั้นไม่ช้าทางเมืองจีน ซึ่งเป็นบ้านเกิดเมืองนอนของเจ้าสัว ก็ได้ส่งหลานชายสองคนพี่น้อง ซึ่งเป็นลูกของพี่ชายเจ้าสัวให้มาอยู่ด้วย เจ้าสัวก็ได้ต้อนรับชายหนุ่มผู้เป็นหลานเป็นอันดี เมื่อชายหนุ่มมาอยู่เมืองไทยแล้ว เจ้าสัวก็บรรจุหลานชายทั้งสองเข้าทำงานในตำแหน่งหน้าที่นับเงิน ซึ่งอยู่ในความดูแลของหลงจู๊ ผู้จัดการผลประโยชน์ของเจ้าสัวอีกต่อหนึ่ง หลานชายคนโตผู้พี่รู้สึกว่าเป็นคนถือตัว นึกว่าเจ้าสัวผู้เป็นอาว์ซึ่งเป็นน้องชายของพ่อ คงมอบการงานในตำแหน่งสำคัญใหญ่โตให้ทำเพราะตัวก็เป็นหลานแต่เมื่อผิดหวังต้องมารับหน้าที่นับเงิน ซึ่งตัวเห็นเป็นงานต่ำ ๆ อย่างเดียวกับลูกจ้างทั่ว ๆ ไปตนเองก็ไม่มีอำนาจ ซ้ำต้องมาอยู่ใต้บังคับบัญชาของหลงจู๊ผู้จัดการให้ว่ากล่าวตนด้วย ก็ยิ่งไม่พอใจมาก ส่วนหลานชายคนเล็กผู้น้องนับว่าเป็นคนสงบเสงี่ยมเจียมตัวไม่ถือตัวว่าเป็นหลานชายเจ้าสัว เชื่อฟังคำของหลงจู๊และผู้มีอาวุโส ก้มหน้าก้มตาทำงานด้วยความขยันไม่ยอมนึกคิดไปในทางที่ไม่ดี แม้จะเป็นงานต่ำ ๆ ก็ทำด้วยความเต็มใจ ไม่เคยดูถูกลูกจ้างที่ทำงานต่ำ ๆ ซ้ำให้ความเห็นอกเห็นใจให้ความสนิทสนมทั่วไป ฉะนั้นพวกลูกจ้างคนงานของเจ้าสัว ต่างก็เกิดความรักใคร่นับถือ ในความดีของชายหนุ่มผู้น้องทุกคน ส่วนหลานชายคนผู้พี่นั้นชอบดูถูก

ลูกจ้างและคนงานถือตัวว่าเป็นหลานของเจ้าสัวไม่ยอมลงกับผู้ใด บางครั้งก็แอบพูดนินทาเจ้าสัวผู้เป็นอาว์ให้น้องชายฟังว่า

"อาว์เป็นคนใจร้าย เอาลูกหลานมาใช้อย่างทาส ให้คนอื่นเขามาว่ากล่าวกดขี่ดูถูก"

"น้องชายจึงได้เตือนพี่ชายว่า "อาว์เป็นคนมีงานมากการควบคุมงานไม่ทั่วถึง จำเป็นที่จะใช้คนที่ซื่อสัตย์สุจริตดูแลการงานแทน เรามาใหม่ก็ทำหน้าที่ต่ำ ๆ ไปก่อน เพื่อจะได้เรียนงานให้รู้ทุกอย่างแต่ชั้นต่ำไปถึงชั้นสูง ขอให้พี่อย่าเอาแต่อารมณ์ทำตนเป็นคนถือตัว ขอให้มีความอดทนอย่าไปนึกว่า เป็นหลานชายของเจ้าสัว เราควรจะทำงานให้ดีที่สุดตามหน้าที่ของเรา ไม่ต้องคิดอะไรให้มากเราก็จะสบายใจไม่ต้องทุกข์ร้อน ถ้าเราคิดว่าเป็นหลานเจ้าสัวจะทำอะไรก็ได้ ไม่ต้องทำก็ได้ อย่างที่พี่แสดงกิริยาอย่างทุกวันนี้ไม่เกรงใคร มันไม่น่าดูเป็นการหาทุกข์มาใส่ตัวเอง ไม่เกิดประโยชน์แก่ตัวเราเลย คนอื่นเขาจะหัวเราะเยาะ จะเสียถึงอาว์ด้วย"

พี่ชายได้ฟังน้องตักเตือนให้สติเช่นนั้น แทนที่จะเอามาคิดหาเหตุผล กลับโกรธหาว่าน้องชายบังอาจมาตักเตือนสั่งสอนตนผู้พี่ คิดแต่จะลองดีในทางผิด หลงจู๊จะมอบหมายการงานให้ก็ไม่สนใจ ทำบ้างไม่ทำบ้างแล้วแต่ใจตัวเอาแต่เที่ยวเตร่ ถือตัวว่าเป็นหลานชายของเจ้าสัวคนอื่นเกรงใจไม่กล้าว่ากล่าวตักเตือน"

วันหนึ่งพี่ชายบอกกับน้องชายว่า ตัวเองหมดความอดทนที่จะอยู่อย่างลูกจ้างทำงานต่ำ ๆ ต่อไปแล้ว จึงเขียนจดหมายบอกไปทางเมืองจีน ฟ้องพ่อให้รู้ว่าอาว์ใช้ตัวอย่างทาส ไม่คิดว่าเป็นหลาน จนไม่สามารถจะทนอยู่กับอาว์ใจร้ายได้ต่อไปแล้ว ขอให้พ่อเขียนจดหมายมาบอกให้อาว์จัดการส่งตัวกลับไปบ้านเมืองจีน เพราะเบื่องานของอาว์แล้ว ฝ่ายน้องชายทราบเช่นนั้นก็ไม่สบายใจ เพราะตัวเองยังไม่อยากกลับเมืองจีน แต่เมื่อพี่ชายฟ้องพ่อไปเช่นนั้นก็ไม่รู้จะทำอย่างไรดี เพราะตัวก็เป็นเพียงน้อง พ่อคงเชื่อพี่มากกว่าเป็นธรรมดา

ต่อมาเจ้าสัวก็ได้รับจดหมายจากพี่ชายทางเมืองจีน

บอกให้ส่งหลานชายทั้งสองกลับบ้านด่วน เจ้าสัวเมื่อทราบเช่นนั้น ก็รีบจัดการจองห้องชั้นหนึ่งบนเรือกลไฟเดินทะเล เมื่อทราบกำหนดเรือจะออกจากเมืองไทยไปเมืองจีนแล้ว ก็บอกหลานชายทั้งสองให้รู้ตัวกำหนดวันเดินทาง

เช้าวันหนึ่ง เจ้าสัวเรียกหลานชายทั้งสองมาสั่งว่า "วันนี้อาว์จะไปหาของฝากไปทางบ้าน เพราะพรุ่งนี้เรือที่จองต้องไว้ให้หลาน ก็จะออกเดินทางจากเมืองไทยไปแล้ว วันนี้เป็นวันสุดท้ายที่หลานจะมีเวลาอยู่กับอาว์ในเมืองไทย ยังมีเวลาช่วยอาว์ทำงานเพียงวันเดียวเท่านั้น ขอให้หลานช่วยอาว์ทำงาน โดยตั้งอกตั้งใจเป็นวันสุดท้าย" ว่าแล้วก็ให้หลงจู๊จัดการจ่ายเงินให้สองพี่น้องทำตามเคย พอสั่งเสร็จเจ้าสัวก็เดินออกไปเที่ยวซื้อของ

ส่วนหลานชายผู้พี่มีความโกรธมาก พูดกับน้องชายว่า "อาว์เรานี้มันเห็นแก่ตัวมาก ดูซิเราจะลงเรือกลับบ้านพรุ่งนี้แล้ว มันยังใช้ให้เราทำงานอีก ไม่ยอมให้เรามีเวลาพักผ่อนเลย ตั้งแต่นี้ต่อไปเราไม่ต้องพึ่งพาอาศัยอีกแล้ว ไปเที่ยวกันเถิดน้องอย่ามานั่งนับเงินที่เป็นสมบัติของคนอื่นเขาเลย ไปเที่ยวกันให้สบายใจสักวันหนึ่ง พรุ่งนี้เราจะกลับบ้านกันแล้วอย่าไปห่วงงานเขาเลย เราไม่ทำก็มีคนอื่นทำ ตั้งแต่น้องมาเมืองไทยไม่เคยไปเที่ยวที่ไหนเลย เอาแต่ทำงานตั้งแต่เช้าจนเย็น กลับไปถึงบ้านเขาจะถามว่า เมืองไทยมีอะไรบ้างก็คงตอบไม่ถูก พี่ได้ไปเที่ยวทุกหนทุกแห่งแล้ว พอจะเล่าให้พวกทางบ้านฟังได้"

แต่น้องชายไม่ยอมไปตามที่พี่ชายชักชวน กลับอ้อนวอนพี่ชายว่า "เมื่ออาว์มอบงานสั่งให้ทำก็ควรทำให้เรียบร้อย ฉันมาอยู่กับอาว์ก็ทำงานตลอดมา และฉันก็จะทำดีต่อไปให้ถึงวันสุดท้าย จนกว่าจะออกจากเมืองไทย ส่วนพี่ตั้งแต่มาอยู่เมืองไทยไม่ค่อยช่วยอาว์ทำอะไรเป็นชิ้นเป็นอัน ก็ควรทำดีในวันสุดท้ายเสียบ้าง ไหนๆเราก็จะจากอาว์ไปแล้ว อย่าคิดว่าเรากลับไปบ้านแล้วไม่ต้องง้อใคร ทำเช่นนั้นไม่ดี คนอยู่ทางนี้เขาจะหัวเราะเยาะนินทาเราไปในทางไม่ดี เราไม่มีทางแก้ตัว เพราะไปแล้ว พี่ลองคิดดูให้ดี"

น้องชายยังไม่ทันพูดจบ พี่ชายมีความโกรธมากตวาดน้องชายว่า "แกอยากทำงานเป็นคนดีคนขยันก็ทำคนเดียวเถิด ข้าไม่ทำงานต่ำอย่างนี้ใช้จนไม่รู้เวลา พรุ่งนี้ก็จะกลับบ้านแล้ว ใครจะหัวเราะนินทาก็ช่างมัน เราไม่อยู่ ไม่ได้ยิน ไม่ต้องทุกข์ร้อนอะไร" พูดแล้วผู้พี่ก็ลุกขึ้นโดยความโกรธ ก่อนที่จะเดินออกไปก็หันมาหัวเราะเยาะน้องชายอย่างแค้นๆว่า

"อ้ายหน้าโง่ มานั่งนับเงินให้คนอื่นเขา เชิญเอาหน้าคนเดียว พ่อคนดีคนขยัน ข้าไม่ต้องการเป็นขี้ข้าใครต่อไปอีกแล้ว เชิญตามสบายเถิดเจ้าคนขยัน"

น้องชายนั่งมองดูพี่ชายเดินออกไปด้วยความเศร้า แต่ก็ไม่รู้จะพูดอะไรที่จะให้พี่ชายเข้าใจดี พอตกเย็นเจ้าสัวกลับมาพร้อมกับสิ่งของมากมาย ที่จะฝากไปทางบ้าน ครั้นเห็นหลานชายคนเล็กยังนั่งทำงาน แต่ไม่เห็นหลานชายคนโตก็ไม่ว่าอะไร ครั้นตอนย่ำค่ำวันนั้นเจ้าสัวก็จัดโต๊ะมาเลี้ยงส่งหลานชายทั้งสอง เมื่อพวกแขกที่ถูกเชิญ พร้อมทั้งหลงจู๊และพวกลูกจ้างคนงานลงนั่งประจำทุกโต๊ะ แล้วก็ยกอาหารที่ดีมีราคาแพงพร้อมทั้งสุราอย่างดีมาตั้ง ทุกคนต่างดื่มกินกันอย่างสนุกสนานเป็นที่สำราญ พอกินดื่มผ่านไปพอสมควรแล้ว เจ้าสัวก็ถามหลานชายคนโตว่า "วันนี้หลานนับเงินได้เท่าไร ?"

หลานชายคนโตได้ยินเช่นนั้นก็ตกใจ เพราะไม่นึกว่าอาว์จะเอาเรื่องการงานมาถามในเวลากินเลี้ยง นึกโกรธในใจ อาว์รู้ว่าตัวไม่ค่อยได้ทำงานจะฉีกหน้าตัวต่อหน้าแขก จึงตอบอ้อมแอ้มไม่เต็มปากว่า "นับได้สองถุง"

เจ้าสัวก็หันมาถามหลานชายผู้น้องเช่นกัน

หลานชายคนเล็กตอบว่า "ได้ห้าสิบกว่าถุง" (เข้าใจว่าเป็นถุงผ้าใบ คงเป็นถุงละหนึ่งชั่งเป็นอย่างน้อย เพราะเป็นเงินเหรียญบาทล้วน ๆ) เจ้าสัวก็หันมาสอบถามหลงจู๊ซึ่งนั่งรวมอยู่โต๊ะเดียวกันว่าจะตรงไหม หลงจู๊ก็รับรองว่าถูกต้อง แล้วเจ้าสัวก็พูดขึ้น ให้แขกที่เชิญมาทั้งพวกลูกจ้างและคนงานให้ได้ยินทั่วถึงกัน เริ่มต้นเป็นการให้ศีลให้พรในการเดินทางไปโดยสวัสดี ตอนท้ายก็พูดว่า

"การที่หลานชายทั้งสองอยู่กับอาว์ในเมืองไทย ก็ได้ทำงานให้ตามความขยันมากขยันน้อย ฉะนั้นอาว์ก็ไม่รู้จะให้อะไรเป็นรางวัลให้สมกับหลานทั้งสอง จึงคิดว่าการที่อาว์ให้หลานทั้งสองนับเงินวันนี้ ใครนับได้เท่าใด อาว์ก็ยกให้เป็นรางวัล คนไหนขยันมากก็ได้มาก คนไหนขยันน้อยก็ได้น้อย อาว์เห็นว่าเป็นการยุติธรรมดีแล้ว"

เจ้าหลานชายผู้พี่คนโตกำลังจะกลืนอาหาร พอได้ยินเจ้าสัวผู้เป็นอาว์พูดเช่นนั้นก็สะดุ้งคอแข็งกลืนอาหารไม่ลง นั่งนิ่งสักครู่หนึ่งก็ลุกจากโต๊ะอาหารหลบไปด้วยความละอายและเสียใจ นี่เป็นเรื่องสมัยเก่าที่คุณพ่อมาเล่าให้ฟัง เพื่อชี้ให้เห็นว่าพี่น้องท้องเดียวกันก็ยังมีนิสัยผิดกัน ทั้งดีและชั่ว และความอับอายเป็นการตอบแทน สำหรับหลานชายคนเล็กผู้น้อง

เมื่อกลับไปถึงเมืองจีนไม่นานนัก เจ้าสัวผู้เป็นอาว์ได้จดหมายไปขอให้กลับมาเมืองไทย เพื่อมอบหมายการงานที่สำคัญให้อยู่ดูแลต่อไป ส่วนหลานคนโตนั้นไม่ได้พูดถึงเลย

เมื่อคุณพี่เล่าจบ ข้าพเจ้าจึงพูดได้ว่า "เรื่องนี้ผมเคยได้ยินมาบ้างแล้ว และคนจีนสมัยเก่ารู้เรื่องนี้เป็นส่วนมาก"

คุณพี่ยิ้มและพูดว่า "คุณพ่อได้เรื่องนี้มาจากหลงจู๊ผู้ใกล้ชิด แล้วนำเรื่องปะติดปะต่อเล่าให้ลูก ๆ ฟัง และพี่ก็ได้ยึดถือเป็นหลักเตือนใจตลอดมา"

ข้าพเจ้าจึงพูดว่า "ผมมีเรื่องเตือนใจเรื่องหนึ่งเมื่อครั้งยังเป็นเด็ก ๆ ครั้งนั้นผมได้รู้จักชายสูงอายุผู้หนึ่ง ผมเรียกแกว่าลุงพันธ์ แกมีอาชีพเป็นคนแจวเรือจ้าง รับจ้างทั่วไปมิได้ประจำท่าหนึ่งท่าใด ส่วนมากรับจ้างชาวบ้าน เช่น จะเป็นขนย้ายหรือไปสวนไปท้องนาสักกี่คืนกี่วันก็ได้เพราะแกไม่มีครอบครัว ตัวคนเดียวอาศัยเรือเป็นบ้าน ถ้าไม่มีใครจ้างไปไหนก็จอดเรืออยู่ที่หน้าวัด ซึ่งเป็นที่จอดประจำ

ที่ผมรู้จักและคุ้นเคยกับลุงพันธ์ ก็เพราะผู้ใหญ่ของผมเคยว่าจ้างเรือของแกเสมอเป็นประจำทุกปี ในเดือน ๑๑–๑๒ เราถือโอกาสไปเยี่ยมญาติข้างแม่ที่จังหวัดสมุทรปราการและทุกครั้งผมก็จะติดตามไปด้วย การที่เลือกเอาสองเดือนนี้ไปเยี่ยมญาติ มิใช่เป็นธรรมเนียมอะไรหรอกครับ เป็นเพราะในสองเดือนนี้เป็นเดือนที่ปากอ่าวสยามคลื่นลมสงบ ท้องทะเลน้ำนิ่งเหมือนปูด้วยแผ่นกระจก เรือจ้างจึงแจวเลยปากอ่าวไปได้โดยไม่ต้องกลัวคลื่นลม ผิดจากสองเดือนนี้เราก็ต้องไปโดยเรือฉลอมทะเลหรือเรือเป็ดทะเล เพราะบ้านญาติผมอยู่ที่ตำบลช่องลม เลยปากอ่าวไปพอประมาณ ฉะนั้นการรอนแรมไปไกล ๆ ย่อมจะมีเวลาใกล้ชิดสนิทสนมและสนทนากันได้มาก เพราะการไปและกลับทั้งพักบ้านญาติก็กินเวลา ๗–๘ วัน ผมสังเกตดูเมื่อเวลาหยุดพักจอดเรือใต้ร่มไม้ ลุงพันธ์มักจะหยิบกระดาษห่อกลม ๆ เล็ก ๆ ปลายม้วนบิดเป็นจุกคล้ายกับประทัดดอกไม้เพลิงที่ใช้ปาเล่น เมื่อแกเอาออกมาแก้ใส่ลงที่ฝ่ามือ เห็นมีก้อนเล็ก ๆ ดำ ๆ คล้ายผงถ่านแล้วก็เอาหัวแม่มือขยี้ให้แหลก พอแหลกดีก็หงายหน้าอ้าปากเอาฝ่ามือที่มียาตบใส่ลงในปาก แล้วก็กินน้ำกลืนตามลงไป เวลานั้นผมยังเด็ก ไม่เคยเห็นไม่เคยรู้มาก่อนจึงถามว่า

"นั่นลุงกินอะไรน่ะ ?"

แกหัวเราะหึๆ ไม่ทันพูดอะไร ผู้ใหญ่ของผมที่ไปเรือด้วยก็ดุผมขึ้นมา เพราะกลัวลุงพันธ์จะอายว่า

"ไม่ใช่เรื่องราวอะไรของเด็ก ถามอะไรไม่เป็นเรื่อง เด็กต้องอยู่ตามประสาเด็ก อย่าไปสอดรู้สอดเห็นเรื่องของผู้ใหญ่ อย่าไปกวนลุงพันธ์แกให้รำคาญเลย"

ลุงพันธ์แกยิ้มอย่างดีใจ บอกว่า "ช่างเถิดครับ ดีแล้วที่แกอยากรู้ว่าอะไรดีอะไรชั่ว ดีกว่าเด็กที่ไม่อยากรู้อยากเห็น ไม่มีตัวอย่างเมื่อตัวทำชั่วก็ไม่รู้ พอรู้ว่าชั่วก็ถอนตัวไม่ออก อย่างผมเป็นตัวอย่างพูดความจริง เมื่อก่อนผมติดฝิ่นใหม่ๆ ผมอายครับ กลัวคนจะรู้กลัวคนจะเห็น เวลาจะเข้าโรงยาก็ต้องแอบไป เมื่อถึงโรงยาก็ต้องมองซ้ายมองขวาดูหน้าดูหลัง เมื่อเห็นว่าไม่มีคนรู้จักก็รีบผลุบเข้าไป เพราะเวลานั้นยังมีเงินยังมีหน้ามีตา มีคนนับถือ แม้จะหมดเงินต้องถุนขี้ยาก็ไม่อยากให้ใครเห็น ที่อายก็เพราะมันเป็นเรื่องไม่ดีเป็นของชั่ว ใครรู้เข้าก็ขาดความนับถือ เห็นว่าเสียผู้เสียคนไปแล้ว แต่เดี๋ยวนี้หมดยางอายแล้วละครับ เงินทองก็ไม่มี จะมามัวอายอะไรกันอีก ขอให้ได้ถุน ให้ได้สูบก็แล้วกัน จิตใจมันด้านหมดแล้ว ความอายไม่มีเหลืออยู่เลย ปล่อยให้หนูแกถามผมเถิดครับ บางทีมันอาจจะเป็นประโยชน์เมื่อแกเติบโตขึ้นภายหน้า"

เมื่อแกพูดกับผู้ใหญ่แล้วก็หันมาตอบกับผมว่า "ที่ลุงกินเมื่อกี้นี้น่ะเขาเรียกว่าถุนขี้ยา เขาแคะออกมาจากกล้องยาฝิ่น เมื่อลุงไม่มีเงินซื้อเนื้อฝิ่นสูบก็ต้องถุนขี้ยาอย่างนี้แหละ"

ผมเห็นลุงพันธ์พูดตอบอย่างเป็นกันเอง จึงกล้าถามขึ้นอย่างเด็กๆ ว่า

"ทำไมลุงถึงต้องถุนขี้ยาล่ะ ?"

ลุงพันธ์ทำหน้าเศร้าๆ อย่างน่าสงสารแล้วพูดว่า

"ทำอย่างไรได้เล่าหลานเอ๋ย ลุงมันติดจนงอมแงมเสียแล้ว อยากจะเลิกก็เลิกไม่ได้ มันทรมานจริงๆ เหมือนตกอยู่ในนรกทั้งเป็น" แกพูดแล้วก็ถอนหายใจยาวและพูดต่อไปว่า "เมื่อก่อนลุงมีเงิน มีบ้าน มีช่อง มีเรือนฝากระดานไม้จริง (หมายถึงไม้สัก) ซ้ำยังมีสวนทุเรียนและนาด้วย เมื่อพ่อแม่ตายลุงก็มีมรดกมากพอสมควร เพราะพ่อของลุงเป็นขุนนางเก่า แม่ของลุงก็เคยเป็นชาววัง เชื้อสายผู้ดี มาระยำตอนลุงติดฝิ่น ลุงจึงยากจนไม่มีแผ่นดินจะอยู่ ต้องมาแจวเรือจ้างเที่ยวเร่ร่อนอยู่ไม่เป็นที่เป็นทางอย่างนี้"

ผมจึงถามแกว่า "ทำไมลุงต้องติดฝิ่นด้วยล่ะ มันอร่อยมากหรือลุงฝิ่นน่ะ"

ลุงพันธ์สั่นหัว แล้วถอนใจยาวอย่างคนเบื่อชีวิตแล้วพูดว่า "ลุงไม่รู้ว่าจะติดงอมแงมอย่างนี้ เมื่อหนุ่ม ๆ ก็เป็นธรรมดา พ่อแม่ทิ้งสมบัติไว้ให้พอที่จะหาความสุขความสบายได้ตลอดไป เพื่อนฝูงก็มีมากทั้งที่ชั่วที่ดีเพื่อนที่ชั่วมันก็ชักชวนไปลองสูบฝิ่น ลุงรู้แล้วว่ามันเป็นของชั่ว ไม่อยากลองกลัวมันจะติด อ้ายเพื่อนมันรับรองว่าสูบครั้งสองครั้งมันไม่ติด ฝิ่นมันดีจริง ๆ สูบแล้วหัวมันโปร่งสมองใส ปัญญาดี ลุงหลงเชื่อลองสูบดู ไม่ช้าก็ติด"

ผมจึงถามว่า "แล้วสมองโปร่งปัญญาดีจริงไหมลุง"

ลุงพันธ์หัวเราะอย่างฝืนแล้วพูดว่า "ดูสภาพของลุงเวลานี้เป็นคำตอบที่ดี สมองโปร่ง ปัญญาดีแล้ว ลุงจะมาแจวเรือจ้างทำไม คนปัญญาดีเขาไม่มาแจวเรือจ้างหรอก คงเป็นคนใหญ่คนโตไปแล้ว"

ผมถามแกอีกว่า "แล้วลุงทำอย่างไรลุงจึงมาแจวเรือจ้างล่ะ ?"

ลุงพันธ์เล่าว่า "เวลานั้นเงินทองยังมีมาก เพื่อนฝูงก็พากันมาช่วยสูบ ต่อมาก็ตั้งกล้องสูบฝิ่นในบ้าน ไม่กี่ปีบ้านช่อง เรือกสวนไร่นาของลุงก็ถูกสูบเข้าไปอยู่ในกล้องยาฝิ่นหมดทุกอย่าง สมบัติของลุงที่พ่อแม่เหลือไว้ให้ ก็เปลี่ยนไปเป็นของคนอื่นหมด ลุงคงเหลือที่ปลูกกระท่อมปลายสวนไว้เพียงเล็กน้อย แล้วก็ย้ายจากบ้านลงไปอยู่กระท่อม เพื่อนฝูงก็ค่อย ๆ หายไปหมด เมื่อลุงหมดเงินไม่มีซื้อเนื้อฝิ่นสูบ ก็ต้องถุนขี้ยาแก้อยากไปพลาง ๆ ก่อน บางครั้งเงินไม่มีซื้อขี้ยาก็ต้องใช้ใบกระท่อมแก้ขัดไปพลาง ๆ ก่อน แล้วก็เก็บของเก่าขายพอแก้ขัดไปได้ ความทุกข์ยากลำบากของลุง เพราะอ้ายการติดฝิ่นนี้มากมายเหลือเกิน ลุงรู้สึกตัวเหมือนเป็นเศษคนไม่เต็มคนเหมือนคนอื่น ฝิ่นได้ทำลายความรู้สึกของความเป็นไปเกือบหมดแล้ว ลุงต้องตกเป็นทาสของมันอย่างหนีไม่พ้น ลุงต้องสูญเสียอนาคตที่จะรุ่งเรืองไปจนหมดสิ้น จะไปไหนมาไหนจะมองหน้าใครก็ไม่สนิท ไม่มีใครเขาอยากคบค้าสมาคมด้วย เพื่อนฝูงก็คอยเดินหลีกหนีหลบหน้า ลุงได้เสียหมดแล้วทุกสิ่งทุกอย่าง..."

ลุงพันธ์พูดถึงแค่นี้ รู้สึกว่าแกกำลังสะอื้นอยู่ในทรวงอกพูดไม่ออก แม้ว่าน้ำตาแกจะไม่ออก แต่จิตใจของแกคงได้รับความทรมานอย่างแสนสาหัส เมื่อแกต้องมาพูดถึงเรื่องเก่าให้ผมฟัง แต่แกก็ได้พยายามระงับใจให้เป็นปกติ แล้วจึงพูดต่อไปอย่างเสียงแหบ ๆ ว่า "ที่ลุง

บอกว่าเป็นเศษคน ก็เพราะลุงไม่มีอะไรเหลือในตัวลุงอีกแล้ว แม้วิชาความรู้ที่เคยเรียนมา เคยมีคนเคารพนับถือ เคยมีคนยกย่อง เมื่อยามมีเงินมีคนเรียกว่า "คุณพันธ์" ได้สูญสิ้นไปหมด คงมีแต่ชื่อที่ชาวบ้านตั้งให้ลุงใหม่อีกว่า "อ้ายขี้ยา" ลุงได้รับความดูถูกหมิ่นเจ็บแค้นอย่างแสนสาหัส ทั้งที่ลุงเป็นคนบริสุทธิ์ไม่เคยลักขโมยใคร แต่ก็ไม่วายเป็นที่รังเกียจของชาวบ้านแถบนั้น เหตุที่ชาวบ้านชังลุงก็เพราะลุงมีญาติห่าง ๆ คนหนึ่ง เป็นผู้หญิงไม่ถูกกัน เพราะมันหวังมรดกของลุง แต่มันไม่มีสิทธิในทรัพย์สมบัติ จึงตกมาเป็นของลุงคนเดียว มันจึงพยายามยุยงชาวบ้าน ให้จงเกลียดจงชังลุงตลอดมา เพราะฉะนั้นถ้าบ้านใครมีของหายถูกขโมยไป มันก็พากันสงสัยว่าลุงเป็นตัวการ หญิงชาวบ้านบางคนปากมันร้าย มันร้องด่าดัง ๆ เพื่อประจานลุงให้ชาวบ้านได้ยินทั่ว ๆ กันว่า

"ของกูหายคราวนี้ไม่มีใครเอาไป นอกจากอ้ายขี้ยา คอยดูเอาของแม่ไป แม่จะแช่งเช้าแช่งเย็น คนอดข้าวเขาไม่ขโมยหรอกโว้ย ขอชาวบ้านกินได้ ไม่ขอชาวบ้านไปขอพระกินก็ได้ แต่อดฝิ่นนี่ไม่มีใครเขาให้ทานมันต้องขโมยถึงได้เงินมาสูบ"

ลุงถูกดูหมิ่น ถูกคนตะโกนด่าอยู่ทุกวันมันเหลือจะอดจริง ๆ ลุงคิดว่ามันต้องมีคนแกล้งไปขโมยของชาวบ้าน แล้วไปเที่ยวยุยงป้ายความผิดใส่ลุง คงไม่มีคนอื่นนอกจากญาติของลุงที่มันพยาบาท ลุงเป็นคนสิ้นคิดแล้ว ถ้าขืนอยู่ต่อไปลุงต้องเป็นบ้า ไม่ก็ต้องเป็นผู้ร้ายฆ่าคน แม้ลุงจะอาลัยบ้านที่เกิดเติบโตมาในตำบลนั้น แต่ก็ทนอยู่ต่อไปไม่ไหว ไปตายเอาดาบหน้าดีกว่า ถ้าจะย้ายไปอยู่ที่ตำบลอื่น ก็คงไม่พ้นคนดูหมิ่นดูถูก แม้ที่บ้านเกิดแต่อ้อนแต่ออกก็ยังอยู่ไม่ไหว เห็นจะไม่มีที่ไหนดีกว่า "หากินตามลำน้ำเจ้าพระยา" เมื่อลุงคิดตกลงใจแล้ว ก็รวบรวมของเก่าที่ยังเหลือ ที่ดินชิ้นสุดท้ายที่ปลูกกระท่อมอยู่ขายเสีย เพื่อจะได้มาแลกกับเรือจ้างมีประทุนลำหนึ่ง แล้วก็อำลาแผ่นดินที่เกิดเป็นครั้งสุดท้ายด้วยความอาลัย ต่อจากนั้นลุงกับเรือคู่ยากก็ล่องไปตามน้ำ ค่ำไหนนอนนั่น ไม่ต้องได้ยินเสียงชาวบ้านปากปลาร้า จิตใจค่อยสงบบ้าง นอนในเรือกินในเรือ ใครจ้างที่ไหนก็ไป พอได้เงินมาพอซื้อกินไปวันหนึ่ง ๆ โรงยาฝิ่นก็มีตามริมแม่น้ำ พอจอดเรือก็เข้าถึงโรงยาเลย จนที่สุดก็มาจอดที่หน้าวัดเป็นประจำ ข้าวปลาอาหารก็ไม่เดือดร้อน ถึงเวลาก็เข้าไปหาลูกศิษย์พระลุงก็พออิ่มท้องประทังชีวิตไปได้ นี่แหละหลานเอ๋ย . . . ชีวิตของลุงเป็นอย่างนี้"

เมื่อลุงพันธ์เล่าให้ข้าพเจ้าฟัง แล้วทำตาแดง ๆ เพราะนึกถึงความขมขื่นทรมานจิต-ใจในชีวิตที่ได้ผ่านมาแล้ว และกำลังเป็นอยู่ในอนาคตซึ่งยังมืดมนอยู่ เพียงแต่มีชีวิตผ่านไปวันหนึ่ง ๆ เท่านั้น

ผมจึงถามว่า "ทำไมฝิ่นที่ใครก็รู้ว่าสูบแล้วมันติดแต่ก็มีคนชอบ ยอมเข้าไปเป็นทาสของมัน"

ลุงพันธ์พูดอย่างน่าเศร้า ๆ ว่า "มันเป็นเวรของลุงเองที่เห็นผิดเป็นชอบ ที่ริเริ่มสูบฝิ่นก็เพราะเพื่อนแท้ ๆ ลุงทีแรกก็ไม่กล้า แต่เพื่อนก็ขยั้นขยอมากเขาว่าวิเศษอย่างโน้นอย่างนี้ นานเข้า . . ใจลุงที่เข้มแข็งก็อ่อนลง คิดว่าเอาก็เอาลองก็ลองดูมันคงไม่ติดถ้าเราไม่หลงมันดูซิว่ามันจะวิเศษแค่ไหน พอลองเข้าจริงมันก็ติดจะโทษเพื่อนโดยตรงก็ไม่ถนัด เป็นเพราะเรามีใจไม่เข้มแข็งพอ นี่แหละต้นเหตุของการติดฝิ่นของลุง หลานควรจะจำไว้ ต่อไปถ้ามีใครมาชวนให้ไปลองโน่นลองนี่ดีอย่างโน้นอย่างนี้ ในพวกยาเสพติดก็อย่าไปเชื่อเขาเป็นอันขาด ใจแข็งไว้อย่าไปนึกอย่างอื่น นึกแต่เพียงว่าเขากำลังจะชวนเราไปลงนรก คนชวนเรานั่นคือตัวมาร เขาจะทำลายชีวิตอนาคตของเรา อย่าใจอ่อนเป็นอันขาด ลองไปถามพวกติดฝิ่นงอมแงมผอมโซเหลือแต่หนังหุ้มกระดูก ซี่โครงบานคอยรอเวลา เพราะไม่มีเงินจะสูบหรือถุนไม่ช้าก็ลงแดงตาย นอนรอเวลาตายอยู่ตามศาลาวัด พวกนี้เขาจะบอกได้ว่าแต่ก่อนไม่มีใจสมัครสูบเลย แต่มีเพื่อนพาไปแล้วก็อยากลองเท่านั้นคิดว่าคงไม่ติด เมื่อลองแล้วมันก็เกิดติดจนถอนตัวไม่ขึ้น ผลที่สุดเป็นอย่างไรก็ดูลุงนี่แหละเป็นตัวอย่างที่ดี เมื่อลุงชั่วมาแล้วก็ไม่อยากให้คนอื่นหลงชั่วไปด้วย ถึงจะไม่ใช่ญาติหรือลูกหลานก็สงสาร ไม่อยากให้ตกนรกเหมือนลุงจึงเล่าให้ฟังเพื่อเอาบุญ"

ผมได้ฟังลุงพันธ์เล่าชีวิตของแกให้ฟังคราวนั้นทำให้คิด แล้วทั้งเกลียดทั้งกลัวเกิดคำปฏิญาณขึ้นในใจว่า "สภาพอย่างนี้ ขออย่าให้เกิดแก่ข้าพเจ้าเลย ขออย่าให้เกิดแก่ข้าพเจ้าเลย ขอให้ไกลร้อยโยชน์แสนโยชน์ และในชาตินี้ข้าพเจ้าจะไม่ขอเหยียบย่างก้าวเข้าไปในเขตธรณีประตูโรงยาฝิ่นเป็นอันขาด ขอสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสากลโลก จงช่วยป้องกันข้าพเจ้าอย่าให้เห็นผิดเป็นชอบเลย" หลังจากนั้นเมื่อผมย่างเข้าเป็นผู้ใหญ่ผมได้ขึ้นไปภาคเหนือ มีเพื่อนฝูงอาวุโสผู้หนึ่งมีชื่อในทางการพิมพ์ในสมัยนั้น ท่านผู้นั้นชวนผมไปเที่ยวในโรงยาฝิ่น

ด้วย ทำให้ผมนึกถึงลุงพันธ์ และนึกถึงคำปฏิญาณขึ้นมาทันที ผมต้องขอโทษและขอตัวต่อท่านผู้นั้นว่าผมได้ปฏิญาณไว้แล้วว่า ผมจะไม่ย่างก้าวเข้าประตูโรงยาฝิ่นเป็นอันขาด ท่านผู้นั้นยิ้มและแสดงความสนใจ และแสดงความยินดีกับผมด้วย เรื่องของลุงพันธ์ยังได้ประโยชน์มิใช่เฉพาะแต่ผมผู้เดียว ได้แผ่ไปถึงผู้อื่นด้วยคือ ครั้งหนึ่งเพื่อนรุ่นน้องหลายคน ล้วนมีความรู้ดีกำลังซุบซิบกัน บังเอิญผมเห็นเข้าจึงถามดูว่า "เรื่องอะไรจึงต้องซุบซิบกัน"

เพื่อนเหล่านั้นกระซิบให้ผมฟัง "เขากำลังจะไปดูดหมู" ผมไม่เคยได้ยินศัพท์นี้มาก่อนจึงสนใจถามดูหมายความว่าอะไร ก็ได้ความว่า การดูดหมูนี้ก็คือเอาฝิ่นมาชะโลมทาใบพลู แล้วหั่นให้เป็นฝอยเหมือนเส้นยานำไปลนไฟให้แห้ง แล้วเอาไปใส่ในบ้องกัญชาสูบแทนกัญชา ผมรู้เช่นนั้นก็สะดุ้ง คิดในใจว่าพวกนี้กำลังจะเดินลงไปนรก ขึ้นชื่อว่าฝิ่นไม่ว่าจะสูบโดยวิธีใดหรือแบบใดมันก็ต้องเหมือนกันทั้งนั้น ผมจึงขอร้องห้ามไม่ให้ลองเป็นอันขาด แล้วก็เล่าเรื่องชีวิตของลุงพันธ์ให้ฟัง เมื่อฟังแล้วเพื่อน ๆ รุ่นน้องต่างก็มองเห็นผลร้ายจะติดตามมาภายหลัง จึงพากันงดไม่ไปลองในสิ่งที่จะนำตนเข้าสู่นรก อานิสงส์ผลบุญเรื่องของลุงพันธ์ได้เกิดผลขึ้นโดยยับยั้งกับผู้รู้เท่าไม่ถึงการณ์ ที่เกือบจะเห็นผิดเป็นชอบได้สติ ผมจึงอุทิศความดีอันนี้ให้แก่ดวงวิญญาณของลุงพันธ์ผู้ล่วงลับไปแล้ว ยังได้ทิ้งเรื่องที่เป็นประโยชน์กับคนรุ่นหลังไว้เป็นอนุสรณ์

เมื่อข้าพเจ้าหยุดเล่า คุณพี่จึงถามขึ้นว่า "พี่อยากรู้ว่าลุงพันธ์แกจบชีวิตแบบไหน เธอเล่าต่อไปให้จบด้วยสิ"

ข้าพเจ้าจึงบอกว่า "ชีวิตบั้นปลายของลุงพันธ์ผู้น่าสงสาร แกจบลงง่าย ๆ แต่ก็ดีเหมือนกันที่แกไม่ต้องทรมาน ไม่มีอะไรเป็นห่วงนอกจากเรือคู่ยากลำเดียว แต่แกก็เคยบอกพระไว้แล้วว่า ถ้าแกตายแล้วเรือของแกขอถวายเป็นสมบัติของวัด ใครจะอ้างสิทธิ์ภายหลังไม่ได้ เพราะแกไม่มีญาติพี่น้อง เรื่องฉากสุดท้ายของลุงพันธ์ก็คือ

เช้าวันหนึ่ง เมื่อพระฉันเช้าเสร็จแล้วก็ไม่เห็นลุงพันธ์ ตามปกติลุงพันธ์แกตื่นแต่เช้า หากว่าแกไม่ออกไปรับจ้างแจวเรือก็ต้องขึ้นมาบนกุฏิพระ จัดการติดไฟต้มน้ำร้อนชงชาเพื่อจัดถวายพระ แล้วก็ปัดกวาดเช็ดถูทำความสะอาดบนกุฏิเป็นประจำ เมื่อเวลาพระฉันก็ช่วยจัดโน่นจัดนี่เท่าที่แกจะทำได้ เมื่อพระฉันเสร็จแกก็ถือโอกาสกินข้าวพร้อมกับลูกศิษย์

แต่เช้าวันนั้น ก็ไม่เห็นลุงพันธ์แกขึ้นมาบนกุฏิตามที่เคยปฏิบัติมาแล้ว พระท่านมองลงไปทางท่าน้ำยังเห็นเรือจ้างของลุงพันธ์จอดอยู่ที่ท่า จึงบอกให้เด็กเอาอาหารทั้งคาวหวานไปให้ลุงพันธ์ที่เรือ คิดว่าแกไม่สบาย เมื่อเด็กยกอาหารไปถึงท่าเรือจอดของลุงพันธ์แล้วก็ร้องเรียกให้ลุงพันธ์ลุกขึ้นมารับอาหารเมื่อยืนเรียกอยู่หลายคำก็ไม่ได้ยินเสียงลุงพันธ์แกขานรับก็สงสัย จึงวางอาหารไว้ที่ท่า แล้วก็สาวเชือกหัวเรือที่ผูกไว้กับเขื่อนหน้าวัดให้เข้ามาใกล้ แต่พอจะเหยียบลงไปที่หัวเรือ ก้มลงดูใต้ประทุนก็เห็นลุงพันธ์แกนอนอ้าปากค้าง หน้าเหลืองซีดตัวแข็ง หมดลมหายใจอยู่ในประทุนกลางลำเรือนั่นเอง เด็กลูกศิษย์วัดต่างตกใจด้วยความกลัววิ่งขึ้นตะโกนปากคอสั่น บอกพระและเพื่อนเด็กด้วยกันให้ทราบว่าลุงพันธ์แกตายแล้ว

ไม่ช้าที่ท่าน้ำก็เต็มไปด้วยพระเณรลูกศิษย์วัดและชาวบ้านต่างก็มายืนมุงดูศพของของลุงพันธ์ ด้วยความสังเวชใจในชะตากรรมของลุงพันธ์ ชีวิตของแกได้มาปิดฉากจบเอาง่าย ๆ ที่สุดพระทางวัดก็ช่วยกันเป็นเจ้าภาพจัดการศพของลุงพันธ์ไปตามมีตามเกิด เรื่องที่ผมทราบละเอียดละออก็เพราะบ้านผมอยู่ไม่ไกลจากวัดนัก”

เมื่อข้าพเจ้าเล่าจบ คุณพี่ก็พูดขึ้นอย่างหนักใจว่า

“ฝิ่นนี่ก็ร้ายแรงมากเอาการอยู่แล้ว ทำลายอนาคตของคนมามากนักแล้ว แต่บัดนี้มันเกิดมี “เฮโรอีน” มันยิ่งร้ายแแรงกว่าสูบฝิ่นมากมายนัก เมื่อใครติดแล้วคอยวันเวลาได้เลยถึงกระนั้นก็ยังมีคนสมัครใจโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์เป็นทาสของมันมากมาย คิดแล้วก็เศร้า”

พี่ก็มีเรื่องจากคุณพ่อเล่าให้ฟังเป็นเรื่องเกิดขึ้นในสมัยก่อน คือมีผู้หนึ่งกำพร้าพ่ออยู่สองคนกับแม่จนโตเป็นหนุ่มใหญ่แต่ชายผู้นี้เป็นคนติดกัญชา บ่ายวันหนึ่งกัญชาหมดไม่มีจะสูบก็เกิดจิตฟุ้งซ่านหงุดหงิด พอดีแม่กำลังจะไปจ่ายตลาด จึงบอกให้แม่ช่วยซื้อกัญชามาฝากสักสองกำ เวลานั้นกัญชาเพียงกำแหละหนึ่งอัฐเท่านั้น เมื่อสั่งแม่ไปซื้อกัญชาแล้ว ลูกชายอยู่ทางบ้านก็จัดแจงเตรียมลับมีดไว้สำหรับหั่นกัญชาที่แม่จะซื้อมาจากตลาด

ครั้นแม่กลับมาจากตลาดวางกระจาดกับข้าวไว้บนหัวบันได แล้วก็ก้มลงหยิบกะลาตักน้ำในโอ่งล้างเท้าก่อนที่จะขึ้นเรือน ลูกชายดีใจที่เห็นแม่กลับมาจากตลาดเพราะกำลังอยากสูบกัญชาอยู่ด้วย จึงรีบยกกระจาดกับข้าวขึ้นไปรื้อหากัญชา เมื่อค้นหาไม่เห็นมีกัญชาในกระจาดกับข้าวก็โกรธ ตวาดแม่ออกไปว่า

"กัญชาอยู่ที่ไหน !"

พอแม่ได้ยินก็ตอบแล้วร้องว่า "อุ๊ยตาย ! แม่ลืมสนิททีเดียว แม่จะรีบกลับไปตลาดซื้อมาให้เดี๋ยวนี้"

เจ้าลูกชายโกรธจนตาขวางเป็นบ้าเพราะอยากสูบกัญชาจนหูอื้อ แม่พูดอะไรก็ไม่รู้เรื่องเสียแล้ว บ้ากัญชาจนตาลาย ร้องด่าแม่บังเกิดเกล้าของตนเองว่า

"มึงอย่าอยู่เป็นผู้เป็นคนเลย กูสั่งมึงแค่นี้ยังลืม !"

ด่าแล้วก็หยิบมีดที่เตรียมไว้หั่นกัญชา โดดลงจากบันไดลงตรงเข้าแทงแม่ ซึ่งไม่ทันรู้ตัวและไม่ได้ระวัง เพราะไม่นึกว่าลูกชายจะเป็นเอามากถึงเพียงนั้น เมื่อถูกแทงก็ตกใจกลัวได้แต่เพียงร้องว่า

"โอย . . .! อ้ายหนูฆ่าแม่แล้ว . . ."

เท่านั้นแม่ก็ขาดใจตายคาบันได

ลูกชาย เมื่อได้สติก็ทิ้งมีดเข้ากอดศพแม่บังเกิดกล้า พ่อยากจะชี้ให้เห็นว่า แม้แต่คนติดกัญชาก็ร้ายแรงเพียงไรเมื่อไม่ได้สูบ สมัยนั้นข่าวที่ร้ายแรงเรื่องฆ่าฟันกันถึงตายนาน ๆ หลายปีจะมีสักครั้ง เมื่อเกิดขึ้นก็เป็นเรื่องเล่าลือกันไปไกลไม่ค่อยจะลืมกันง่าย ซึ่งผิดกับสมัยนี้การฆ่าฟันกันเป็นของประจำวัน จนกลายเป็นของธรรมดาไป ไม่ค่อยจะมีใครเอาใจใส่เสียแล้ว"

เมื่อคุณพี่เล่าจบแล้วก็หันมาถามข้าพเจ้าว่า

"เธอยังจำเหตุการณ์เมื่อสมัยเรายังรุ่น ๆ ได้ไหม เพื่อนรุ่นพี่ของเราได้เสียคนไปคนหนึ่งอย่างน่าเศร้าใจ"

เมื่อข้าพเจ้าทบทวนความจำแล้วตอบว่า "ผมจำได้ดีครับคุณพี่"

คุณพี่ยิ้มแล้วพูดต่อไปว่า "เรื่องมันก็เป็นประโยชน์ดีเหมือนกัน ถ้าเธอจะเขียนขึ้น"

ข้าพเจ้าตอบว่า "จริงครับ คงจะเป็นประโยชน์ไม่มากก็น้อย" ข้าพเจ้าอยากจะพูดว่า เรื่องที่ข้าพเจ้าจะเล่าต่อไปนี้เป็นเรื่องยุคหนึ่งที่ข้าพเจ้าและคุณพี่ยังอยู่ในวัยรุ่น เราต้องต่อสู้ระหว่างความดีกับความชั่ว เราได้พยายามชี้ทางให้เพื่อนผู้พี่ได้เห็นทางดี ไม่ควรหลงทางผิด แต่ก็น่าสลดใจ แม้เราทั้งสองจะพยายามเพียงไร ก็ไม่สามารถยับยั้งแกไม่ให้เดินไปในทางผิด แกก็ต้องไปผจญชีวิตในทางที่แกเดินตลอดไป จนจบฉากสุดท้ายอันน่าสลดใจ

เรื่องมีว่า ครั้งหนึ่งเมื่อข้าพเจ้ากับคุณพี่อยู่ในวัยรุ่นเรามีเพื่อนผู้หนึ่งข้าพเจ้าขอให้ชื่อว่าโต หรือต่อไปข้าพเจ้าจะเรียกว่าพี่โต และพี่โตผู้นี้ได้ทราบว่าแกไม่ค่อยเอาใจใส่ในการเรียนนัก พี่โตมีอายุมากกว่าคุณพี่สองปี ส่วนคุณพี่มีอายุแก่กว่าข้าพเจ้าสามปี ฉะนั้นข้าพเจ้าจึงเป็นผู้มีอายุน้อยที่สุดในสามคน ครอบครัวของพี่โตอยู่ในฐานะมีอันจะกิน แต่พ่อแม่ตามใจลูกเกินไป จนกลายเป็นกลัวลูก พี่โตเป็นคนใจใหญ่ชอบเลี้ยงอาหารและขนมเราทั้งสองเสมอ แม้เราจะเลี้ยงตอบแทนก็ไม่ยอมจนเรารู้สึกเกรงใจ เพราะฉะนั้นเราจึงชอบกัน เพราะเห็นเป็นคนใจดี แม้เราจะรู้จักพี่โตเราก็ไม่เคยไปเที่ยวที่ไกล ๆ และนาน ๆ ด้วยกัน

วันหนึ่ง เป็นครั้งแรกที่พี่โตได้ชวนเราไปเที่ยวหาซื้อของในระยะไกล ซึ่งห่างจากบ้านสองระยะรถราง ข้าพเจ้ายังจำได้ดี พี่โตก็ชวนเราไปหาซื้อของที่เวิ้งเชิงสะพานเหล็กบน (เวลานั้นยังไม่มีโรงหนังหรือโรงละครนครเกษม ภายหลังถึงได้เรียกเวิ้งนครเกษม) เวิ้งนั้นมีอยู่สองเวิ้ง คือสองฝั่งหลังตึกข้างถนนเจริญกรุง ทั้งสองเวิ้งก็ขายของเก่าที่ใช้แล้วเหมือนกัน ผิดกันแต่ฝั่งวัดพระพิเรนทร์มีเวิ้งเล็กกว่าทางตลาดบำเรอ (ทางตลาดบ๊ระกา?) ของที่ใช้แล้วมีขายทุกอย่างทุกชนิด เราจะหาได้ที่เวิ้งเหล่านี้ด้วยราคาไม่สู้แพงนัก ก็สมราคากับของที่ใช้แล้ว ทราบว่าของเหล่านี้เอามาจากโรงรับจำนำ ที่มีผู้จำนำขาดส่งดอกเบี้ยหรือเกินกำหนดที่จะถ่ายคืน พวกโรงรับจำนำจึงได้ระบายขายให้พวกเวิ้งนี้

เห็นที่มีมากก็คือพวกเสื้อผ้าสีต่าง ๆ แขวนไว้มากมาย บางอย่างก็ยังใหม่ ยังไม่เคยใช้เลย พี่โตบอกเราว่า ของพวกนี้ราคาถูกกว่าที่เราไปซื้อของใหม่ที่ร้านใหญ่ ๆ หลายเท่า บางทีเราเรียกว่าของดี ๆ ตามตลาดไม่มีขาย แกจึงพาเราเข้าไปในเวิ้งฝั่งวัดพระพิเรนทร์เที่ยวเดินหาของที่ต้องการ เข้าร้านโน้นเข้าร้านนี้ เราก็เดินตามแกไป แต่เราก็พยายามยืนคอยนอกร้าน เพราะเราไม่มีอะไรที่ต้องการ และพวกจีนที่ขายของเหล่านั้น ก็ชอบเรียกพวกเราว่าพี่ ทั้ง ๆ ที่เรามีอายุอ่อนกว่าจีนคนขายมาก บางคนก็เป็นตะแป๊ะผมขาวแล้วก็ยังเรียกพี่ และดูเหมือนจะเป็นธรรมเนียมที่พูดคล้าย ๆ กันว่า

"พี่เชิญก่อนซิพี่" ต้องการอะไรเชิญข้างใน นั่งก่อนซิพี่"

บางร้านก็ตรงเข้ามาจูงมือเข้าไปในร้าน บางทีเราเดินเลยมาแล้วแกก็กวักมือเรียกว่า "กลับมาก่อนซิพี่ อย่าเพิ่งไป"

นอกจากเราที่เดินเที่ยวหาของแล้ว ก็ยังมีชาวบ้านนอกก็เดินมาเที่ยวหาซื้อของใช้แล้วเช่นกัน เราปล่อยให้พี่โตเข้าไปเลือกของเก่าๆ ในร้านแห่งหนึ่งซึ่งเราสองคนยืนคอยที่หน้าห่างๆ คุณพี่แอบกระซิบข้าพเจ้าว่า

"พี่ไม่ยอมใช้ของพวกนี้เป็นอันขาด กลัวมันจะเอามาจากคนตายหรือคนเป็นโรค"

เราเรียกพี่โตมากระซิบบอกว่าไม่ควรซื้อ และช่วยกันอธิบายเหตุผลให้ฟัง แต่พี่โตไม่ยอมฟังและกลับหัวเราะว่าแกไม่กลัว แล้วก็กลับเข้าไปในร้านให้เจ้าของร้านผู้ขายขนผ้าม่วงสีต่างๆ ออกมาเป็นตั้งๆ เมื่อเลือกได้ตามต้องการแล้วก็ถามราคาต่อรองกัน จะเป็นด้วยต่อราคาถูกเกินไป หรือจะเป็นด้วยคนขายรื้อขนผ้าออกมามากมายแล้วก็ผิดหวังในการซื้อขาย ไม่ตกลงจึงไม่เป็นที่พอใจของผู้ขาย แกคงโกรธมากจึงถ่มน้ำลายออกมาด้วยกิริยาหยาบคาย บ่นด่าภาษาของแกซึ่งเราไม่รู้เรื่อง พี่โตเกิดโมโหขึ้นมาบ้างจะเอาเรื่องเกือบวางมวยกับจีนคนขาย เราไม่รู้เรื่องอะไรมากนักเพราะยืนอยู่นอกร้าน พอเห็นท่าไม่ดีจะเกิดเรื่อง คุณพี่เป็นคนใจเย็นด้วยฝึกจิตมาตั้งแต่เด็ก เห็นข้าพเจ้าหุนหันจะวิ่งเข้าไปในร้านเพื่อจะช่วยพี่โต คุณพี่จึงกระตุกแขนไว้แล้วพูดว่า

"อย่าทำอะไรลงไปโดยไม่คิดเสียก่อน เอาไว้เป็นหน้าที่ของพี่เอง"

คุณพี่จึงเข้าไปห้าม และขอโทษจีนผู้นั้นเพียงสองสามคำแล้วก็ฉุดพี่โตออกมานอกร้าน แล้วคุณพี่บอกว่า

"อย่าเอาแต่โมโหประเดี๋ยวเรื่องเล็กจะกลายเป็นเรื่องใหญ่ ถ้าเกิดเรื่องก็มีแต่ทางเสียเปรียบ คุณพ่อเคยบอกว่า ถ้าเกิดเรื่องกับร้านพวกนี้มันมักจะช่วยกันรุมเล่นงานแน่ ถ้ามันร้องเลี้ยะพะขึ้นมาเราก็หนีไม่ทันพวกมัน ก็จะพากันเล่นงานเราทุกซอกทุกมุมเคยมีตัวอย่างมาแล้ว เพราะพวกนี้ส่วนมากเป็นอั้งยี่ และพวกที่ดีก็มีมาก แต่ก็คงไม่มีใครกล้าช่วย เพราะกลัวอิทธิพลพวกอั้งยี่"

เคราะห์ดีที่พี่โตเชื่อฟังคำของคุณพี่ เรื่องที่จะเกิดขึ้นก็สงบลง เราพากันออกจากเวิ้งไปทันที ปล่อยให้จีนเจ้าของร้านบ่นด่าไปตามเรื่องของมัน เป็นอันว่าพี่โตซื้ออะไรยังไม่ได้เลย เมื่อออกมาทางถนนเจริญกรุงแล้วก็มองเห็นพวกตั้งบ้องกัญชาอยู่ข้างถนนเป็นแถว โดยมีเสื่อปูหน้าตึกแถวข้างริมทางเดิน แต่ละแห่งมีบ้องกัญชาตั้งไว้หลายบ้องประดับเหรียญตราแปลก

และสวยกว่าใคร และมีเหรียญมากกว่ากัน บางแห่งเจ้าของบ้องก็นั่งหั่นกัญชาบนเขียงเล็ก ๆ ปากก็ร้องเชื้อเชิญให้ผู้คนที่เดินผ่านไปมาให้หยุดลองสูบดู และบอกชื่อบ้องกัญชาแต่ละบ้องมีชื่อต่างกันอย่างไพเราะ

คุณพี่กับข้าพเจ้า เคยรู้ความร้ายแรงของผู้ตกเป็นทาสของกัญชามาแล้วก็เศร้าใจที่เห็นการสูบกัญชาเป็นการค้า เพราะการสูบกัญชาข้างถนนเวลานั้นรู้สึกว่าเป็นของธรรมดา บางแห่งเราก็เห็นคนหนุ่มนั่งลงบนเสื่อก้มหน้าก้มตาดูดควันจากบ้องกัญชา ซึ่งมีเจ้าของบ้องบริการอยู่ข้าง ๆ และมีเด็กหนุ่มหลายคนนั่งล้อมวงสรวลเสเฮฮา ผลัดกันดูดควันจากบ้องกัญชาอันเดียวกันอย่างสนุกสนาน เจ้าของบ้องหั่นกัญชาคอยบริการแทบไม่ทัน บางแห่งเจ้าของบ้องก็นั่งอยู่เฉย ๆ เพราะไม่มีลูกค้ามานั่งสูบ ข้าพเจ้ากับคุณพี่เดินหนีขยะแขยง และรีบเดินผ่านไปให้พ้น ๆ วงกัญชาด้วยความรังเกียจ เหมือนเดินอยู่ริมเหวนรกถ้าพลาดก็ตกลงไป แต่เราระวังเพราะรู้ตัวอยู่ก่อน ส่วนพี่โตนั้นเดินข้างหลังรั้งท้าย

เมื่อเราเดินผ่านดงนรกแล้วก็ได้ยินเสียงพี่โตร้องเรียกเราหันหลังกลับไปดู ก็เห็นพี่โตนั่งลงบนเสื่อเจ้าของบ้องกัญชาเจ้าสุดท้าย ที่เราเพิ่งผ่านมาแล้วกวักมือเรียกเรากลับไป เราทั้งสองแทบไม่เชื่อสายตา พี่โตกำลังจะเดินไปลงนรก ซึ่งเราพยายามหลีกหนีมาแล้ว เราจึงย้อนกลับไปเพื่อรั้งตัวแกให้ออกมา ในใจขอให้แกเพียงไปขอพักเหนื่อย และสนทนากับเจ้าของบ้องกัญชาเท่านั้น อย่าให้คิดเลยไปว่าแกจะลองสูบเลย

เมื่อเราไปถึงแกก็เรียกให้นั่งลงบนเสื่อ เราบอกแกให้เดินต่อไปดีกว่า แกก็บอกว่าหยุดพักลองสูบกัญชาคนละบ้อง ข้าพเจ้ากับคุณพี่ต่างก็มองหน้ากัน แทบไม่เชื่อหูว่าได้ยินแกชวน และไม่นึกฝันมาก่อนว่าแกจะประพฤติตัวเช่นนี้ แล้วแกกำลังชวนเราทั้งสองลงนรกไปด้วย เราทั้งสองก้มลงฉุดแขนแกคนละข้างเพื่อให้แกรีบลุกขึ้นเดินต่อไป แกสบัดมือไม่ยอมลุกขึ้น แม้เราจะพยายามขัดขวางไม่ยอมให้แกลอง แอบกระซิบอธิบายโทษของกัญชาเท่าที่รู้มาให้แกฟัง เราไม่พูดดังเพราะกลัวเจ้าของกัญชาจะโกรธเราสองคน แม้เราทั้งสองจะช่วยอธิบายอย่างไรแกก็ไม่ยอมเชื่อ ซ้ำแกยังพูดด้วยความไม่พอใจและเคืองเราอย่างอวดดีด้วยว่า แกมีอายุมากกว่าเราและอาบน้ำร้อนมาก่อน ฉะนั้นจึงเป็นผู้ใหญ่พอที่จะรู้ดีรู้ชั่วมากกว่าเรา ขอให้เราอย่ามาสอนแกเลย เราไม่สามารถจะยับยั้งแกได้แล้ว ซ้ำยังดูถูกดูหมิ่นว่าเราเป็นเด็ก

ข้าพเจ้ารู้สึกมีความโกรธจนหน้าชา และอายจนเลือดขึ้นหน้าร้อนผ่าวขึ้นมาทันที ที่แกหัวดื้อและยังดูถูกว่าเราเป็นเด็ก กระซิบบอกคุณพี่ด้วยความโกรธว่า

"คนชนิดนี้ทั้งดื้อและอวดดี เรากลับบ้านดีกว่าอย่าเอาใจใส่กับคนชนิดนี้เลย"

แต่คุณพี่เป็นคนใจเย็นปลอบใจข้าพเจ้าว่า "อย่าไปโกรธแกเลย ให้เราสงสารแกดีกว่า เพราะอนาคตของแกกำลังตกอยู่ในอันตราย กำลังจะเดินทางผิด เราอย่าไปถือแกเลย ช่วยกันจูงให้แกพ้นอันตรายดีกว่า"

ข้าพเจ้าคิดดูจึงได้สติกลับนึกสงสารแกขึ้นมา จึงพูดกับคุณพี่ว่า

"คราวนี้เราไม่มีโอกาสยับยั้งแกได้ ก็ปล่อยให้หลงไปก่อนแล้วค่อยแก้ภายหลัง"

คุณพี่ก็พูดว่า "พี่ก็คิดเช่นนั้น หากต่อไปแกยังอวดดีไม่ยอมฟังเหตุผลของเราก็คิดว่า เป็นกรรมของแกเอง เราก็หมดทางที่จะช่วยแกได้แล้ว"

เมื่อข้าพเจ้าพูดกับคุณพี่เข้าใจกันดีแล้ว เราก็ปล่อยให้พี่โตตามสบายไม่ขัดขวาง เพราะรู้ว่าถึงอย่างไรก็ไม่สามารถจะขัดขวางแกได้ เราจึงออกมายืนคอยอยู่ห่าง ๆ ด้วยจิตใจที่ไม่มีความสุข เรามองเห็นเจ้าของบ้องกัญชาหยิบบ้องอันที่พิงไว้บ้องหนึ่งออกมาและคุยว่า

"บ้องนี้ของผมชื่อว่า 'หนุมานครองเมือง' มีฝรั่งมาขอซื้อให้ผมสิบตำลึงยังไม่ยอมขาย บ้องนี้ผมรักมากสูบเข้าไปแล้วสบายเหมือนนั่งแท่นเป็นเจ้าเมือง นึกไปก็เหมือนนางสนมมาแวดล้อมเต็มไปด้วยความสุขเหมือนอยู่สวรรค์ชั้นฟ้า"

เมื่อพูดจบแล้วก็หันมาทางเราสองคนซึ่งอยู่ห่าง ๆ ว่า

"คุณทั้งสองไม่ลองดูคนละบ้องหรือ ผมรับรองว่าสบายแน่ ` มันบำรุงประสาทเจริญอาหารดีแน่วิเศษจริง ๆ"

เราทั้งสองสั่นหัวเป็นคำตอบ เมื่อชักชวนเราไม่ได้ผลแกก็หมดความสนใจเรา หันไปหยิบกัญชาที่หั่นไว้ยัดเข้าไปในกล้องแล้วก็ส่งไปให้พี่โต ซึ่งเวลานั้นนั่งชันเข่าคอยอยู่แล้วก็รับบ้องก้มลงเตรียมดูด เมื่อเจ้าของบ้องเอาธูปดอกใหญ่เผากัญชา พี่โตก็ดูดอัดควันกัญชาเข้าไปในลำคอ พักหนึ่งก็พ่นออกมาทางปากแล้วทำตาปรือ

เราทั้งสองมองดูหน้ากันอย่างสงสัย ว่าแกคงจะเคยลองมาก่อนแล้ว และคิดสงสัยที่แกกำลังเดินทางไปสู่ความชั่ว เราต้องสะอึกเมื่อได้กลิ่นควันกัญชาลอยโชยมาตามอากาศ เรา

ต้องหันหน้าหนี แต่ก็หนีกลิ่นนรกไม่พ้น เราจึงชวนกันถอยห่างออกมา พอไม่ให้กลิ่นที่เรารังเกียจมารบกวนประสาทเราได้ จึงต้องมายืนตรงห้องซึ่งมีป้ายบอกว่า "ที่พักคนเดินทาง"

เรามองเข้าไปในห้อง เห็นมีหญิงสาวคนหนึ่งไว้ผมประบ่า นุ่งผ้าลายสีเหลืองดอกแดงรูปร่างสันทัดผิวเนื้อขาวเหลืองหน้าตาค่อนข้างสวย แต่รู้สึกว่าซีดเซียวเหมือนปลาสำลักน้ำ กำลังพูดกับเพื่อนสาวอีกคนหนึ่งรูปร่างค่อนข้างเจ้าเนื้อและผิวดำ ตัดผมทรงดอกกระทุ่มหน้าตาเป็นบ้านนอกมากกว่าชาวกรุง นุ่งโสร่งปาเต๊ะ หญิงคนผิวขาวซูบซีดพูดว่า

"เมื่อคืนนี้กูนอนไม่หลับ ไม่รู้ว่าเรือดมันแห่มาจากไหนมารุมกัดกูคนเดียว คนอื่นไม่เห็นมันไปกัด เห็นเขานอนหลับกันอย่างสบาย"

หญิงอ้วนดำหัวเราะแล้วพูดว่า "ถ้าเรือดมันคงจะเห็นมึงสวยกระมังวะ มันถึงชอบมารุมกัดมึงแย่คนเดียว" พูดแล้วก็หัวเราะแสดงท่าทางขบขันอย่างจริง ๆ จัง ๆ

ข้าพเจ้าเองเผอิญได้ยินโดยไม่ได้สนใจ มองดูข้างในก็เห็นยกพื้นสูงยาวตลอดไปข้างในปูเสื่อยาวเป็นแถวมีหมอนตั้งเรียงไว้เข้าใจว่าเป็นทางหัวนอน ปลายเท้าก็เห็นกระโถนบ้วนน้ำหมากอยู่หลายใบ คนที่มาพักคงจะต้องนอนเรียงกันเป็นตับ มองดูแล้วไม่สู้จะปลอดภัยนักที่คนไม่รู้จักมานอนรวมกันเช่นนี้ กลางคืนคงมีม่านลงบีด เพราะเห็นตลบขึ้นไว้เพื่อกันอุจาดที่ได้พบเห็นคนเวลาหลับในท่าต่าง ๆ แต่ราคาและสภาพที่พักก็พอสมกัน แต่คิดว่าเป็นความเข้าใจเอาเองว่า คงจะมีฝ่ายชายและฝ่ายหญิงซึ่งคงจะไม่ปะปนกัน และเข้าใจว่าข้างบนคงเป็นห้องและราคาสูงขึ้น

ที่พักเหล่านี้ ทราบว่ามีมากมายแถวเชิงสะพานเหล็กเลยมาจนถึงหน้าโรงหวย คงจะเนื่องมาแต่ครั้งมีหวย ก.ข. นักเสี่ยงโชคในการพนันหวยชอบมาพักรอฟังข่าวเมื่อหวยออก ยิ่งวันออกพรรษาผู้คนต่างก็พากันมาเข้ากรุงมากมาย เพื่อเสี่ยงโชคการพนันหวย ก.ข. เรียกว่าหวยออกพรรษา หน้าโรงหวยก็แน่นไปด้วยผู้คนที่มาจากชนบท ที่พักคนเดินทางไม่พอต้อนรับคนมาเล่นหวยพรรษา พวกบ้านนอกก็ต้องนอนตามริมทางเดิน หรือนั่งนกตลอดรุ่งเพื่อรอฟังข่าวหวยออก

ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๙ ทางการให้เลิกเล่นหวย ก.ข. ขุนบานออกหวยคนสุดท้ายข้าพเจ้าจำไม่ผิดก็คือยีกอฮง พวกที่พักคนเดินทางจึงค้างมาแต่ครั้งนั้น และก็ค่อยๆ เลิกล้มไปจน

ถึงเวลานั้นเหลือไม่กี่แห่ง ข้าพเจ้านึกเพลินอยู่ จะย้อนมาพูดถึงเรื่องของพี่โต เมื่อแกเห็นเราทั้งสองไม่ยอมใจอ่อนเห็นดีเห็นชอบไปลองสูบกัญชากับแก และเมื่อเราห้ามหรือขัดขวางแกไม่ให้สูบกัญชาไม่ได้ผล ก็รู้สึกว่าเราได้แยกกันทางจิตใจตลอดของความรู้สึกไม่สนใจกับเราต่อไป หาความสำราญด้วยการสูบกัญชาอย่างสบายใจ มิได้คิดว่ามีเราทั้งสองคนกำลังยืนรออยู่ด้วยความกระวนกระวาย ไม่มีความสบายใจที่ได้เห็นสภาพของเพื่อนประพฤติไปในทางผิดเช่นนั้น แกสูบกัญชาจนจุใจแล้วก็เดินมาสมทบกับเรา แต่เราต่างก็นิ่งไม่พูดจาอะไร

แต่แทนที่พี่โตจะเดินข้ามฟากเข้าไปในเวิ้งทางตลาดบีระกา แต่กลับเดินเข้าไป 'ที่พักเดินทาง' เราเห็นผู้หญิงผิวขาวหน้าซีดเซียวผู้นั้นดีอกดีใจเดินออกมาจับมือถือแขนอย่างสนิทสนม เราทั้งสองตะลึงไม่นึกว่าจะเห็นภาพเช่นนั้น และเห็นความประพฤติของพี่โตซึ่งเราไม่ทราบมาก่อนเลย

เสียงผู้หญิงนั้นต่อว่า "ไหนว่าจะซื้อผ้าม่วงมาฝากยังไม่เห็นสักผืนเลย"

เราไม่ทราบว่าพี่โตแกตอบว่ากระไร เพราะแกพูดเสียงค่อยเกินกว่าเราจะได้ยิน แล้วหญิงคนนั้นก็หัวเราะ เมื่อพี่โตมองเห็นเรายืนรออยู่ข้างนอกไม่ยอมเข้าไป ก็กวักมือแล้วพยักหน้าให้เราเข้าไป

ข้าพเจ้าจะเดินเข้าไป คุณพี่ก็ฉุดแขนไว้แล้วพูดว่า

"อย่าเข้าไป"

ข้าพเจ้าบอกว่า "จะไปฉุดพี่โตออกมา"

คุณพี่สั่นหัวแล้วพูดว่า "ทุกอย่างมันสายเสียแล้วเราสองคน ไม่สามารถจะฉุดแกออกมาจากหล่มลึกแห่งความชั่วได้ พี่ทราบดี"

ข้าพเจ้าถามคุณพี่ว่า "แล้วเราจะทำอย่างไรดี"

คุณพี่บอกว่า "เธออย่าเข้าไปในที่พักคนเดินทางเป็นอันขาด พี่เคยทราบข่าวว่ามีผู้มาสำรวจได้พบเชื้อโรคบุรุษแถวที่พักคนเดินทางเชิงสะพานเหล็กนี้ ว่าเป็นเชื้อโรคที่ร้ายแรงที่สุด"

เมื่อพี่โตพยายามเรียกเราเข้าไปไม่สำเร็จ แม้ว่ากวักมือก็แล้ว ขยิบตาก็แล้ว เราทั้งสองก็ไม่ยอมเข้าไปจนรู้สึกว่าแกจะเคืองเราที่ไม่ยอมตามใจแก และยังคอยขัดใจตลอดมา

แกเดินออกมาที่เราทั้งสองยืนอยู่หน้าที่พักคนเดินทาง พูดด้วยหางเสียงสะบัดๆ ด้วยความโกรธว่า

"เมื่ออยากจะกลับก็เชิญกลับก่อน ต่อไปเราก็อย่ามาเดินร่วมทางกันดีกว่า"

แกพูดอย่างโกรธจัด แล้วหันหลังกลับเข้าไปที่พักคนเดินทาง ข้าพเจ้ารู้สึกฉิวขึ้นมาบ้าง อยากจะว่าให้เจ็บ ๆ เราหวังดีแท้ ๆ ยังมาแสดงกิริยาไม่น่าดูกับเราแต่กลับใจมองตามหลังแกหายเข้าไปในที่พักคนเดินทางด้วยความสงสาร

คุณพี่พูดขึ้นว่า "เมื่อแกโกรธ บอกเราให้กลับก็ดีแล้ว ความจริงเราก็อยากกลับอยู่แล้ว แต่เกรงใจแกปล่อยแกตามเรื่อง เราหมดทางช่วยแล้ว"

วันนั้น เรากลับกันสองคนด้วยความเศร้าใจจนพูดอะไรไม่ออก นับแต่วันนั้นต่อมาเราก็ไม่ได้เดินร่วมทางกับพี่โตต่อไป และไม่ค่อยได้ทราบข่าว รู้สึกว่าเราได้แยกกันทางจิตใจและความประพฤติ

ต่อมาเราก็ได้ข่าวว่าแกได้ลอบหนีออกจากบ้านพร้อมด้วยเงินสดจำนวนหนึ่ง พ่อแม่ของแกต้องผิดหวังในบุตรที่รักมาประพฤติชั่ว ไม่ช้าพ่อของแกก็ถึงแก่กรรมลงด้วยความเสียใจ ต่อมาแม่ของแกก็ยากจนลงอพยพจากบ้านเก่าไปอยู่แห่งใดไม่มีใครทราบ

จากนั้นเราต่างก็เข้าทำงานปีแล้วปีเล่าได้ผ่านไปจนเราต่างก็มีครอบครัวเป็นภาระที่ต้องรับผิดชอบ นาน ๆ ข้าพเจ้าจะได้พบคุณพี่สักครั้งหนึ่ง และต่างก็ถามข่าวถึงพี่โตแต่ก็ไม่มีใครเคยเห็น หรือได้ทราบข่าวว่าอยู่ที่ไหนเลย

แต่มาวันหนึ่ง ข้าพเจ้าก็พบแกขณะที่ข้าพเจ้าขับรถไปบนท้องถนนสายหนึ่งในจังหวัดพระนคร ข้าพเจ้าเรียกชื่อแก ขอให้แกหยุดพบกับข้าพเจ้า และรับรองว่าข้าพเจ้าจำแกไม่ผิด แม้รูปร่างแกจะเปลี่ยนไปบ้างในระยะสิบ ๆ ปีที่ไม่ได้พบกัน ข้าพเจ้าก็ยืนยันได้ วันที่ข้าพเจ้าพบแกนั้นยังจำได้ว่าแกเอาผ้าขาวม้าพันคอ เมื่อเรียกชื่อแกก็ยังหันมามอง แทนที่แกจะหยุดตามที่ข้าพเจ้าขอร้อง แกกลับรีบเดินเหมือนคนที่ไม่เคยรู้จักหรือสนใจ

ข้าพเจ้าจึงหาที่จอดรถข้างถนนให้เรียบร้อย แล้วก็รีบลงจากรถเที่ยวตามหาตามทิศทางที่แกเดิน เข้าใจว่าแกคงไม่อยากพบ คงจะหลบเข้าถนนซอยไป เพราะถนนนั้นมีหลายซอย และตามซอยก็ยังแยกไปได้หลายทางและใกล้ตลาด คนกำลังชุลมุนพากันมาจ่ายตลาดเป็น

อันว่าข้าพเจ้าผิดหวังที่จะพบตัวแก ต่อมาข้าพเจ้าก็ไม่ได้พบแกอีก ทั้ง ๆ ที่ข้าพเจ้าหาโอกาสไปแถวที่เคยพบอีกหลายครั้ง

ต่อมาคุณพี่ได้บอกว่าไปราชการภาคใต้ โดยทางเรือเดินทะเลไปตามชายฝั่ง ได้ไปพบพี่โตซึ่งทำงานเป็นกลาสีอยู่ในเรือลำนั้น ครั้งแรกแกเห็นคุณพี่โดยสารมาในเรือด้วยก็พยายามจะหลบหน้าไม่ให้พบ แต่ในเรือมีเนื้อที่จำกัดการหลบก็ไม่ได้นาน เมื่อคุณพี่เห็นก็พยายามตามมาจนพบตัวอย่างจังหน้า คุณพี่พิจารณาดูแล้วก็เศร้าใจ เห็นมีฝีขึ้นรอบคอ บางหัวก็หายแล้ว บางหัวก็กำลังจะหายแต่ยังไม่สนิท เมื่อถามถึงทุกข์สุขแกทำท่าจะร้องไห้บอกว่าอายเพื่อนฝูงเหลือเกิน ไม่อยากจะพบหน้า รู้สึกตัวว่าผิดมาตั้งแต่ยังไม่เชื่อฟังคำเพื่อนที่ตักเตือนมองข้ามความหวังดีไป มีแต่ความอวดดีอยู่ในตัว เมื่อมารู้สึกตัวก็สายเสียแล้ว ก็ต้องมาใช้กรรมอย่างนี้จนกว่าจะสิ้นลม พูดแล้วน้ำตาไหล

คุณพี่มีความสงสารมากปลอบโยนว่า "อย่าเข้าใจผิดเลย เพื่อนฝูงทุกคนไม่มีใครเขาดูหมิ่นหรอก เขาคิดถึงสงสารอยากจะช่วยเหลือ การมีหรือยากจนเป็นของธรรมดา มันแล้วแต่ชะตาชีวิตที่จะหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงไปตามกฎแห่งกรรม อย่าไปย่อท้อ เวลาก็ยังไม่สายเกินไปนัก ขอให้พวกเพื่อนเราได้ช่วยเหลือบ้างแล้วคุณพี่ก็ให้นามบัตรไว้และกำชับว่า ให้ไปหาตามตำบลนี้ให้ได้ คงจะมีงานทำดีกว่านี้"

แต่เมื่อคุณพี่กลับจากราชการเข้ากรุงเทพฯ แล้วคอยเท่าไรก็ไม่เห็นพี่โตไปหา คุณพี่จะออกจากบ้านทุกครั้งจะต้องสั่งคนใช้ไว้ว่า หากใครมาหาชื่อนั้นละก็พยายามหน่วงจนกว่าคุณพี่จะกลับมาพบ แต่แล้วข่าวก็หายไป คุณพี่ทนคอยไม่ไหวตรงไปหาเรือเดินชายฝั่งลำที่พี่โตเป็นกลาสีประจำอยู่ ก็ได้ทราบว่าพี่โตขึ้นบกลาออกจากงานเสียแล้ว เราต้องผิดหวังตามเคยอย่างเศร้าใจยิ่ง

ต่อมาประมาณปีกว่า หลังจากพบพี่โตเป็นกลาสีในเรือ วันหนึ่งคุณพี่ได้ไปติดต่อเป็นทางการกับอู่เรือแห่งหนึ่ง เป็นอู่ใหญ่ที่ซ่อมแซมเรือเดินทะเลของฝรั่งแห่งเดียวในเมืองไทยซึ่งเป็นอู่ที่มีคนงานมากที่สุดในสมัยนั้น เมื่อตกลงกิจการกับฝรั่งเป็นที่เรียบร้อย ฝรั่งได้พาเที่ยวดูงานภายใน เห็นเรือกำลังอยู่ในอู่ เห็นคนงานตั้งร้านเคาะสนิมและทาสีใต้ท้องเรือ ที่อู่นั้นน้ำแห้งฝรั่งอธิบายว่าเมื่อเรือลำนี้ซ่อมเสร็จก็ปล่อยน้ำเข้ามา พอเรือลอยลำน้ำระดับกับน้ำใน

แม่น้ำ ก็จะเปิดทางให้เรือออกได้ และได้พาดูเรือกำลังเข้าอู่ใหญ่ เห็นคนงานและกุลีจัดการเปิดประตูกั้นน้ำออก มีพวกกุลีเป็นจำนวนมาก ทั้งกว้านด้วยเครื่องจักรฉุดดึง และด้วยแรงคนฉุดลากและให้ทรงตัว เพื่อจะนำเรือกลไฟลำใหญ่ซึ่งเรือลำนี้เดินระหว่างเมืองท่าสิงคโปร์และกรุงเทพ ฯ

เมื่อเรือค่อยเคลื่อนลำได้เข้าไปในอู่สุดลำ แล้วคนงานพวกหนึ่งก็จัดการกั้นปิดแล้วสูบน้ำออกจากอู่พวกนายงานและกุลีต่างก็ชุลมุนทำตามคำสั่งของหัวหน้างาน ซึ่งเป็นฝรั่งเสียงเอะอะวุ่นวาย อีกพวกหนึ่งก็จัดใช้ไม้ขอนคอยยันตัวเรือไว้ทุกด้าน เพื่อให้เรือทรงตัวอยู่เมื่อน้ำแห้งหมด การทำงานได้ประสานกันทุกฝ่ายอย่างมีระเบียบวินัย ไม่นานนักก็มองเห็นพวกผู้หญิงและเด็กในมือมีกระป๋องคนละใบสวิงคนละอัน เตรียมยืนคอยน้ำจะแห้งอู่จะได้จับปลาที่ค้าง เข้าใจว่าคงเป็นเมียและลูกหลานของคนงานที่บ้านอยู่ ภายในบริเวณอู่เพราะบุคคลภายนอกห้ามเข้าไป

ทันใดสายตาของคุณพี่ก็มองไปเห็นคนคนหนึ่งจำได้ อยู่ในกลุ่มคนงานกุลีกำลังทำงาน คนนี้เสื้อผ้าขาดวิ่น กางเกงตอนท่อนล่างขาดเป็นริ้วเป็นแฉก ๆ เสื้อผ้าสกปรกเปรอะเปื้อนแทบไม่เห็นสีผ้าเดิม เสื้อนั้นข้างหลังขาดโหว่ขาดเนื้อผ้าหายไป คุณพี่เพ่งดูจะจำได้ว่าเป็นพี่โต แต่กลุ่มกุลีพวกนั้นมีเสื้อผ้าสวมใส่สภาพคล้ายคลึงกัน แม้จะอยู่ในสภาพเช่นนั้นคุณพี่ก็ยังจำได้ดี

เสียงนายงานควบคุมหรือหัวหน้ากุลีดุ บางคนไม่มีแรงจะทำงาน บางครั้งก็ด่าว่าคำหยาบ ๆ คุณพี่เห็นแล้วก็เศร้าใจ คนพวกนี้ก็เป็นมนุษย์เหมือนกันกับเราแต่กฎแห่งกรรมได้ผลักดันให้เขาได้มาสู่ชะตากรรมเช่นนี้ต้องใช้กำลังเป็นแรงงาน ต้องอาบเหงื่อต่างน้ำ ใช้ความอดทนลำบาก เพราะไม่มีทางอันจะเลือกพอที่จะแลกเปลี่ยนกับมูลค่าเล็กน้อย เพื่อยังชีพแบบหาเช้ากินค่ำนี่ก็เพราะเหตุที่ตนสร้างขึ้นเมื่อวัยรุ่น ผลรับได้เห็นเมื่อปลายมือ ในชาตินี้ไม่สามารถจะหนีกฎแห่งกรรมไปได้เช่นพี่โตผู้ใจดีเคยเลี้ยงอาหารและขนมเราเมื่อเด็ก

คุณพี่เศร้าใจจนบอกไม่ถูก เผลอไปเมื่อฝรั่งพูดอะไรชี้อะไรให้ดู เหมือนจะถูกมนต์สะกด พอฝรั่งพูดซ้ำจึงได้สติ เพราะกำลังคิดเรื่องเศร้า วันนั้นตลอดเวลาคุณพี่ไม่มีความ

สบายใจเลย จะเข้าไปทักทายปราศรัยกับพี่โตในเวลางานเช่นนี้ ย่อมไม่เหมาะสมที่ควรจะทำ และควรทำเป็นไม่รู้ไม่เห็นไว้ก่อน แล้วค่อยมาพบภายหลังแกคงยังไม่ไปไหน

เวลานั้นพี่โตคงเห็นคุณพี่เข้าแล้ว เพราะคุณพี่แต่งเป็นข้าราชการ นุ่งผ้าม่วงสวมถุงเท้ารองเท้า ซ้ำยังยืนเคียงข้างกับฝรั่ง เป็นเป้าสายตาของคนงานและกรรมกรทั่วไป จึงคิดว่าควรพบภายหลังคงสะดวกกว่า

ต่อจากนั้นมาอีกสองวัน คุณพี่ก็ตั้งใจว่าจะพบกับพี่โต การที่จะไปในอู่ซึ่งมีบริเวณกว้างขวางใหญ่โตเที่ยวตามหาคงไม่พบได้ง่าย ซ้ำจะเสียเวลางานของเขาด้วย และข้อสำคัญอย่างหนึ่งก็คือ พี่โตแกคอยหลบหลีกไม่อยากให้พบ ฉะนั้นจึงตกลงใจว่าจะไปพบในเวลาเลิกงานเย็นคงพบได้ง่ายดีกว่าเวลาอื่น เมื่อจวนเวลาบ่ายห้าโมงเย็น กำหนดพวกกรรมกรและคนงานในอู่จะเลิกงาน คุณพี่ก็ไปถึงและรอคอยอยู่หน้าประตูทางออกของพวกคนงานและกรรมกรนั้นมีสองประตูห่างกัน ประตูหนึ่งสำหรับฝรั่งมีรถยนต์ และเสมียนและคนงานในออฟฟิศและอีกประตูหนึ่งสำหรับพวกช่างกลในโรงงานและกรรมกรกุลีออก

พอไปรอสักครู่ ทางประตูออกของพวกโรงงานช่างและกรรมกรทั่วไปออก ก็ได้ยินเสียงสัญญาณเลิกงานดังนี้ ทันใดแขกยามก็เปิดประตู คนงานทยอยกันออกมากมายล้วนแต่แต่งตัวด้วยสีน้ำเงิน ส่วนมากเป็นช่างจักรกลและเป็นชาวจีน ถนนหน้าอู่ก็มืดมัวไปด้วยฝูงคนงานทยอยกันออกไม่ขาดสาย ต่างก็เร่งกลับบ้านคุณพี่คอยดูอยู่หน้าประตูจนคนงานออกเกือบจะหมด ก็ถึงพวกกรรมกรกุลี พวกนี้ส่วนมากใส่เสื้อผ้าขาดวิ่นเนื้อตัวมอมแมม มีนายงานหรือหัวหน้ากุลีแต่งกายเรียบร้อยสะอาดถือถุงเงินและบัญชีเดินนำหน้าออกมา มีกรรมกรหรือกุลีตามมาเป็นแถว เมื่อถึงร้านกาแฟตรงหน้าประตูอู่พอดี นายกุลีก็ไปนั่งโต๊ะร้านกาแฟมุงล้อมไปด้วยพวกกรรมกรกุลีคอยเบิกค่าแรงงาน นายกุลีหรือหัวหน้ากรรมกรหยิบบัญชีมากาชื่อแล้วก็เรียกชื่อทีละคน บางครั้งก็ถามบางคนว่า วันนี้เอาขี้ยาไปกี่ห่อ บางคนก็บอกว่าเอาไปสองห่อและบางคนก็เอาไปเพียงห่อเดียวหัวหน้ากรรมกรก็หักเอาเงินไว้ แล้วก็จ่ายค่าแรงที่เหลือให้ไปทราบว่าพวกกุลีกรรมกรพวกนี้ต้องถูกชักนายหน้าทุกคนคงเหลือคนละไม่ถึงหนึ่งบาทต่อค่าแรงหนึ่งวัน

คุณพี่บอกว่ามีความร้อนใจ ที่ในกลุ่มกรรมกรหรือกุลีเหล่านั้นไม่มีพี่โตรวมอยู่ด้วย จนมองเห็นทางอู่เรือแขกยามก็ปิดประตูแสดงว่า คนงานได้ออกมาหมดแล้ว ด้วยความกลัวจะผิดหวังก็ไปเที่ยวถามพวกกุลีด้วยกันว่าเห็นพี่โตหรือเปล่า มีกุลีคนหนึ่งเป็นคนที่รู้จักพี่โตดี บอกว่าพี่โตไม่ได้ทำงานอยู่ที่อู่นี้เสียแล้ว เพราะทนบ่นทนว่าไม่ไหว เพราะแกไม่ค่อยจะมีแรงยกแบกหามของหนักเหมือนคนอื่น นายงานหรือหัวหน้ากุลีก็ปากจัด ผลที่สุดก็ไปสมัครขนสินค้าขึ้นเรือใหญ่จอดอยู่ที่เกาะสีชัง และทราบว่าแกไปกับเรือลำเลียงเมื่อตอนเช้านี้เอง และได้ค่าแรงเพิ่มขึ้นกว่าทำงานในกรุง เพราะเรือใหญ่ไม่สามารถจะผ่านสันดอนเข้ามาในลำน้ำเจ้าพระยาได้ เพราะกินน้ำลึก

คุณพี่บอกว่าต้องผิดหวังอีกครั้งหนึ่ง ตั้งใจว่าจะฝากแกเข้าทำงาน แม้ว่าจะได้เดือนละสามสิบบาท แต่ก็คงสบายกว่าการเร่ร่อนทำงานเป็นกุลี คุณพี่เสียใจที่ต้องผิดหวังอีก ต่อมาเราก็ได้ข่าวอันสลดใจจากหนังสือพิมพ์รายวันว่า "มีกรรมกรผู้หนึ่งได้ทำงาน ขนสินค้าขึ้นบนเรือใหญ่ ขณะที่กำลังทำงานอยู่เป็นลมล้มจากปากเรือตกลงไประวางเรือถึงแก่ความตายทันที" กรรมกรที่ตายนั้นก็คือพี่โตนั่นเอง

นี่คือชีวิตจริงของบุคคลผู้หนึ่งที่ต้องต่อสู้ตลอดมาด้วยความลำบากยากแค้นเพราะเดินทางผิด ต้องมาจบชีวิตลงอย่างไม่นึกฝันเช่นนี้ อย่างไรก็ดี พี่โตก็เคยเป็นคนใจดี เคยเลี้ยงอาหารและขนมเราเมื่อวัยเด็ก ซึ่งเวลานั้นเราก็มีค่าขนมจำกัด เราจึงไม่สามารถจะลืมเมื่อทราบข่าว ย่อมนำความสลดใจกับผู้ที่คุ้นเคยและทราบประวัติในชีวิตมาก่อน เช่นข้าพเจ้ากับคุณพี่ดังที่ท่านได้ติดตามเรื่องตลอดมา

วันนั้นข้าพเจ้ากับคุณพี่ ได้สนทนากันเป็นเวลานานพอสมควร ก็ได้ยินเสียงพิณพาทย์ดังขึ้น ก็รู้ว่าพระบวชใหม่กำลังครองผ้า ผู้ที่มาในงานนั้นต่างก็เตรียมตัวจะถวายของต่อมาถึงเวลาที่จะไปถวายของพระบวชใหม่ เราจึงเข้าไปในโบสถ์พระประเคนของที่เตรียมมาถวายรออยู่จนพระให้พร กรวดน้ำเสร็จเป็นอันว่าสุดสิ้นงานในวันนั้น นับว่าเป็นวันที่เราได้คุ้ยเขี่ยเรื่องเก่า ๆ เป็นเรื่องเศร้าใจขึ้นมาสนทนากันยากที่จะลืมได้ในชีวิต

สวัสดี

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พิฆเณศ ๙๗–๙๙ แพร่งสรรพศาสตร์ ถนนตะนาว กรุงเทพมหานคร โทร. ๒๒๓๓๕๙๘–๙
นายไพโรจน์ สายทุ้ม ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา มิถุนายน ๒๕๒๔